

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 12 2022

**Видавничий дім
«Гельветика»
2022**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Бабелюк О. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Технічний редактор:

Коляса О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Члени редколегії:

Александрук І. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Андрейчук Н. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Університету імені Ф. Палацького в Оломоуці (Оломоуц, Чеська Республіка)

Бистров Я. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Бігунова Н. О., доктор філологічних наук, професор кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вікторія Альберт (Viktória Albert), доктор філософії (лінгвістика), професор, кафедра англійської мови та літератури, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані (Будапешт, Угорщина)

Гайдук С. Є., кандидат філологічних наук, доцент, ад'юнкт, Природничо-гуманітарний університет в м. Седльце (Седльце, Польща)

Іванченко М. Ю., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Калита А. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козлова Т. О., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології, Запорізький національний університет

Колегаєва І. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський

Мацевко-Бекерська Л. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури, Львівський національний університет

Мелько Х. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця, Київський національний лінгвістичний університет

Осовська І. М., доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пальчевська О. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, факультет іноземної філології, Запорізький національний університет

Приходченко О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Запорізький національний університет

Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Смаглій В. М., доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри «Філологія», Одеський національний морський університет

Строченко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Яхонтова Т. В., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів, Львівський національний університет імені Івана Франка

Науковий журнал «Львівський філологічний часопис» включено до переліку наукових фахових видань (категорія Б), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук зі спеціальності 035. Філологія відповідно до Наказу МОН України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 5 від 14.12.2022 р.)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Авксентьєва Г. А. ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК СТИЛЬОВА ТЕЧІЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ТВОРЧИЙ МЕТОД ДЖОНА БАРТА.....	7
Артемова Л. В. ПЕРЕКОНЛИВІСТЬ АВТОРСЬКОГО «Я» У КОЛУМНІСТИЦІ ХАВ'ЄРА МАРІАСА (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОГО ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ “EL PAÍS SEMANAL”).....	12
Vabelyuk O. A., Koliasa O. V., Pavlyuk K. LANGUAGE MEANS OF THE REPRESENTATION OF THE IMAGE OF UKRAINE IN THE ENGLISH MEDIA: A TRANSLATION PERSPECTIVE.....	18
Бойко В. В. ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ АФЕКТУ В ПОВІСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ «РОТОНДА ДУШОГУБЦІВ».....	25
Бойко Я. В. СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ П'ЄС ШЕКСПІРА У СВІТЛІ СМИСЛОВОЇ КОГНІТИВНОЇ ВАРІАНТНОСТІ.....	31
Дем'янчук Ю. І., Левків О. І. ТРАНСПОЗИЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ <i>EMPTY/FULL</i> В АСПЕКТІ КОРПУСНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	37
Дем'янчук Ю. І., Онофрійчук Ю. В. ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ “ <i>REMARK</i> ” В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ.....	42
Дунєва О. І. ПЕРСОНАЖ «СМЕРТЬ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОСТІРОНІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ДИСКОСВІТ»).....	46
Євланова О. О. ЖАНРОВА СТРАТИФІКАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	54
Журба С. С., Журбенко А. А. ПЕРЕКОДУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ ЗАСОБАМИ КІНО: РОМАН «ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНА – ФІЛЬМ «ДИКЕ ПОЛЕ».....	60
Іванченко М. Ю., Занов'як Я. Я. ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ С. МОЕМА «ДРУГ У БІДІ»).....	66
Іщенко Н. А., Орлова А. В. ЖАНР КОНЦТАБІРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ГОЛОКОСТ.....	72
Карп М. А., Оліярник І. В. КРИТЕРІЇ ТЕКСТУАЛЬНОСТІ У РОМАНІ ЕММІ ТАН «КЛУБ ВЕСЕЛОЩІВ І УДАЧІ».....	78
Ківенко І. О. УМОВИ УСПІШНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ.....	87
Koliasa O. V., Koval N., Shostak U. REALIA AS A REPRESENTATION FEATURE OF ENGLISH TOURISM TEXTS.....	92
Кучма Т. В. КУЛІНАРОНІМИ У ПОВІСТІ-КАЗЦІ О. ПРОЙСЛЕРА «ВОДЯНИЧОК» І ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	99
Лукаш Н. М., Педченко С. О. МОВНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ»).....	104
Меркулова О. В., Приходько І. М. НАЙМЕНУВАННЯ ГОЛОВИ ТА ЇЇ ЧАСТИН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ХІ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.).....	110
Млинчик А. В., Коккіна Л. Р., Шведенко А. Є. ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У ФРАНКОМОВНОМУ ТА УКРАЇНОМОВНОМУ РЕКЛАМНИХ ДИСКУРСАХ.....	120
Москалюк О. В., Шаповал А. С., Юхимець С. Ю. ВАРІАТИВНІСТЬ В ПЕРЕКЛАДІ АЛЮЗІЙ В НАЗВАХ ХУДОЖНИХ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ.....	126
Пальчевська О. С., Маланюк М. С., Саламін Н. А. ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ СТАТТІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	132

Рафалюк В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	138
Тугай О. М. ПОРЯДОК КОНСТИТУЕНТІВ У РЕЧЕННЯХ ПОСТУПКИ: ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКА VS ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКА МОВИ.....	146
Farman J. Ramazan. METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS OF REVEALING AGATHA CHRISTIE'S IDIOSTYLE PATTERN.....	155
Філюк Л. М. КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ».....	162
Yalovenko O. V. "CHIMMOKU" AS A SILENCE CONCEPT IN JHUMPA LAHIRI'S SELECTED STORIES.....	168

CONTENTS

Avksentieva H. A. POSTMODERNISM AS A STYLE TREND AND INDIVIDUAL CREATIVE METHOD OF JOHN BARTH'S.....7

Artemova L. V. THE PERSUASIVITY OF THE AUTHOR'S "I" IN THE COLUMNIST OF JAVIER MARIAS (BASED ON THE MATERIAL OF THE SPANISH PERIODICAL "EL PAÍS SEMANAL").....12

Babelyuk O. A., Koliasa O. V., Pavlyuk K. LANGUAGE MEANS OF THE REPRESENTATION OF THE IMAGE OF UKRAINE IN THE ENGLISH MEDIA: A TRANSLATION PERSPECTIVE.....18

Boiko V. V. LITERARY TRANSFORMATION OF AFFECT IN THE STORY OF TODOS OSMACHKA "ROTUNDA OF MURDERS".....25

Boiko Ya. V. STRATEGIES AND TACTICS OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S PLAYS IN THE LIGHT OF NOTIONAL COGNITIVE VARIANCE..... 31

Demyanchuk Yu. I., Levkiv O. I. TRANSPOSITION OF THE LEXICO-SEMANTIC OPPOSITION *EMPTY/FULL* IN THE ASPECT OF CORPUS TRANSLATION.....37

Demyanchuk Yu. I., Onofriichuk Yu. V. MEANING OF THE CONCEPT "REMARK" IN ENGLISH LANGUAGE CULTURE.....42

Dunieva O. I. "DEATH" THROUGH THE PRISM OF POSTIRONY (ON THE MATERIAL OF THE TERRY PRATCHETT'S BOOK SERIES "DISCWORLD")..... 46

Ievlanova O. O. GENRE STRATIFICATION OF PRESIDENTIAL POLITICAL DISCOURSE..... 54

Zhurba S. S., Zhurbenko A. A. TRANSCODING A LITERARY WORK BY CINEMA MEDIA: THE NOVEL "VOROSHILOVGRAD" BY SERGI ZHADANA – THE FILM "WILD FIELD"..... 60

Ivanchenko M. Yu., Zanolvyak Ya. Ya. GRAMMATICAL ASPECTS OF LITERARY TRANSLATION (BASED ON THE STORY OF C. MOEM "A FRIEND IN DISTRESS")..... 66

Ishchenko N. A., Orlova A. V. THE GENRE OF CONCENTRATION CAMP LITERATURE AND THE HOLOCAUST.....72

Karp M. A., Oliarnyk I. V. STANDARDS OF TEXTUALITY IN THE NOVEL "THE JOY LUCK CLUB" BY AMY TAN.....78

Kivenko I. O. FELICITY CONDITIONS ON APOLOGY SPEECH ACT REALIZATION.....87

Koliasa O. V., Koval N., Shostak U. REALIA AS A REPRESENTATION FEATURE OF ENGLISH TOURISM TEXTS.....92

Kuchma T. V. THE CULINARY TERMS OF THE FAIRY-TALE "THE LITTLE WATER SPRITE" BY O. PREUBLER AND THEIR TRANSLATIONS IN UKRAINIAN LANGUAGE.....99

Lukash N. M., Pedchenko S. O. LINGUAL MEANS OF THE LITERARY TEXT EXPRESSIVENESS (ON THE BASE OF THE NOVEL "DIARY OF AN EXECUTED WOMAN").....104

Merkulova O. V., Prykhodko I. M. NAMES OF THE HEAD AND ITS PARTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (XI – FIRST THIRD OF XX CENTURIES).....110

Mlynchik A. V., Kokkina L. R., Shvedenko A. Ye. THE FUNCTIONING OF CONCEPTUAL METAPHOR IN FRENCH AND UKRAINIAN ADVERTISING DISCOURSES.....120

Moskalyuk O. V., Shapoval A. S., Yukhimets S. Yu. VARIABILITY IN THE TRANSLATION OF ALLUSIONS IN THE TITLE OF A LITERARY AND CINEMATOGRAFIC WORKS.....126

Palchevska O. S., Malanyuk M. S., Salamin N. A. GRAMMATICAL ASPECTS OF THE POPULAR SCIENTIFIC ARTICLE TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	132
Rafaliuk V. V. SPECIFICITIES OF POLITICAL TEXTS ABOUT RUSSIAN MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	138
Tuhai O. M. CONSTITUENT ORDER IN SENTENCES OF CONCESSION: OLD ENGLISH VS OLD HIGH GERMAN.....	146
Farman J. Ramazan. METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS OF REVEALING AGATHA CHRISTIE'S IDIOSTYLE PATTERN.....	155
Filiuk L. M. CONTENT ANALYSIS OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT "PROFESSIONAL IMAGE".....	162
Yalovenko O. V. "CHIMMOKU" AS A SILENCE CONCEPT IN JHUMPA LAHIRI'S SELECTED STORIES.....	168

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК СТИЛЬОВА ТЕЧІЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ТВОРЧИЙ МЕТОД ДЖОНА БАРТА

Авксентьєва Галина Андріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

Дослідження має на меті виявлення характерних рис постмодерністського періоду у творчості Джона Барта та дослідженні художніх особливостей його творів. Предметом дослідження є художньо-естетичні та стильові особливості творів Джона Барта, а також проблема відносин автора, тексту і читача в американській постмодерністській літературі 1950–1970-х років. Для реалізації поставленої мети потрібно вирішити ряд завдань: проаналізувати основні тенденції розвитку постмодерністської американської літератури ХХ століття; визначити роль та художнє новаторство Джона Барта у літературі постмодернізму; з'ясувати стильові риси творчості Джона Барта. Актуальність пропонованої теми дослідження зумовлена з одного боку постійним інтересом критиків та літературознавців до одного знайвизначніших явищ американської літератури ХХ століття – постмодернізму, а з іншого – відсутністю загальноприйнятої, надійно апробованої методики аналізу художніх особливостей постмодерністських творів. Звідси і виникає потреба вивчення численних творів цього літературного періоду і зазначеного жанру та ознайомлення із творчим методом їх авторів. Детальний розгляд творів Джона Барта дає підстави для висновку, що література постмодернізму характеризується кардинальним переформатуванням статусу й функціонування усіх складників тріади автор-текст-читач. Новаторство Джона Барта полягає у тому, що він систематично шукає у своїх творах шляхи звільнення читачької свідомості, практикує нові форми контакту з читачем, моделює принципово нові типи оповіді тощо. І романи, і новели, і короткі оповідання письменника свідчать про характерні для постмодерністської літератури спроби нелінійного мислення подолати опір традиційного письма.

Ключові слова: постмодернізм, поетика оповіді, тріада автор-текст-читач, лінійне / нелінійне письмо, традиційне письмо, художній образ.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Разом із науковим поступом сьогодні відбувається стрімкий розвиток як вітчизняної, так і зарубіжної літератури. Виникає потреба вивчення літературних творів та ознайомлення із творчістю численних письменників. Важливу роль відіграє дослідження нових літературних напрямків. Дискусії про постмодернізм як особливе явище культурної ситуації другої половини ХХ століття ведуться здавна, однак як цілісний феномен сучасного мистецтва він почав розглядатися західними теоретиками лише на початку 1980-х років. Саме тоді було здійснено спробу об'єднати в єдине ціле розрізнені явища та течії у духовній культурі останніх десятиріч, котрі визначалися як постмодерністські. У зв'язку з цим виникла необхідність створення єдиної методологічної бази для системного аналізу, оскільки постмодернізм претендував на вираження загальної теорії мистецтва, на формування особливої ментальності, постмодерністської чуттєвості і, таким чином, на вияв не лише у літературі, а й в усіх сферах

людської діяльності: соціології, науці, філософії, економіці, політиці і т. д.

Як напрям у сучасній літературній критиці постмодернізм спирається на теорію і практику постструктуралізму й деконструктивізму. Дослідження критиків, що вивчають постмодерністське мистецтво, охоплюють широкий спектр позицій: від більш категоричних тверджень про всеохопність постмодерністського світосприйняття до беззаперечного права на існування постмодернізму як нового напрямку. Щодо літератури, то тут точки зору критиків далекі від одностайності. Неузгодженість їх позицій викликана, в основному, неприйняттям еkleктичного характеру постмодернізму та синтезом у ньому елементів високого і низького мистецтва (Денісова, 1995, с. 22).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи особливості літературного постмодернізму, американський теоретик і критик І. Хассан порівнює його з літературним модернізмом. Така позиція щодо аналізу постмодерністського мистецтва є чи не найпоширенішою і у вітчизняній, і в зарубіжній критиці.

І. Хассан укладає цікаву схему протиставлень модерністської та постмодерністської типології різних галузях людських знань. Головною відмінністю між модернізмом та постмодернізмом дослідник називає гру, яка визначає особливості постмодерністської парадигми загалом (Hassan, 1987).

Літературний критик Б. Макгейл розробляє концепцію стратегій світотворення у постмодерністській прозі. Постмодернізм Б. Макгейла – це концепція протиставлення онтологічної домінанти епістемологічній, що панувала в епоху модернізму. У праці «Постмодерністська художня література» Б. Макгейл виділяє чотири основні типи постмодерністських художніх світів: світ наукової фантастики, світ постмодерністського історичного твору, світ з художнім зонуванням та синхронізованим багатоцвіттям. Критик зупиняється на особливостях творення кожного з цих світів, а коли мова йде про такі традиційні види твору як науково-фантастичний чи історичний, акцентує увагу саме на особливостях їх постмодерністської інтерпретації (McHale, 1987, p. 107).

Праця американського дослідника К. Неша «Світова постмодерністська проза» ("World Postmodernist Fiction", 1987), що визначається автором як «літературний путівник», є ґрунтовним літературознавчо-лінгвістичним дослідженням найпоширеніших тем, мотивів та оповідних стратегій літературного постмодернізму. Головний методологічний підхід, який використовує К. Неш, базується на протиставленні поезики реалізму та антиреалізму, під яким автор має на увазі постмодернізм (Nash, 1987, p. 124).

Практично у кожному дослідженні з історії сучасної американської літератури згадується творчість Джона Барта як однієї з найяскравіших постатей американського постмодернізму. Його рання творчість трактується і вітчизняними, і зарубіжними літературознавцями як один з виявів літератури «чорного гумору». Саме з такої точки зору творчість цього письменника, а також інших його сучасників розглядається Т. Денисовою, Т. Морозовою, Р. Воллесом, Дж. Тілтоном, М. Шульцом та іншими ученими. Вони акцентують увагу на особливостях світогляду «чорних гумористів» як такого, що трактує життя як безконечний лабіринт, як щось множинне, калейдоскопічне та неієрархічне. Таке світобачення передбачає відмінні від традиційних форми вираження. Завдання літератури «чорного гумору» полягає у створенні саморефлексивної літератури, яка передає не лише особливості метафізич-

ної реальності, а й багатозначність і плюралістичність сучасного світу, розмитість меж між реальністю та фікцією.

У літературі існує також поняття «бартівського нігілізму», тобто теорії абсурду, яку письменник систематично використовує у своїх творах. Особливої уваги заслуговують такі з них, як «Загублений у кімнаті сміху», «Розповідь триває», «Розповідь про життя», «Плавуча опера», «Кінець шляху», трилогія «Химера» та ін. У цих творах демонструється художня майстерність письменника, варіація його стилів, обігрування традиційних для літератури тем тощо.

Актуальність пропонованої теми дослідження зумовлена з одного боку постійним інтересом критиків та літературознавців до одного з найвизначніших явищ американської літератури ХХ століття – постмодернізму, а з іншого – відсутністю загальноприйнятої, надійно апробованої методики аналізу художніх особливостей постмодерністських творів. Звідси і виникає потреба вивчення численних творів цього літературного періоду і зазначеного жанру та ознайомлення із творчим методом їх авторів.

Об'єктом дослідження є літературна творчість Джона Барта.

Предметом дослідження є художньо-естетичні та стильотвірні особливості творів Джона Барта, а також проблема відносин автора, тексту і читача в американській постмодерністській літературі 1950–1970-х років.

Мета дослідження полягає у виявленні характерних рис постмодерністського періоду та дослідженні художніх особливостей творів Джона Барта.

Для реалізації поставленої мети потрібно вирішити ряд **завдань**: проаналізувати основні тенденції розвитку постмодерністської американської літератури ХХ століття; визначити роль та художнє новаторство Джона Барта у літературі постмодернізму; з'ясувати стильотвірні риси творчості Джона Барта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмаїття і відома суперечливість трактувань постмодернізму спричиняються тим, що він означає коло явищ, які спонтанно виникають у різних національних культурах, а отже значно відрізняються одне від одного, але скрізь знаменують собою новий тип ставлення до світу. Об'єднує ці форми своєрідний «науковий міф» про постмодернізм.

У передмові до своєї книги «Постмодернізм від витоків до кінця століття: еволюція наукового міфу» І. Ільїн характеризує його

таким чином: «Культурна свідомість будь-якої доби, яку більшість сучасників сприймає як щось саме собою зрозуміле, однак ніколи не дається їм у вигляді абсолютно ясної для них самих і несуперечливої системи ідей. Але навряд чи воно дається у повній ясності і тим, хто засумнівався у його очевидності, філософам і культурологам, критикам власної сучасності: намагаючись пояснити механізми функціонування сучасного культурного підсвідомого, вони лише доповнюють новими барвами міф своєї доби – ту сукупність уявлень, яка здається очевидною, але не дає прояснити свої основи. Так, руками вчених епоха створює міф власного самопояснення – і чим примарніша, химерніша епоха, тим фантастичнішим є цей міф» (Ільїн, 1996, с. 98]. Таким чином постмодернізм виявляє себе як система уявлень, що критично налаштована сама до себе і не припускає, або ж прагне не припустити остаточності та безсумнівності власних потрактувань.

Детально розглядаючи постмодернізм як стильову течію, слід згадати про появу на літературній арені наприкінці 60-х років нової літературної школи, що отримала назву «Школа чорного гумору» (Hutcheon, 2008). До цієї школи дослідники зазвичай зараховують Джона Барта, Джона Хоукса, Томаса Пінчона, Дональда Бартельмі та ін. Однак не слід вважати, що тенденції використання чорного гумору стали ключовими в їхній творчості.

Практично кожен твір цих письменників-постмодерністів – це не просто текст, це історія, обрамлена коментарями, міркуваннями, звертаннями до читача, численними рефлексіями, згадками з минулого і зазіраннями у майбутнє. Вчені-літературознавці зараховують їх до головних ознак постмодернізму. Спосіб організації літературного твору за допомогою зазначених технік створює навмисний оповідний хаос, виникає ефектфрагментарності розповіді. Коли порушені традиційні принципи організації оповіді, виникає питання: *хто* або *що* є «ядром» оповідання, завдяки якому читач сприймає твір як єдине ціле? Відповідь на це питання знаходимо у праці К. Малмгрена «Художній простір у модерністському і постмодерністському американському романі» (Malmgren, 1985). Учений вважає, що цим ядром є *образ автора* у творі або *авторська маска*. Саме вона часто стає реальним героєм розповіді.

В контексті детального розгляду особливостей американської постмодерністської літератури на особливу увагу заслуговує постать Джона Барта, яка доволі епізодично потрапляє в поле зору вітчизняних та зарубіжних літе-

ратурознавців, критиків та дослідників. Барт належить до так званого «неонового покоління», або покоління 30-х років. Захоплення музикою, потяг до аранжування він переніс на літературу і майстерно втілює як письменник. «На краще чи на гірше, – зазначив Джон Барт в одному зі своїх інтерв'ю, – моя кар'єра романиста склалася як аранжувальника. Моїй уяві найкомфортніше в старих літературних умовах: чи то в епістолярному романі, чи у класичному міфі є, так би мовити, мелодія, яку я переоркестровую для власної мети» (Barth, 1984). Улюбленими вчителями письменник вважав Шах-разадзу, Гомера, Вергілія, Д. Боккаччо, санскрит. Але найбільше Барта приваблювали, як він їх називав, «води оповіді» (“waters of narrative”).

Свої погляди на стан тогочасної літератури Джон Барт виклав у своїй праці «Літературі виснаження» (1967). Цей час модерністська критика наважилася проголосити періодом «смерті літератури». Барт теж констатував вичерпаність тогочасних класичних форм, проте для нього вона не означала смерті літератури, а тільки завершеність певної епістемологічної ситуації. Поставивши собі за мету дати американській прозі нове життя, Барт не відмовився від попередньої літератури і не декларував неогоцію традицій – він лише сформував своєрідне до них ставлення. Письменник заглибився в історію літератури і побачив, що при своєму зародженні твір широко користувався пародією. Як стверджував сам Барт, «я повернувся до Сервантеса, Філдінга, Стерна, «Тисячі і однієї ночі», до вправного та розлогого обрамлення велемовної оповіді. І сама можливість сконструювати фантастичний бароковий сюжет викликала ідею виступити у всеозброєнні проти модерністського твердження, що сюжет є анахронічним елементом у сучасній літературі». Свій метод Джон Барт назвав *ірреалізмом* (Barth, 1984).

На увагу заслуговує збірка оповідань письменника «Загублений у кімнаті сміху» (“Lost in the Funhouse”) з центральним оповіданням під однойменною назвою. У ньому представлений епізод із життя звичайної родини: поїздка до океанського узбережжя, щоби дати дітям можливість відвідати кімнату сміху. Образ *кімнати сміху* з її викривленими дзеркалами літературознавці трактують як певну постмодерністську модель світу, що набуває статусу канонічної метафори. Але справді незвичайності цьому оповіданню надає нероз'ємність існування головного героя твору – безпосереднього учасника поїздки, і автора, роль якого він згодом перебирає на себе.

Звернення до першооснов, до самих витоків мислення – є типовим і для літератури постмодернізму загалом, і для творчості Джона Барта зокрема. Подібне варіювання стародавніх міфів про Шахразаду, Персея і Беллерофона простежуємо у трилогії «Химера». Весело шаржуючи стародавній міф, Барт не лише переспівує всім відомі історії, не тільки проводить паралелі сучасного життя із героїчними часами творення космосу з хаосу, шукає в міфі першообраз, а й трактує міф як плинну нескінченну реальність.

«Химера» – конструкція відкрито експериментальна, де сильна авантюрна частина поєднується із рефлексією, а ще з таємничим, казковим, незвичайним. Сам Барт пояснює, що «Дуніазадіада» (історія Шахразади, розказана її молодшою сестрою) – це переоркестровка однієї з його найулюбленіших історій – обрамлення «Тисячі і однієї ночі». «Пізніше, в процесі мого подальшого письменницького навчання, – зазначав Барт, – я став розглядати цю історію як своєрідну метафору щодо ситуації художника-наратора» (Barth, 1984).

У зазначеному творі Джон Барт пропагує характерну для постмодернізму ідею «паралельної продуктивності»: Шахразада не тільки розповідає цареві історії, а й народжує йому трьох дітей. Отже, очевидним є той факт, що Барт у своїй творчості опирається на певний паралелізм, який передбачає весь комплекс естетичних засад між оповіддю, творенням тексту і життєтворенням. При цьому визначальними елементами «Тисячі і однієї ночі» залишаються фрагментарність та антиісторизм, а провідними художніми засобами – бурлеск, трагедія, пародія, гіпербола, іронія.

У 60-тих роках ХХ століття в США все більше дослідників висловлюються про абсурдність так званого постекзистенціального уявлення про світ і взаємини людей у ньому. Не можна заперечувати і того факту, що ідея свободи Сартра і концепція бунту Камю вплинули на формування філософських поглядів Джона Барта. Проте зазначимо, що такі тенденції не можна назвати ключовими у його творчості. Увага Барта-теоретика і Барта-практика зосереджена на постмодернізмі, який він визначає як «нову школу старого мистецтва». Використовуючи нові методи оповіді, письменник прагне дати вже існуючим, традиційним жанрам «друге життя».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Детальний розгляд творів Джона Барта дає підстави для висновку, що література постмодернізму характеризується кардинальним переформатуванням статусу й функціонування усіх складників тріади *автор-текст-читач*. Автор свідомо самовідсторонюється, дистанці-

юється від презентування інформації і втручання у свідомість читача. Його позиція завуальована й нечітка, думка виражена непрямо й алегорично. Складається враження, що голос автора губиться серед голосів зображених ним персонажів. Таким чином автор прагне задіяти читача до активної участі у процесі творення тексту. Зазначена позиція автора є характерною для творчості Джона Барта. Письменник активно використовує прийом створення «авторської маски», а точніше, численних «масок», які покликані створити розповідний хаос. Такий хаос допомагає Бартові презентувати події таким чином, що у них завжди відчувається ефект безпосередньої присутності читача. Автор перестає бути єдиним творцем твору – читач також може включитися у процес його написання.

У літературі постмодернізму кардинально змінюються погляди на рецепцію художнього твору. Читач із пасивного отримувача інформації перетворюється на активного *співучасника* творчого процесу. З цією метою у постмодерністських творах практикується навмисний систематичний обман читацьких очікувань, підміна сюжетних ліній, коригування репертуару твору та ін., що врешті змінює традиційне уявлення читача про літературний процес. Новаторство Джона Барта полягає у тому, що він систематично шукає у своїх творах шляхи звільнення читацької свідомості, практикує нові форми контакту з читачем, моделює принципово нові типи оповіді тощо. І романи, і новели, і короткі оповідання письменника свідчать про характерні для постмодерністської літератури спроби нелінійного мислення подолати опір традиційного письма.

Звичайно ж, у сучасному світі існують новітні комп'ютерні технології, яким вдається створювати гіперреальність. Проте комп'ютерний гіпертекст ніколи не стане єдиною формою твору, де читач і автор будуть абсолютно незалежними одне від одного. Альтернативу їм завжди складатимуть твори Джона Барта, Джона Гоукса, Вільяма Геддіса, Томаса Пінчона, Джозефа Макелроя, Роберта Кувера, Дональда Бартелмі та інших постмодерністів, які демонструють прагнення письменника прорватись у багатомірний текстовий простір засобами *писемної* мови. Вони втілюють у життя новий текст, що функціонує як відкрита гнучка структура, що здатна сама породити зміст. І той факт, що друкована література продовжує активно функціонувати у ХХІ столітті слугує найкращим запереченням тим літературним критикам, які у середині ХХ століття пропагували думку про «вичерпаність художньої літератури» і «смерть друкованого слова».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М., 1996. 321 с.
2. Barth J. The Friday Book Essays and Other nonfiction. New York : Putnam, 1984. 276 p.
3. Barth J. Chimera. New York : Random House, 1972. 315 p.
4. Barth J. The Floating Opera and The End of the Road. New York: Doubleday, 1988. 213 p.
5. Bluestone G. John Wain and John Barth: The Angry and the Accurate. *Massachusetts Review*. 2000. № 1 (May). P. 582–589.
6. Hassan I. The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. Columbus : Ohio State University Press, 1987. 98 p.
7. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York and London : Routledge, 2008. 102 p.
8. Malmgren C. D. Fictional Space in the Modernist and Postmodernist American Novel. *Poetics Today*. 1985. Vol. 6. № 3. P. 563. URL: <https://doi.org/10.2307/1771924>
9. McHale B. Postmodernist Fiction. New York and London : Methuen, 1987. 125 p.
10. Nash C. World Postmodernist Fiction. London : Longman. 1987. 388 p.

REFERENCES

1. Barth, J. (1972). Chimera. New York: Random House.
2. Barth, J. (1984). The Friday Book Essays and Other nonfiction. New York: Putnam.
3. Barth, J. (1988). The Floating Opera and The End of the Road. New York: Doubleday.
4. Bluestone, G. (2000). John Wain and John Barth: The Angry and the Accurate. *Massachusetts Review*, 1.
5. Hassan, I. (1987). The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. Columbus: Ohio State University Press.
6. Hutcheon, L. (2008). A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York and London: Routledge.
7. Ильян, И. П. (1996). Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. [Poststructuralism. Deconstructivism. Postmodernism]. М.: Intrada. [in Russian]
8. Malmgren, C.D. (1985). Fictional Space in the Modernist and Postmodernist American Novel. *Poetics Today*. Vol. 6, № 3. P. 563. URL: <https://doi.org/10.2307/1771924>
9. McHale, B. (1987). Postmodernist Fiction. New York and London: Methuen.
10. Nash, C. (1987). World Postmodernist Fiction. London: Longman.

POSTMODERNISM AS A STYLE TREND AND INDIVIDUAL CREATIVE METHOD OF JOHN BARTH'S

Avksentieva Halyna Andriivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature

*The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"*

26, Staroportofrankivska Str., Odesa, Ukraine

The research aims to reveal the characteristic features of the postmodern period in the works of John Barth and to study the peculiar features of his works. The subject of the study is the aesthetic and stylistic features of John Barth's works, as well as the problem of the relationship between the author, the text and the reader in the American postmodern literature of the 1950s-1970s. To realize the set goal, a number of tasks were solved to analyze the main trends in the development of postmodern American literature of the 19th century; to determine the role and literary innovations of John Barth in the literature of postmodernism; to find out the stylistic features of John Barth's works. The relevance of the proposed research topic is determined, on the one hand, by the constant interest of critics and literary scholars in one of the most significant phenomena of American literature of the 20th century – postmodernism, and on the other hand, by the lack of a generally accepted, reliably tested methodology for analyzing the literary features of postmodern works. That is why there is a need to study numerous works of this literary period and the specified genre and get acquainted with the creative method of their authors. A detailed examination of the works of John Barthes gives grounds for the conclusion that the literature of postmodernism is characterized by a radical reformatting of the status and functioning of all components of the author-text-reader triad. John Barth's innovation consists in the fact that he systematically searches for the ways to liberate the reader's consciousness in his works, practices new forms of contact with the reader, fundamentally models new types of narrative, etc. Novels and short stories of the writer testify the attempts of non-linear thinking, characteristic of postmodern literature, to overcome the resistance of traditional writing.

Key words: *postmodernism, narrative poetics, author-text-reader triad, linear / non-linear writing, traditional writing, image.*

УДК 811.134.2'38: проблеми ПРАГМАТИКИ
DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.2>

ПЕРЕКОНЛИВІСТЬ АВТОРСЬКОГО «Я» У КОЛУМНІСТИЦІ ХАВ'ЄРА МАРІАСА (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОГО ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ "EL PAÍS SEMANAL")

Артемова Людмила Василівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романських мов

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

бул. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна

У статті розглянуто колумністику Хав'єра Маріаса, одного із найпотужніших письменників і колумністів сучасної літературної Іспанії. Було досліджено матеріал його колонки у недільному додатку іспанського періодичного видання "El País Semanal", незначної частини значного корпусу публікацій журналіста, які вирізняються підкреслено індивідуальним переконливим стилем вираження авторського «я». Наші спостереження свідчать, що в них Х. Маріас підкреслено відкрито представляє власний погляд та підхід до будь-якої із цікавих для нього тем сучасності (політика, економіка, гендерна політика, мова, релігія, суспільство, минуле і громадянська війна, etc.), вдаючись до широкого арсеналу логічних аргументацій та підносячи жанр колонки, у якому він працював, до високого зразка журналістської творчості. У ході проведеного аналізу доведено, що однією з особливостей стилю Х. Маріаса була неприхована форма протиставлення його власного критичного погляду на проблему, який часто суперечив загальноприйнятій суспільній позиції, і потребував особливого переконливого аргументативного корпусу, не стільки фактуального, як мовного, експресивно маркованого, емоційно насиченого, з виключно оригінальною манерою метафоричного фігурального мовлення, де і проявлявся значною мірою літературний хист письменника-колумніста. Естетичне задоволення, емоційна інтерпретація конотативної мережі статті визначені ядром її переконливості. Було з'ясовано, що Х. Маріас використовував дуальну форму "yo" – "nosotros" як спосіб залучення читачів до підтримки своїх поглядів, вважаючи, що він міг розраховувати на схильність та підтримку своєї аудиторії, завойованої роками роботи у "El País Semanal". Як провідні риси його переконливого стилю відзначені відкрита негативна оціночність, різкість суджень, неприхована емоційна інтерпретація дійсності, авторський підтекст, іронічність і сарказм. Досліджений матеріал доводить, що завдяки органічному поєднанню літературного, газетного і елементів розмовного стилів, коли негативно маркована конотативна мережа публікації, викладена із особливою авторською креативністю, доповнювалася обтяжливим синтаксичним і лексичним матеріалом, і створювали переконливість «індивідуального» стилю колумніста Х. Маріаса.

Ключові слова: колонка, гібридний жанр, суб'єктивність, конотативна мережа, авторський стиль.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Дослідження іспанської журналістики «думок» є актуальним, оскільки цей мовний матеріал є оригінальним, авторським, своєрідним, а особливо, якщо мова йде про колумністику, яка поєднує в собі риси художнього, газетного і розмовного стилів, і є жанрово неоднорідним матеріалом. Якщо ми спробуємо визначити колонку як жанр, то отримаємо достатньо розмиту дефініцію, оскільки насправді загальних характеристик у цього жанру мало, вони залежатимуть від ідеостилу кожного із авторів-журналістів. Спільними будуть хіба що цілі: інтерпретувати дійсність, відкрито суб'єктивно висловити думку щодо будь-якого аспекту сучасного або минулого життя, не завуальовуючи оцінку, яка може бути і у більшості випадків є негативною (Артемова, 2022), або іноді просто розважити

читача. Окрім широкого спектру тем, які лягають в основу такого роду публікації, додамо авторську стилістичну майстерність і неповторність стилю провідних сучасних письменників. Для "El País Semanal" це традиційно були Хав'єр Маріас і Альмудена Грандес, які пішли з життя в останні роки, і залишаються Хав'єр Серкас, Роса Монтеро, Хуан Хосе Мільяс, і додалися нові автори Мартін Капаррос і Ірене Вальєхо. В сумі, ми отримаємо той високопродуктивний для іспанської якісної преси жанр, яким є колонка. Колонка – це результат особливого специфічного бачення автором оточувальної дійсності і її відповідної презентації, засобами формування якої будуть всі можливі стилістичні засоби, якими він володіє, і створення об'ємного багат шарового матеріалу, який лежить відразу у декількох площинах сприйняття читача (раціонального, емоційного, афективного, тощо).

Це і зумовлює **актуальність** цієї розвідки, в якій ми ставимо на меті розглянути ті стилістичні особливості авторського стилю Х. Маріаса, які формують переконливість його статей у сприйнятті читача. Досліджуваний матеріал обмежується останніми роками (2021–2022 рр.) у "Zona fantasma" в "El País Semanal". **Наукова новизна** полягає у тому, щоб дослідити мовний матеріал крізь призму розгляду засобів створення експресивності через їх значимість для формування переконливості, а нашими **завданнями** вважаємо з'ясувати місце дискурсу переконання у журналістиці «думок», визначення ролі відкритої «незавуальованої» оцінки у реалізації авторських інтенцій, залучення раціональної, афективної та емоційної сфер впливу для створення переконливості.

Почнемо наше дослідження з загального твердження: дискурс переконання (discurso persuasivo) є тим фундаментальним поняттям, яке визначає демократичне суспільство, в якому є вільним висловлювання і обговорення різних ідеологічних думок (Cardevilla Gómez, 2018, p. 15). У цьому іспанське суспільство і іспанська журналістика «думок» є показником свободи слова, коли журналіст говорить від власного імені, з підкреслено авторським «я», пропонуючи своє судження на обговорення широкого кола читачів, деякі з яких можуть бути його прихильниками, а деякі й противниками, однак такого роду публікації сприяють становленню опозиції серед різних позицій, що існують у суспільстві, сприяють діалогу і пошуку точок співпадіння. Проте орієнтованість авторської статті на читача вкраплена у задум, композицію, його мовну реалізацію, визначає засоби суб'єктивної модальності, тобто створює вісь висловлення.

Дозволим собі зробити припущення, що на теперішній момент ефективність комунікативного діалогу, його переконливості мі гетерофільними комунікантам може бути високо, хоча на думку Серажи вона має знижуватися через можливість когнітивні дисонанс випадк неспівпадіння чи неузгодження позиції «відправника – одержувача» (Серажи, 2006, p. 42). Поясним це те, що навряд чи читачі своєму загалі будуть відповідати. Маріас (я будь-якому іншому письменник-журналісту *El País Semanal*) за статусом, освітою, позицією, ал та, за поглядами, для журналістики «думок завжди буде присутя «авторська домінантність» (термін .. Почепцов). Пр це тако говоритья одні із колоно журналіста:

Me consta que a bastantes lectores les parezco un cascarrabias, y de eso no me voy a defender. Pero también sé que a otros los "consuelo" o

"reconforto" con mis palabras, y que agradecen ver impreso lo que ellos piensan (Aún lejos de mil, 7/11/2021).

Одна багаторічний досвід роботи *El País Semanal* публікація соте «недільних статей (це додато публікується по неділя), давало прав самому Маріас відчуват, що мі ні його багаточисельними читачами існу «спільне розуміння, знання, що, свою черг, дозволяло йому певн «свободу, привілеї, відтінки, які ві собі ніколи не зміг дозволит новому виданн (Núñez Díaz, 2015, p. 275).

Оскільки авторська думка завжди має соціально-культурне підґрунтя, тобто складається свідомо чи несвідомо на основі думок інших, вступає з ними у діалог, який у свою чергу може спонукати читачів до згоди чи незгоди, проте у будь-якому разі це буде не-нейтральна реакція. Комунікативна інтенція колумніста полягає у активізації адресата, виклику у нього реакції очікуваної (у випадку «читача-моделі») і, можливо, відмінної. Наприклад, якщо ми говоримо про тематику Х. Маріаса, то він був запозвзятим курцем і вважав, що закон, уведений у 2005 році, обмежував певною мірою його права; він підтримував бої биків, ще одна проблемна тема в іспанському соціумі; відкрито критикував католицьку церкву, сучасний політикум, особливо мерів Мадриду і Барселони, їхні дії, недолугість їхніх рішень, і це далеко не повний перелік його відверто негативних висловлювань.

Спектр тем, до яких звертався автор протягом майже двадцяти років плідної співпраці із "El País Semanal" стосувався проблем глобального характеру, а саме політико-економічних проблем: робота уряду, епоха франкізму, питання католицької церкви, корупції; нагальні соціальні проблеми: зубожіння населення, безробіття, наслідки економічної кризи. Проте він так само виносив на загал власні, персональні аспекти свого життя, говорив про свою неприязнь до сучасних гаджетів, свою любов до футболу, кіно, улюблених авторів і друзів, книжки, свою професію письменника і перекладача. Окремий тематичний блок можна відвести його суворій критиці вад характеру іспанської нації, і суто лінгвістичні питання правильності вживання іспанської мови більшою частиною тих, для кого вона є невід'ємною частиною професійної комунікації (журналісти, політики, диктори телебачення, тощо) (Núñez Díaz, 2014, p. 257).

Як одного разу зазначив сам Х. Маріас – який минулого року відзначав у певному сенсі «ювілей», видрукувавши 900 колонку у "El País

Semanal" і ніби передчуваючи, що тисячної не буде – можна сміливо стверджувати, що немає такої грані дійсності, яка б за цей час не стала темою його публікації: *Admito que con frecuencia me siento a la máquina preguntándome de qué puedo hablar ya, porque debo de haber dado mi personal opinión sobre casi todo* (Aún lejos de mil, 7/11/2021). Такий широкий тематичний спектр пояснюється тим, як вважає Ф. Лопес Пан, що метою колонки не є висвітлення глобальної проблеми, а лише однієї грані її, а відсутність глибини з лихвою перебивається авторитетністю авторського «я» і неповторністю його стилю, бо він – постійний журналіст, саме його "firma concreta" шукає читач (López Pan, 2010, p. 195):

Si ahora me pregunto qué le habrían suscitado los bombardeos sobre Ucrania, la invasión injustificada y feroz de Putin, creo (no me arrego saberlo, estaría incurriendo en soberbia) que podría haber escrito otra pieza como aquella lejana, en la que las maldiciones habrían ido destinadas al actual tirano del Kremlin, al cual habría visto como a un cadáver suicida. Y alguna maldición menor les habría caído a los espíritus muertos que lo defienden, o miran para otro lado, en sus cómodos sillones de nuestro Parlamento, o de nuestras tertulias, o simplemente de nuestros salones (Así que pasen treinta años, 17/4/2022).

Стаття не присвячена темі війни, вона згадується дотично до головного героя, друга, вчителя Хуана Бенета, але двох речень достатньо, щоб відчуті аксіологічно негативний знак ставлення Х.Маріаса до кривавих подій, що відбуваються в Україні: *la invasión injustificada y feroz*; його характеристику діючого президента рф і його холуїв: *las maldiciones, al actual tirano, un cadáver suicida, a los espíritus muertos que lo defienden*.

Також об'єднуючими рисами колонки як жанру можуть бути експресивність, емоційна і оцінна маркованість, суб'єктивність у вищій мірі свого прояву (проте ці риси є спільними для всіх аналітичних публікацій, наприклад критики, рецензії або власне аналітичної статті чи *artículo de fondo*) (Núñez Díaz, 2014, p. 50). Знаходимо у нашого автора: *¿Quién no ha conocido parejas en ellas que ella tiene acogotado al marido, en las que son ellas quienes zahieren y desprecian por sistema a los varones, y les arman broncas y les dicen que no dan una a derechas, y los tachan de inútiles, fracasados, calzonazos, pusilánimes, faltos de ambición, etc?* (Lo que no vale para unos ..., 6/4/2022) Яке нагромадження негативно маркованої лексики (з чергуванням лексичних

одиниць як розмовного, так і літературного стилів), що створюють конотативну мережу висловлення: *tiene acogotado* (заякани), *zahieren y desprecian por sistema* (до яких систематично досягаються і зневажають), *arman broncas* (влаштовувати скандали), *no dan una a derechas* (все роблять неправильно), *inútiles, fracasados, calzonazos, pusilánimes, faltos de ambición* (нікчемні, неуспішні, підкаблучники, слабкодухи, позбавлені амбіцій)! Накопичення градаційно розташованих епітетів, фразеологічне насичена мовна тканина – все для того, щоб показати, що психологічне насильство може бути з боку обох гендерів, а не тільки по відношенню до жінок, бо якщо ці явища існують в іспанському суспільстві, то слід говорити, що вони неприйнятні для обох сторін. Тему боротьби за права жінок Маріас часто підіймає у своїй публіцистиці, і називає себе "el feminista tradicional", щоправда, вважає, що має повне право вставати на захист не тільки жіночих, але й чоловічих прав, оскільки, як справедливо він зауважує, у демократичному співтоваристві право висловлювати власну думку не може бути табуованим.

Вважатимемо одним із дієвих засобів впливу на читача оригінальні, гострі, критичні до сарказму роздуми журналіста, його розум і інтелект, як наприклад у наступному уривку:

Yo me pregunto si hay algo más reaccionario que la división de la humanidad por sexo – casi la segregación – . Los feministas tradicionales buscábamos justo lo contrario: que eso resultara indiferente a la hora de valorar la competencia, la eficacia, las creaciones artísticas y literarias, los méritos para ocupar un cargo (Profundamente de derechas y muy de derechas, 24/10/2021).

Авторська оцінка може бути відкритою, проте замисел не лежить на поверхні, він завуальований, потребує декодифікації, певного інтелектуального зусилля читача, активізації різнорівневих знань адресата (Карпчук, 2006, p. 18): *No sé si los políticos y la prensa españoles están puerilizados al máximo, son incomprensiblemente ingenuos o desmedidamente cínicos, o si son tontos sin mayor misterio* (Lo tonto agota, 12/6/2022).

На відкритість характер представлення авторського я вплива не тільки жанров-стильова, ал авторськ індивідуальн манера цьог представлення. Прагнення до встановлення мовног контакту, впли на емоційніст читацького сприйняття, особ стін особливість комунікантів – ус це призводить до відкритого використання авторськог я створю та званий прийом інтимізаці виклад, тобт зближення читацького інтересу авторським (Серажи, 2002, p. 223).

Ni a ustedes ni a mí va a espiarnos nadie importante, descuiden. Hasta que por algún motivo o malentendido o confusión alguien con la capacidad de hacerlo decida que lo va a hacer. Entonces, no les quepa duda, lo hará retrospectivamente, porque nuestras tarjetas de crédito o visas, nuestros smartphones, a veces nuestros televisores, van dejando huellas indelebles. Se sabrá dónde hemos estado y en qué día, a qué países hemos viajado, con qué compañías hemos volado, qué hemos comprado y en qué comercio, qué transferencias hemos hecho y a quién, cuánto dinero nos ha servido el cajero automático (Lo tonto agota, 12/6/2022).

Приверта уваг стратегія автора обіграти форм "yo – nosotros – ustedes" (las personalizaciones VS el plural sociativo (López Pan, 2010, p. 201) «той, хтос *alguien*, безособово форм *se sabrá, alguien con la capacidad de hacerlo*, майстерність залучення читача до теми (використання форм *descuiden, no les quepa duda*). Ретельно прорахована стратегія, апробована автором декілька років роботи видань, дола неймовірна відстань, що розділя всесвітньо відомого письменника, володаря чисельних літературних премій, члена Королівської академії іспанської мови (RAE), (можлив нобелівський лауреат, якби не його передчасна смерть), чи комунікативний статус завідомо вищий за статус його читача, звичайного пересічного громадянина. Водночас, їхні мотиваційно-цільові сфери збігаються, не існує когнітивного дисонансу, авторська риторика знаходить відгук адекватного сприйняття.

Створення переконливого авторського я відбувається шляхом використання принципів узагальненості висновку водночас деталізації про аргументації власних ідей (Серажи, 2002, р. 223). Прискіплив увагу до найменшої деталі, яка переплітається із багатьма іншими, відтворює фрагментарне, протидивною мірою опукле явлення, що слід відзначити як особливість авторського стилю Маріас-журналіста, як наприклад ці колонки: *Pero en conjunto todo permanecía igual: el sillón de lectura, el sofá y las butacas en los que se sentaron tantas visitas de una casa alegre y llena de ellas, esperadas o no; el bonito y enorme escritorio, que diseñó mi padre y encargó a un carpintero soriano, Pérez Frías si mal no recuerdo; y sobre todo la biblioteca, los volúmenes cuidadosamente alineados que vestían las paredes de color (Día y noche, noche y día, 15/5/2022)*. Він змальовує батьківську квартиру притаманно йому прискіпливістю до кожної деталі: крісло для гостей, запрошених неочікуваних, як багато цього веселому домі; письмовий стіл, виконаний на заду його батька столяра із Сорі, він навіть пригадав його ім'я. Правильним було сказати, що Маріас – май-

стер стимулювання афективної сфери сприйняття читача, його яви чуттєвості через, цим випадком, емоційно позитивним контекстом: *casa alegre, el bonito escritorio, cuidadosamente alineados*.

Якщо для політичного дискурсу найчастіше основними прийомами впливу на реципієнта, на думку дослідників, виявляються не переконання, а маніпулювання (Серажим, 2002, р. 203), то у колонці автор звертається одночасно і до раціональної, і до афективної складових читачської сутності, бо його наміри є чітко визначеними змістом висловлювання, не завуальовані, не спрямовані виключно на емоційну сферу, вони ґрунтуються на ряді фактів, які спрямовані на залучення механізмів раціональності (Capdevilla Gómez, 2018, p. 17):

Las noches madrileñas eran tristes en comparación con nuestros hábitos, pero no ser despertados a las cuatro de la mañana por pandillas gritonas, beodas o simplemente imbéciles era una no desdeñable compensación. También era agradable no ser arrasado por bicis, odiosos segways, patines y patinetes invasores de las aceras, lo mismo que ver Madrid sin apenas obras ni ruido, cuando la obsesión de alcaldes y alcaldesas es destriparlo todo innecesariamente a la vez (Lo que algunos echaremos de menos o de más, 27/6/2021).

З одного боку, читач отримує естетичну насолоду від чудової стилістики висловлювання, переповненого оцінними маркованими епітетами (*simplemente imbéciles, desdeñable compensación, odiosos segways, patinetes invasores, la obsesión, destriparlo*), розгалуженими синтаксичними конструкціями, а з іншого боку, Х. Маріас наводить такі «близькі» кожному іспанцю факти з повсякденного життя столиці з п'яними галасливими натовпами молоді посеред ночі; або згадає велосипеди, ролики, самокати, які заповнили тротуари; чи постійні ремонти і шум на вулицях міста.

Зважаючи на характер колонки як гібридного жанру, коли метою читача не є суто інформування, а отримання естетичного задоволення від прочитання, що вкотре підкреслює належність аналітичних жанрів до проміжних між публіцистичним і літературним стилями мовлення. Жанр авторської колонки, який балансує між цими двома реєстрами, дозволяє вибудувати оцінну марковану конотативну мережу статті, зробити це із особливою креативністю, комбінуючи обтяжливий синтаксичний і експресивно маркований лексичний пласт із вдалими вкрапленнями розмовного стилю, що і створювало той переконливий «індивідуальний» стиль колумністики Х. Маріаса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В. Негативна маркованість як авторська стратегія іспанської аналітичної публікації (на матеріалі авторської колонки Х. Маріаса і Х. Серкаса): Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 1 (71). Київ : Видавництво КНУ, 2022. С. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.1.01>
2. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2006. 159 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153587131.pdf>
3. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. 392 с.
4. Capdevilla Gómez, A. Discurso persuasivo: La estructura retórica de los spots electorales en televisión. València : Universitat de València, 2018. 154 p.
5. López Pan F. La oralidad fingida y la construcción de columnista como personaje. Dos estrategias para la construcción del ethos del columnista. En Estrategias argumentativas en el discurso periodístico / Ed. C. Martínez Pasamar. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. P. 193–220.
6. Núñez Díaz, P. Las colaboraciones de Javier Marías en la prensa. Opinión y creación. Tesis doctoral. Madrid : UNED, 2011. 424 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Marías, J. Así que pasen treinta años, El País Semanal, 17/04/2022, <https://elpais.com/eps/2022-04-17/asi-que-pasentrenta-anos.html>
- Marías, J. Aun lejos de mil, El País Semanal, 07/11/2021 <https://elpais.com/eps/2021-11-07/aun-lejos-de-mil.html>
- Marías, J. Día y noche, noche y día, El País Semanal, 15/05/2022, <https://elpais.com/eps/2022-05-15/dia-y-noche-noche-y-dia.html>
- Marías, J. Lo que algunos echaremos de menos o de más, El País Semanal, 27/06/2021, <https://elpais.com/eps/2021-06-27/lo-que-algunos-echaremos-de-menos-o-de-mas.html>
- Marías, J. Lo que no vale para unos, El País Semanal, 03/04/2022 <https://elpais.com/eps/2022-04-03/lo-que-no-vale-para-unos.html>
- Marías, J. Lo tonto agota, El País Semanal, 12/06/2022 <https://elpais.com/eps/2022-06-12/lo-tonto-agota.html>
- Marías, J. Profundamente de derechas y muy de derechas I, El País Semanal, 24/11/2021, <https://elpais.com/eps/2021-10-24/profundamente-de-derechas-y-muy-de-derechas-i.html>

REFERENCES

1. Artemova, L.V. (2022). Negativna markovanist yak avtorska stratehiia ispanskoi analitychnoi publikatsii (na materialii avtorskoi kolonky Kh.Mariasa i Kh.Serkasa) [Negative evaluation as an authorial strategy of a Spanish analytical publication (based on the column by J.Mariás and J.Cercas)]. *Linguistic and conceptual pictures of the world*. № 1 (71). Kyiv: Publishing house KNU. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.1.01> [in Ukrainian].
2. Karpchuk, N.P. (2006). *Adresovanist v ofitsiinomu ta neofitsiinomu anhlomovnomu dyskursi (komunikatyvno-prahmatychnyi analiz)* [Addressing in formal and informal English discourse (communicative and pragmatic analysis)]. Lutsk: RVV "Vezha" Volyn State University of Lesya Ukrainka [in Ukrainian].
3. Serazhym, K. (2002). *Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshe metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist (na materialakh suchasnoi hazetnoi publitsystyky)* [Discourse as a sociolinguistic phenomenon methodology, architectonics, variability (on the materials of modern newspaper journalism)]. Kyiv : Kyiv National University of Taras Shevchenko [in Ukrainian].
4. Capdevilla, G. A. (2018). *Discurso persuasivo: La estructura retórica de los spots electorales en televisión*. [Persuasive discourse: The rhetorical structure of television election spots]. València: Universitat de València [in Spanish].
5. López, P. F. (2010). La oralidad fingida y la construcción de columnista como personaje. Dos estrategias para la construcción del ethos del columnista. En Estrategias argumentativas en el discurso periodístico (Ed. C. Martínez Pasamar). [Feigned orality and the construction of the columnist as a character. Two strategies for the construction of the columnist's ethos. In Argumentative strategies in journalistic discourse]. Frankfurt am Main: Peter Lang [in Spanish].
6. Núñez, D. P. (2011). Las colaboraciones de Javier Marías en la prensa. Opinión y creación. Tesis doctoral [Javier Marías' collaborations in the press. Opinion and creation. Doctoral thesis]. Madrid: UNED [in Spanish].

**THE PERSUASIVITY OF THE AUTHOR'S "I"
IN THE COLUMNIST OF JAVIER MARIAS
(BASED ON THE MATERIAL OF THE SPANISH PERIODICAL
"EL PAÍS SEMANAL")**

Artemova Liudmyla Vasylivna
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Romance Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
14, Tarasa Shevchenka, Blvd., Kyiv, Ukraine

The article deals with the columnism of Javier Marias, one of the most powerful writers and columnists of modern literary Spain. We studied the material of his columns in the Sunday supplement of the Spanish periodical "El País Semanal", a small part of the significant corpus of the journalist's publications, which are distinguished by an emphasized individual convincing style of expression of the author's "I". Our observations show that the journalist openly presents his own view and approach to any of the topics of interest to him (politics, economics, gender policy, language, religion, society, past and civil war, etc). In the course of the analysis it is proved that one of the peculiarities of the style of J. Marias was an open form of opposition of his own critical view of the problem, which often contradicted the generally accepted public position, and required a special convincing argumentative corpus, not so much factual as linguistic, expressively marked, emotionally saturated, with an exceptionally original manner of metaphorical figurative speech, where the literary talent of the writer-columnist was manifested to a large extent. Aesthetic pleasure, emotional interpretation of the connotative network of the article are the core of its persuasiveness. It was found out that J. Marias used the dual form "yo" – "nosotros" as a way of attracting readers to support his views, believing that he could count on the support of his audience, gained over the years of work in "El País Semanal". The leading features of his persuasive style are open negative evaluation, harshness of judgments, undisguised emotional interpretation of reality, author's subtext, irony and sarcasm. The studied material proves that due to the organic combination of literary, newspaper and elements of colloquial styles, when the negatively marked connotative network of the publication, set out with special author's creativity, was complemented by burdensome syntactic and lexical material, and created so the persuasiveness of the "individual" style of the columnist J. Marias.

Key words: *column, hybrid genre, subjectivity, connotative network, author's style.*

UDC 81

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.3>

LANGUAGE MEANS OF THE REPRESENTATION OF THE IMAGE OF UKRAINE IN THE ENGLISH MEDIA: A TRANSLATION PERSPECTIVE

Babelyuk Oksana Andriivna

*Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages
and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

Koliasa Olena Vasylivna

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of the English Language and Translation
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine*

Pavlyuk Kateryna

*Master-student
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

The article focuses on the problem of revealing the axiological aspect of the language representation of the image of Ukraine in the English mass media and ways of its rendering in Ukrainian translation. The research aims to explore various translation transformations when rendering verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in the English mass media. The starting point of the study is that evaluation is a component of the semantic structure of a word as a language unit which indicates a certain value of objects and phenomena from the point of view of compliance / non-compliance with the requirements, interests, tastes, and preferences of the speaker. A short analytical analysis shows that evaluation reflects the value scale of the communicator, and characterizes the object of evaluation, classifying and correlating it with stereotypes, norms, and rules. It has been worked out that different evaluative language units, which are means of axiological representation of the image of Ukraine, play a number of interrelated functions in the texts of English mass media: express the author's attitude to the events or phenomena characteristic for Ukraine or reflect of the author's intentions. Special attention is paid to the translational analysis that demonstrates the most commonly used methods of rendering verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in the English mass media in Ukrainian translations. Among them are lexical and semantic translation transformations. It is proved that the most frequent are differentiation and modulation, which make it possible to clarify the meaning of the source text language units in the translation to convey the evaluation embedded in the source text in the most accurate and understandable for the reader way. Verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in the English mass media are reproduced in Ukrainian translations using the lexical and grammatical translation transformations, the main one of which is total rearrangement which allows conveying complex or figurative evaluative units through the description and explanation of the situation.

Key words: *image, language means, mas media, representation, translation, Ukraine.*

The statement of the problem. It is well known that the evaluability of language allows the speaker to convey feelings, and evaluations of people, situations and objects, as well as to share and contrast these thoughts with other speakers. We consider the increased interest in subjectivity, evaluation, and one's own opinion as part of the "affective turn" in philosophy, sociology, and political science. In linguistics, such studies cover

a wide range of theories, such as praise, position statement, and self-evaluation.

It should be noted that today in linguistics there is a certain ambiguity in the terminology related to the assessment of language. In particular, the terms *evaluation*, *affect* and an *appraisal* are used in Western linguistics. Thus, J. Thompson defines *evaluation* as "a broad umbrella term used to denote the attitude or position of a speaker or

writer toward a point of view regarding the entities or propositions in question” (Thomson, 1995). The authors associate this attitude with a number of values, such as personal determination, duty or desirability, which are subjective and culturally determined (Hunston, 2008). As for the term “affect”, its relationship with evaluation is quite complex: while evaluation refers to the expression of thought, the term “affect” is mostly used to express emotions or feelings. Although both affect and evaluation are related to the speaker’s expression of approval or disapproval, the evaluation does not necessarily refer to the extent to which speakers are emotionally involved in the discourse, nor to the types of utterances that can be used to evoke emotion in the listener.

Evaluation theory places the interpersonal function of language at the centre of communicative interaction, which is seen as a system of selecting means to impress attitudes, emotions, and evaluations in discourse. Evaluation is divided into three interacting domains: 1) attitudes related to our feelings, emotional reactions, judgments about behaviour and evaluation of things; 2) engagement related to the play of voices around thoughts in discourse; 3) gradation associated with meanings, with the help of which the speaker increases or decreases the intensity of the utterance or changes the focus of certain semantic categories.

In Slavic linguistics, a single term is used – assessment. In particular, I. V. Onishchenko interprets evaluation as a component of the “semantic structure of a word as a unit of language, which indicates a certain value of objects and phenomena from the point of view of compliance/non-compliance with the requirements, interests, tastes, and preferences of the speaker” (Onishchenko, 2004).

There are different language means of expressing the evaluation category. Since this category is closely related to the expression of the speaker’s emotional-subjective attitude towards an object or phenomenon, at first only words expressing a subjective assessment were included in the evaluative vocabulary. However, it was later proved that the verbalization of the assessment can be carried out at different language levels: with the help of word-forming means (affixal method); special lexical and grammatical classes of words (adjectives, adverbs, nouns of a functional nature, etc.); entire statements.

The relevance of this scientific research is determined by the fact that today the language of mass media is distinguished by a high degree of evaluation, and increased expression, which is created by appropriate expressive and pictorial

means. The identification and description of typical translation transformations during the reproduction of linguistic means of the axiological representation of the image of Ukraine in mass media texts requires a systematic analysis in the context of the cognitive-discursive paradigm. In addition, the transformational processes in modern Ukrainian society and the world in general, constant attention to Ukraine due to the full-scale Russian invasion, determined its central place not only in the Ukrainian but also in the English mass media. In addition, the evaluation of the image of Ukraine in English media texts forms a general collective public opinion, and its correct reproduction will significantly influence political decisions regarding Ukraine.

The research aims to identify axiological means of linguistic representation of the image of Ukraine in the English mass media and to determine ways of their reproduction in translation. Under the set goal, it is necessary to perform the following tasks: to characterize the evaluability of the text in the light of translation studies; to present the typology of evaluative values in the axiological representation of the image of Ukraine in the English mass media; to identify lexical-semantic and lexical-grammatical methods of reproduction of verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in English mass media in Ukrainian translations. The research material is the texts of the English-language periodical “The Guardian”, 2022, dedicated to Ukraine.

Analysis of recent research and publications. The assessment became the object of research in the works of scholars in various aspects: linguistic (O. M. Bondarenko, I. E. Buyar, S. Gunston, B. Liu, J. R. Martin, M. M. Mikhalchenko, I. V. Onyshchenko, G. I. Prykhodko, A. S. Stadniy) and translation studies (N. V. Denisenko, S. S. Kolomiets). However, today the axiological interpretation of the image of Ukraine in various mass media is still insufficiently studied, although it affects the country’s place in the world political arena and decision-making regarding international cooperation.

It is a generally recognized fact that the evaluation structure includes components of different levels, such as subject, character, basis, modal frame, axiological predicate, noun predicate of functional nature, evaluative predicate, rating scale, rating stereotype, rating modes, rating motivation. In addition, moral-ethical and objective-subjective plans of “valuable” expressions are distinguished.

The presentation of the main material. In modern linguistics, there are a number of approaches to the classification of evaluation. Thus,

the axiological interpretation of the evaluation assumes that the two values of the axiological operator – “good/bad” depending on the “+” or “-” sign, to distinguish two types of evaluation – positive (ameliorative) and negative (pejorative, derogative). This classification has a generalized nature, as it makes it possible to identify the positive/negative attitude of the author of the statement towards the object of reality, and recognition/non-recognition of its value. In addition, the evaluation process is accompanied by the nominator’s emotional attitude to the object of naming, because when evaluating the world or a separate fragment of it. For example, the axiological units highlighted below that create the image of Ukraine in the English mass media allow the author of the article to express his attitude to the events or phenomena taking place in Ukraine, directly: I want to be worthy of Ukrainians who have proved to be a very strong nation that deserve a better future in Europe (Harding, 2022); and through the imagery: On Sunday a senior Ukraine government adviser said the country was reacting “seriously” to UK allegations that Moscow has plans to invade the country and install a puppet government and that Kyiv was resisting Russian efforts to destabilise its government and economy (Roth, Sabbagh, Carroll, 2022).

The process of translation is, in fact, a process of intercultural communication, and therefore the representation of evaluation in translation begins with its understanding and interpretation. During the perception of the text, special cognitive complexes arise in the translator’s mind, combining various operations of mental activity – representations, evaluations, and conclusions. The content of these complexes is perceived by the translator as vivid content properties of the text related to the author’s ideas.

The estimated tonality of the text and the means of its creation in the original language are very important during the analysis of translation decisions: it is important to understand to what extent the semantic dominants of the original text were preserved during translation. The task of achieving the maximum possible closeness of the evaluation content includes at least three aspects: 1) the reproduction of the evaluation content (the textual component of the evaluation); 2) the reproduction of the evaluative meaning (the evaluation component of the statement); 3) the reproduction of the estimated values of the units that make up the statement.

N. V. Denysenko claims that the reproduction algorithm when translating an evaluative component of a text involves a number of successive steps, including:

– determining whether the studied unit (word, phrase, sentence) is evaluative, taking into account the illocutionary force of the original message and its perlocution;

– establishment of various English assessment components;

– identification of established Ukrainian counterparts, and in their absence – the creation of contextual evaluative substitutes;

– final verification of the translation result for adequacy (Denysenko, 2022).

At the same time, it is worth noting that an evaluative statement during translation is often subject to various translation transformations. Thus, noting a certain metaphorical nature of the term “transformation” in the theory of translation, O. D. Schweitzer wrote that “actually we are talking about the relationship between the original and final linguistic expressions, about the replacement in the process of translation of one form of expression by another, a replacement that we figuratively call transformation. Thus, translation transformations are essentially interlanguage operations of “re-expression” of meaning” (Schweitzer, 1988).

As the analysis of the illustrative material showed, the list of lexical-semantic translation transformations, which are used in the reproduction of verbal means of the axiological representation of the image of Ukraine in the English media in the Ukrainian language, include differentiation, generalization, concretization and modulation. The involvement of differentiation is due to the need to clarify the meaning of polysemous words or appeal to the connotative meaning of such a word, usually an adjective or an adverb: eerily calm (eerily – боязко, жахливо, моторошно) – моторошно спокійний: “The mood last week in Ukraine was eerily calm, despite talk of war” (Hardin, 2022) – «Настрій минулого тижня в Україні був моторошно спокійним, незважаючи на розмови про війну»; wearily (втомлено, стомливо, зморено) – стомлено: “But, as Ukrainians wearily point out, the country has already been at war for eight long years, ever since Vladimir Putin annexed Crimea and kickstarted a brutish conflict in the east of the country, which has claimed nearly 14,000 lives (Harding, 2022) – «Але, як стомлено зазначають українці, країна вже вісім довгих років перебуває у стані війни, з тих пір, як Володимир Путін анексував Крим і розпочав жорстокий конфлікт на сході країни, який забрав життя майже 14 тис. осіб».

Quite often, differentiation is encountered when translating nouns that have an evaluative value. In this case, the meaning of the noun is chosen according to the context and the pragmatic effect

that this lexical unit should have on the reader: fear (страх, трепет, побоювання) – побоювання: The US and UK are withdrawing diplomats' families from Ukraine, but the EU has said dependants will stay put for now, amid heightened fears of a Russian invasion (Roth, 2022) – «На тлі посиленних побоювань російського вторгнення США та Велика Британія виводять сім'ї дипломатів з України, але ЄС заявив, що їх родичі поки що залишаться на місці».

The application of generalization modifies the meaning of a lexical unit of the original language in the translation in such a way that the axiological influence of the original is preserved in the translation: highly traditional (highly – високо, вельми) – дуже традиційний: Ukraine's Catholic west and orthodox east take a dim view of gay rights, and hold highly traditional social views (Harding, 2009) – «Католицький захід і православний схід України неоднозначно ставляться до прав секс-меншин і дотримуються дуже традиційних соціальних поглядів»;

Among the lexical-grammatical transformations used in the translation into Ukrainian of verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in English-language mass media, include antonymic translation an integral transformation.

Antonymal translation is a translational transformation that consists in replacing the form of a word or phrase with the opposite (positive to negative and vice versa). The content of the translated unit remains generally similar (Maksymov, 2006). For example, in this text fragment, there is a levelling of the formally negative prefix un-, caused by the peculiarities of word usage in the English and Ukrainian languages (unrest – заворушення): Exercise increased caution in Ukraine due to crime and civil unrest (Roth, 2022) – «В Україні виявляйте підвищену обережність через злочинність та громадянські заворушення».

Holistic transformation involves expressing the meaning of what is said in one language by means of another, which are neither dictionary nor contextual equivalents of these words (Maksymov, 2006, p. 115). The given transformation makes it possible to convey the content and emotional content

of the verbal means of axiological representation of the image of Ukraine in the English-language mass media, neglecting their form, aiming at the pragmatic effect that these means should create on the reader, thus preserving the axiological load of the original text. In particular, holistic transformation is effective when reproducing the author's metaphors, or simply complex words formed from commonly used ones, for example: comic-turned-president – президент – колишній комік: How a surprise breakthrough might morph into war is a topic of conversation inside the Kyiv government of comic-turned-president Volodymyr Zelensky (Harding, 2022) – «Як несподіваний прорив може перерости у війну – це тема розмови уряду президента – колишнього коміка Володимира Зеленського»;

western-leaning political elite – політична еліта, яка схиляється до Заходу: And despite efforts by Ukraine's western-leaning political elite to integrate with Europe, there is little sign of a more liberal view taking hold (Harding, 2009) – «І незважаючи на спроби української політичної еліти, яка схиляється до Заходу, інтегруватися з Європою, немає жодних ознак того, що більш ліберальний погляд може закріпитися».

Conclusions and further perspectives. The use of lexical-semantic translation transformations is appropriate in the case of the translation of verbal means of axiological representation of the image of Ukraine, the components of which are ambiguous, or the counterparts of which have imprecise boundaries during translation. The conducted translation analysis proves that when reproducing such verbal means in Ukrainian, lexical-grammatical translation transformations are often used, such as antonymic translation and integral transformation. This group of translation transformations is the most difficult to implement and requires a separate approach, as it often involves the creation of new images and the replacement of some evaluative language elements with others while preserving the pragmatic load of the expression. We see the prospect of further research in the study of language means of implementing the category of evaluation of other important political phenomena in the English-language mass media at all language levels.

BIBLIOGRAPHY

1. Бондаренко О. М., Литвиненко О. К. Оцінювальна лексика в сучасному політичному дискурсі. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Філологічні науки*. 2014. № 1. С. 170–175.
2. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці. *Наукові записки. Серія: Філологічна*. 2009. № 11. С. 145–149.
3. Денисенко Н. В. Відтворення емфазы в англо-українських художніх перекладах : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 20 с.

4. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Київ : Ленвіт, 2006. 175 с.
5. Олійник Т. Прагматика перекладу : адекватність перекладу як критерій оцінки його якості. *Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі* : зб. наук. праць. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. Ч. 1. Лінгвостилістика. Лексична семантика. Фразеологія. С. 271–273.
6. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний ун-т., 2004. 20 с.
7. Подсевак К. С. Бінарна опозиція «людина-техніка» у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі наукової фантастики Р. Бредбері) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний лінгвістичний університет. Запоріжжя, 2020. 23 с.
8. Приходько Г. І. Мовленнєва діяльність і оцінка. *Вісник СумДУ. Серія: Гуманітарні науки*. 2003. № 4 (50). С. 206–208.
9. Стадній А. С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. 2010. Т. 18. № 16. С. 321–325.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 216 с.
11. Borger J., Harding L. US claims Russia planning “false-flag” operation to justify Ukraine invasion. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/14/us-russia-false-flag-ukraine-attack-claim>
12. Grytsenko O., Ellis-Petersen H. Eurovision song contest: Ukraine’s chances thrown into doubt by crisis. *The Guardian*. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2014/may/09/eurovision-song-contest-ukraine-chances>.
13. Harding L. After Borat, Ukraine now set to ban Sacha Baron Cohen’s Bruno. *The Guardian*. 2009. URL: <https://www.theguardian.com/world/2009/jul/14/sacha-baron-cohen-bruno-ban>.
14. Harding L. “We’ll fight to the end.” Ukraine defiant in face of Vladimir Putin’s phoney war. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/15/well-fight-to-the-end-ukraine-defiant-in-face-of-vladimir-putins-phoney-war>.
15. Hunston S., G. Thompson. Evaluation in Text: Authorial Distance and the Construction of Discourse. Oxford : Oxford University Press, 2000. 285 p.
16. Hunston S. Evaluation and the Planes of Discourse: Status and Value in Persuasive Texts. *Advances in Written Text Analysis*. Ed. by M. Coulthard. London : Routledge, 1994. P. 191–218.
17. Petrenko V. Ukraine’s art in exile: Donetsk culture collective starts new life in Kiev. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/04/ukraine-art-exile-donetsk-izolyatsia-kyiv>.
18. Roth A., Sabbagh D., O’Carroll L. US and UK withdraw families from Ukraine embassies but EU to stay put. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/24/us-orders-families-of-embassy-staff-out-of-ukraine>.
19. Thomson J. B. The Media and Modernity: A Social Theory of the Media. Stanford: Stanford University Press, 1995. 314 p.

REFERENCES

1. Bondarenko, O. M., Lytvynenko, O. K. (2014). Ocinyuval“na leksyka v suchasnomu politychnomu dyskursi. [Evaluative language in modern political discourse] *Zaporiz“koho nacional“noho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky*. № 1. S. 170–175 [in Ukrainian]
2. Buyar, I. Ye. (2009). Linhvistychna katehoriya ocinky: ocinyuvannya dosyahnutoho u vitchyznyanij linhvystyци. [Linguistic category of evaluation: evaluation of the reached in native linguistics]. *Naukovi zapysky. Seriya “Filolohichna”*. № 11. S. 145–149 [in Ukrainian].
3. Denysenko, N. V. (2011). Vidtvorennya emfazy v anhlo-ukrayins“kyh hudozhnih perekladah. [The reproduction of emphase in English-Ukrainian translation] : avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk : spec. 10.02.16 “Perekladoznavstvo”. Kyivskij nacionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv [in Ukrainian].
4. Maksymov, S. Ye. (2006). *Praktychnyj kurs perekladu* (anhlijska ta ukrayinska movy) [Practical course of translation]. Kyiv: Lenvit, 2006. 175 s. [in Ukrainian].
5. Olijnyk, T. (2007). Prahmatyka perekladu : adekvatnist perekladu yak kryterij ocinky johu yakosti. [Pragmatics of the translation]. *Suchasni problemy linhvistychnyx doslidzhen i metodyky vykladannya inozemnyx mov profesijnoho spilkuvannya u vyshhij shkoli: zb. nauk. prac*. Lviv: Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka. Ch. 1. Linhvostylistyka. Leksychna semantyka. Frazeolohiya. S. 271–273 [in Ukrainian].
6. Onyshhenko, I. V. (2004). Katehoriya ocinky ta zasoby yiyi vyrzhennya v publicystychnyx ta informacijnyx tekstax: avtoref. dys. na zdob. nauk. stupenya kand [The category of evaluation and the means of its verbalization in publicistic and informational texts]. filol. nauk: 10.02.01 “Ukrayinska mova”. Dnipropetrovskij nacionalnyj un-t. Dnipropetrovsk, 2004. 20 s. [in Ukrainian].

7. Podsyevak, K.S. (2020). Binarna opozyciya “lyudyna-texnika” u linhvokohnityvnomu vysvitlenni (na materialii naukovoyi fantastyky R. Bredberi): avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk : 10.02.04 [Binary opposition of a man – technology in lingocognitive approach]. “Hermanski movy”. Kyivskiy nacionalnyj linhvistychnyj universytet. Zaporizhzhya [in Ukrainian].
8. Pryxodko, H. I. (2003). Movlennyeva diyalnist i ocinka [Speech activity and evaluation]. *Visnyk SumDU. Seriya: Humanitarni nauky*. № 4 (50) [in Ukrainian].
9. Stadnij, A. S. (2010). Psyholinhvistychnyj aspekt emocijno-ocinnoyi leksyky [Psycholinguistic aspect of emotional and evaluative vocabulary]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Movoznavstvo*. T. 18. № 16 [in Ukrainian].
10. Shvejcer, A. D. (1988). *Teoryya perevoda: Status, problemy, aspekty* [Theory of the translation: status, problems, aspects]. Moskva: Nauka [in Russian].
11. Borger J., Harding L. US claims Russia planning “false-flag” operation to justify Ukraine invasion. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/14/us-russia-false-flag-ukraine-attack-claim>
12. Grytsenko O., Ellis-Petersen H. Eurovision song contest: Ukraine’s chances thrown into doubt by crisis. *The Guardian*. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2014/may/09/eurovision-song-contest-ukraine-chances>.
13. Harding L. After Borat, Ukraine now set to ban Sacha Baron Cohen’s Bruno. *The Guardian*. 2009. URL: <https://www.theguardian.com/world/2009/jul/14/sacha-baron-cohen-bruno-ban>.
14. Harding L. We’ll fight to the end. Ukraine defiant in face of Vladimir Putin’s phoney war. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/15/well-fight-to-the-end-ukraine-defiant-in-face-of-vladimir-putins-phoney-war>.
15. Hunston S., G. Thompson. *Evaluation in Text: Authorial Distance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 285 p.
16. Hunston S. Evaluation and the Planes of Discourse: Status and Value in Persuasive Texts. *Advances in Written Text Analysis*. Ed. by M. Coulthard. London: Routledge, 1994. P. 191–218.
17. Petrenko V. Ukraine’s art in exile: Donetsk culture collective starts new life in Kiev. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/04/ukraine-art-exile-donetsk-izolyatsia-kiev>.
18. Roth A., Sabbagh D., O’Carroll L. US and UK withdraw families from Ukraine embassies but EU to stay put. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/24/us-orders-families-of-embassy-staff-out-of-ukraine>.
19. Thomson J. B. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford: Stanford University Press, 1995. 314 p.

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ РАКУРС

Бабелюк Оксана Андріївна

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна*

Коляса Олена Василівна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германських мов та перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна*

Павлюк Катерина

*магістр філології
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна*

Стаття присвячена проблемі виявлення аксіологічного аспекту мовної репрезентації образу України в англо-мовних ЗМІ та шляхів його репрезентації в українському перекладі. Мета дослідження – дослідити різноманітні перекладацькі трансформації під час передачі вербальних засобів аксіологічної репрезентації образу України в

англомовних ЗМІ. Матеріалом дослідження є тексти англійського періодичного видання "The Guardian" (2022), присвячені Україні після вторгнення Росії. Вихідним пунктом дослідження є те, що оцінка – це складова семантичної структури слова як мовної одиниці, яка вказує на певну цінність предметів і явищ з точки зору відповідності/невідповідності вимогам, інтересам, смакам, уподобання доповідача. Короткий аналітичний аналіз показує, що оцінка відображає ціннісну шкалу комунікатора, характеризує об'єкт оцінювання, класифікуючи та співвідносячи його зі стереотипами, нормами, правилами. З'ясовано, що різні оцінні мовні одиниці, які є засобами аксіологічної репрезентації образу України, у текстах англомовних ЗМІ виконують низку взаємопов'язаних функцій: виражають власне ставлення автора до подій чи явищ, характерних для України; або відображають наміри автора. Особливу увагу приділено перекладацькому аналізу, який демонструє найбільш вживані способи передачі словесних засобів аксіологічної репрезентації образу України в англомовних ЗМІ в українських перекладах. Серед них лексико-семантичні перекладацькі трансформації. Доведено, що найпоширенішими є диференціація та модуляція, які дають змогу уточнити значення мовних одиниць вихідного тексту в перекладі, щоб передати оцінку, закладену в вихідному тексті, у перекладі. найбільш точним і зрозумілим для читача способом. Значно рідше словесні засоби аксіологічної репрезентації образу України в англомовних ЗМІ відтворюються в українських перекладах за допомогою лексико-граматичних перекладних трансформацій, основною з яких є тотальне перегрупування, що дозволяє передавати складні чи образні оцінні одиниці через опис і пояснення ситуації.

Ключові слова: образ, мовні засоби, репрезентація, переклад, Україна.

ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ АФЕКТУ В ПОВІСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ «РОТОНДА ДУШОГУБЦІВ»

Бойко Вікторія Валентинівна

аспірантка кафедри української філології та журналістики

*Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
вул. Шевченка, 1, Кропивницький, Україна*

Межа ХХ – початку ХХІ століття – час активної інтеграції суміжних наук. Взаємозв'язок психології та літературознавства при цьому позначається в царині психопоетики як явища, що виявляє нерозривний зв'язок особистості автора як психологічної категорії і художності його творів. Дослідженню поетики афекту в процесі цього синтезу належить вагоме місце. У статті осмислюється специфічний психічний стан страху, який зафіксовано в низці спогадів про Тодося Осьмачку та в його психоавтобіографічній повісті «Ротонда душоубців». На основі психоаналітичної розвідки З. Фрейда «Страх» зроблено висновок про те, що Тодосеві Осьмачці притаманний не невротичний, а реальний страх, тобто такий, який є чимось раціональним і природним, іншими словами, реакцією на сприйняття зовнішньої небезпеки. Основним проявом реального страху, за З. Фрейдом, є рефлекс утечі як вияв інстинкту самозбереження. На основі мегатексту доведено, що сам письменник, як і герої його психоавтобіографічної повісті «Ротонда душоубців», фізично втікає від переслідувань радянської терористичної влади, переходячи і зберігаючи себе. В. Фащенко, аналізуючи емоційні, вольові та пізнавальні психічні стани, виокремлює вольову діяльність людини, яка переважає над емоційною та полягає у свідомій постановці мети. І у спогадах про митця і у вербалізованих інтенціях головного героя його повісті Івана Бруса прослідковуємо, що такою метою є порятунок та боротьба. Психічний стан страху, який притаманний Тодосеві Осьмачці, розглядаємо як вияв вольової та активної особистості.

***Ключові слова:** психопоетика, особистість, мегатекст, психоструктура, афект, емоції, вольова сфера, симуляція божевілля.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Теоретико-літературний дискурс кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується інтеграцією із суміжними науками, зокрема філософією, історією, психологією, антропологією тощо. Як зазначає польський дослідник Я. Славінський, «у будь-який час гуманістична дисципліна нагадує більше набір діалектів, ніж єдиновживану мову. Її найприроднішим станом є поліфонія теоретичних істин» (Sławiński, 2006).

В українському літературознавстві такий взаємозв'язок чи не найяскравіше проявився в розвитку психології творчості «як однієї з межових галузей» (Михида, 2012, с. 33). Ключовим у дослідженнях вітчизняних науковців стає розуміння художнього твору як явища, що нерозривно пов'язане з особистістю його автора як психологічною категорією, звідси письменник стає суб'єктом наукових пошуків. Цей напрям літературознавчих досліджень трансформується в психопоетику як «синтезування наукових потуг двох наук: психології і літературознавства у царині психічного буття автора і літературного твору» (Михида, 2012, с. 74).

Постаті Тодося Осьмачки присвячено низку різноаспектних наукових розвідок. Однак необ-

хідність ґрунтового психопоетикального розгляду особистості митця та вираження його психічних особливостей у творчості зумовлює актуальність нашої публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими науковими розвідками в галузі психопоетики є «Психоісторія новітньої української літератури: проблеми психосемантики і психопоетики» Н. Зборовської, «Психопоетика українського модернізму: проблема реконструкції особистості письменника» С. Михиди, «Психоаналітична парадигма української прози третини ХХ сторіччя» А. Печарського, «Психопоетика творчості Валер'яна Підмогильного» І. Скляр та ін.

Розгляд художнього тексту крізь психологічну призму стає підґрунтям для розвитку галузі досліджень, відомої як affect studies. Початком фундаментального аналізу цього питання вважають працю Б. Массумі «Автономія афекту», у якій вчений характеризує особливий стан афекту як доперсональну енергію, «що пов'язана з переходом від одного емпіричного стану тіла до іншого, і яка означає посилення або послаблення цього тіла до дії» (Массумі, 1987, с. 16). Однак через множинність методів і теоретичних підходів до питання

афектів у різних галузях науки, зокрема психології та психіатрії, філософії, історії та літературознавстві, виникають труднощі під час тлумачення цього поняття.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою статті є аналіз афективних станів, зокрема страху, в особистих та літературних виявах Тодося Осьмачки. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) на матеріалі мегатексту, зокрема спогадів про письменника, експлікувати окремі вияви його психосвіту; 2) дослідити особливості афективних станів в особистих та літературних виявах письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розуміння поняття афекту пов'язане з поняттям емоції. У психології емоції тлумачать як «психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта» (Шапар, 2007, с. 127). Психологія визначає афект як «сильне, відносно короткочасне нервово-психічне порушення, емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта обставин» (Шапар, 2007, с. 34). На думку Дж. Бренкмана, особливим є розгляд афективних станів людини в літературі, адже людські емоції тісно пов'язані з фігуративним і риторичним мовленням. Афект, як зазначає Дж. Бренкман, міститься не в розмові про почуття, а в самому способі розмови, так званому специфічному літературному голосі: «настрій і троп пов'язані так тісно, що немає одного без іншого» (Brenkman, 2020, с. 9). У наведеній думці вбачаємо спільність поглядів на літературу в дослідників поетики афекту та психопетики, оскільки в психопетичі «настрій» розглядаємо як стан, а «троп» як художність, іншими словами, художність, породжена психікою. В. Фащенко розширює вказану думку, зазначаючи, що «за змістом психологія розрізняє сімдесят емоційних етапів – від журби до блаженства. А скільки ж ще існує неназваних, змішаних, багатоярусних! Їх і прагне (не цураючись, звичайно, відомих простих визначень) передати, відтворити, явити в реальній складності художня література» (Фащенко, 1988, с. 64).

С. Михида узагальнює, що «активний творчий процес неможливий поза емоціями» (Михида, 2012, с. 66). Також літературознавець зазначає, що продуктивність повноформатного психологічного аналізу, «коли вивчення психічної структури митця, його свідомого й підсвідомого, адекватного і психопатичного станів

сприяє визначенню як змістових, так і формальних аспектів художності, і навпаки» (Михида, 2012, с. 81).

На взаємозв'язок психіки Тодося Осьмачки з його психоавтобіографічною повістю «Ротонда душоубців» вказує Н. Зборовська, пишучи: «усе, що показано Т. Осьмачкою в повісті («Ротонда душоубців»), проходить через особисті почування, уявлення і переконання письменника» (Зборовська, 1996, с. 60). Думка М. Слабошпицького підтверджує вище написане: «У кожному його творі – у «Старшому боярині», у «Плані до двору», в «Поетові» – фотографія саме його життя, вписаного в трагічний контекст епохи. Але особливо концентровано це бачимо саме в «Ротонді душоубців» – одній із найтрагічніших, найскорботніших книг в українській літературі» (Осьмачка, 2008, с. 285). Працею, що корелює з нашим дослідженням, є наукова розвідка В. Марка «Сублімація страху в художньому світі В. Винниченка» (Марко, 2005).

Однією із сильних емоцій, про яку пишуть у спогадах про письменника, є страх. З. Фройд пов'язує почуття страху зі станом афекту, зазначаючи, що це «суб'єктивний стан, у якому опиняється людина, відчувши, як і ній «розвивається страх»; такий стан називають афектом» (Фройд, 1998, с. 400).

Знайомі Тодося Осьмачки згадують один виразний епізод із особистого життя письменника, який можемо охарактеризувати як стан афекту. Зі спогадів Л. Коваленко дізнаємося про неконтрольований вибух емоцій, пов'язаний із ймовірним втручанням у його творче життя. Після перегляду своїх рукописів Тодось Осьмачка пережив стан, коли «раптом із страшним криком він накинувся на свою дружину з обвинуваченням, що вона пустила в хату гепеушника і той читав Осьмаччині вірші. Повернувшись із школи додому, Осьмачка плював на рукописи і рвав їх. Потім кинувся до дружини і почав душити її» (Коваленко, 1998, с. 16). (Курсив наш – В. Бойко). У «Ротонді душоубців» фіксуємо подібний афективний стан у Івана Бруса, пов'язаний із ситуацією з його молодшою сестрою. Пріська погрожувала братові, що розповість батькові, що син не вчиться, а читає книжки. Реакцію на це Тодось Осьмачка описує так: «І Іван не витримав, і з якимсь скажено-труйним настроєм кинув очима навколо себе, і, вгляdivши перед собою ніж, схопив його і з усієї руки шпурнув у вікно, у те обличчя, що сміялося з його... Ніж проскочив сітку і тільки зачепився колодочками, щоб не вилетіти надвір. Але Пріські він дістав зачепити чоло

коло правого виска... І надворі почувся *несамовитий* крик. Він отверезив хлопця, і в його грудах *занімів* одворотний *холод страху*.

Він не знав, що з собою робити, але добре знав, що йому від батька чи буде щось за читання, але за ніж і сестрине чоло щось добре *окошиться* на його шкірі. І він *рвонувся тікати* з хати куди завгодно, аби не ждати заробленого. І *скочив*, і *панічно* вхопився ручки коло дверей... Та *жах і безум!*» (Осьмачка, 2008, с. 47). (Курсив наш – В. Бойко).

Без заглиблення в причини таких афективних (неконтрольованих) станів можна зробити поверховий висновок про психопатію письменника, можливий невротичний розлад. Однак дослідниця родоводу Тодося Осьмачки В. Коваленко зазначає, що «та конфліктна історія із сестрою і нелюдська батькова кара викликає шквал емоцій та є цінним психоаналітичним матеріалом для пояснення поведінки й окремих рис характеру уже дорослого чоловіка» (Коваленко, 2018, с. 58). Тож на основі мемуарів та психоаналітичних розвідок ми розглядаємо цей стан як прояв реального страху.

У розвідці «Страх» З. Фройд розділяє реальний та невротичний страх, де реальний страх є «чимось раціональним і природним, його можна назвати реакцією на сприйняття зовнішньої небезпеки, тобто сподіваного, передбачуваного ушкодження» (Фройд, 1998, с. 398). Про реальну зовнішню небезпеку для Тодося Осьмачки дізнаємося з низки спогадів. Наприклад, Л. Коваленко пише, що «ота підозра і страх, що *гепеушники хочуть і можуть крадькома читати його вірші*, не лишила Осьмачки і через добрих двадцять років після того, як він вперше кинув це обвинувачення на свою нещасну дружину» (Коваленко, 1998, с. 18). (Курсив наш – В. Бойко). В. Покальчук зазначає, що поет «*доведений був, власне, до божевілля страхом перед арештом* – згадати б тільки фільтрацію населення, тисячі людей арештовували і в Лук'янівській тюрмі допитували, пересівали, чи не виявиться часом ворог» (Покальчук, 1995, с. 147). (Курсив наш – В. Бойко). Цей спогад повністю вписується в концепцію З. Фройда про реальний страх, де реакцією є фактичне божевілля митця, а реальною зовнішньою небезпекою – вже «сподіваний» арешт.

З. Фройд також відзначає, що реальний страх «пов'язаний із рефлексом утечі і його можна вважати за вияв інстинкту самозбереження» (Фройд, 1998, с. 398). На наявність такого рефлексу в психоструктурі письменника вказує В. Покальчук, згадуючи, що Тодось Осьмачка якось розповідав: «Утратив спокій. Здавалося,

що от-от ідуть мене заарештувати. І *пішов я вночі з дому*. Цілу ніч блукав вулицями Києва і забрів на Борщагівку, та ще блукав...» (Покальчук, 1995, с. 146). (Курсив наш – В. Бойко). Тікає від чекіста й героїня психоавтобіографічної повісті «Ротонди душоубців» Гапуся: «І дівчину охопив *тваринний жах*, вона *рвонулася* тікати туди, куди очі бачили. Але і чекіст рушив бити за нею... І догнав, і вхопив її за руку, і почав тягти її з собою. Вона спочатку тільки *отягалася* та *пищала*. Але коли побачила перед собою візника, до якого її провадив чекіст, то зараз же, не *випорснувши* у його з рук, сіла на пішок і на всю горлянку зіпнула:

– Гвалт, рятуйте!.. Гвалт, рятуйте, хто в Бога вірує!.. Гвалт, рятуйте, хто в Бога вірує!..

І чекіст уже нервово і поквалливо шарпнув дівчину до східців брички, неначе мішок з піском. А вона все не переставала *несамовито зіпнати*. Нарешті він і зупинився, нагнувся до неї і затулив долонею рот. Вона його вкусила і *вирвалася*. І знов поза візником майнула *тікати*» (Осьмачка, 2008, с. 109–110). (Курсив наш – В. Бойко).

Основним виявом реального страху (за З. Фройдом) у Тодося Осьмачки, на нашу думку, є інстинкт самозбереження, який виявляється на особистому та художньому рівнях однаково сильною мірою. Л. Коваленко зазначає, що «...Осьмачка *єдиний зберігся* з тих літераторів, з якими був пов'язаний, чи які існували в той самий час у Києві. Єдиний зберігся, зумів вийти на еміграцію і писати тут вільно і одверто, чого вони ніколи не могли робити» (Коваленко, 1998, с. 14). (Курсив наш – В. Бойко). Про необхідність самозбереження думає й Іван Брус у «Ротонді душоубців»: «Так. Прийшов слухний час для москаля, і він всіх погнав на смерть, аби самому жити. Погнав усіх в одно місце, тільки різними шляхами. І то так, щоб ніхто ніде не почув по всіх чужих землях і найбільш чішого зітхання того народу, якого нищить... І Брус зрозумів, що *він потрібен серед цього всенаціонального знищення*. Він не дурно себе *рятує*. Його правдиве слово у прийдешньому мусить стати свідком і оборонцем повалені нації» (Осьмачка, 2008, с. 243–244). (Курсив наш – В. Бойко).

В. Фащенко пише про те, що «за шкалою трьох основних психічних процесів наука розрізняє емоційні, вольові та пізнавальні стани, котрі в дійсності взаємопереплетені й взаємозумовлені» (Фащенко, 1988, с. 62). Необхідність функціонування «чистих» процесів зумовлена потребою теоретичного осмислення того чи того питання чи зображення в конкретній

ситуації – «і тоді ясніше розкриваються таємниці людського буття» (Фащенко, 1988, с. 62). Зауважимо, що, на думку дослідника, «вольова діяльність людини, що полягає у свідомій постановці мети, тісніше пов'язана з темпераментом і характером, ніж емоційні стани» (Фащенко, 1988, с. 68).

Перевагу вольової сфери над емоційною бачимо в психоструктурі Тодося Осьмачки. О. Шалапа, жителька с. Куцівки, згадує, що після смерті Григорія Косинки, початку масового терору, який не обійшов би й самого Тодося Осьмачку, митець втрачає психічну рівновагу. Після чого письменник вирішує «*симулювати шизофренію*, щоб, виживши у цій Всесвітній божевільні, усе занотувати, зібрати якомога більше свідчень про звірства радянської влади над українським народом. Вірніше, він говорив їм правду, а його зарахували божевільним (хто ж розумним назве того, хто одягається у вереницю, говорить владі в очі те, що думає, молить у церкві і читає Тараса Шевченка?)» (Мошенський, 2016, с. 19). (Курсив наш – В. Бойко).

Вважаємо, що симуляція божевільня (шизофренії) і є тією свідомою постановкою мети, за В. Фащенко, яка підтверджує думку про перевагу вольової сфери психосвіту митця над емоційною. Думки, висловлені Іваном Брусом, стають аргументом підтвердження нашого припущення про те, що симуляція божевільня – свідомий вибір: «Іван Овсійович *рішив симулювати божевільного на шизофренію*» (Осьмачка, 2008, с. 166). (Курсив наш – В. Бойко).

На основі мегатексту та проаналізованих психоаналітичних досліджень ми можемо зробити висновок, що симуляція божевільня як свідомою постановкою мети – це не тільки інстинкт самозбереження за умови реального страху; це свідомий вольовий вибір задля збереження правдивих свідчень про радянську дійсність, про процеси знищення українського народу; фіксації цього у творах задля застереження майбутніх поколінь. Підтвердженням цієї думки є аналіз мети, який робить Іван Брус після того, як вирішив симулювати божевільня: «І тут можна буде з деkim порахуватися і *за свою національну кривду*, і можна буде почувати себе, неначе жовнір у шанцях, *супроти історичної несправедливості*, дарма що песимізм, породжений реальним життям, буде часто умовляти серце перестати битися. І Іван Овсійович схвилювано потер обома руками собі чоло. Так... *Це*

його шлях рятунку і боротьби...» (Осьмачка, 2008, с. 166). (Курсив наш – В. Бойко).

Про силу волі Тодося Осьмачки О. Шалапа згадує так: «ось він спить, де прийдеться і їсть, що подадуть. Знаєте, Тодось за весь український народ, як мученик, несе наругу і приниження, як отой Ісус Христом на хресті» (Мошенський, 2016, с. 19). М. Жулинський так вказує на зв'язок митця з Україною: «Тодось Осьмачка свою особисту трагедію виводив із драматичної долі України й беззастережно пов'язував свої муки й страждання із фатальною залежністю митця від історичної долі його народу» (Жулинський, 1994, с. 89).

Уважаємо, що Тодось Осьмачка – особистість вольова та активна, а не пасивна. Опираючись на здобутки гуманістичної психології, С. Михида підкреслює необхідність орієнтуватися «на бачення особистості активної», звертаючи увагу на «роль свідомості та самосвідомості в детермінації поведінки й емпатії людини» (Михида, 2012, с. 25). Про активну, а не пасивну особистість, пишуть і дослідники афективних станів, зазначаючи, що афект – це рушій переходу свідомості від пасивного стану до активного, від загального до індивідуального, від «інтенційного фонового переживання» до «актуального cogito» (Гуссерль, 2018, с. 71). Д. Г'юм озвучує ідею, згідно з якою людина, яка керувалася б самим розумом, «існувала б лише пасивно, оскільки сам по собі розум не здатен до активної дії і тільки афект на базі раціональної оцінки світу стимулює діяльність особистості» (Г'юм, 2003, с. 348).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У розвідці детально проаналізовано особливі психоемоційні вияви Тодося Осьмачки на рівні особистому та творчому. З'ясовано, що страх як ключова емоція стала передумовою афективних станів митця. На основі психоаналітичних розвідок З. Фрейда доведено, що страх Тодося Осьмачки – не невротичний, а реальний, тобто зумовлений зовнішніми чинниками.

Мемуари та художні твори дають нам підстави стверджувати, що вольова сфера в психіці Тодося Осьмачки переважає над емоційною, адже симуляція божевільня – це свідомою мета протистояти тоталітарному режимові. Усебічний розгляд психічних станів на рівні особистому та художньому стане предметом наших подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / пер. з нім., післямова В. Кебуладзе. Харків : Фоліо, 2018. 371 с.
2. Г'юм Д. Трактат про людську природу : Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі / за ред та з передм. Е. К. Мосснера; 3 англ. пер. П. Насада. Київ: Видавничий дім «Всесвіт», 2003. 552 с.
3. Жулинський М. Тодось Осьмачка. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2 кн. Київ : Либідь. 1994. Кн. 2. Ч. 1. С. 89–98.
4. Зборовська Н. В. «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ : МСП «Козаки», 1996. 63 с.
5. Коваленко В. М. Русалко з Куцівських ярів. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 220 с.
6. Коваленко Л. У пошуках «справжньої України». *Живий Осьмачка : спогади* / упоряд. С. Козак. Детройт : «Українські вісті», 1998. С. 35–85.
7. Марко В. П. Сублімація страху в художньому світі В. Винниченка. *Наукові записки*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. Вип. 62. с. 26–34. (Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство).
8. Михида С. П. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 362 с.
9. Мошенський С. П. Куцівський бурлака. Черкаси : «ІнтролігаТОР», 2015. 112 с.
10. Осьмачка Т. С. Ротонда душогубців : оповідання / післямова М. Ф. Слабошпицького. Київ : Український письменник, 2008. 287 с.
11. Покальчук В. Ф. Тодось Осьмачка (фрагмент зі спогаду). *Сучасність*. 1995. № 5. С. 146–147.
12. Фащенко В. В. Вибрані статті. Київ : Дніпро, 1988. 373 с.
13. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім. П. Тарашук. Київ : Основи, 1998. 709 с.
14. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
15. Brenkman J. Mood and Trope: The Rhetoric and Poetics of Affect. Chicago: Chicago UP, 2020. 304 p.
16. Massumi B. Notes on the Translation and Acknowledgements. *A Thousand Plateaus*. Minneapolis : U of Minnesota P, 1987. P. 16–19.
17. Sławiński, Janusz 2006. „Wszystkood początku”. W: Janusz Sławiński. Miejscainterpretacji. Gdańsk: słowo/obraz-terytoria

REFERENCES

1. Husserl, E. (2018). *Dosvid i Sudzhennia. Doslidzhennia henealogii lohiky*. [Experience and Judgment: Investigations in a Genealogy of Logic]. Kharkiv : Folio. [in Ukrainian]
2. Hume, D. (2003). *Trakrat pro liudsky pryrodu : Sproba zaprovadzhenia eksperymentalnoho metodu mirkuvan pro obiekty morali*. [A Treatise of Human Nature: Being an Attempt to introduce the experimental Method of Reasoning into Moral Subjects]. Kyiv : Vsesvit. [in Ukrainian]
3. Zhulynskiy, M. (1994). *Todos Osmachka*. [Todos Osmachka]. *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia: u 2 kn.* Київ : Kyiv. [in Ukrainian]
4. Zborovska, N. V. (1996). *Tantsuiucha zirka Todosia Osmachky*. [Dancing star of Todos Osmachka]. Kyiv : MSP «Kozaky». [in Ukrainian]
5. Kovalenko, V. M. (2018). *Rysalko z Kutsivskykhyariv*. [Rysalko from Kutsivsky ravines]. Cherkasy : Vydavets Yu. A. Chabanenko. [in Ukrainian]
6. Kovalenko, L. (1998). *U poshukakh «spravzhnoi Ukrainy»*. [In search of the «real Ukraine»]. *Zhyvyi Osmachka : spohady / uporiad. S. Kozak. Deimond : «Ukrainskivisti»*. [in Ukrainian]
7. Marko, V. P. (2005). *Sublimatsiia strakhu v khudozhnomu cviti V. Vynnychenka*. [Sublimation of fear in the artistic world of V. Vinnichenko]. *Naukovi zapysky. Kirovohrad. KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 62. S. 26–34*. [in Ukrainian]
8. Mykhyda, S. P. (2012). *Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: Problema rekonstruktsii osobystosti pysmennyka*. [Psychopoetics of Ukrainian modernism: The problem of reconstruction of the writer's personality]. Kirovohrad: «Polihraf – Tertsiiia». [in Ukrainian]
9. Moshenskiy, S. P. (2015). *Kutsivskiy burlaka*. [Kutsivskiy burder]. Cherkasy : IntroligaTOR. [in Ukrainian]
10. Osmachka, T. (2008). *Rotonda dushohubtsiv : opovidannia* [«Rotonda of murderers» : story]. Kyiv : Ukrainskiy pysmennyk. [in Ukrainian]
11. Pokalchuk, V. F. (1995). *Todos Osmachka (frahment zi spohadu)*. [Todos Osmachka (fragment from memory)]. *Suchasnist. № 5. S. 146–147*. [in Ukrainian]
12. Fashchenko, V. V. (1998). *Vybrani statii*. [Selected articles]. Kyiv : Dnipro. 373 s. [in Ukrainian]
13. Froid, Z. (1998). *Vstup do psykhoanalizu*. [Introduction to psychoanalysis] / per. z nim. P. Tarashchuk. Kyiv. [in Ukrainian]

14. Shapar, V. B. (2007). Suchashyi tлумachnyi psykhohichyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor. [in Ukrainian]
15. Brenkman, J. (2020). Mood and Trope: The Rhetoric and Poetics of Affect. Chicago: Chicago UP. [In English]
16. Massumi, B. (1987). Notes on the Translation and Acknowledgements. *A Thousand Plateaus*. Minneapolis : U of Minnesota P. [In English]
17. Sławiński, J. (2006). „Wszystkoodpoczątku”. W: Janusz Sławiński. *Miejscainterpretacji*. Gdańsk: słowo/obrazterytoria. [In Polish]

LITERARY TRANSFORMATION OF AFFECT IN THE STORY OF TODOS OSMACHKA “ROTUNDA OF MURDERS”

Boiko Viktoriia Valentynivna

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Philology and Journalism
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
1, Shevchenka Str., Kropyvnytskyi, Ukraine*

The turn of the 20th to the beginning of the 21st century is a time of integration of related sciences. At the same time, the relationship between psychology and literary studies is indicated in the realm of psychopoetics as a phenomenon that reveals the inextricable connection between the author's personality as a psychological category and the artistry of his works. The study of the poetics of affect in the process of this synthesis has an important place. The article revealed a specific mental state of fear and it is certified in a number of memories about Todos Osmachka and in his psychoautobiographical novel «Rotunda of Murders». It is based on Z. Freud's psychoanalytic research «The Fear», it is concluded that Todos Osmachka is not a neurotic, but a fear itself, that is something rational and natural, in other words, a reaction to the perception of external danger. According to Z. Freud, the main manifestation of real fear is the escape reflex as a manifestation of the instinct of self-preservation. On the basis of the megatext, it is proved that the writer himself, like the heroes of his psychoautobiographical novel «Rotunda of Murders», physically escapes from the persecution of the Soviet terrorist authorities, hiding and preserving himself. V. Fashchenko, analyzing emotional, volitional and cognitive mental states, singles out strong-willed activity of a person, which prevails over emotional and consists in conscious goal setting. And in the memories of the artist and in the verbalized intentions of the main character of his story, Ivan Brus, we trace that such a goal is salvation and struggle. We consider the mental state of fear, which is characteristic of Todos Osmachka, as a manifestation of a strong-willed and active personality.

Key words: *psychopoetics, personality, megatext, psychostructure, affect, emotions, volitional sphere, simulation of madness.*

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ П'ЄС ШЕКСПІРА У СВІТЛІ СМислової КОГНІТИВНОЇ ВАРІАНТНОСТІ

Бойко Яна Вікторівна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

пр. Дмитра Яворницького, 19, Дніпро, Україна

У запропонованій розвідці обґрунтовуються перекладацькі стратегії і тактики, що є ефективними в українських ретрансляціях часово віддаленого першотвору для досягнення смислової когнітивної варіантності одиниць оригіналу й одиниць перекладу з позицій фреймової семантики. У статті надається ґрунтовна характеристика феномена смислової варіантності одиниць оригіналу й одиниць перекладу як результату когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача. Смислова варіантність встановлюється у тому випадку, коли у мові перекладу наявні кілька варіантних відповідників передачі того самого значення вихідного слова. У ході реконструкції часово віддаленого першотвору множинність смислових варіантів одиниць оригіналу зумовлюється креативною особистістю перекладача та відіграє ключову роль як чинник діахронної множинності перекладів. Фреймове мапування концептуального змісту, яке відбувається шляхом співвідношення смислових компонентів одиниці оригіналу й одиниці перекладу, унаочнює їх неповну наближеність у плані змісту. Варіантність концептуального змісту одиниць оригіналу через зсуви в емотивності, образності і стилістичному забарвленні варіантного відповідника в перекладі зумовлює диференціацію когнітивної варіантності і виокремлення смислового когнітивного варіанта. Ефективними перекладацькими тактиками у відтворенні одиниць оригіналу за допомогою смислового когнітивного варіанту у діахронних ретрансляціях часово віддаленого першотвору визначено модуляцію, генералізацію, антонімічну заміну, елімінацію. Ілюстративним матеріалом у дослідженні смислової когнітивної варіантності слугували мовні і мовленнєві засоби образності, експресивності, емотивності й оцінки, які виокремлено із трагедії В. Шекспіра “King Lear” (1605) та її українських діахронних ретрансляцій ХІХ–ХХІ століть, авторами яких є П. Куліш (1880), М. Рильський (1941) і В. Барка (1969).

Ключові слова: когнітивна варіантність, фреймова семантика, смисловий когнітивний варіант, стратегія перекладу, репродуктивні й адаптивні тактики.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Когнітивний світ людини вивчається у ракурсі її поведінки і діяльності, що відбуваються за активною участю мови, яка створює мовленнєво-мисленнєву основу будь-якої людської діяльності, що формує її настанови та мотиви, прогнозує результат. Оскільки у когнітивному процесі беруть участь різні системи переробки інформації, структури свідомості, що утворюються при цьому, не є тотожними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому контексті варіантність мовних засобів як одна з важливих проблем сучасного мовознавства та перекладознавства, яка стала об'єктом активних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених (С. Я. Єрмоленко, П. Коваль, Т. А. Коць, І. М. Кочан, Т. П. Мельник, М. М. Пилинський, В. Скуїні, О. О. Тараненко, U. Ammon, A. Betten, P. Braun, K.-D. Bünting, R. P. E. Coseriu, R. P. Ebert, W. Eichler, U. Engel, U. Fix, G. Fritz, H. Löffler та ін.), є як джерелом, так і наслідком мовної динаміки. Термін «варі-

антність» використовується для опису мовних явищ, що знаходяться у відношенні «норма – варіант», де норма – сукупність реально існуючих одиниць (лексем, словоформ, синтаксичних конструкцій), що використовуються в мові, а варіант – відхилення від норми. Варіантність передбачає співіснування в мові певної одиниці принаймні в двох її модифікаціях, не пов'язаних зі зміною її семантичної функції.

Специфіка когнітивної варіантності концептуального змісту одиниці оригіналу (далі ОО) й одиниці перекладу (далі ОП) відповідно до закономірностей тієї чи іншої мовної підсистеми потребує поглибленого вивчення її загальних та окремих властивостей. Аналіз когнітивної варіантності ОО й ОП здійснюється з позицій когнітивного підходу до перекладацької діяльності шляхом **фреймового мапування**, тобто співвідношенням п'яти смислових компонентів (слотів) у смислових структурах ОО й ОП – референція, емотивність, образність, оцінність, стилістичне забарвлення – з метою виявлення смислової відповідності/невідповідності між ними

та встановлення адекватності множинних перекладів часово віддаленого першотвору (Бойко, 2021a, с. 72–77). З огляду на це, розробку типології когнітивної варіантності ОО й ОП, зокрема смислової когнітивної варіантності у діях ретрансляцій часово віддаленого першотвору, та пошук адекватних стратегій і тактик для її реалізації вважаємо актуальними.

Метою цієї статті є обґрунтування перекладацьких стратегій і тактик, що є ефективними в українських ретрансляціях часово віддаленого першотвору для досягнення смислової когнітивної варіантності ОО й ОП з позицій фреймової семантики. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати феномен смислової варіантності ОО й ОП як результат когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача; 2) продемонструвати різновид когнітивної варіантності – смисловий когнітивний варіант – у світлі фреймової семантики; 3) визначити ефективні перекладацькі стратегії і тактики у досягненні смислового когнітивного варіанту ОО у діях ретрансляцій часово віддаленого першотвору. **Матеріалом дослідження** слугували 1053 ОО – мовні і мовленнєві засоби образності, експресивності, емотивності й оцінки, виокремлені із 963-х фрагментів трагедій В. Шекспіра, та їх відповідники в українських ретрансляціях ХІХ–ХХІ століть – 1053 ОП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Смислова варіантність створює справжню проблему в перекладознавстві. Як зазначають Брумме та Еспунья (Brumme and Espunya, 2011, р. 11), історико-ідіоматичні характеристики, що властиві лише одній мові, не мають прямої кореляції в цільовому тексті, завдяки чому смислову варіантність не завжди легко визначити. Отже, у вивченні смислової варіантності в українських ретрансляціях часово віддаленого першотвору слід звертатися відповідно до чітко визначених теоретичних та історичних посилок, які підкреслюють різницю між маркованим і немаркованим варіантами у певній історичній мові.

Смислова варіантність між ОО й ОП встановлюється у тому випадку, коли у «мові перекладу є кілька слів передачі того самого значення вихідного слова» (Рецкер, 2007, с. 29), і тому припускається наявність вибору між двома і більше варіантами для передачі фрагмента мовлення. Незалежно від стильової належності перекладеного тексту чинники, що впливають на вибір варіанту, включають відмінності в семному наборі варіантних відповідників, поєднанні слів, екстралінгвальному контексті, характері логічного зв'язку всередині речень і між ним; необхідність уникнути повторення слів і частин слів.

Фонетичні, морфосинтаксичні та лексико-семантичні варіанти в конкретній історичній мові зумовлені діатопічними, діастратичними, діафазними – тобто діасистемними – концептуальними та діяхронічними обмеженнями, які існували б, навіть якби мова була ізольована від решти, за умови, що нею розмовляла б досить велика та неоднорідна мовна спільнота (Piersey & Joordens, 2000).

При ретрансляції часово віддаленого першотвору необхідно враховувати два процеси, які тісно пов'язані один з одним. Це – визначення змістової сторони лексичних одиниць у тексті оригіналу та відтворення цього змісту рідною мовою. Так, значення однієї аналогічної мовної одиниці в мові оригіналу та мові перекладу може бути різним, тобто зміст може бути переданий іншими мовними засобами та значеннями, але при цьому переклад має бути абсолютно точним у передачі змістового наповнення.

Отже, множинність смислових варіантів у ході ретрансляції забезпечує декілька можливих шляхів до реконструкції часово віддаленого першотвору. В процесі відтворення ОО перекладач перебуває у пошуку індивідуальних перекладацьких рішень для відтворення духовно-смислового навантаження художнього тексту, що складається із вербальних і невербальних, інтенційних і неінтенційних, імпліцитних та експліцитних елементів, що зумовлює **смислову когнітивну варіантність** ОО й ОП.

Смисловий когнітивний варіант у ретрансляціях відтворює фактуальну інформацію, структуровану у концептуальному змісті ОО, втрачаючи при цьому емотивність, образність і стилістичне забарвлення ОО, але комунікативна інтенція оригіналу відповідає комунікативному ефекту перекладу.

Для відтворення смислового когнітивного варіанту у ретрансляціях часово віддаленого першотвору ми розробили алгоритм його ідентифікації.

1. Встановити семантичні значення лексичних компонентів ОО з урахуванням їх тлумачень, наведених в англо-англійському словнику.

2. З'ясувати, чи входить семантичне значення лексичного компоненту ОО до складу усталеного фразеологічного поєднання; якщо так, то, швидше за все, це поєднання має усталений еквівалент в ОП, тому питання про застосування смислового варіанту відпадає.

3. Встановити семантичні значення лексичних компонентів ОП, користуючись тлумаченнями українськими словниками. На основі словникових дефініцій виділити семи, що позначають семантичні значення слів ОП. Співвідносячи ці результати з даними щодо семного набору лексичних компонентів ОО, порівняти семний склад варіантного відповідника в перекладі.

4. Виявити, звернувшись до контекстів в оригіналі і перекладі, які саме семи ОО й ОП актуалізовано в контекстах. Встановити, чи зумовлюють контексти появу інших значень лексичних компонентів ОО й ОП.

5. Визначити, які перекладацькі **стратегії** (модернізація / історизація / нейтралізація) та **тактики** (репродуктивні й адаптивні), що реалізуються у застосуванні низки перекладацьких трансформацій, були обрані перекладачами часово віддаленого першотвору для застосування у перекладі смислового когнітивного варіанту.

Для відтворення у перекладі смислового когнітивного варіанту найбільш ефективними тактиками виявилися *модуляція, генералізація, антонімічна заміна, елімінація*. Для ілюстрації розглянемо фрагменти з трагедії В. Шекспіра “King Lear” (1605) та її українських ретрансляцій, авторами яких є П. Куліш (1880), М. Рильський (1941), В. Барка (1969).

A very honest-hearted fellow, and as poor as the king. (KL, p. 20) – *Дуже щиросердна людина, і такий убогий, як король.* (К, с. 24)
Чесний чолов'яга, так само бідний, як король. (Р, с. 253)
Дуже щиросердий приятель і вбогий, як король (Б, с.37)

У перекладах П. Куліша і В. Барки зміст ОО *honest-hearted* передано когнітивним еквівален-

том *щиросердий* (Бойко, 2021б), як показано у таблиці 1.

М. Рильський переклав ОО *honest-hearted* стилістично нейтральним і більш сучасним відповідником – ОП *чесний*, який постає смисловим когнітивним варіантом. У перекладі передано лише фактуальну інформацію, при цьому втрачено емотивність, образність і стилістичне забарвлення оригіналу, що, з одного боку, послаблює естетичну функцію оригіналу, проте, з іншого, зберігає комунікативну інтенцію оригіналу. Лаконічно й чітко відтворюючи бароковий стиль оригіналу, уникаючи неоднозначних тлумачень і спрощуючи пишномовну стихію В. Шекспіра, М. Рильський застосовує смисловий когнітивний варіант як результат стратегії **модернізації** і репродуктивної перекладацької тактики, що реалізується лексико-семантичними трансформаціями *модуляції* і *генералізації*.

Gods, gods! 'tis strange that from their cold'st neglect / My love should kindle to inflamed respect. (KL, p. 10) – *І дивно, що людське холодне занедбаннє / Взялось в моїй любові огнем пошанування.* (К, с. 13)
Так знайте: дівчина, для всіх немила, / Мою любов ще більше запалила. (Р, с. 245)
Боги, боги! Це дивно: через найзимнішу їхню невагу, моїй любові розгорітися в пошану подум'яну. (Б, с. 28)

Таблиця 1

Семантичні структури лексичних компонентів *honest-hearted* та їх українських відповідників

honest	1. worthy of praise; 2. marked by integrity; 3. with all sincerity (New Webster's Dictionary)
hearted	having a heart especially of a specified kind – usually used in combination (New Webster's Dictionary)
чесний, а, е.	1. який відзначається високими моральними якостями; 2. шановний, поважний, сповнений честі (Словник української мови, 1970–1980)
щиросердий, а, е.	1. сповнений щирості, відвертості, сердечності; 2. чистосердечний, простосердечний (Словник української мови, 1970–1980)

Таблиця 2

Семантичні структури лексичних компонентів *cold'st neglect* та їх українських відповідників

cold – cold'st	1. marked by a lack of the warmth of normal human emotion, friendliness, or compassion; 2. conveying the impression of being cold: such as a: depressing, gloomy b: cool (New Webster's Dictionary)
холодний	перен. який ставиться до кого-, чого-небудь цілком байдуже, не виявляє пристрасті, захоплення; байдужий, безпристрасний. (Словник української мови, 1970–1980)
найзимніший – зимний, а, е.	перен. позбавлений душевної теплоти, пристрасті. (Словник української мови, 1970–1980)
neglect	1. not given proper or necessary care or attention; 2. an act or instance of neglecting something; 3. the condition of being neglected (New Webster's Dictionary)
занедбаннє – занедбаний, а, е.	у знач. прикм. який має ознаки занепаду, неогляду, байдужого ставлення з боку когось. (Словник української мови, 1970–1980)
невага, и, жін.	відсутність або недостатність уваги; неухважність. (Словник української мови, 1970–1980)
немила, а, е.	пов'язаний з чимось поганим, прикрим, небажаним; неприємний (Словник української мови, 1970–1980)

Семантичні структури лексичних компонентів *sharp-tooth'd unkindness*
 та їх українських відповідників

sharp-tooth'd	having sharp teeth : ready to use the teeth (as in rending or tearing) (New Webster's Dictionary)
гострозубий, а, е,	розм. з гострими зубами або гострим зуб'ям. (Словник української мови, 1970–1980)
unkindness	1. not pleasing or mild : inclement; 2. lacking in kindness or sympathy : harsh, cruel (New Webster's Dictionary)
жорстокість – жорстокий, а, е.	1. який виявляє суворість, різкість, немилосердність, лють; безсердечний, безжалісний. (Словник української мови, 1970–1980)
недобрість -недобрий, а, е.	1. який недоброзичливо, неприязно, нечуйно або вороже ставиться до інших (про риси вдачі людини). (Словник української мови, 1970–1980)
злоба, злоби, жін.	1. почуття недоброзичливості, ворожнечі до кого-небудь; 2. почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість. (Словник української мови, 1970–1980)

Значення лексичних компонентів ОО *cold'st neglect*, як показано в табл. 2, відтворено повним когнітивним еквівалентом (Бойко, 2021б) *холодне занедбанне* у перекладі П. Куліша та функційним когнітивним аналогом (Бойко, 2021а) *найзимнішу їхню неувагу* у перекладі В. Барки. Смысловий когнітивний варіант *немила* у перекладі М. Рильського є нейтральним відповідником експресивно-емотивної й образної ОО *cold'st neglect*, відтворюючи лише фактуальну інформацію, структуровану у концептуальному змісті ОО. Для досягнення смислового когнітивного варіанту перекладач застосовує репродуктивну перекладацьку тактику, що реалізується у лексико-семантичній трансформації *модуляції*, та адаптивну перекладацьку тактику, що реалізується у застосуванні трансформації *елімінації*.

O Regan, she hath tied / Sharp-tooth'd unkindness, like a vulture, here: (KL, p. 54) – *Вона сюди, о серденько Регано, / Жорстокість гострозубу привязала.* (К, с. 60) *Вона, Регано, яструб, / Вона злобу мені сюди вселила!* (Р, с. 279) *О, внизила тут, Регано, недобрість гострозубу, як стержватник – тут!* (Б, с. 70)

Значення лексичних компонентів ОО *sharp-tooth'd unkindness* (табл. 3) відтворено частковим когнітивним еквівалентом (Бойко, 2021б) *недобрість гострозубу* у перекладі В. Барки та валоративним когнітивним варіантом (Бойко, 2021) *жорстокість гострозубу* у перекладі П. Куліша. Переклад М. Рильського, орієнтований на сценічну легкість сприйняття оригіналу, демонструє використання смислового когнітивного варіанту *злоба*. Опускаючи епітет

sharp-tooth'd, перекладач застосовує стилістично нейтральну ОП *злоба*, у результаті чого втрачається експресивно-емотивна й образна конотація оригіналу і не реалізується емоційна функція першотвору. Смысловий когнітивний варіант досягається завдяки використанню лексико-семантичних трансформацій *модуляції* та *антонімічній заміні* (репродуктивна перекладацька тактика) й *елімінації* (адаптивна перекладацька тактика).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для збереження прагматичного потенціалу оригінального тексту та відтворення фактуальної інформації перекладачі вдаються до перекладацьких стратегій і тактик, які мають різний ступінь розповсюдженості і різну питому вагу у відтворенні емотивності, образності і стилістичного забарвлення оригіналу. Проведене дослідження унаочнює, що для досягнення смислового когнітивного варіанту найбільш ефективною є перекладацька стратегія модернізації, що зумовлено впливом культури сприймача, розвитком літературної мови та творчою особистістю перекладача. Серед перекладацьких тактик, які реалізуються через стратегію модернізації, найбільш уживаними є репродуктивна перекладацька тактика, що реалізується лексико-семантичними трансформаціями *модуляції*, *генералізації*, *антонімічної заміни*, та адаптивна перекладацька тактика, що реалізується у застосуванні трансформації *елімінації*. Перспективою подальших досліджень постає пошук індивідуальних перекладацьких рішень і обґрунтування тих чинників, які зумовлюють появу нульового когнітивного варіанта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Я. В. Когнітивний дисонанс як фактор когнітивної варіантності оригіналу і перекладу з позицій фреймової семантики (на матеріалі українських ретрансляцій творів В. Шекспіра). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 52. Т. 2. С. 107–111.

2. Бойко Я. В. Когнітивний консонанс як фактор когнітивної аналогічності оригіналу і перекладу з позицій фреймової семантики (на матеріалі українських ретрансляцій творів В. Шекспіра). *Закарпатські філологічні студії*. 2021а. № 20. С. 72–77.
3. Бойко Я. В. Когнітивний консонанс як фактор когнітивної еквівалентності ретрансляцій часово віддаленого першотвору. *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки*. 2021б. С. 105–110.
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. *Очерки лингвистической теории перевода*. Москва. ИМО, 2007. 216 с.
5. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник* : у 11 т. / І. К. Білоділ, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>
6. Brumme, J., and Espunya, A. Background and justification: research into fictional orality and its translation. In J. Brumme and A. Espunya. (Eds.). *The translation of fictive dialogue*. Amsterdam, Holland : Rodopi, 2011. P. 7–31.
7. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Danbury : Lexicon Publications Inc. ; Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/worthy>.
8. Piercey C. D., Joordens S. Turning an advantage into a disadvantage: Ambiguity effects in lexical decision versus reading tasks. *Memory & Cognition*. 2000. 28. P. 657–666.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (Б) – Шекспір В. Король Лір. / пер. з англ. В. Барки. Серія «Світовий театр». Штутгарт. Нью-Йорк. Оттава. 1969. С. 5–301.
2. (К) – Шекспір В. Король Лір / пер. з англ. П. Куліша, українсько-руська видавнича спілка. Львів, 1902. С. 3–159.
3. (Р) – Шекспір В. Король Лір. / пер. з англ. М. Рильський. Твори в шести томах: Том 5. Київ : Дніпро, 1986. С. 235–343.
4. (KL) – Shakespeare, W. King Lear. In *The complete works of William Shakespeare*. In 12 vol. New York : The un-ty society. 1899. Vol. 11. P. 207–328.

REFERENCES

1. Boiko, Ya. V. (2021). Kohnityvnyy dysonans yak faktor kohnityvnoyi variantnosti oryhinalu i perekladu z pozytsiy freymovoyi semantyky (na materiali ukrayinskykh retranslyatsiy tvoriv V. Shekspira). [Cognitive dissonance as a factor of cognitive variance of the original and translation in the light of frame semantics (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays)]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Filolohiya"*. № 52. T. 2. S. 107–111. [in Ukrainian]
2. Boiko, Ya. V. (2021a). Kohnityvnyy konsonans iak faktor kohnityvnoi analogichnosti oryhinalu i perekladu z pozytsiy frejmovoi semantyky (na materiali ukrainskykh retranslyatsiy tvoriv U. Shekspira) [Cognitive consonance as a factor of cognitive analogy of the original and translation in the light of frame semantics (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays)]. *Zakarpats'ki filolohichni studii*. S. 72–77 [in Ukrainian].
3. Boiko, Ya. V. (2021b). Kohnityvnyy konsonans yak faktor kohnityvnoyi ekvivalentnosti retranslyatsiy chasovo viddalenooho pershotvoru. [Cognitive consonance as a factor of cognitive equivalence of the original and translation in the light of frame semantics (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's plays)] *Akademichni studiyi. Seriya "Humanitarni nauky"*. S. 105–110. [in Ukrainian]
4. Slovyk ukrainskoi movy. (1970–1980). Akademichnyy tлумachnyy slovyk u 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka.
5. Retsker, Ya. Y. (2007). Teoryia perevoda y perevodcheskaia praktyka [Translation theory and translation practice]. *Ocherky lnhvystycheskoj teoryi perevoda*. Moskva.

STRATEGIES AND TACTICS OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF SHAKESPEARE'S PLAYS IN THE LIGHT OF NOTIONAL COGNITIVE VARIANCE

Boiko Yana Viktorivna

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Translation
Dnipro University of Technology
19, Dmytro Yavornytskyi Ave., Dnipro, Ukraine*

The present research substantiates translation strategies and tactics that are effective in Ukrainian retranslations of a chronologically distant original to achieve notional cognitive variance between the original units and the translation units in the light of frame semantics. The article provides a thorough description of the phenomenon of notional variance

of original units and translation units as a result of cognitive dissonance of the author's and the translator's mental processes. Notional variance is established in the case when there are several equivalents in translation language of the same meaning of the original units. The plurality of notional variants of the translation units is determined by the translator's creative personality and plays a key role as a factor of diachronic plurality of retranslations in the process of reconstruction a chronologically distant original. Frame mapping of the conceptual content, which occurs by comparing the semantic components of the original unit and the translation unit, illustrates their incomplete approximation in terms of content. The shifts in emotivity, imagery and stylistic colouring of the semantic component of the conceptual content of the original units causes the differentiation of the cognitive variants and the distinguishing of the notional cognitive variant. Modulation, generalization, antonymic substitution, elimination have been identified as effective translation tactics in achieving the notional cognitive variant of original units in diachronic retranslations of a chronologically distant original. The illustrative material of the research of notional cognitive variance was linguistic means of imagery, expressiveness, emotiveness and evaluation, chosen from W. Shakespeare's tragedy "King Lear" (1605) and its Ukrainian diachronic retranslations performed by P. Kulish (1880), M. Rylsky (1941) and V. Barka (1969).

Key words: *cognitive variance, frame semantics, notional cognitive variant, translation strategy, reproductive and adaptive tactics.*

ТРАНСПОЗИЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ EMPTY/FULL В АСПЕКТІ КОРПУСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Дем'янчук Юлія Ігорівна

кандидат економічних наук,

викладач англійської мови кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 3, Львів, Україна

Левків Ольга Ігорівна

студентка 2 курсу ОС «Магістр»

кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 3, Львів, Україна

У статті проаналізовано лексико-семантичну опозицію EMPTY/FULL в корпусі юридичних, військових та медичних текстів. Послідовність застосування комплексної методики була спрямована на виділення лексико-семантичної опозиції EMPTY/FULL з корпусу текстів, з метою її диференціації та окреслення текстових меж. Метою дослідження є виявлення особливостей перекладу лексико-семантичної опозиції EMPTY/FULL з англійської мови на українську та представлення науковій спільноті нової інформації про поєднання методів екстралінгвістичного й корпусного аналізу в процесі перекладу окремих мовних одиниць. Дослідження зосереджене на виконанні низки завдань: створити корпус текстів загальним обсягом 130 одиниць (медичні, військові, юридичні тексти); виокремити лексико-семантичну опозицію EMPTY/FULL з корпусу військових, юридичних та медичних текстів; побудувати конкорданси для лексико-семантичної опозиції; дослідити особливості використання транспозиції, що роз'яснює відмінності між корпусним та авторським перекладом. В теперішньому дослідженні нам також успішно вдалося з'ясувати специфіку транспозиції, що роз'яснює відмінності між корпусним та авторським перекладом й вказує на відмінності в komponуванні таких складників як лексеми, словосполучення, терміносполуки та опозиції. За цієї умови застосування такого виду транспозиції, як ад'ективація дозволило проаналізувати 130 офіційних текстів, що вимагало від нас врахування усіх характеристик та особливостей офіційного тексту не обмежуючись певним методом перекладу. У нашій науковій розвідці найбільш частотними виявилися випадки перекладу за допомогою контекстуального аналогу та техніки трансформації перестановки на тлі методу транслітерації. Здобуті нами знання про лексико-семантичну опозицію EMPTY/FULL фіксуються мовними засобами, об'єктивуються лексико-семантичними й синтаксичними одиницями і створюють єдине семантичне ціле, що має на меті представити науковій спільноті нову інформацію про поєднання методів екстралінгвістичного й корпусного аналізу в процесі перекладу окремих мовних одиниць. Отримані результати дослідження можуть бути корисними для перекладачів та лінгвістів, які працюють з офіційно-діловими типами текстів, а також для подальших досліджень в галузі машинного перекладу та обробки природної мови.

Ключові слова: транспозиція, лексико-семантична опозиція, корпус текстів, методи перекладу, офіційно-діловий текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Сучасна корпусна лінгвістика вирізняється прогресуючою технологізацією та науковістю організацією процесу перекладу, наслідком чого постає автономізація корпусу текстів, зміна перекладацьких прийомів й індивідуалізація перекладацького досвіду. Незаперечним є той факт, що в корпусній лінгвістиці існують чіткі правила та норми, за якими представлення наукових результатів широкій читацькій аудиторії залежать від доказовості, критерію істин-

ності, достовірних фактів, що надають їм точної наукової кваліфікації.

Характерною особливістю сучасної корпусної лінгвістики є те, що вона не може ігнорувати експериментально підтвердженого положення. Тому в науковій сфері, дотичній корпусній та прикладній лінгвістиці цілком природно є радикальна зміна розуміння преліментарних досягнень, що відповідним чином відображаються в наукових працях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що офіційний текст вирізняється

специфічними методами перекладу. Як зауважує Ю. Дем'янчук, головними методами для адекватного перекладу офіційно-ділового тексту є прямий переклад (запозичення, калькування, дослівний переклад) (Дем'янчук, 2022, с. 54–61). Проте офіційно-ділові тексти розраховані на вузьке коло фахівців й досвід інших учених (С. Хорнбі, М. Харві, С. Кларка) засвідчує інтеракцію в царині перекладацького буття наукової спільноти. Це перекладацьке явище, у якому суто методи лексико-граматичної та лексико-семантичної трансформації поєднуються з екстралінгвістичними вимірами.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою дослідження є виявлення особливостей перекладу лексико-семантичної опозиції EMPTY/FULL з англійської мови на українську та представлення науковій спільноті нової інформації про поєднання методів екстралінгвістичного й корпусного аналізу в процесі перекладу окремих мовних одиниць. Дослідження зосереджене на виконанні низки завдань:

– створити корпус текстів загальним обсягом 130 одиниць (медичні, військові, юридичні тексти);

– виокремити лексико-семантичну опозицію EMPTY/FULL з корпусу військових, юридичних та медичних текстів;

– побудувати конкорданси для лексико-семантичної опозиції;

– дослідити особливості використання транспозиції, що роз'яснює відмінності між корпусним та авторським перекладом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зважаючи на те, що переклад офіційного тексту є продуктом ідентичності перекладацького наміру, відображення корпусного та авторського перекладу поєднує методи перекладу з технікою перекладу. Такий вектор офіційного тексту апелює до транспозиції частин мови без зміни їхнього значення. В нашій науковій праці транспозиція використовується як композиційний та стилетвірний засіб (Ostapenko 2021, с.195-199]. В офіційно-ділових документах (далі ОДД) та корпусі текстів транспозиції піддається синтаксична структура, яка частково переосмислюється. Використовуючи цей прийом, ми узагальнюємо порівняльний аналіз корпусного та авторського перекладу офіційно-ділових текстів. В нашому дослідженні ми представили такий вид транспозиції, як ад'єктивізація, що вимагає від перекладача враховувати всі характеристики та особливості офіційного тексту й не обмежувати себе одним методом перекладу. Ці вияви трансформації тексту, разом з емпіричними даними дають

можливість зрозуміти подальший аналіз офіційних текстів в дослідницькому мейнстрімі.

Варто наголосити, що в процесі перекладу з англійської на українську мову відбір номінативних одиниць в ОДД відбувається за принципом транспозиційної релевантності. Крім того, найпоширенішим видом транспозиції є дієприкметникова транспозиція, якій притаманне вживання відносних прикметників. У більшості випадків дієприкметникова транспозиція вживається під час перекладу іменників у називному та знахідному відмінках. До прикладу, у таких словосполученнях як: **a fait accompli** (Ukrainian war: Putin raises stakes in speech full of anti-Western bile) – *доконаний факт*; **fainting episodes** (Doctors Supplies: A Full list of Medical Equipment Every Healthcare Office Needs) – «моменти *непритомних пацієнтів*»; **unsubtle hints** (Ukrainian war: Putin raises stakes in speech full of anti-Western bile) – *невитончені натяки*; **packed house** ("Was a packed house" Prince Harry mocked as picture emerges of near-empty UN crowd) – *переповнений будинок*; **agile approach** (Substance and product data management services) – *гнучкий підхід*; **medically fit forces** (Full Spectrum Medical Readiness) – *медична придатність військових сил*; **near-empty UN crowd** ("Was a packed house" Prince Harry mocked as picture emerges of near-empty UN crowd) – *майже порожній «натопн» ООН*; **an electric shock** (Doctors Supplies: A Full list of Medical Equipment Every Healthcare Office Needs) – *ураження електричним струмом*; **empty seats facing** ("Was a packed house" Prince Harry mocked as picture emerges of near-empty UN crowd) – *вигляд порожніх сидінь*. У нашому дослідженні переклад за допомогою дієприкметникової транспозиції більшою мірою відповідає нормам української мови.

Пропонуємо до розгляду наступні приклади, які представляють дієприкметникову транспозицію, однак вміщують прийменниковий компонент: **"on an empty stomach"** (Why must some medicine be taken on an empty stomach?) – «на *порожній шлунок*»; **during a virtual ribbon-cutting broadcast** (Full Spectrum Medical Readiness) – під час *віртуального перерізання стрічки*; **fair share of germs** (Doctors Supplies: A Full list of Medical Equipment Every Healthcare Office Needs) – *справедлива доля мікробів*; **aligned with an operational wing** (Full Spectrum Medical Readiness) – *узгоджено з оперативним крилом*.

У наступному зразку ми скористаємося дієприкметниковою транспозицією, але в цей раз вживемо прямий аналог: **on Facebook live**

(UCF Lake Nona Hospital Opens Full-service Acute-care Teaching Hospital) – на *Фейсбукі* в прямому ефірі; **Internet Age** (Vladimir Putin's Ukraine invasion is the world's first full-scale cyberwar) – *ера Інтернету*; **annexation of Crimea** (Conflict in Ukraine by the Center for Preventive Action) – *анексія Криму*. В переліченому зразку ми застосували техніку трансформації перестановки, до якої зазвичай вдаються при перекладі іменників у знахідному відмінку на українську мову.

Використовуючи тексти, подані загальною кількістю 130 одиниць, що представляють три види офіційно-ділового дискурсу (медичний, юридичний, військовий), наступним етапом дослідження було створено корпус текстів загальним обсягом 300 342 слів, де середній розмір тексту становив 6 278 слів на текст. За допомогою Orange, програмного забезпечення з відкритим кодом, написаного мовою Python для аналізу даних та машинного навчання, розробленого в університеті Любляни у співпраці з інститутом Йозефа Стефана, Словенія, *методом кількісного аналізу офіційних документів* було побудовано конкорданси для опозиції EMPTY/FULL.

Таблиця 1

Конкорданс для опозиції FULL

1	NATO will make	full	use of its
2	NATO's	full	support for efforts
3	so that the	full	range of threats
4	return to “	full	and verifiable compliance
5	states give “	full	faith and credit
6	order to receive	full	federal highway funding
7	living, ensuring	full	employment and a
8	customs territory possessing	full	autonomy in the
9	code number),	full	text search or
10	must be a	full	– time journey
11	be paid in	full	in cash or
12	against prepayment in	full	. 5.
13	not paid in	full	by the payment
14	is made in	full	(a part
15	treated as a	full	month for the
16	(on a	full	indemnity basis)
17	been paid in	full	by the payment
18	time by the	full	international community,
19	from deploying their	full	effects. 28
20	the table the	full	spectrum of possible
21	group to guarantee	full	compliance with the
22	credited with the	full	amount of the
23	has been facilitating	full	and effective participation

24	to undertake the	full	reorganisation of the
25	sector to develop	full	scale new
26	mechanisms for the	full	legal recognition of
27	level required for	full	replacement of the
28	is coming	full	circle for the
29	policy came	full	circle now
30	can realize their	full	potential,” highlighted

Таблиця 2

Конкорданс для опозиції EMPTY

1	full or half	empty	this content
2	21 october 2020	empty	housing (England)
3	the number of	empty	homes action on
4	homes action on	empty	homes 2019 report
5	powers identifying	empty	properties empty property
6	identifying	empty	properties empty property strategies compulsory
7	discounts for	empty	properties – England
8	properties – England	empty	homes premium achieving
9	the improvement of	empty	properties enforced sale
10	enforced sale procedure	empty	dwelling management orders
11	(vat)	empty	social housing government
12	2010 – 15	empty	homes programme first
13	18 clusters of	empty	homes programme new
14	new homes bonus	empty	homes advisor empty
15	empty homes advisor	empty	homes loan fund
16	approach action on	empty	homes' recommendations
17	32 33 3	empty	housing (England)
18	high levels of	empty	properties are recognised
19	that dealing with	empty	properties can have
20	to deal with	empty	properties (section
21	with regards to	empty	homes (section)
22	devolved, tackling	empty	homes in Scotland
23	. numbers of	empty	homes statistics published
24	the number of	empty	homes in England
25	long – term	empty	properties (empty)
26	empty properties (empty	for longer than
27	powers to tackle	empty	homes local authorities
28	disposal to bring	empty	homes back into
29	limited to,	empty	dwelling management orders
30	the improvement of	empty	properties. there

Послідовність застосування комплексної методики була спрямована на виділення лексико-семантичної опозиції EMPTU/FULL з корпусу військових, юридичних та медичних текстів, а також її диференціацію та окреслення текстових меж, що розкриває смисл досліджуваного феномена й пропонує розглядати три типи дискурсу у рамках формату офіційно-ділового стилю.

Зроблені нами обрахунки, свідчать, що для зібраної колекції ОД найпродуктивнішою є лексико-семантична опозиція FULL, яка насичує військові й юридичні офіційно-ділові тексти. З огляду на представлені результати, входження лексико-семантична опозиції EMPTU в корпус офіційно-ділових текстів дещо менше, однак формально-логічне представлення фактів та мовних явищ не викликає сумніву читацької аудиторії й не ускладнює процедуру інтерпретації офіційного тексту.

З огляду на домінуючу позицію лексико-семантичної опозиції FULL в корпусі текстів метою теперішнього дослідження залишається з'ясування специфіки транспозиції, що роз'яснює відмінності між корпусним та авторським перекладом. Різниця полягає у зборі і кодуванні даних, а також в компонованні таких складників як лексеми, словосполучення та терміносполуки згідно з розробленими правилами опрацювання інформації.

Прослідкувати застосування транспозиції в нашому дослідженні можна на прикладі наведених нижче словосполучень, які ми виокремили з конкордансу, спеціально сформованого для лексико-семантичної опозиції EMPTU/FULL:

full faith (справедливість); *full in cash* (розрахунок готівкою); *full – scale* (повномасштаб-

ний); *full legal recognition* (юридичне визнання); *full text search* (повнотекстовий пошук); *full-fledged* (повноцінний); *full advancement of women* (кар'єрне зростання жінок); *full legal title* (законний титул); *full of numbers* (заповнений цифрами); *full risk assessment* (вичерпна оцінка ризику); *full plethora of complex* (надмірність заходів); *full discretion to governments* (повністю на розгляд уряду); *empty property* (відсутність майна); *empty homes programme* (програма для безхатків); *empty government – owned* (відсутність державної власності); *empty homes back into* (повернення житла).

Як засвічує аналіз змісту ОДД, висвітлення проблематики перекладу виокремлених мовних одиниць різних за змістом та функціональністю засобами транспозиції свідчить про формування новітнього методу перекладу медичної, юридичної й військової термінології – *транспозиції офіційно-ділових компонентів*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізовані англomовні офіційно-ділові тексти вможливили виявлення численних словосполучень. Їхній інформативний потенціал закладений у семантичній структурі опозиції EMPTU/FULL. Виявлені впродовж аналізу корпусного масиву конструкції надають описуваним різновидам опозиції кваліфікаційно-оцінної маркованості. Суттєве переважання лексеми FULL в корпусі військових та юридичних текстів проливає світло на корпусний аспект проблеми перекладу опозиційних лексико-семантичних конструкцій. Теперішнє дослідження аргументує потребу інтегрованого корпусного підходу до подальших наукових пошуків вияву лексико-семантичної опозиції в тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янчук Ю. І. Translation of the official business English-language terminology of the UN. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог. 2022. Вип. 14 (82). С. 54–61.
2. Остапенко С. А. Застосування транспозиції в українських перекладах «Айвенго» Вальтера Скотта. 2021. С. 195–199.
3. Clark S. English style guidelines for authors of papers, theses, textbooks and other documents. 2014. URL: https://www.ntnu.edu/c/document_library/get_file?uuid=7720bd9e-ee60-4b2c-9357-0c48e5347261&groupId=155266.
4. Harvey M. A Beginner's Course in Legal Translation : the Case of Culture-bound Terms. URL: <http://www.tradulex.com/Actes2000/harvey.pdf>.

REFERENCES

1. Demyanchuk, Yu. I. (2022). Translation of the official business English-language terminology of the UN. *Scientific bulletin of the National University "Ostroh Academy". "Philology" series. Stylistics and text interpretation*. Ostrog. Issue 14 (82). P. 54–61.
2. Ostapenko, S. A. (2021). Transposition application in Ukrainian translations of "Ivanhoe" by Walter Scott.
3. Clark, S. (2014). English style guidelines for authors of papers, theses, textbooks and other documents. URL: https://www.ntnu.edu/c/document_library/get_file?uuid=7720bd9e-ee60-4b2c-9357-0c48e5347261&groupId=155266.
4. Harvey, M. (2003). A beginner's course in legal translation: the case of culture bound terms. URL: <http://www.tradulex.org/Actes2000/harvey.pdf>.

TRANSPOSITION OF THE LEXICO-SEMANTIC OPPOSITION EMPTY/FULL IN THE ASPECT OF CORPUS TRANSLATION

Demyanchuk Yuliya Ihorivna

Candidate of Economic Sciences,

Lecturer of English language at the Foreign Languages and Translation Studies Department

Lviv State University of Life Safety

3, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

Levkiv Olha Ihorivna

a 2nd year Master's student at the Foreign Languages and Translation Studies Department

Lviv State University of Life Safety

3, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

The paper analyzes the lexical-semantic opposition EMPTY/FULL in the corpus of legal, military and medical texts. The sequence of application of the complex methodology was aimed at the selection of the lexical-semantic opposition EMPTY/FULL from the corpus of texts, with the purpose of its differentiation and delineation of text boundaries. In the present research, we also succeeded in finding out the specificity of transposition, which explains the differences between corpus and author's translation and points to differences in the composition of such components as lexemes, word combinations, terminologies and oppositions. This opposition is extremely important for language as it reflects the contrast between the concepts of "EMPTY" and "FULL". Studying the transposition of this opposition will help scientists better understand the translation process and clarify how the corpus approach can be used to improve translation results. Under this condition, the application of such a type of transposition as adjectivation allowed analyzing 130 official texts, which required the translator to take into account all the characteristics and features of the official text without limiting himself to a certain method of translation. The results show, that the most frequent cases of translation with the help of a contextual analogue and the transformation technique of permutation against the background of the transliteration method turned out to be the most frequent. Our knowledge of the lexical-semantic opposition of EMPTY/FULL is captured through linguistic means, objectified by lexical-semantic and syntactic units, and creates a single semantic entity that aims to present new information to the scientific community regarding the combination of extralinguistic and corpus analysis methods in the process of translating individual language units. The research results obtained can be useful for translators and linguists working with official and business types of texts, as well as for further studies in the field of machine translation and natural language processing.

Key words: *transposition, lexical-semantic opposition, text corpus, translation methods, official business text.*

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.7>

ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУ “REMARK” В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Дем'янчук Юлія Ігорівна

кандидат економічних наук,

викладач англійської мови кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 3, Львів, Україна

Онофрійчук Юлія Володимирівна

студентка 2 курсу ОС «Магістр»

кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 3, Львів, Україна

У цій статті обговорюються результати пілотного дослідження концепту REMARK в англійській лінгвокультурі. Особливу увагу приділено когнітивному аналізу політичних текстів (промов, заяв, звернень). Мовні засоби, залучені для ідентифікації основних когнітивних одиниць концепту REMARK, покликані ретранслювати, у першу чергу, основні принципи наукового дослідження, а модель концепту об'єктивні ознаки наукового поняття. Мета дослідження полягає у розгляді концепту REMARK в англійській лінгвокультурі, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити ключові структурні елементи концепту REMARK; 2) з'ясувати семантичні зв'язки всередині концепту REMARK. Результати нашого дослідження засвідчили, що ключові структурні елементи деталізують і конкретизують основне значення концепту REMARK, натомість слова дальньої периферії характеризуються найменшою частотністю. Узагальнено твердження про те, що семантичні патерни концепту REMARK зазнали значних змін. Динаміка таких змін зумовлена найрізноманітнішими чинниками, один з яких – розмивання уявлення про примітку (REMARK) й, відповідно, трансформація уявлення про коментар, зауваження, ремарку (REMARK) загалом. Проаналізовані англомовні політичні тексти вможливили виявлення численних когнітивних одиниць концепту, які збігаються з основними принципами наукового дослідження, а також сприяли виведенню наукового поняття моделі концепту, яка відповідає ознакам наукового поняття.

В процесі дослідження нам вдалося з'ясувати семантичні зв'язки всередині лексеми REMARK, що формують 14 інформаційних моделей, шість з яких відповідають за системність лексики і є прототипними. Виявлені впродовж аналізу текстового масиву структурні елементи концепту REMARK, семантичні зв'язки всередині концепту REMARK, структурні елементи, які деталізують і конкретизують основне значення концепту REMARK й слова дальньої периферії наділені виражальними властивостями й надають описуваному різновиду концепту REMARK кваліфікаційно-оцінної маркованості. Зміст концепту REMARK в англійській лінгвокультурі розкривається завдяки актуалізованій семантиці лексем на позначення політичних промов, заяв та звернень, які у своєму лінгвальному статусі є термінами й вихідними компонентами концепту REMARK. Описаний вище інструментарій корелює із дослідницьким завданням й репрезентує можливість розкриття евристичного потенціалу лексеми REMARK, що набуває варіантних семантичних відтінків.

Ключові слова: *концепт, когнітивні процеси, периферія поля, ядро, семантичні зв'язки.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Дослідження, пов'язані з аналізом концептів впливають із їхньої когнітивної природи, що дозволяє у нашому дослідженні вважати їх одними зі стратифікаційних категорій (поряд із стійкою мовною чи авторською ідеєю, твором концептуального мистецтва, моделлю, конструкцією, сигніфікатом) та одним із конструктів сучасних дискурсивних практик. Ці категорії загалом можна вважати когнітивним породженням промов видатних людей, що

складають основу багатьох концепцій конкретної культури чи суспільства.

У теперішньому дослідженні ми пропонуємо розгляд концепту REMARK як шляху до пізнання практичного і теоретичного освоєння лінгвокультурної специфіки маніпулятивної мовної тактики, а також використання мовно-конфронтаційних стратегій з опорою на відповідні лінгвокогнітивні та лінгвокультурні підходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, когнітивний підхід припускає логічне

включення в число концептів мовних одиниць, семантичне значення яких наповнюють зміст соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів й формують національну мовну особистість, національну ментальність, стратегію й тактику мовленнєвої поведінки. Студії в цьому напрямку заклали підвалини ідеї про те, що колегіальність концептів, що концентрують у собі всю культуру нації є культурно конструйованими і можуть довільно поєднуватися. Революційним висновком було твердження про те, що «сукупність концептів утворюють концептосферу певної мови» (Evans, 2007, p. 233). Тому цілком закономірним є множинність вибору будь-яких лексичних одиниць, у значенні яких є альтернативна логічно-структурована дійсність, яка базується на представленні навколишнього світу. Як наслідок такої множинності в когнітивному світі є постійний пошук концептуальної структури, що відкриває фундаментальні феномени національної культури й людського досвіду.

При цьому, як підсумовує Н. В. Плотнікова, не має жодного окремого способу, який би мав визначальний вплив на формування концептів у свідомості людини. Натомість сукупність взаємодоповнювальних способів, їхнє поєднання і взаємодія формують різноманіття форм повсякденного пізнання у конкретному соціально-культурному середовищі та не вимагають суворої послідовності й динамічно реагують на зміни індивідуального характеру (Плотнікова, 2016, с. 156–162).

Незважаючи на певну множинність вибору, усі напрями розуміння концепту сходяться на тому, що йому властива складна «визначена й закладена природою гнучка можливість самовираження» структурна організація набута в суспільному досвіді (Плотнікова, 2016, с. 156–162), яка базується, зокрема, на певній стійкій мовній ідеї, до якої належить традиційний вираз (Кирик, 2002, с. 742).

У рамках когнітивних процесів учені пропагують «зміну наукової парадигми гуманітарного знання на антропоцентричну» (Пархоменко, 2019, с. 4) й схиляються до думки, що концепт обумовлюється польовим описом (О. О. Селіванова, З. Попова, І. Стерніна, В. Маслова, А. Вежбицька, О. Кубрякова). Крім того, поняття «поле» фіксує структурні елементи, про що свідчить ядро одного поля і периферія іншого поля. Складники цього комплексного феномена М. П. Кочерган об'єднав в лексико-семантичні групи (Кочерган, 2001). Так, елементи ядра – це спеціалізовані тер-

міни, які виконують однозначну функцію поля, а периферію складають асоціації, прагматичні компоненти, додаткові «пасивні» ознаки, зовнішні словесні форми та конотації.

Формулювання мети і завдань статті.

Мета дослідження полягає у розгляді концепту REMARK в англійській лінгвокультурі, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити ключові структурні елементи концепту REMARK; 2) з'ясувати семантичні зв'язки всередині концепту REMARK.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За основу ядра досліджуваного концепту REMARK узято дефініцію *примітки* з Longman Dictionary of Contemporary English – something that you say when you express an opinion or say what you have noticed → COMMENT: The Senator denied making the remark (Longman Dictionary of American English).

Когнітивні одиниці концепту збігаються з основними принципами наукового дослідження, а модель концепту відповідає ознакам наукового поняття. Основні ознаки концепту REMARK, релевантні для носія англійської лінгвокультури: *it was just a casual remark – I didn't mean anything by it; Mr. Hill sat down and made a few remarks about the weather; some further remarks on this subject will be made in the next chapter; he kept laughing, cackling, making wild, insane remarks; his jeering remarks had hidden barbs, and just went to prove how little he cared either way; it was that last remark that echoed in Kelly's mind as Boardwalk was loaded into the stalls; I shall not be able to complete my remarks anyway; Clinton went on to quote it again during the State of the Union and in other public remarks or private conversations; Elliot had been accused of making racist remarks; I ignored his rude remark about my clothes; the audience roared with laughter at Carson's remarks; Locke's remarks are just as puzzling; I'm fed up with your snide remarks; What do you mean by that remark?; Fakhru heard the remark, but said nothing; he preferred not to ruin a good business deal with petty religious differences.* Альтернативні ознаки охоплюють суспільне буття людей зі сформованою смисловою відкритістю: *Carson's, Locke's, Fakhru.*

Периферія концепту REMARK містить наступні мовні одиниці найвіддаленіші за своїм значенням від ядра:

а) ознаки примітки, які виражають висловлювання власної думки чи зауважень: *comment, express an opinion, criticism or discussion, indirect way* (ldoceonline.com);

б) конотативні ознаки: *positive rating – carefully, intended, negative rating – unfairly,*

opposite, upset, racist, disparaging, interrupting, sarcastic (ldoceonline.com).

Ключові структурні елементи залежно від периферії поля, які деталізують і конкретизують основне значення концепту REMARK, класифіковані в Рисунок 1.

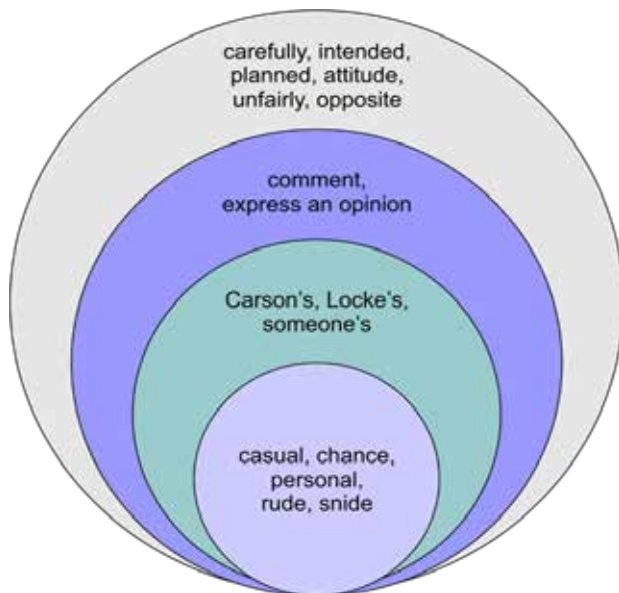

Рис. 1. Діаграма репрезентація концепту REMARK в англійській лінгвокультурі

Слова дальньої периферії характеризуються найменшою частотністю. Проте, в англійській лінгвокультурі слова дальньої периферії актуалізують ідіоматичні утворення концепту REMARK й зорієнтовані на підкреслення важливості викладеної інформації в ядрі поля.

Як свідчить аналіз текстового матеріалу, останнім часом значення концептів в англійській лінгвокультурі, зазнали значних змін. Динаміка таких змін зумовлена найрізноманітнішими чинниками, один з яких – розмивання

уявлення про примітку (REMARK) й, відповідно, трансформація уявлення про коментар, зауваження, ремарку (REMARK) загалом. Прикладом такої трансформації можуть послужити такі словосполучення: *саркастичне зауваження* (a sarcastic remark), *заклуче слово* (concluding remark), *домепне зауваження* (a witty remark), *зневажливе зауваження* (a snide remark), *виснажлива ремарка* (a withering remark), *неприємний коментар* (acid remark), *перелік ремарок* (stock remarks) (ldoceonline.com).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Система застосованих у нашому дослідженні методів і прийомів становить цілісне лінгвокогнітивне утворення, яке структурує спосіб пізнання практичного і теоретичного освоєння дійсності.

Семантичні зв'язки всередині лексеми REMARK формують 14 інформаційних моделей (семантичних компонентів), шість з яких відповідають за системність лексики і є прототипними: [+comment], [+introductory], [+declaration], [+statement], [+statement], [+observation], а решта належать до додаткових: [+concluding], [+opening], [+supermise], [+suppose], [+word], [+substance], [+calculation], [+admotion]. Описаний вище інструментарій корелює із дослідницьким завданням й репрезентує можливість розкриття евристичного потенціалу лексеми REMARK, що набуває варіантних семантичних відтінків.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з: класифікаційно-категоризувальною побудовою основних положень політичного концепту та вербалізацією концепту REMARK в промовах Королеви Єлизавети II. Архетипні образи мовного іміджу королеви Єлизавети II домінують у суспільній свідомості реципієнтів й становлять основу уніфікованої промови політичного діяча.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еванс В. Глосарій когнітивної лінгвістики. Единбург: Преса Единбурського університету, 2007. 233 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ, 2001.
3. Онлайн-словник сучасної англійської мови Лонгмана. URL: <https://www.ldoceonline.com/>
4. Пархоменко Н. О. Концепт «бідність» в німецькій фразеологічній картині світу : магістерська дис. : 035 Філологія. Київ, 2019. 117 с.
5. Плотнікова Н. В. Народження: концепт-архетип мікроконцептосфери святки. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вип. 42. С. 156–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2016_42_25.
6. Саммерс Д. *Словник сучасної англійської мови Лонгмана*. Нова ред. Харлов : Емеральд Лімітована Публікація, 2007. 1949 с.
7. Тур О. М. Польова структура сучасної української терміносистеми землеустрою та кадастру. *ЧДУ ім. П. Могили: Наукові праці*. Том 92. № 79. С. 68–72.

REFERENCES

1. Evans, V. (2007). A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
2. Kochergan, M. P. (2001). Introduction to linguistics.

3. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/>
4. Summers, D. (2007). Longman Dictionary of Contemporary English / New ed. Harlow: Emerald Group Publishing Limited.
5. Parkhomenko, N. O. (2019). The concept of "poverty" in the German phraseological picture of the world : Master's degree : 035 Philology. Kyiv,
6. Plotnikova, N. V. (2016). Birth: concept-archetype of the microconceptosphere of the holiday. *Linguistic studies*. Issue 42. 156–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2016_42_25.
7. Tur, O. M. Field structure of the modern Ukrainian terminology system of land management and cadastre. *BSU named after P. Mohyla: Scientific works*. Vol. 92. No. 79.

MEANING OF THE CONCEPT "REMARK" IN ENGLISH LANGUAGE CULTURE

Demyanchuk Yuliya Ihorivna

Candidate of Economic Sciences,

Lecturer of English language at the Foreign Languages

and Translation Studies Department

Lviv State University of Life Safety

3, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

Onofriichuk Yuliya Volodymyrivna

a 2nd year Master's student at the Foreign Languages

and Translation Studies Department

Lviv State University of Life Safety

3, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

This study discusses the results of a pilot study of the REMARK concept in English lingual culture. Special attention is devoted to the cognitive analysis of political discourse (speeches, statements, appeals). The language means, involved in identifying the main cognitive units of the REMARK concept intended to relay, first of all the basic principles of scientific research, and the concept model of the objective features of a scientific concept. The analysis demonstrated that the key structural elements detail and specify the main meaning of the REMARK concept, instead the words of the far periphery are characterized by the lowest frequency. Another important finding was the statement that the semantic patterns of the REMARK concept have undergone significant changes. The dynamic of such changes is caused by a wide variety of factors, one of which is blurring the idea about the note (REMARK) and, accordingly, the transformation of the idea of a comment, admonition, remark (REMARK) in general. The analysis of English-language political texts allowed for the identification of numerous cognitive units of the concept that align with the main principles of scientific research, and also facilitated the development of the scientific concept of a model of the concept, which corresponds to the characteristics of a scientific concept.

During the research process, we were able to determine the semantic relationships within the lexeme "REMARK", which form 14 informational models, six of which are responsible for the systematic nature of the vocabulary and are prototypical. The structural elements of the REMARK concept, the semantic relationships within the REMARK concept, and the structural elements that detail and specify the main meaning of the REMARK concept, as well as peripheral words, are endowed with expressive properties and give the described variety of the REMARK concept a qualification-evaluative markedness.

The content of the REMARK concept in English linguoculture is revealed through the actualized semantics of lexemes for denoting political speeches, statements, and appeals, which in their linguistic status are terms and components of the REMARK concept. The above-described toolkit correlates with the research task and represents the possibility of revealing the heuristic potential of the lexeme REMARK, which acquires variant semantic shades.

Key words: *concept, cognitive processes, field and periphery, nucleus, semantic connections.*

УДК 82-313.1:81

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.8>

ПЕРСОНАЖ «СМЕРТЬ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОСТІРОНІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ РОМАНІВ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «ДИСКОСВІТ»)

Дунєва Олена Ігорівна

старший викладач кафедри іноземних мов
Поліського національного університету
вул. Старий бульвар, 7, Житомир, Україна

Статтю присвячено аналізу мовних засобів вираження постіронії в окремих романах серії Террі Пратчетта «Дискосвіт» на прикладі стереотипного образу Смерті. Автор аналізує дефініції поняття іронії з погляду класичної стилістики та інших гуманітарних наук, а також досліджує погляди вчених на постіронію як філософсько-естетичний феномен. Зазначено, що багатоплановість постіронії зумовлює актуальність лінгвопоетичних досліджень її вербальних проявів у сучасних художніх постмодерністських текстах некомічного жанру. Представники постмодернізму обирають своїм інструментом у боротьбі з нормативністю й утопічністю модернізму іронію. Авторський стиль Террі Пратчетта характеризується іронічним ставленням письменника до зображуваного ним світу та його образів, при цьому стираються кордони між серйозним викладом та іронічним. У статті образ Смерті розглянуто на двох рівнях – композиційному та мовному. Композиційний рівень передбачав дослідження переплетіння серйозних і насмішуваних намірів автора та персонажів (нерозуміння Смертю суспільних норм та невдала її соціалізація, скептичне ставлення Смерті до самої себе та своєї професії, неусвідомлене ставлення людей до Смерті). На мовному рівні здійснено аналіз стилістичних засобів підсилення ефекту двозначності, таких як: метафора, оксиморон, евфемізм, анафора, інверсія, перифраз, градація, паралельні конструкції. З'ясовано, що мовні засоби підсилюють постіронію, створену Т. Пратчеттом на композиційному рівні, тобто сюжетно та ситуативно. У висновках автор статті трактує постіронію як мовне вираження особливого ставлення до дійсності в рамках авторського ідіостилію і як композиційний прийом, що дозволяє трансформувати стереотипний образ. Перспективним може бути подальше дослідження засобів вираження постіронії в ідіостилі Террі Пратчетта, а також інших сучасних представників постмодерної літератури.

Ключові слова: постмодернізм, іронія, постіронія, ідіостиль, постмодерністська поетика, Террі Пратчетт, композиційний рівень тексту, мовні засоби вербалізації постіронії.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її доцільності. З'явившись як реакція на неспроможність свого попередника, модернізму, бути ідейним рупором післявоєнного світу, постмодернізм реалізується у двох пов'язаних напрямках – світоглядному та мистецькому. Суспільство постмодерну проголосило відносність етичних, естетичних та моральних норм, тим самим, розширило межі тогочасного світогляду.

Культурний феномен постмодернізму, з його абстрактними ідеями, охопив усі види мистецтва, зокрема й літературу. Саме світоглядні принципи постмодернізму, такі як ідеологія та мистецтво, окреслили його специфічні риси в літературі.

Стирання меж між напрямками та стилями, нівелювання культурних та соціальних кордонів, були спричинені постмодерністським скепсисом та недовірою до усталеного світу. Постмодернізм «насміхається» над дійсністю та обирає своїм інструментом у боротьбі з нормативністю й утопічністю модернізму іронічне ставлення автора до зображуваного. Так,

Ж. Бодріяр, І. Гассан, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ф. Джеймсон, У. Еко, Ж. – Ф. Ліотар, Д. Фоккема, Л. Гатчен та інші науковці вважають іронію однією з основних рис постмодернізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До іронії нерідко зверталися у своїх світоглядних пошуках філософи та митці різних епох: античності (трагічна іронія), Відродження (насмішувата іронія), романтизму (песимістична іронія), постмодернізму (критично-цинічна). Міждисциплінарний підхід до поняття «іронія» зумовлений ідеєю щодо її рефлексивної природи, яка проявляється в періоди кризи суспільно-культурної думки. О. Білецька розглядає іронію як «ціннісну рефлексію», що дозволяє суспільству критично переосмислювати різні сфери людського буття. Звідси й зацікавленість поняттям «іронія» у контексті таких гуманітарних дисциплін, як філософія, соціологія, культурологія, лінгвістика та інші (Білецька, 2016). Дослідники зазначають, що філософсько-естетична суть іронії відображає настрої свого часу та стає наскрізною у сучасній постмодерністській літературі і літературі

фентезі зокрема. З огляду на це, доцільно розглядати феномен іронії крізь часову соціо-культурну призму, адже трансформація суспільства зумовила зміну самого цього поняття: від художнього тропу до постіронії сьогодення, під якою ми розуміємо «гірку» іронію сучасного суспільства.

У лінгвістичній площині, у традиційній стилістиці спостерігаємо низку дефініцій іронії, де окреслено її функції та різновиди. Зокрема, Л. Мацько та А. Щербина розглядають іронію як універсальний троп, стилістичну фігуру чи прийом (Мацько, 2006). Н. Ланчуковська (2003) виділяє такий підхід зарубіжних дослідників, за яким іронію класифікують на мовну, іронію обставин, драматичну іронію та іронію протиставлення авторської точки зору та позиції персонажа. О. Калита (2004) вважає доцільним поділ іронії на ситуативну та вербальну.

З іншого боку О. Бабелюк та О. Бадюк (2021) трактують постіронію як «філософсько-естетичний феномен, одну з форм комізму, яка полягає в емоційно-оцінному ставленні до постмодерної дійсності».

Й. Вейсбергер та Н. Нокс пропонують подвійний підхід до розуміння іронії як категорії комічного, в якому з одного боку іронія розглядається як мовний інструмент, а з іншого – як ефект від іронічної позиції мовця (Пацаронюк, 2006). У цьому разі іронічний стиль письма стає не лише інструментом створення авторського художнього тексту, а й засобом його осмислення, відтак суб'єктивного трактування читачем, з огляду на його життєвий досвід, асоціації, фонові знання. Іноді автор та його персонаж навіть вступають в «іронічний двобій» через ідейну опозицію. Іронія перетворюється на так звану «мовну гру» між читачем, автором та персонажем, долучаючи до цього всі інтелектуальні ресурси «гравців».

На наш погляд, іронія у постмодернізмі наразі набуває нових рис: раніше явище описувалося автором літературного твору з відвертою, неприхованою (іронічною) посмішкою – тепер автор використовує такі лексико-синтаксичні мовні засоби, щоб приховати свою насмішкуватість для читача, щоб той не зрозумів: чи жартує автор, чи виклад є серйозним. Отже, вважаємо, що йдеться вже про трансформацію іронії у постіронію.

Одним із перших термін «постіронія» вжив у своєму романі *The Savage Girl* американський письменник Алекс Шакар (Alex Shakar), назвавши її визначальною рисою сучасного суспільства споживання, коли комерційна реклама стає іронічно-серйозною, а саме

суспільство з середини минулого століття вже пройшло передіронічний та іронічний етапи розвитку.

Американський письменник Девід Фостер Воллес у 80-х роках минулого століття вперше визначив постіронію в літературі як «нову щирість», коли стан речей видається чи то іронічним, чи то серйозним. Можна стверджувати, що будь-який автор постіронічного висловлювання навмисно використовує таку двозначність, щоб ввести читача в оману щодо істинності чи глузливості висловленого. М. Коллінз називає постіронію “a smarter form of irony”, такою, яку можна протиставити постмодерністській іронії як скальпель молотку (Collins, 2010). К. Ліл зазначає, що постіронія виникає сама собою та «підміняє» іронію саме на зламі віків, коли іронічно-сатиричне зображення безглуздої дійсності перестає бути ефективною письменницькою тактикою (Carissa, 2017).

Окреслена вище багатоплановість постіронії робить актуальними її вербальні прояви у художньому тексті некомічного жанру і є своєчасним для сучасних лінгвопоетичних досліджень.

Сучасні тенденції розвитку літератури постмодернізму пов'язані з трансформацією традиційних літературних жанрів та їх змішуванням. Таке «міксування» збагачує класичні літературні жанри сучасними мотивами та настроями, які панують у суспільстві (Babelyuk, 2022). На наш погляд, «постіронічна» щирість непомітно проникає у всі жанри художньої літератури, відображаючи думку про відносність іронічного та серйозного. Так англomовне фентезі доби постмодернізму представлене багатьма авторами, серед яких: Дуглас Адамс, Ніл Гейман, Роберт Джордан, Стівен Бекстер, Урсула Ле Гуїн. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговує Террі Пратчетт як яскравий представник гумористичного фентезі.

Відсутність ґрунтовних мовностилістичних досліджень вираження постіронії у творах названого автора зумовила **актуальність** нашої наукової розвідки. Оскільки обсяг публікації не дозволяє докладно схарактеризувати особливості постіронії у системі образів, створених Т. Пратчеттом у його творах жанру фентезі, у цій статті зупинимося лише на одному з них, який фігурує у більшості романів серії «Дискосвіт» – Смерті.

Формулювання мети і завдань статті. Об'єктом нашої розвідки є тексти трьох романів великого циклу Террі Пратчетта «Дискосвіт»: «Морт», «Жнець» та «Батько Вепр», які проаналізовано на предмет наявності в них мовних засобів вербалізації постіронії.

Мета статті полягає в аналізі мовних засобів вербалізації стереотипного образу Смерті у творах Террі Пратчетта. Досягненню цієї мети сприяє покрокове вирішення низки завдань: 1) уточнити поняття «постіронія» з позицій постмодерністської поетики; 2) виявити мовні засоби вербалізації постіронії через образ Смерті на мовному рівні (стилістичні засоби підсилення ефекту двозначності); 3) простежити особливості авторського іронічного творення стереотипного образу Смерті на композиційному рівні (переплетення серйозних і насмішкуватих намірів автора та персонажів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Террі Пратчетт (1948–2015) – Сер Теренс Девід Джон (Sir Terence David John “Terry” Pratchett) – британський письменник, відомий перш за все циклом романів «Дискосвіт» (“Diskworld”), які відносять до жанру фентезі, додаючи при цьому прикметники «гумористичне» та «інтелектуальне», адже ігнорувати насмішкуватий характер авторського стилю неможливо. Сюжети романів просякнуті іронічним ставленням письменника до зображуваного світу та його мешканців, а наміри персонажів переплітаються з нетиповими ситуаціями таким комічним вузлом, що втрачаються кордони між серйозністю та іронією. Як зазначає Р. Савчук (2022), модальність авторського тексту цілковито виражає це двояке ставлення письменника до створеного ним світу.

Постіронічний ефект, який досягається при цьому, дає можливість читачеві поміркувати над «серйозністю іронії». Яскравим прикладом постіронії є наскрізний персонаж циклу – Смерть, чия «професія» та похмура вдача суперечать добрим та життєстверджувальним намірам персонажа.

Композиційно постіронічний ефект досягається насамперед тим, що більшість персонажів, з якими Смерть вступає в діалог, не знають, не замислюються чи взагалі воліють не знати, з КИМ вони розмовляють. Часом недбале чи то неусвідомлене ставлення до здавалося б жакливої Смерті видається постіронічним в контексті фонових знань читача про смерть. Наприклад, в ситуації, коли Смерть проходить співбесіду під час працевлаштування («Жнець») чи спілкується з простим фермером («Морт»): *I USHER SOULS INTO THE NEXT WORLD, Said Death.*

'Ah,' said Lezek, 'of course, sorry, should have guessed from the clothes. Very necessary work, very steady. Established business?' (Pratchett, a).

• *'What did you do for a living?'* said the thin young man behind the desk.

The figure opposite him shifted uneasily.

I USHERED SOULS INTO THE NEXT WORLD. I WAS THE GRAVE OF ALL HOPE. I WAS THE ULTIMATE REALITY. I WAS THE ASSASSIN AGAINST WHOM NO LOCK WOULD HOLD.

'Yes, point taken, but do you have any particular skills?' (Pratchett, b).

• *'Can't say I recognise the firm,' said Lezek. 'Where are you based exactly?'*

FROM THE UTTERMOST DEPTHS OF THE SEA TO THE HEIGHTS WHERE EVEN THE EAGLE MAY NOT GO, said Death.

'That's fair enough,' nodded Lezek (Pratchett, a).

Окрім композиційної особливості «незнання», постіронічний ефект досягається стилістичними мовними засобами, в цьому випадку метафорами: “GRAVE OF ALL HOPE”, “THE ASSASSIN AGAINST WHOM NO LOCK WOULD HOLD”, “THE HEIGHTS WHERE EVEN THE EAGLE MAY NOT GO”, ідіомою *THE NEXT WORLD*, та синтаксичними – анафорою “*I WAS*” задля підкреслення власної вагомості. Такі патетичні репліки Смерті, в яких демонструється її влада та сила, нейтралізуються приземленими репліками опонента: “*very necessary work*”, “*very steady*”, «...*any particular skills?*», “*where are you based exactly?*», що можна розцінювати як прийом протиставлення персонажів. Смерть та роботодавець (чи фермер) зіставляються й на лексичному рівні: лексика Смерті книжна, стилістично маркована, емоційна, а її опонента – стилістично нейтральна.

У романі «Жнець» (“Reaper man”) (за сюжетом якого Смерть бере собі ім’я Білл Двері та працює на фермі) яскраво проявляється ставлення пересічних персонажів до Смерті в образі простого роботаги Білла: *They'd called him Good Old Bill* (Pratchett, b).

На композиційному рівні автор вкладає у ставлення до Смерті «поза професійною діяльністю» цілком позитивний зміст та прихильність. Таку постіронію можна розпізнати лише з позиції читача, адже поки Смерть розгублено намагається соціалізуватися, більшість персонажів і не здогадується, хто такий Білл. Стилістично така постіронія досягається «завуальованим» оксимороном, адже якщо замість *Bill* використати справжнє ім’я персонажа – вийде несподіваний контраст: *Good Old Death.*

Таким чином, на композиційному рівні у ставленні до Смерті проявляється неабияка неоднозначність, яка з позиції читача має постіронічний ефект: Смерть не сприймають серйозно з огляду на людські особливості фентезійного світу тим самим «опускають» Смерть на приземлений рівень земного буття, де навіть

беззаперечна влада Смерті змушена підкорятися безглуздим людським законам.

Мовні засоби використані для підсилення цього постіронічного ефекту представлені *метафорою, анафорою, протиставленням, оксимороном*. Окрім того, автором використана нейтральна та емоційно-забарвлена лексика.

У ставленні самої Смерті до дійсності, з одного боку, присутня самоіронія персонажа з відтінком всеосяжного знання про закони Всесвіту, а з іншого – повне нерозуміння нелогічних законів суспільства. Така неоднозначність персонажа нерідко спантеличує читача: чи й справді сама Смерть не здатна досягнути прості людські цінності, чи вони й дійсно настільки безглузді?

На композиційному рівні Смерть іронізує й сама над собою, читач відчуває себе ще заплутаніше, оскільки самоіронія розцінюється двоюко у плані істинності. З огляду на це самоіронію Смерті можна розглядати як постіронічне ставлення персонажа до самого СЕБЕ на фоні приземленого світу людей. Розглянемо приклад постіронічного ставлення Смерті до власної персони та мовні засоби, які цю модальність підкреслюють:

• *IT'S NICE TO DO A JOB WHERE PEOPLE LOOK FORWARD TO SEEING YOU. 'Ah,' said Albert glumly. THEY DON'T NORMALLY LOOK FORWARD TO SEEING ME. 'Yes, I expect so.' EXCEPT IN SPECIAL AND RATHER UNFORTUNATE CIRCUMSTANCES* (Pratchett, a).

У наведеному прикладі Смерть порівнює особливості професії Батька Вепра (Hogfather – аналог Санта Клауса) зі своїми обов'язками як Смерті, використовуючи паралельну конструкцію спочатку у стверджувальній формі: *LOOK FORWARD TO SEEING YOU*, а потім у – заперечній: *DON'T NORMALLY LOOK FORWARD TO SEEING ME*. Такий синтаксичний прийом покликаний не просто протиставити дві «професії», а й викликати у читача постіронічний ефект неясності: невже сама Смерть жалкує, що зустріч з нею не є *NORMALLY* бажаною? Окрім того, навіть Смерть воліє уникнути слова «смерть» у своїй репліці, замінюючи його на перифраз: *SPECIAL AND RATHER UNFORTUNATE CIRCUMSTANCES*. Таке «пом'якшення» теж вказує читачеві на авторське розмежування смерті: з одного боку, це природний чи насильницький процес, а з іншого – Смерть постає перед читачем як персоніфікована сутність, яка просто виконує свої професійні обов'язки. Композиційно постіронічний ефект досягається й натяком на те, що навіть Смерть не в захваті від останніх (див. попередній контекст).

Наступний приклад засвідчує той факт, що навіть самій Смерті не вдається розібратися із суспільними нормами, тимчасово виконуючи обов'язки Батька Вепра. Проілюстрована нижче ситуація викликає у читача постіронічне ставлення до персонажа, який, нехтуючи людськими нормами «прийнятно-неприйнятно», неумисно потрапляє в «незручну» ситуацію: *The mother took a deep breath. 'You can't give her that!' she screamed. 'It's not safe!' IT'S A SWORD, said the Hogfather. THEY'RE NOT MEANT TO BE SAFE. 'She's a child!' shouted Crumley. IT'S EDUCATIONAL* (Pratchett, a).

У наведеному прикладі Смерть, даруючи маленькій дівчинці справжній меч, не розуміє обурення її матері та використовує для слова *SWORD* прийменник *EDUCATIONAL*, що у сукупності створює несумісність – оксиморон *EDUCATIONAL SWORD*.

В іншому прикладі Смерть «серйозно» іронізує над людським розумінням явища смерті: *THE HOGFATHER IS ... UNAVAILABLE. 'Unavailable? At Hogswatch?' YES. 'Why?' HE IS ... LET ME SEE ... THERE ISN'T AN ENTIRELY APPROPRIATE HUMAN WORD, SO ... LET'S SETTLE FOR ... DEAD. YES. HE IS DEAD* (Pratchett, c).

Як бачимо, Смерть знову вдається до заміни поняття «смерть», використовуючи евфемізм *UNAVAILABLE*, навіть більше – вказує ще й на те, що в людському лексиконі немає точного вербального вираження феномену смерті: *THERE ISN'T AN ENTIRELY APPROPRIATE HUMAN WORD*. Окрім того, автор вдається до такої синтаксичної форми, як діалог, а також використовує неповні ситуативні речення. Останні насичують діалог експресією та динамікою живого мовлення спантеличеної Смерті, яка ніяк не може згадати слово «смерть». Завдяки такому постіронічному ефекту автор натякає читачеві, що це не Смерть наївно не розуміється на людських законах буття та їхніх мовних проявах, а самі закони та людська термінологія – неточні, а часом і взагалі безглузді.

У тексті таке зверхньо-поблажливе ставлення до людської природи підкреслюється не лише мовними засобами, а й композиційно. Іронічне ставлення Смерті до людей та їхніх установлених законів буття (вигаданих, звичайно, ними самими), які не мають нічого спільного з істинністю, відомою Смерті, яскраво простежується у постіронічному діалозі Смерті в ролі Батька Вепра та його дворецького Альфреда: *IT'S THE EXPRESSION ON THEIR LITTLE FACES I LIKE, said the Hogfather. 'You mean sort of fear and awe and not knowing whether to laugh or cry or wet*

their pants?' YES. NOW THAT IS WHAT I CALL BELIEF (Pratchett, a).

У першій репліці Смерті автор використовує інверсію, щоб зацентувати увагу на не характерному для свого справжнього СТАТУСУ доброзичливо-зацікавленому ставленні до дітей. У наступній репліці Смерть підтверджує проникливе зауваження Альфреда про справжні почуття на дитячих обличчях, коли вони бачать Смерть у святковому вбранні і з подарунками. Смерть дає Альфредовому висловленню, сформованому з протиставлень "fear and awe", "to laugh or cry or wet their pants", визначення BELIEF, нівелюючи людське приземлене розуміння поняття «віра». Цей факт видається нам постіронічним у контексті протиставлення багатомісцевих людських вірувань, покладених на пошук сенсу буття, неосяжній істинності, про яку відомо Смерті.

У всіх наведених вище прикладах – ставлення Смерті до навколишнього фентезійного світу – читач має відчутти певний постіронічний ефект невизначеності, коли втрачається межа між насмішкливою позицією Смерті щодо людських цінностей та безнадійною серйозністю Смерті у спробах зрозуміти безглуздий світ людей.

Зупинимося докладніше на авторському ставленні до образу Смерті. На наш погляд, автор свідомо графічно позначає репліки СМЕРТІ великими літерами, відділяючи її від інших персонажів. Таким чином, Смерть не лише відіграє важливі сюжетні функції, а й «звучить» голосніше за інших. Окрім того, Смерть як наскрізний персонаж більшості творів циклу «Дискоsvіт» фігурує в романах або на перших ролях або епізодично з'являється виконати свої обов'язки. Іноді, поява Смерті у романі навіть не оголошується автором прямо – персонаж просто з'являється нізвідки, промовляє декілька РЕПЛІК та зникає. У сюжетних лініях, де Смерть є ключовим образом, автор дає їй більш детальні характеристики. Так, у романі «Жнець», де Смерть фігурує під іменем Білла Двері та активно «соціалізується» у місцевому пабі, ось що автор каже про Білла:

• *Bill Door sought desperately for something to say. He had never been very good at small talk. He'd never had much occasion to use it* (Pratchett, c).

У цьому описі Террі Пратчетт використовує анафору *He had never*, підкреслюючи новизну ситуації для Смерті. Прикметники *very* та *much* іронічно підсилюють цей факт. Така нестандартна ситуація (персонажу потрібно спілкуватися не в межах професійної діяльності) акцентується інвертованим словосполученням *sought*

desperately, де прислівник способу дії (adverb of manner) *desperately* виступає епітетом, емоційно забарвлюючи не характерне для Смерті «базікання» з людьми. Загалом, усі вищеперераховані мовні засоби та композиційні особливості створюють постіронічний ефект, коли сама Смерть більше не виглядає зверхньо, а має опуститися до рівня людських клопотів та цілком серйозно приміряти на себе абсолютно нове амплуа.

На прикладі іншої ситуації, пов'язаної з поховальним ритуалом, автор поглиблює ідею про те, що персонаж Смерть та його професія мало пов'язані з людськими традиціями поховання, натякаючи на хибне трактування людьми феномену смерті загалом: *Contrary to general belief, Bill Door wasn't very familiar with funereal decor. Deaths didn't normally take place in tombs, except in rare and unfortunate cases. The open air, the bottoms of rivers, halfway down sharks, any amount of bedrooms, yes–tombs, no* (Pratchett, c).

У цьому прикладі автор іронічно перефразовує ідею про те, що насправді Смерть нічого не знає про традиції поховання, кажучи, що *Bill Door wasn't very familiar with funereal decor*, використовуючи «пом'якшений» перифраз *wasn't very familiar*. Перераховуючи місця, де Смерть зазвичай зустрічається зі своїм «клієнтом», автор використовує такий стилістичний прийом, як градація з експресивним нарощуванням у кожному наступному прикладі: *the open air, the bottoms of rivers, halfway down sharks...*, а на контрасті закінчує перерахування різким емоційним спадом: *any amount of bedrooms*, називаючи найпоширеніше місце смерті. У цьому ж прикладі автор вдається до синтаксичного прийому антитези, коли спочатку перераховує популярні місця смерті з категоричним *yes*, а в кінці речення професійно заявляє – *tombs, no*.

На композиційному рівні саме через образ Смерті автор постіронічно стверджує, що люди, хоча й упевнено слідуєть усім обрядам, пов'язаним зі смертю, насправді не знають про неї нічого. У свою чергу Смерть, «обслуговуючи» людську сферу буття максимально безпосередньо, виявляється, мало обізнана з самим людським буттям, що автор й намагається виправдати та пом'якшити лексичними та синтаксичними прийомами, такими як епітет, перифраз, анафора. Висловлюючись про обізнаність Смерті щодо вузьких аспектів «смерті», автор використовує градацію та антитезу, підкреслюючи однозначність позиції персонажа. Таке взаємонерозуміння між людством та Смертю створює концептуально-постіронічний ефект для читача та змушує

замислитися над іронічною серйозністю автора та його антропоморфним Персонажем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на матеріалі трьох романів Террі Пратчетта з циклу «Дискосвіт», доведено, що мовні засоби вербалізації стереотипного образу Смерті, який характеризується постіронічністю, вираженою на мовному та композиційному рівнях. Звідси постіронію трактуємо і як мовне вираження особливого ставлення до дійсності в рамках авторського ідіостилу і як композиційний прийом, що дозволяє трансформувати стереотипні образи. Ми також дійшли висновку, що мовні засоби підсилюють постіронію, створену автором на композиційному рівні, тобто сюжетно та ситуативно. На композиційному рівні постіронію простежуємо у ситуаціях, де Смерть

не розуміє суспільних норм чи невдало соціалізується; висловлює скептичне ставлення до СЕБЕ та своєї професії; спілкується з персонажами, які не усвідомлюють, ХТО перед ними. У ставленні інших персонажів до Смерті типовим є використання оксиморону та перифразу на фоні емоційно-нейтральної лексики. Сама ж Смерть систематично (як їй належить за статусом) використовує такі стилістичні мовні засоби, як-от: метафору, оксиморон, евфемізми, анафору, інверсію, перифраз та паралельні конструкції. У портретизації Смерті з позиції автора простежено використання таких синтаксичних стилістичних мовних засобів, як анафора, інверсія, перифраз та градація. Перспективи вбачаємо у подальшому дослідженні засобів вираження постіронії в ідіостилі Террі Пратчетта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А., Бадюк О. О. Авторська постмодерністська іронія в англomовному художньому тексті. *Львівський філологічний часопис*. 2021. № 9. С. 12–20.
2. Білецька О. О. Іронія як феномен культури (на прикладі британської літератури). *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2016. № 17. С. 25–34.
3. Гребенюк А. А., Демчук Т. Г., Савицька А. В., Стрюк Н. В. Іронія як філософсько-естетичне явище серед інших мовних засобів комічного *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2019. Вип. 38. С. 31–40.
4. Калита О. М. Іронія як світоглядний принцип і стилістична категорія. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мовознавство*. 2004. Вип. 1 (11). С. 104–107.
5. Кропивко І. В. Постмодерністська іронія і сміх: специфіка і наукова рецепція. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2020. № 2 (20). С. 20–32.
6. Ланчуковська Н. В. Прагматичний аспект інтонації в реалізації іронії в англomовному художньому тексті (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2003. 19 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
8. Пацаранюк Ю. М. Способи реалізації іронії у структурі речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2006. 20 с.
9. Семків Р. Постмодернізм та іронія (типологізація нетипового). *Слово і час*. 2000. № 6. С. 6–12.
10. Babelyuk O. Postirony in hysterical realism discourse. *Culture. Discourse : monograph / R. Vaslo and others*. Kharkiv : PC Technology center, 2022. 172 p.
11. Carissa M. Leal. The Progression of Postmodern Irony: Jennifer Egan, David Foster Wallace and the Rise of Post-Postmodern Authenticity Harvard University Nov. Digital Access to Scholarship at Harvard, 2017. URL: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/37736743/LEAL-DOCUMENT-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. Collins M. Post-irony is real, and so what?. *The Georgetown Voice*. March 4, 2010. URL: <https://georgetownvoice.com/2010/03/04/post-irony-is-real-and-so-what>
13. Hedinger J. M., POST-IRONY. On art after irony, 2014. URL https://www.academia.edu/10326743/POST_IRONY_On_art_after_irony
14. Pratchett T. (a). “Hogfather” URL. <https://allnovel.net/hogfather-discworld-20/page-1.html>
15. Pratchett T. (b). “Mort”. URL <https://allnovel.net/mort-discworld-4/page-1.html>
16. Pratchett T. (c) “Reaper Man”. URL <https://www.allfreenovel.com/Page/Story/27219/page-1-of-Reaper-Man-Discworld-11-1/165>
17. Savchuk R. In search of narrative identity: how writers construct their identity in narratives. *Language. Culture. Discourse: monograph / R. Vaslo and others*. Kharkiv : PC Technology center, 2022. 172 p.

REFERENCES

1. Babeliuk, O. A., Badiuk, O. O. (2021). Avtorska postmodernistska ironiia v anhlomovnomu khudozhnomu teksti [Author's postmodern irony in English literary text]. *Lvivskiy filolohichnyi chasopys*, 9. S. 12–20 [in Ukrainian].
2. Biletska, O. O. (2016). Ironiia yak fenomen kultury (na prykladi brytanskoï literatury) [Irony as a phenomenon of culture]. *Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti*, 17, S. 25–34 [in Ukrainian].
3. Hrebenuk, A. A., Demchuk, T. H., Savytska, A. V., Striuk, N. V. (2019). Ironiia yak filosofsko-estetychne yavyshe sered inshykh movnykh zasobiv komichnoho. [Irony as philosophic and esthetic phenomenon among other means of comic]. *Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh*. Vypusk 38, S. 31–40 [in Ukrainian].
4. Kalyta, O. M. (2004). Ironiia yak svitohliadnyi pryntsyp i stylistychna katehoriia. [Irony as a worldview and stylistic category]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Serii: Movoznavstvo*. Vyp. 1 (11). Ternopil. S. 104–107 [in Ukrainian].
5. Kropyvko, I. V. (2020). Postmodernistska ironiia i smikh: spetsyfika i naukova retseptsiia. [Postmodern irony and laugh: specifics and scientific reception]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobel'ia. Serii: Filolohichni nauky*. 2 (20). S. 20–32. [in Ukrainian].
6. Lanchukovska, N. V. (2003). Prahmatychnyi aspekt intonatsii v realizatsii ironii v anhlomovnomu khudozhnomu teksti (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennia) : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.04. Odeskyi natsionalnyi un-t im. I. I. Mechnykova [in Ukrainian]
7. Matsko, L. I., Matsko, O. M. (2006). Rytoryka : navch. posib. 2-he vyd., [Retorics]. ster. K. : Vyshcha. shk. 311 s. [in Ukrainian].
8. Patsaraniuk, Yu. M. (2006). Sposoby realizatsii ironii u strukturi rechennia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.02.01 [Ways of realization of irony in the structure of a sentence]. "Ukrainska mova". Chernivtsi [in Ukrainian].
9. Semkiv, R. (2000). Postmodernizm ta ironiia (typolohizatsiia netypovoho) [Postmodern irony]. *Slovo i chas*. № 6. S. 6–12. [in Ukrainian].
10. Babelyuk, O. (2022). Postirony in hysterical realism discourse. Culture. Discourse : monograph / R. Vaslo and others. Kharkiv : PC Technology center.
11. Collins, M. (2010). Post-irony is real, and so what?. *The Georgetown Voice*. March 4. URL: <https://georgetownvoice.com/2010/03/04/post-irony-is-real-and-so-what>
12. Hedinger, J. M. (2014). POST-IRONY. On art after irony. URL: https://www.academia.edu/10326743/POST_IRONY_On_art_after_irony
13. Leal, C. M. (2017). The Progression of Postmodern Irony: Jennifer Egan, David Foster Wallace and the Rise of Post-Postmodern Authenticity Harvard University Nov. Digital Access to Scholarship at Harvard. URL: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/37736743/LEAL-DOCUMENT-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
14. Pratchett, T. (a). "Hogfather". URL: <https://allnovel.net/hogfather-discworld-20/page-1.html>
15. Pratchett, T. (b). "Mort". URL: <https://allnovel.net/mort-discworld-4/page-1.html>
16. Pratchett, T. (c) "Reaper Man". URL: <https://www.allfreenovel.com/Page/Story/27219/page-1-of-Reaper-Man-Discworld-11-1/165>
17. Savchuk, R. (2022). In search of narrative identity: how writers construct their identity in narratives. Language. Culture. Discourse: monograph / R. Vaslo and others. Kharkiv : PC Technology center.

"DEATH" THROUGH THE PRISM OF POSTIRONY (ON THE MATERIAL OF THE TERRY PRATCHETT'S BOOK SERIES "DISC WORLD")

Dunieva Olena Ihorivna

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

Polissya National University

7, Staryi bulvar Str., Zhytomyr, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the linguistic means of postirony expression in the novels of the Terry Pratchett's book series "Discworld" using the example of a stereotypical image of Death. The author analyzes the definitions of irony from the point of view of classical stylistics and other disciplines, and also explores the views of scientists on irony as philosophical and aesthetic phenomenon. It is argued that the multifaceted nature of irony leads to the relevance of the linguopoetic studies of its verbalization in the postmodern texts of the non-comic genres. The author's style is

characterized by his ironic attitude to the world and his characters, while erasing the boundaries between a serious and ironic narration. In the article, the image of Death is considered at two levels – compositional and linguistic. The compositional level includes the study of the interweaving of the serious and mocking intentions of the author and the characters, Death's misunderstanding of the social norms and unsuccessful socialization, the skeptical attitude of Death to himself and his profession, the unconscious attitude of people to Death. At the linguistic level, the stylistic means of increasing the ambiguity, such as metaphor, oxymoron, euphemism, anaphora, inversion, gradation, parallel constructions were analyzed. It was found that linguistic tools improve the postirony created by T. Pratchett at the compositional level: plot and situation. In conclusions, the author interprets postirony as a linguistic expression of a special attitude towards reality in the author's idiosyncrasy and as a compositional technique that allows to transform the stereotypical image. A further study of postirony in Terry Pratchett's novels, as well as other modern representatives of postmodern literature, can be promising.

Key words: postmodernism, irony, postirony, idiosyncrasy, postmodern poetics, Terry Pratchett, compositional level of the text, linguistic means of verbalization of postirony.

УДК 808.51:811.162.3

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.9>

ЖАНРОВА СТРАТИФІКАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Євланова Олександра Олександрівна

доктор філософії, молодший науковий співробітник

Інституту мовознавства імені О. О. Потебні

Національної академії наук України

вул. Грушевського 4, Київ, Україна

Ця стаття присвячена аналізу жанрової стратифікації політичних дискурсивних практик у різних мовах. Жанр визначається як вербалізована типова ситуація соціальної взаємодії людей. Комунікативна мета і форма є основними жанровими параметрами політичного дискурсу. Політичний дискурс та його жанри функціонують як інституційні та медійні. Президентський дискурс є частиною політичного дискурсу, тому має всі його ознаки, зокрема, мету – досягнення влади, її збереження чи розподіл. До жанрової стратифікації політичного дискурсу належать: 1) комунікативна мета, переважно боротьба за владу, 2) форма: усна – звернення, виступ, інтерв'ю, дебати тощо, письмова – лист, листівка, наказ, закон; первинна – спонтанний виступ (мітинг, політичний скандал), вторинна – підготовлений ефір (публічний виступ, звернення, поздоровлення). Жанрові ознаки дискурсу мають свої параметри, в яких вдало чи невдало проявляється мовна особистість політика. Успішна дискурсивна діяльність залежить від ряду факторів, насамперед від політиків як мовних особистостей, їхніх комунікативних характеристик. Учасники дискурсивної діяльності у своїй мовній організації мають мовну здатність, комунікативну потребу, комунікативну компетенцію, мовну свідомість, мовленнєву поведінку. Однією з основних характеристик політичного дискурсу та його жанрів є інституційність. За жанровим підходом простір президентського дискурсу складається з різноманітних специфічних жанрів, якими президент оперує як суб'єкт спілкування. Головною проблемою є вибір жанрових різновидів президентського дискурсу. Для деяких промов президента ми можемо встановити жанрову форму (вступне слово, вітальне слово). Виділити жанр у заявах, виступах, прес-конференціях проблематично, оскільки їм властива варіативність композиційної будови.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, президентський дискурс, чеський президентський дискурс, жанр, президент.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасному інформаційному суспільстві образ президента держави конструюється в очах публіки не тільки реальними діями та ініціативами, але й за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації. Президентський дискурс – це складне мовне утворення, яке не має своєї повної наукової рефлексії в лінгвістичній літературі. У зв'язку з цим необхідно розглянути можливість поділу президентського дискурсу, виявити типологію виступів президентів. Проблема поділу президентських промов є актуальна не сама по собі, а тому, що висуває тезу щодо комунікативної компетенції, тобто здатності розуміння адресатом різних типів політичного тексту, враховуючи специфіку мовленнєвої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалом дослідження стали праці таких

дослідників, як М. Бахтін, М. Гавлік, Я. Гоффманнова, В. Дементьев, Ю. Денисюк, О. Ільченко, О. Мюллерова, Г. Почепцов, К. Седов, Л. Славова, С. Чмейркова, І. Шевченко, які під жанром дискурсу, розуміють вербальне оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей. Подібне розуміння жанру дозволяє пов'язати соціальну реальність з реальністю мови.

Формування мети і завдань статті. Проаналізувати жанрову стратифікацію чеського президентського політичного дискурсу та виділити його основні жанрові параметри.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) розглянути групи політичних промов, жанри та їх ознаки;

2) дослідити форми взаємодії президентів з пресою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Жанри президентського дискурсу мають певні ознаки. По-перше, відзначимо статусно-рольову природу мовної поведінки голови держави, обумовлену високим соціальним статусом, оскільки за президентом громадяни визнають право на організаторську, ідеологічну та управлінську роль (Bartošek 1997, p. 34).

По-друге, президентській промові також властива функція управління державою, боротьби за реалізацію та втримання влади. Текст з такими функціями створює нові політичні події, оскільки він впливає на знання масового адресата, систему оцінок та думок, спонукає до дії (Нагорна 2005, с. 27). Спостереження показали, що усна публічна промова президентів виконує переважно інформаційну функцію, тобто цілеспрямований відбір фактів; пізнавальну функцію, коли політичний текст виступає джерелом, засобом і способом соціального пізнання; функцію конструювання загальної думки, яка полягає у зміні уявлення масової аудиторії щодо позиції лідера країни з важливих державних питань.

Тексти, які складають жанровий простір президентського дискурсу, можна охарактеризувати як публічну комунікацію, тобто комунікацію націлену на передачу інформації, з одночасним набуттям нею публічного статусу, який пов'язаний з відкритістю та орієнтацією на загальне благо. Хід і результати мовленнєвої діяльності президента, як правило, є надбанням широкої аудиторії, тому для промови політичного лідера характерні такі ознаки:

- 1) вона монологічна, промовляється однією людиною для певної аудиторії;
- 2) більш структурована, ніж експромт;
- 3) передбачає різні способи мовленнєвої взаємодії.

Промова президента не існує поза політичною аудиторією та завжди впливає на неї. З одного боку, під час зіставлення політичних текстів враховується специфіка аудиторії, перед якою буде виступати політик, а саме чисельність аудиторії, професійний та освітній рівень, вік, політична організація, очікування та настрої аудиторії. З іншого боку, виступ президента залежить від аудиторії. Л. Сілверман вважає, що аудиторія є повідомленням: *«зміст політичного висловлювання частково формується аудиторією, перед якою проголошується промова чи аудиторія обирається на основі очікуваної від неї реакції на повідомлення»* (Silverman 1993, p. 36).

Для виступів політичного лідера характерний складний взаємозв'язок та взаємозалеж-

ність усної та письмової форми мови. Політик може як усно проголошувати завчасно написаний текст, так і проголошувати промову в усній формі, яка фіксується письмово та потім тиражується ЗМІ. Отже, дискурс президента відноситься до змішаного, усно-письмового типу словесності (Havlík 2019, p. 76).

Усна мова має свої закони побудови та функціонування, займає одне з головних місць в соціально-мовленнєвій практиці сучасного чеського суспільства. В останні десятиліття ми спостерігаємо розширення сфери функціонування усного мовлення в політичній комунікації. Усна промова є одним з важливих факторів політичної діяльності президента, оскільки це не тільки дієва та результативна форма спілкування, але і найшвидший спосіб вираження думки. Перевага усної форми мовлення спричинена збільшенням кількості особистих зустрічей президента, які згодом тиражуються в ЗМІ (Müllerová 2000, p. 28).

Необхідно відзначити, що усна публічна промова президента сприймається, як правило, одноразово, цілісно, оскільки вона має ряд відмінних ознак, а саме спонтанність, багатоканальність. Незворотність усного мовлення проявляється в тому, що відсутня можливість виходу з тимчасового плину мовлення.

Для президента усна промова може бути як підготовленою (виступ, послання, вітання, вітальне слово та ін.), так і непідготовленою (прес-конференція, інтерв'ю та ін.). Однак, для адресата усна промова завжди є непідготовленою та спонтанною. Адресант змушений враховувати цей факт. Це значною мірою визначає лексико-синтаксичні особливості усної мови: прості речення, повтори, інверсії, звернення до адресата.

Підвищена авторитетність повідомлень президента зумовлює ситуативно обумовлену необхідність чіткого планування тексту виступу, підготовка усного повідомлення в письмовій формі. Крім того, важливою є фіксація виступу президента в колективній пам'яті, оскільки довгий час написане зберігає в собі знаки мови.

Таким чином, у виступах президентів ми спостерігаємо такі ознаки: за формою – усне (спонтанність, багатоканальність) / письмове мовлення (чітка структура змісту і формальна організація, окреслення відрізків, планування тексту), за змістом – книжний стиль (офіційний характер, самостійність тексту, ретельна підготовка) / розмовне мовлення (залежність від ситуації). В елементах розмовної мови (розмовна лексика, розрив синтаксичних зв'язків) порівняно з книжним текстом відчувається

прояв особистісного начала. Вони несуть контактну функцію, посилюючи мовленнєвий вплив на адресата. З іншого боку, усна публічна промова орієнтована на книжне мовлення (дієприкметниковий та дієприслівниковий звороти, складні речення) (Kraus 2004, p. 89).

Президентський текст опосередкований ЗМІ, які бачать президента в ролі основного ньюсмейкера, через виступ якого можна досить спрощено та драматично інтерпретувати певні події. Президент, у свою чергу, сприймає ЗМІ як інструмент, який дозволяє йому регулювати громадський настрій та завойовувати громадську думку, оскільки «як соціальний інститут у системі комунікації ЗМІ в широких масштабах виконують функції ідеологічного і політичного впливу, підтримку організації, інформування, розваги» (Smejrková 2003, p. 13). Крім того, засоби масової інформації стають своєрідним фільтром у процесі комунікації лідера та народу, оскільки ЗМІ вибирають, які фрагменти з промови президента можна подати в теле-радіо новинах. У зв'язку з цим спостерігається тенденція щодо посилення фрагментарності побудови політичного тексту. Висвітлення в ЗМІ виступів політичного лідера включає в себе два етапи. Спочатку аудиторія знайомиться з коротким фрагментом промови президента, а потім журналіст викладає основний зміст цієї промови.

Ідеал виступу політичного лідера повинен мати такі ознаки, як точність, логічність, виразність, багатство, доречність промови.

Президент як суб'єкт мовленнєвої дії володіє широкими комунікативними можливостями. За винятком зустрічей на вищому рівні, де комунікативна взаємодія здійснюється нарівні зі статусом, президент сприймається як вища авторитарна інстанція, що забезпечує йому максимальну міру свободи в комунікативній дії. Під час спілкування «президент – не президент» можна спостерігати ситуацію комунікативної нерівності, обумовлену різними комунікативними можливостями суб'єкта та адресата комунікації. Президент займає головну позицію в комунікативній парі.

Аналізуючи виступи президентів, слід враховувати також особливу позицію суб'єкта промови, тобто авторство політичної промови. Президент породжує мовленнєву продукцію письмову і усну за формою, книжну або розмовну за змістом.

Слід зазначити, що перший президент Чеської Республіки В. Гавел писав політичні промови сам. Л. Шпачек, який упродовж 1992 – 2003 рр. був радником і керівником прес-служби

управління президента Чеської Республіки зазначив: «Так, Вацлав Гавел пишався своїми промовами не лише як філософською чи політичною працею, але й як літературним твором і ніколи би не міг читати ту промову, яку б не написав сам» (Ladislav Špaček 2012). Написані виступи В. Гавел давав оцінити своїм найближчим колегам, як правило, трьом-чотирьом людям. «Хоча президент хотів знати нашу думку, він мало уваги звертав на наші зауваження. Якщо були фактичні, орфографічні або морфологічні помилки, він прислуховувався до нас, але на наші ідеї щодо структури, ритму, градації він не зважав», – писав Л. Шпачек (Ladislav Špaček 2012). Прес-секретар і керівник прес-департаменту управління Р. Охврат з приводу промов президента В. Клауса висловився: «Так, президент промови пише сам». Під час написання промов В. Клаус консультувався зі своїми найближчими радниками. «Час написання може варіюватися, але за тиждень перед виступом промова була вже написана», – доповнив прес-секретар Р. Охврат (Blechová 2004, p. 3).

Відомо, що усна промова президента в більшості випадків готується та пишеться завчасно (президент відтворює раніше написаний тест виступу). Як правило, в її підготовці бере участь команда експертів та радників. У процесі мовної діяльності лідера країни є можливими комунікативні ситуації, для яких характерна підготовлена імпровізація (інтерв'ю, прес-конференції, політичні дуелі та ін.) та напівімпровізація (політичні зустрічі, прямий ефір та ін.) (Jedlička 2018, p. 80). Мовні ситуації підготовленої та напівімпровізаційної промови пов'язані зі сприйняттям правдивості інформації в промовах президента. Якщо аудиторія спостерігає невпевненість в подачі завчасно підготовленої промови та в ситуації напівімпровізаційного діалогу під час інтерв'ю, то довіра до президента може різко впасти. Таким чином, коли ми говоримо про політичний текст, слід враховувати існування авторської та політичної відповідальності. У політиці автором є не та особа, яка пише текст, а та, хто його підписує. Президентський підпис є невід'ємною частиною президентського тексту, бо підтверджує приналежність викладеної точки зору певній особі. Президент бере на себе відповідальність за зміст та форму політичної промови, а крім того, політична відповідальність передбачає активну участь президента у створенні тексту.

Президентський дискурс в чеській лінгвістиці вивчався в аспекті особливостей політичної мови, впливу новостворених слів та фраз

на сприйняття соціально-політичних проблем та політичних дискусій, а також з точки зору взаємовпливу президента та ЗМІ. У дослідженнях мови і мовлення чеських президентів увага акцентувалася на тому, що різні президенти сказали у схожих ситуаціях з однакового питання чи з однієї теми, на чому наголосили одній групі слухачів, а на чому – іншій (Eben 1999, р. 51). Таким чином, чеський президентський дискурс присвячено зіставленню публічних виступів президентів: з одного боку, вибудовується картина історичного розвитку мовленнєвого образу президента та встановлюється інваріативні властивості цього образу як норми. Отже, визначено, яким повинен бути чеський президент як мовна особистість. З іншого боку, вивчаються відхилення від норми, які спостерігаються в публічних висловлюваннях президентів. У цьому інваріанті президентська риторика встановлює динамізм стилю мовної особистості президента, а також невдачі та недоліки, які допускалися президентами Чеської Республіки В. Гавелом і В. Клаусом в публічних промовах.

Усі політичні промови чеських президентів поділяємо на три групи, які пов'язані з:

- 1) внутрішньою соціально-економічною та політичною тематикою;
- 2) міжнародною тематикою;
- 3) формами взаємодії лідера та ЗМІ.

Внутрішньополітичні чеські президентські тексти умовно поділяємо на такі групи:

- 1) великі програмні виступи, де зазначається система уявлень та поглядів, формується політичний курс;
- 2) виступи на форумах, конгресах та інших заходах перед широкою аудиторією (як правило – привітальні промови). Однак інколи політичний лідер використовує такі виступи як привід для важливих заяв стратегічного значення;
- 3) виступи на мітингах, масових заходах, які містять певний набір гасел, лозунгів та знаходять підтримку в учасників мітингу;
- 4) на зустрічах з вузьким колом людей (керівниками, спеціалістами);
- 5) виступи на святкових та протокольних зустрічах, що є частиною протокольних обов'язків лідера;
- 6) святкові звернення.

Іншу групу промов чеських президентів складають виступи з міжнародною тематикою. З них повинно бути зрозумілим, що політичний діяч знає країну, перед представниками якої він виступає, знає її історію, культуру, сучасні проблеми, з повагою ставиться до її традицій.

Виступи з міжнародною тематикою поділяємо на групи:

1) виступи в парламентах та інших державних установах. Такі промови повинні містити нові ідеї, свіжі ініціативи в розвитку двосторонніх зв'язків чи міжнародних відносин (у цих виступах президент може розповісти про події у своїй державі, не перебільшуючи, але і не применшуючи досягнення);

2) зустріч з діловими партнерами; мета виступу – стимулювати партнерів щодо продовження співпраці та переконати тих, хто сумнівається в її доцільності. Тому виступ повинен бути конкретним, та належним чином аргументованим;

3) невеликі промови під час підписання документів – політики аналізують досягнуті рішення, підкреслюють важливість події для подальшого розвитку зв'язків та міжнародних відносин;

4) виступи на протокольних подіях (офіційний обід, вечеря) складаються з привітання, короткого екскурсу до історії взаємовідносин, підсумування вже зроблених справ.

Робота з журналістами є, на думку спічрайтерів, одним з найбільш складних та одночасно ефективних напрямів публічної діяльності політика. Основними формами взаємодії президентів з пресою є:

- 1) прес-конференції;
- 2) інтерв'ю використовується для вираження позиції лідера з приводу повсякденних питань щодо внутрішньої та зовнішньої політики. Інтерв'ю може бути також присвячено будь-якій знаменній даті чи підсумкам діяльності політичного лідера. В інтерв'ю можуть бути оголошені нові ідеї, запропоновані рішення принципового характеру;

3) відповіді на питання журналістів щодо політичної діяльності чи «вихід до преси» є оперативною формою, яка дозволяє лідеру швидко надати відповіді на питання;

4) звернення до громадян через статті в газетах та журналах політики часто використовують під час виборчих кампаній. Статті допомагають детально представити програму кандидата, познайомити виборців з його поглядами та планами;

5) теле- та радіозвернення політика, присвячені найважливішим подіям чи проблемам, які суттєво впливають на життя людей окремого регіону чи всієї країни (Šmejrková, Havlík, Hoffmannová, Müllerová, Zeman 2013, р. 80).

Варто зазначити, що в чеському політичному дискурсі існують жанри, з якими має право виступати лише президент. Це клятва під час вступу на посаду та інавгураційна промова.

Для деяких виступів президентів (вступне слово, вітальне слово та ін.) ми можемо встановити жанрову норму. Як правило, ці жанри регулярно обслуговують політичні події. Для інших жанрів (заява, виступ, прес-конференція та ін.) характерна варіативність композиційної структури. Ми вважаємо, що визначення жанрових особливостей промов президентів Чеської Республіки є необхідним і важливим етапом у вивченні тенденцій розвитку чеського політичного дискурсу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Президентський дискурс є одним з найбільш актуальних видів політичного дискурсу, який поєднує ознаки останнього при зміщенні основного акценту на боротьбу за політичну владу в державі. Основні завдання президентського дискурсу – інформування; переконання адресата в необхідності здійснення потрібної адресанту дії з одночасним провокуванням емотивного відношення до того, що відбувається; впровадження у свідомість адресата оцінки подій

у країні та за її межами. Велика увага в політичному дискурсі приділяється проблемам виділення його жанрових різновидів.

Варто зазначити, що існують жанри, з якими має право виступати лише президент – клятва під час вступу на посаду та інавгураційна промова. Переважно у всіх виступах президентів (вступне слово, вітальне слово та ін.) ми можемо легко встановити жанрову форму. Для інших випадків, напр., заява, виступ, прес-конференція, типовою є варіативність композиційної структури.

Перспектива дослідження полягає в аналізі таких параметрів політичного дискурсу як комунікативні стратегії, інтертекстуальність, маніпуляція і метафора як способи здійснення впливу на аудиторію.

Дослідження виконано в рамках договору на виконання проєктів науково-дослідних робіт (НДР) молодих учених НАН України у 2021 р., визначених згідно з розпорядженням Президії НАН України від 16.06.2021 № 308.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагорна, Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ, 2005. С. 27.
2. Bartošek J. K televizním politickým debatám. Praha, 1997. P. 34.
3. Blechová S. Republikánská tradice s obnovenou vážností. Praha, 2004. P. 3.
4. Čmejrková S., Hoffmanová, J. Jazyk, média, politika. Praha, 2003. P. 13
5. Čmejrková S., Havlík, M., Hoffmannová, J., Müllerová, O., Zeman, J. Styl mediálních dialogů. Praha, 2013. P. 80.
6. Eben M. Dostat se pod povrch. Praha, 1999. P. 51.
7. Havlík M. The role of prosody in a Czech talk-show. Philadelphia, 2019. P. 76.
8. Jedlička A. Vývojová dynamika současné spisovné češtiny. Praha, 2018. P. 80.
9. Kraus J. Rétorika a řečová kultura. Praha, 2004. P. 89.
10. Müllerová O. Žánry a syntaktické rysy mluvených projevů. Ostrava, 2000. P. 28.
11. Rozhovor s Ladislavem Špačkem, ukázky z jeho knihy o Havlovi, 2012. URL: https://www.metro.cz/rozhovor-s-ladislavem-spackem-ukazky-z-jeho-knihy-o-havlovi-pqy-/praha.aspx?c=A120304_181858_metro-extra_rob [Accessed 16 October 2022].
12. Silverman, D. Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London, 1993. P. 36.

REFERENCES

1. Nagorna, L. (2005). *Polity'chna mova i movna polity'ka: diapazon mozhly'vostej polity'chnoyi lingvisty'ky'* [Political language and language policy: the range of possibilities of political linguistics]. K.: Svitoglyad [in Ukrainian].
2. Bartošek, J. (1997). *K televizním politickým debatám* [To televised political debates]. Praha [in Czech].
3. Blechová, S. (2004). *Republikánská tradice s obnovenou vážností* [Republican tradition with renewed seriousness]. Praha [in Czech].
4. Čmejrková, S., Hoffmanová, J. (2003). *Jazyk, média, politika* [Language, media, politics]. Praha: Academia [in Czech].
5. Čmejrková, S., Havlík, M., Hoffmannová, J., Müllerová, O., Zeman, J. (2013). *Styl mediálních dialogů* [Style of media dialogues]. Praha: Academia [in Czech].
6. Eben, M. (1999). *Dostat se pod povrch* [Get below the surface]. Praha: Karolinum [in Czech].
7. Havlík, M. (2019). *The role of prosody in a Czech talk-show*. Philadelphia: John Benjamins. [in English]
8. Jedlička, A. (2018). *Vývojová dynamika současné spisovné češtiny* [Developmental dynamics of contemporary written Czech]. Praha [in Czech].
9. Kraus, J. (2004). *Rétorika a řečová kultura* [Rhetoric and speech culture]. Praha: Karolinum [in Czech].
10. Müllerová, O. (2000). *Žánry a syntaktické rysy mluvených projevů* [Genres and syntactic features of spoken speeches]. Ostrava: Ostravská univerzita [in Czech].

11. *Rozhovor s Ladislavem Špačkem, ukázky z jeho knihy o Havlovi*. (2012) [Interview with Ladislav Špaček, excerpts from his book about Havel]. URL: https://www.metro.cz/rozhovor-s-ladislavem-spacakem-ukazky-z-jeho-knihy-o-havlovi-pqy-/praha.aspx?c=A120304_181858_metro-extra_rob [Accessed 16 October 2022] [in Czech].

12. Silverman, D. (1993). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE [in English].

GENRE STRATIFICATION OF PRESIDENTIAL POLITICAL DISCOURSE

Ievlanova Oleksandra Oleksandrivna

PhD., Junior Researcher

*O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Grushevsky Str., Kyiv, Ukraine*

This article is devoted to the analysis of genre stratification of political discursive practices in different languages. Genre is defined as a verbalized typical situation of human social interaction. Communicative purpose and form are the main genre parameters of political discourse. Political discourse and its genres function as institutional and media. Presidential discourse is part of political discourse, so it has all its features, in particular, its purpose – to achieve power, its preservation or distribution. The genre parameters of political discourse include: 1) the communicative goal, mainly the struggle for power; 2) the form: oral – appeal, speech, interviews, debates, etc., written – letter, postcard, order, law; primary – spontaneous speech (rally, political scandal), secondary – prepared broadcast (public speech, addresses, congratulations). The genre features of discourse have their own parameters in which the linguistic personality of a politician manifests himself successfully or unsuccessfully. Successful discursive activity depends on a number of factors, primarily on politicians as linguistic personalities, their communicative characteristics. Participants of discursive activity in their linguistic organization have linguistic ability, communicative need, communicative competence, linguistic consciousness, speech behavior. One of the main characteristics of political discourse and its genres is institutionality. According to the genre approach, the space of presidential discourse consists of a variety of specific genres that the president operates as a subject of communication. The main problem is the selection of genre varieties of presidential discourse. For some presidential speeches we can set the genre form (introductory word, welcome speech). It is problematic to distinguish the genre in statements, speeches, press conferences, because they are characterized by variability of compositional structure.

Key words: *discourse, political discourse, presidential discourse, Czech presidential discourse, genre, president.*

УДК 821.161,2-31.09:791.43Жадан
DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.10>

ПЕРЕКОДУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ ЗАСОБАМИ КІНО: РОМАН «ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНА – ФІЛЬМ «ДИКЕ ПОЛЕ»

Журба Світлана Степанівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Журбенко Антоніна Андріївна

магістрантка факультету української філології
Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

У статті окреслено своєрідність інтермедіального перекодування літературного тексту засобами кіно на прикладі роману «Ворошиловград» Сергія Жадана – фільму «Дике поле» режисера Ярослава Лодигіна. Визначено особливості інтерпретації художнього твору в кінотекст, що створений як результат спільної роботи письменника, режисера, оператора, акторів. Це перша екранізація твору Сергія Жадана, дебют у повноекранному кіно для Ярослава Лодигіна та деяких акторів. Для достовірності відтворення подій автори фільму вказують час і місце зображення (Харків 2010, Десь на Північному Донбасі), передають реалії регіону (побут мешканців Донеччини, пейзажі, інфраструктуру). Проведено зіставлення літературного джерела та кіноверсії на семіотичному, стилізовому, описовому рівнях. Акцентовано на певних деталях монтажу, експериментах з ракурсом (затінювання заднього плану для виокремлення героя на передньому і навпаки), музичному супроводі (пісні українських гуртів, індійські мотиви, лірична музика італійського гурту, джазова музика, пісні радянської доби). Вказано, що завдяки монтажу кадрів, зміні планів, ракурсу, закадровому голосу, саундтрекам автори фільму передали соціальну та психологічну складові періоджерела, увиразнили деталі, інтерпретували твір з погляду політичної ситуації в країні. Аудіальність та візуальність кінострічки дозволила авторам сценарію інтерпретувати власне бачення подій та героїв. Екранізація як інтермедіальне перекодування демонструє сприйняття фільму як каналу зв'язку, через який передається літературне послання, є взаємодією двох видів мистецтва. Зосереджено увагу на мовному колориті фільму (суржик, нецензурна лексика), новому в українському кінопрокаті жанровому різновиді кінострічки – пригодницькому екішені, що синтезував складові американського кінопродукту, наповнюючи його національним колоритом. Наскрізнний зміст літературного твору передано через засоби кінопоетики та слоган фільму – «Захищай своє», починаючи з малого. Вказано, що художній твір та його кінорецепція виступають самостійними зразками різних видів мистецтв, які доповнюють один одного, розкриваючи авторські та режисерські інтенції.

Ключові слова: інтермедіальність, роман, екранізація, кінопоетика, кадр, план, перекодування, пригодницький екішен, саундтрек, Сергій Жадан.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Розвиток кінематографу в ХХ столітті сприяв зверненню до літературних творів з метою їх екранізації з метою популяризації. Кіно інтерпретує, переосмислює, перекодує художні тексти і, навпаки, – література запозичує прийоми кінопоетики. Досліджуючи взаємодію кіно і літератури, Н. Горницька виділяє два типи впливу: зовнішній (формальні прийоми кінематографічності, що «примусово» вводяться до художнього твору); внутрішній (власне глибинні, на основі яких можлива взаємодія) (Gornitskaia, 1985, р. 10). Принцип взаємодії мистецтв лежить в основі інтермедіальності,

експлікуючи авторську стратегію. Інтермедіальність є особливою формою діалогу культур і прочитується в поєднанні літературного твору, кіномови, пластичності малюнку та музики.

Розвиток національного кінопродукту в ХХІ столітті означений екранізацією творів сучасних українських письменників. Так, у 2007 році на екрани виходить фільм «Тривожна відпустка адвоката Ларіної» (реж. О. Стеколенко) за твором А. Кокотюхи «Легенда про Безголового»; 2008 – «Гудзик» (реж. В. Тихий) за романом Ірен Роздобудько; 2016 – «Століття Якова» (реж. Бата Недич) за однойменним твором В. Лиса, історичний фільм «Червоний» (реж. Заза Буадзе) за романом А. Кокотюхи;

2018 – «Дике поле» (реж. Я. Лодигін) за книгою С. Жадана «Ворошиловград»; 2019 – історична драма «Чорний ворон» (реж. Т. Ткаченко) за твором В. Шкляра; 2020 – «Віддана» (реж. Х. Сиволап), екранізація роману С. Андрухович «Фелікс Австрія» та інші. У сучасному культурному просторі екранізація стає потужним соціально-психологічним, комерційним, рецептивним аспектом адаптації літературного твору. Французький кінознавець А. Базен вважає, що перекодування літературного твору засобами кіно в майбутньому вийде на інший рівень, і літературний критик буде розглядати не роман, з якого було зроблено п'єсу чи фільм, а спільну роботу, виражену через три мистецькі форми, мистецьку піраміду з трьома боками, рівними в очах критика (Vazin, 2000, p. 26).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання взаємовпливу літератури і кіно, візуалізації художнього твору, інтермедіального перекодування літератури засобами кіно, синтезу мистецтв, кінематографічного потенціалу творів порушено в наукових розвідках зарубіжних та українських літературознавців, як А. Базена, О. Брайка, Л. Брюховецької, Л. Генералюк, Н. Горницької, О. Дубініної, Т. Денисової, С. Ейнштейна, Ю. Лотмана, В. Просалової, О. Пуніної, М. Ромма, Г. Сиваченко, Н. Тишуніної та інших. Загальні питання теоретико-методологічного підходу до аналізу інтермедіального феномену екранізації окреслила в статті О. Дубініна (Dubinina, 2016). Відгуки, рецензії Д. Майстренка, О. Русіної на фільм «Дике поле» засвідчили про інтерес критиків до кінострічки. Питання екранізації роману «Ворошиловград» Сергія Жадана як інтермедіальної взаємодії літератури та кінематографа, перекодування одного мистецького твору мовою іншого ще не стало предметом дослідження науковців, тому є актуальним у сучасному українському літературознавстві.

Формулювання мети і завдань статті.

Мета статті – проаналізувати особливості інтермедіального перекодування літературного твору засобами кіно на прикладі роману «Ворошиловград» Сергія Жадана та фільму «Дике поле». Завдання роботи: визначити засоби кінопоетики в творі та кінострічці, вказати на особливості екранізації, простежити своєрідність втілення головної ідеї роману в фільмі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Адаптація художнього тексту мовою кіно вказує на переклад одного сюжету мовою іншого мистецтва, вираження ідейного та емоційного потенціалу твору. О. Дубініна констатує, що «екранізація в сучасному культурному просторі

стає невід'ємним супутником самого літературного твору, виконуючи різні соціально-психологічні функції: або заміщує літературне першоджерело, або існує паралельно з ним, або спонукає до (пере)прочитання» (Dubinina, 2016, p. 43). Кінематограф стає інтерпретатором літератури, а фільми – паратекстом літературних творів з погляду рецептивної естетики. Спираючись на дослідження вчених, О. Дубініна подає три підходи до питання екранізації: інтертекстуальність, інтерпретація, переклад. Останній дослідниці видається найбільш вдалим щодо теоретичного окреслення концепту екранізації, щоправда продуктивнішим вважає термін «перекодування» (Dubinina, 2016, p. 45).

Роман «Ворошиловград» Сергія Жадана, написаний у 2010 році, екранізований 2017 року режисером Ярославом Лодигіним (фільм «Дике поле» вийшов на екрани в 2018). Сценарій до кінострічки написали Сергій Жадан, Наталія Ворожбит, Ярослав Лодигін. Критики називають «Дике поле» – фільмом дебютантів, адже це перший екранізований роман письменника, а для Лодигіна – перший режисерський досвід повнометражного фільму. Це був дебют Руслани Хазіпової (зіграла роль Олі) та жителів міста Старобільська, де відбувалися зйомки. Головну роль у стрічці зіграв Олег Москаленко (Герман), інші ролі виконують – Володимир Ямненко (Коча), Олексій Горбунов (Пастор), Георгій Поволоцький (Травмований), Євгенія Муц (Катя).

Робота над фільмом тривала доволі довго – сім років. Ця відстань відчутна в тому, що творці фільму адаптували його до сучасних реалій – війни на сході України 2014 року. Автори кінострічки прагнули передати основну думку твору, реалізуювши її в слогані «Захищай своє», констатуючи, що оборона власного починається з маленької бензозаправки серед дикого поля. Оцінка фільму була різною: від позитивних відгуків до несприйняття ідей. Кінознавці засудили «елементи надлишкового реалізму» в фільмі, вказавши, що більшість діалогів російськомовні. Позитивні відгуки стосувалися операторської роботи Сергія Михальчука, зокрема зображення природи та побуту мешканців донецького краю. Творці кінострічки та Сергій Жадан на прем'єрі заявили про сприйняття кожного твору як окремого і самостійного, а не як роман та його екранізацію. Письменник виступив не тільки автором сценарію, а й актором-дебютантом, зігравши в фільмі епізодичну роль. Старобільськ (мала батьківщина Жадана) став праобразом міста в романі та місцем, де відбуваються події у фільмі.

Допомагають перекодувати художній твір у кінематографічний знаки: загальноприйняті (традиційні, які зрозумілі всім реципієнтам) та індивідуалізовані (трактування яких залежить від віку, культури, освіти глядача). На думку Я. Муравецької, «художній твір на основі екранізації, зазнає подвійного кодування: з однієї сторони, вербальну історію «переставити» мовою кінематографа, з іншого – інтерпретують, в залежності від рецепції сценариста, режисера, акторів» (Muravetska, 2017, p. 151). Екранізуючи роман, режисер не відходив від тексту, зберігаючи загальну концепцію. Багато сцен не ввійшло в фільм, хоча «Стрічка чимало перейняла від книги – головні персонажі та основні рушійні сили конфліктів незмінні; загальний настрій, гумор та атмосфера теж подібні; соковиті діалоги та прониклива закадрова мова <...> взяті із книги, що виходячи із майстерності Жадана абсолютно вірно рішення» (Maistrenko). Кінозасобами інтерпретації художнього тексту є план, кадр, монтаж, ракурс, гра світла і кольорів, звуки, саундтреки.

Основна сюжетна лінія роману та фільму ідентична: головний герой Герман Корольов повертається з Харкова в рідне містечко після незрозумілого зникнення брата, що керував бензозаправкою. Насправді власником бензоколонки є Герман, на якого брат, передчуваючи негаразди, переписав об'єкт. Автозаправку хочуть забрати місцеві бандити: спочатку пропонують купити, а потім – намагаються захопити рейдерським способом. Відчуття Герою змін та підтримки приводить до протистояння немісцевим рейдерам. Молодий чоловік має свої плани на родовий бізнес і свій погляд на місцевого олігарха-бандюка. Гера шукає односторонців у цьому суперечливому, невизначеному світі, і, зрештою, знаходить – це Коча, Травмований, Ернест, цигани, місцеві жителі. Ідея захисту свого найяскравіше реалізована у фільмі.

Головний герой. Герман Корольов у фільмі проходить становлення через ті життєві обставини, в які його затягнули проти волі. Цей шлях не послідовний, з різкою динамікою і напруженням, з романтикою і загрозами, з підтримкою і підступністю місцевих. У фільмі режисер використовує закадровий голос героя, який повідомляє про події та факти з свого життя та інших героїв. Роздуми Германа – це голос героя-оповідача в романі, що характерно для стилю Сергія Жадана. У середині фільму, коли події набувають серйозного характеру, Герман намагається розібратися в ситуації, що склалася, тоді цей голос зникає, щоб не відволікати глядача від проблем героя. У фільмі закадро-

вий голос повідомляє, що Герману 30 років, а в тексті твору – 33 (вік Христа, прочитується біблійна алюзія). Для увиразнення образу героя режисер використовує кінематографічний прийом – зупинка кадру, зосередження на погляді, міміці, русі актора. У сцені зустрічі Германа з «помічником народного депутата» Ніколаїчем, хлопець «висловлює інтонацію» поглядом і мовчки спостерігає за діями та мовленням опонента. Погляд камери зблизька дозволяє побачити найтонші порухи на обличчі героїв і зрозуміти їх відношення один до одного.

Кінопоетика. Використання кінематографічних прийомів (символічних, візуальних, аудіальних) сприяло акцентуванню авторів фільму на певних деталях, що стали знаковими. Початок роману присвячено значенню, сприйняттю та використанню телефонного апарату для Германа. Звукове наповнення цього епізоду в кіноверсії реалізовано через зображення чорного екрану, що виступає маркером порожнечі та темряви. Візуальна стратегія камери змінюється: на передньому плані зображено телефон, а на задньому – головний герой говорить з другом по телефону. Рух камери дозволяє змінити ракурс зображення і на передньому плані вже бачимо Германа. Побут у фільмі та в романі передає атмосферу радянського часу (обшарпані стіни, напівзруйновані будинки, закинутий дитячий табір з сюрреалістичними малюнками на стінах, особливо сервіс заправки і житло Кочі), хоч титри говорять, що це 2010 рік. У титрах кінофільму прописано хронотоп подій: Харків 2010, Десь на Північному Донбасі.

Важливим засобом кінопоетики є кадр, який фіксує певний момент дії і надає йому смислового значення. Перше знайомство з Травмованим у фільмі починається із появи його машини на автозаправці. Камера фіксує вихід Травми з авто, зупиняючись на ногах. Ця кінодеталь, коли він впевнено ступає на землю, свідчить про його рішучість, витримку і стійкість. Монтаж увиразнює картину, переходить з великого плану на малий, а потім виокремлює обличчя механіка, його сувору міміку та очі. Кожен кадр у фільмі фіксується декілька секунд, дозволяючи режисеру зосередити увагу на деталях, що виступають кодом у рецепції глядача. Кінематографічний прийом плану використовує Сергій Жадан у романі:

«Легковик вискочив на майданчик перед заправкою і, протяжно заскрипівши, пригальмував. Курява спала, і з машини виліз Травмований. Окунув недобрим поглядом компанію й рушив до нас. Підійшовши до будки, зупинився,

нічого не говорячи, але уважно за всім слідкуючи» (Zhadan, 2015, р. 33).

Епізод зітканий з ритмічного руху, що дозволяє увиразнити зображально-виражальні можливості тексту. Автор у романі, режисер у фільмі фіксують кожен кадр, надають йому значимості. Зміна ракурсу зображення дозволяє перемістити увагу глядача на важливіший об'єкт зображення, виокремлюючи його. Акцентуючи на постаті героя, режисер виділяє його з кадру, а фон затінює, або навпаки.

Хронотоп фільму обмежений: квартира Германа в Харкові, дорога до рідного містечка, саме місто, заправка, містичний поїзд. Природа краю – це пагорби і поля східного регіону, українського степу. Знімаючи простір, оператор змінює кут камери, підіймаючи її вгору, внаслідок чого високі пагорби Донбасу відходять на задній план, а герої постають маленькими на тлі ландшафту. Такий план використовується в сцені, коли Ольга з Германом йдуть купатися на річку. Природа у фільмі не яскрава, приглушені кольори відповідають романному зображенню: будівлі *«примарно стояли посеред осінньої рослинності, що підступала звідусіль, погрожуючи затопити собою всі шпарки, пробити асфальт своїми сухими стеблами та гострим корінням»* (Zhadan, 2015, р. 246). Оскільки зйомки відбувалися влітку, то яскравості пейзажам надають плантації соняшника та річка. Важливе значення в інтермедіальній поетиці відіграє колір, який в зіставленні зі звуком, музикою, словом візуалізує картину.

Мова. Мовний колорит роману зберігається в фільмі: більшість героїв говорять суржиком, тобто російською з домішками місцевого діалекту, майже так, як розмовляють на сході України, зокрема в Старобільську. Для перегляду кінофільму на екранах українських каналів було зроблено дубляж українською російських фраз. Лексика героїв фільму (і твору) пересипана жаргонізмами, нецензурними словами. Відповідно, гумор у творі та фільмі відповідає віку та соціальному статусу – іноді грубий, іноді тонкий. Усвідомлюючи негативну реакцію глядача на матюки, автори обмежили віковий ценз фільму – це 16+.

Жанр. За основу кінострічки автори взяли гострий сюжет, що підтверджується і назвою. Диким полем в давнину називали південні та східні землі України, тобто це певний аналог американського Дикого Заходу. Авантюрно-пригодницький жанр у кінематографії Голлівуду досить поширений. Картини, що насичені пригодами, екзотикою американських теренів, морськими подорожами називають action

movie. В українському кіно жанр, що синтезував складові американського кінопродукту, наповнюючи його національним колоритом, є новим: «східноукраїнська глибинка з усіма локальними особливостями побуту та народу; лихоліття (забрати мобілки і це можуть бути цілком дев'яності, а не зображуваний 2008-й); розбірки місцевих жителів і криміналу; життя за своїми законами; фактично беззаконня; тримання та виживання за допомогою чогось іншого, вищого, справжнішого та живішого за банальну зброю, фізичну силу чи розклади» (Maistrenko). Тісне переплетення долі героя із суспільними процесами вказує на пригодницьке конструювання сюжету. Запозиченими з голлівудського кіно є містичні сцени: видіння Германа про цілу армію вершників у полі, викликані напівсном/напівмаренням після приймання психотропних таблеток. Складові пригодницького романного жанру інкорпоровані в фільмі: зміна розміреної оповіді на напружено-драматичну, протистояння позитивних та негативних героїв, бійки між ними, містичні сни, любовні сцени. Протистояння між рейдерами та місцевими жителями поглиблюється тим, що чужі хочуть витіснити героїв з власної території, і це зближує з американським вестерном про винищення корінного населення потужнішою європейською цивілізацією. Відповідно до канонів вестерну, в фільмі є персонаж-антагоніст героя – це Марлен Владленович Пастушок та його вірний слуга Ніколай Ніколаїч; також режисер використав «швидкий постріл», яким Ніколаїч вбиває Травмованого; «зоровий двобій» Ернеста Тельмана з Ніколаїчем. Фільм «Дике поле» належить до нового жанру в українському кінематографі – пригодницького істерну або екшену (у творі ж переважають сцени магічного реалізму), в якому наявні алюзії на сучасну політичну, суспільну ситуацію.

Саундтреки. Важливе значення для фільму має звукове наповнення – музика, саундтреки. Після прем'єри кінострічки режисер зібрав музичні хіти та зробив подкаст на Радіо Аристократи. Звуковий супровід подій у фільмі різноманітний, написаний власне для кіно та різних виконавців: від джазових ритмів, радянських пісень (пісня «На заре» гурту «Альянс» передає ностальгію по молодості старшого покоління) до індійських мотивів. Композитор Фіма Чупахін, засновник джазового колективу Acoustic Quartet написав низку мелодій до фільму. Джазова музика – це композиція Фіми Чупахіна «Хом'як». У «Дикому полі» звучать пісні українських виконавців: пісня «Лишилась одна» гараж-панк гурту з Києва «Брудні»;

дві композиції «ДахаБраха» – «Козак», «Татарин-братко». Також використано італійську пісню "Piccolo Amore" музичного гурту "Ricchi e Poveri", яка є звуковим фоном романтично-ділової зустрічі Олі та Германа. Між двома різними за настроєм сценами режисер вводить різні мелодії – інтимну (між Германом і Ольгою), напружену (підрив на бензозаправці). У сцені, коли Гера їде додому в автобусі з донецькими комерсантами, чути індійські мотиви (вони були записані в Нью-Йорку за участі індійських музикантів). Динаміку кінострічки, на думку режисера, відтворює трек «Бог – серйозний чоловік» харківського артрок-гурту «Оркестр Че» (сцена знайомства Германа з Пастором). У фінальних епізодах звучить, написана на основі вірша Сергія Жадана, пісня «Будда» рок-гурту «Мантри Куруака».

Проаналізувавши екранізацію твору, на афіші якої написано «За мотивами роману Сергія Жадана «Ворошиловград», приходимо до висновку, що основна лінія не зазнала змін, а трансформація сюжету художнього твору пов'язана із скороченням та адаптацією його до кіно. Роман і фільм виступають самостійними зразками різних видів мистецтв, які доповнюють один одного, розкриваючи авторські та режисерські інтенції. Основними прийомами інтермедіальності роману та фільму є заміщення та чер-

гування планів зображення, акцент на окремих деталях протягом певного часу, монтаж, кольорова та звукова наповненість.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Взаємодія літератури і кіно втілена в екранізації, своєрідному перекладі слова на кіномову. Літературний текст наповнений змістовими прийомами передачі подій, образів, фільм – зоровими. У романі «Ворошиловград» письменник зображає життя та побут мешканців провінційного містечка на півночі Донецького регіону. Для фільму «Дике поле» характерна перевага візуального та аудіального чинників: план, кадр, ракурс, закадровий голос, саундтреки, через які простежуємо авторську ідею, соціальну позицію героїв. Екранізація як інтермедіальне перекодування демонструє сприйняття фільму як каналу зв'язку, через який передається літературне послання, є взаємодією двох видів мистецтва. Кіноінтерпретація збільшила культурний потенціал твору, проте роман і фільм виступають самостійними зразками різних видів мистецтв, а у тісній взаємодії доповнюють один одного й глибше розкривають письменницьку та режисерську ідею.

Проза Сергія Жадана залишається предметом подальшої дослідницької роботи і відкриває перспективи для ґрунтовного вивчення інтермедіальних зв'язків у творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горницкая Н. О границах взаимодействия кино и литературы. *Зримое слово. Кино и литература: диалектика взаимодействия*: сб. ст. Ленинград: Искусство, 1985. С. 3–59.
2. Дубініна О. Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження. *Слово і час*. 2016. № 2. С. 40–53.
3. Жадан С. *Ворошиловград*: роман; Бігти, не зупиняючись: оповідання. Харків: Фоліо, 2015. 316 с.
4. Майстренко Д. Бо ніхто не має право заходити на твою територію. URL: <https://kinowar.com/> (дата звернення: 29.11.2022).
5. Муравецька Я. Кінематографічна інтерпретація «Кайдашевої сім'ї»: візуальні стратегії. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство)*. 2017. № 2 (20). С. 150–154.
6. Bazin A. *Adaptation, or the Cinema as Digest*. Film Adaptation. New Brunswick; NJ, 2000. P. 19–27.

REFERENCES

1. Gornitskaya, N. (1985). O granitsah vzaimodeystviya kino i literatury [On the boundaries of interaction between cinema and literature]. *Zrimoe slovo. Kino i literatura: dialektika vzaimodeystviya*: sb. st. Leningrad: Iskusstvo, 3–59 [in Russian]
2. Dubinina, O. (2016). Ekranizatsiia literaturnoho tvoru yak predmet komparatyvnoho doslidzhennia [Screen adaptation of a literary work as a subject of comparative research]. *Slovo i chas*, (2), 40–53 [in Ukrainian]
3. Zhadan, S. (2015). Voroshylovhrad [Voroshilovgrad: novel; Running without stopping: a story]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian]
4. Maistrenko, D. Bo nikhto ne maie pravo zakhodyty na tvoiu terytoriiu [Because no one has the right to enter your territory]. URL: <https://kinowar.com/> (data zvernennia: 29.11.2022) [in Ukrainian]
5. Muravetska, Ya. (2017). Kinematohrafichna interpretatsiia "Kaidashevoi simi": vizualni stratehii [Cinematographic interpretation of "Kaidashev family": visual strategies]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (Literaturoznavstvo)*, 2(20), 150–154 [in Ukrainian]
6. Bazin, A. (2000). *Adaptation, or the Cinema as Digest*. Film Adaptation. New Brunswick; NJ, 19–27 [in English].

TRANSCODING A LITERARY WORK BY CINEMA MEDIA: THE NOVEL “VOROSHILOVGRAD” BY SERGI ZHADANA – THE FILM “WILD FIELD”

Zhurba Svitlana Stepanivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and foreign literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University
54, Gagarina Ave., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine*

Zhurbenko Antonina Andriivna

*Master's student at the Faculty of Ukrainian Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
54, Gagarina Ave., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine*

The article outlines the peculiarity of the intermedial recoding of a literary text by means of cinema using the example of Serhiy Zhadan's novel "Voroshilovgrad" – the film "Wild Field" directed by Yaroslav Lodygin. The peculiarities of the interpretation of an artistic work into a film text, created as a result of the joint work of the writer, director, cameraman, and actors, are defined. This is the first adaptation of Serhiy Zhadan's work, the debut in a full-screen movie for Yaroslav Lodygin and some actors. For the authenticity of the reproduction of the events, the authors of the film indicate the time and place of the image (Kharkiv 2010, Somewhere in the Northern Donbas), convey the realities of the region (life of the residents of Donetsk region, landscapes, infrastructure). A comparison of the literary source and the film version was made on the semiotic, stylistic, and descriptive levels. Emphasis is placed on certain editing details, experiments with perspective (shading of the background to highlight the hero in the foreground and vice versa), musical accompaniment (songs of Ukrainian bands, Indian motifs, lyrical music of an Italian band, jazz music, songs of the Soviet era). It is indicated that thanks to the montage of shots, change of plans, perspective, voice-over, soundtracks, the authors of the film conveyed the social and psychological components of the original source, emphasized the details, interpreted the work from the perspective of the political situation in the country. The audio and visual nature of the film allowed the authors of the script to interpret their own vision of events and characters. Screen adaptation as an intermedial recoding demonstrates the perception of film as a communication channel through which a literary message is transmitted, is an interaction of two art forms. The attention is focused on the linguistic color of the film (sourzhik, obscene language), a new genre type of film in the Ukrainian cinema distribution – adventure action, which synthesized the components of the American film product, filling it with a national flavor. The overall content of the literary work is conveyed through the means of film poetics and the slogan of the film – "Protect your own", starting from the small. It is indicated that the work of art and its film reception act as independent examples of various types of art that complement each other, revealing the author's and director's intentions.

Key words: *intermediality, novel, screen adaptation, film poetics, shot, plan, transcoding, adventure action, soundtrack, Serhii Zhadan.*

УДК 811.111+811.161.2'25

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.11>

ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ С. МОЕМА «ДРУГ У БІДІ»)

Іванченко Марія Юріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Занов'як Ярина Ярославівна

студентка магістратури кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови на одиниці іншої мови. Одним із прийомів, які допомагають перекладачеві, є трансформації. Перекладні трансформації (заміни) відбуваються через неповну спільність або відмінність англійської та української мов. Спільність між граматичними властивостями української та англійської мов задається їх загальною приналежністю до індоєвропейської сім'ї і проявляється в наявності загальних граматичних значень, категорій та функцій, наприклад: категорій числа у іменників, категорій ступенів порівняння у прикметників, категорії часу у дієслів та інших. У той самий час відмінність принципів граматичного ладу, що виражається у приналежності цих мов до різних граматичних груп, відбивається у суттєвих відмінностях між граматичними властивостями, наприклад, у існуванні несхожих граматичних категорій: артиклі англійською, дієприслівник в українській; фіксований порядок слів у англійській; і т. д. Переклад художніх творів передбачає не лише подолання різниці у граматичній будові двох не споріднених мов – української та англійської, але і адекватне відтворення ідіостилю автора. В українському перекладі оповідання відомого британського письменника С. Моема «Друг у біді» Володимир Романчук використовує граматичні трансформації, що зумовлено жанрово-стилістичними особливостями англійського речення та прагненням адекватної передачі стилістичних особливостей оригіналу. Головним завданням перекладача є відтворення смислового та емоційного навантаження вихідного тексту засобами української мови. Проведений аналіз показав, що у більшості випадків для досягнення адекватності український переклад здійснюється за допомогою застосування таких граматичних трансформацій як заміна (46%), членування речень (12%), об'єднання речень (10%), зміна порядку слів (2%), зміна послідовності частин складного речення (2%), додавання (16%), опущення (12%).

Ключові слова: переклад, оригінал, трансформації, граматична будова, норми мови.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Питання художнього перекладу залишаються в центрі уваги як практиків, і теоретиків перекладу. Функціонуючи в іншомовній культурі як заміна оригіналу, переклад покликаний виконувати дуже важливу роль міжкультурної комунікації: формувати у іншомовних читачів уявлення про «іншу» культуру.

Художній переклад знаходиться у фокусі уваги багатьох сучасних науковців. Різні аспекти привертала увагу дослідників, зокрема на граматичному рівні перекладацькі трансформації аналізують Шишко А. В. та Луканська Г. А. на основі роману Сомерсета Моема «Розмальована вуаль» (Шишко, Луканська, 2019), Остапенко С. А. та Шерстюк К. О. в українських перекладах роману Г. Веллса

«Машина часу» (Остапенко, Шерстюк, 2018), Красуля А. В. та Миклашук В. П. на матеріалі трилогії С. Коллінз «Голодні ігри» (Красуля, Миклашук, 2020). Закономірності та особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу роману «Безсоння» С. Кінга розглядають у своїй статті Яровенко А. та Болдирєва А. (Яровенко, Болдирєва, 2021). Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом» визначають Романенко Н. В. та Головатюк Т. М. (Романенко, Головатюк, 2018).

Актуальність дослідження полягає у тому, що переклад художніх творів передбачає не лише подолання різниці у граматичній будові двох не споріднених мов – української та англійської, але і адекватне відтворення ідіостилю автора.

Метою наукової розвідки є виявлення особливостей відтворення граматичних конструкцій у процесі перекладу англomовного художнього твору українською мовою на матеріалі оповідання Сомерсета Моема «Друг у біді».

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних завдань: інвентаризувати ілюстративні приклади граматичних трансформацій у оповіданні С. Моема «Друг у біді» англійською мовою та українські еквіваленти в українському перекладі Володимира Романця; класифікувати фактичний матеріал за типами перекладацьких прийомів, якими користується перекладач; здійснити докладний аналіз перетворень у порівнянні із текстом оригіналу.

В межах проведеного дослідження застосовувались наступні види аналізу: порівняльний, транслатологічний та контекстний. Фактичний матеріал відібраний шляхом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Однією з необхідних умов адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень та правильно конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу. Порівнюючи англійську та українську мову, можемо зазначити наявність великої кількості розбіжностей у будові мов та їх граматичних форм, а також у мовностилістичних нормах текстів оригіналу та перекладу. Саме тому при перекладі на іншу мову перекладачі часто змушені використовувати граматичні трансформації – прийоми перетворення англійського речення у синтаксичні структури, властиві українській мові.

Аналіз українського перекладу оповідання Сомерсета Моема «Друг у біді» свідчить, що Володимир Романець досить часто використовує граматичну трансформацію членування речень. Членування речення – це такий спосіб перекладу, при якому синтаксична структура речення в оригіналі перетворюється на дві або більше предикативні структури мови перекладу (Потніцева, Пічугіна, 2011).

They cannot afford to make them self-contradictory, for then they become incomprehensible, and yet self-contradictory is what most of us are (Maugham, 2017).

Вони не наважуються подати їх з усіма внутрішніми суперечностями, бо тоді, мовляв, ці герої будуть незрозумілі. Зауважимо принагідно, що більшість із нас являють собою справжні клубки суперечностей (Моем, 2001).

У поданому прикладі спостерігаємо перетворення складного речення у оригінальному тексті на два самостійних речення

в українському перекладі. Є кілька причин використання членування речень при перекладі з англійської на українську: особливості граматичної структури англійського речення; особливості смислової структури словосполучень в англійській мові; жанрово-стилістичні особливості англійського речення (Потніцева, Пічугіна, 2011).

Найчастіше при передачі українською мовою специфічних англійських конструкцій, які мають українські відповідності, доводиться застосовувати цей спосіб перекладу.

I happened on one occasion to be spending a few days there, waiting for a ship, and I was introduced to him at the British Club (Maugham, 2017).

Якось мені теж випало там бути. Протягом кількох днів чекав я на пароплава і познайомився тоді з Бартоном у англійському клубі (Моем, 2001).

При перекладі можна вдаватися до членування речення і у зв'язку з жанрово-стилістичними особливостями англійського речення і кращої передачі стилістичних особливостей оригіналу (Потніцева, Пічугіна, 2011). Необхідність членування, можливо викликана не стільки різномірністю думок, виражених в англійському реченні, скільки їх самостійним характером і тим, що потрібно виділити кожне під час перекладу.

He couldn't pay his hotel bill and they wouldn't give him any more credit (Maugham, 2017).

Платити за готель ні з чого. Кредитів йому не дають (Моем, 2001).

Доволі часто при перекладі тексту з англійської на українську мову перекладачі застосовують зворотню до поділу трансформацію – інтеграцію. Об'єднання речень обумовлюється під час перекладу майже тими самими причинами, як і використання прийому членування. Ці причини пов'язані з граматичними чи стилістичними особливостями англійського тексту.

Burton came into the lounge presently and caught sight of me. He seated himself in the chair next to mine (Maugham, 2017).

Незабаром до вітальні зайшов Бартон і, побачивши мене, сів у крісло, що стояло поруч мого (Моем, 2001).

Існує два види інтеграцій: внутрішня і зовнішня. Внутрішня інтеграція – це спосіб перекладу складнопідрядного чи складносурядного речення простим реченням:

'I could hardly believe my ears, it seemed such an insane answer to give (Maugham, 2017).

Більш недоречної відповіді годі було й придумати (Моем, 2001).

Зовнішня інтеграція – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речень об'єднуються в одне складне:

For thirty years now I have been studying my fellow-men. I do not know very much about them (Maugham, 2017).

Ось уже тридцять років намагаюся я збагнути людську натуру, але, далекі, мені це не дуже вдається (Моем, 2001).

He was quite a remarkable player. He seemed to have an instinct about the cards (Maugham, 2017).

Це був пречудовий гравець, що, здавалося, мав вроджений потяг до карт (Моем, 2001).

Якщо говорити про об'єднання речень як про прийом перекладу з української на англійську, воно є дуже поширеним способом перекладу, який значно полегшує сприйняття тексту.

Не менш типовим при перекладі на українську мову творів Сомерсета Моєма є використання трансформації, що має назву зміна порядку слів або перестановка. За допомогою зміни порядку слів у перекладеному реченні змінюється порядок слів у порівнянні з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад (Потніцева, Пічугіна, 2011). Причиною використання цієї трансформації є необхідність відповідати вимогам синтаксису української мови.

In books on logic they will tell you that it is absurd to say that yellow is tubular or gratitude heavier than air (Maugham, 2017).

У книжках з логіки такі твердження, як те, що жовтий колір – сухотливий або вдячність важча за повітря, називаються нісенітницею (Моем, 2001).

У цьому прикладі іменник *absurd* знаходиться у середині англійського речення, тоді як в українському перекладі *нісенітниця* стоїть в самому кінці. Така перестановка зумовлена стандартами української мови.

При перекладі нерідко має місце також явище зміни порядку слідування частин складного речення – головного та підрядного речення. Наприклад:

I suppose he was about sixty when I knew him (Maugham, 2017).

В той час, коли ми зналися, йому було років шістдесят (Моем, 2001).

У аналізованому прикладі має місце перестановка. Так, в англійському варіанті спочатку стоїть частина речення, яка повідомляє про вік героя, а потім підрядне речення із сполучником. Тоді як в українському варіанті частини речення стоять у зворотному порядку.

У даному прикладі змінений порядок характеристик дружини в українському перекладі порівняно з англійським оригіналом.

Метою застосування граматичної трансформації, що має назву перестановка у наступному прикладі є з одного боку специфіка граматичних особливостей мови перекладу, а з іншого, очевидно бажання перекладача змістити акцент для читача, і, тим самим привернути його увагу.

Lenny Burton he called himself. I believe he'd belonged to some very good clubs (Maugham, 2017).

Він називав себе Лені Бартон і, здається, був членом найкращих клубів (Моем, 2001).

Причини, що викликають необхідність лексичних додавань, або компенсації у тексті перекладу, можуть бути різними. Найбільш звичайною з них можна назвати «формальну невизначеність» (відсутність) семантичних компонентів словосполучення у вихідній мові (Потніцева, Пічугіна, 2011).

It was evidently a united and affectionate family (Maugham, 2017).

З усього було видно, що це міцна згуртована родина, де всі люблять і поважають одне одного (Моем, 2001).

В англійській мові прикметник *affectionate* має значення "readily feeling or showing fondness or tenderness" (Oxford, 2020), в українській мові немає однослівного відповідника згаданого прикметника. Перекладач Володимир Романець вдається до прийому лексичних додавань для того, щоб відтворити максимально точно образ закладений автором.

Граматики-синтаксична трансформація, в результаті якої під час перекладу деякі слова або частини речення вилучаються має назву опущення. Головним чином це відбувається завдяки наявності відмінних один від одного принципів побудови англійських та українських речень.

For my own part I find that the longer I know people the more they puzzle me: my oldest friends are just those of whom I can say that I don't know the first thing about them (Maugham, 2017).

Що ж до мене, то що довше я знаю людей, то більше вони мене дивують: мої найдавніші друзі – це саме ті люди, про яких я не знаю нічого і нічого (Моем, 2001).

У аналізованому прикладі в українському перекладі вилучено засіб розширення речення *I find, of whom I can say*. Речення не зазнає змістовних втрат, однак дещо знижується загальна експресивність висловлювання.

Одним із найбільш поширених перекладацьких трансформацій, які Володимир Романець

застосував в українському перекладі аналізованого оповідання є заміна. У процесі перекладу заміні можуть піддаватися такі типи граматичних одиниць: форми слова; частини мови; члени речення; синтаксичні заміни в складному реченні. В українському перекладі оповідання С. Моема «Друг у біді» найчастіше зустрічаємо частиномовну заміну.

His voice was gentle; you could not imagine that he could possibly raise it in anger; his smile was benign (Maugham, 2017).

Він, мабуть, ніколи не підвищував свій рівний, спокійний голос, навіть якщо гнівався, а його усмішка чарувала всіх навкруги (Моем, 2001).

У перекладі спостерігаємо заміну іменника *anger* – *гнів/злість* (відповідно in anger – гніві) на дієслово *гнівався*, а також, прикметника *benign* – *лагідний/милосердний* (his smile was benign – його посмішка була лагідна) на дієслово *чарувати* (his smile was benign – його посмішка чарувала).

I suppose one thing that made you like him was that he was so small and frail... (Maugham, 2017).

Головне, що, здається мені, викликало симпатію і приязнь до нього – це його кволість та крихітність (Моем, 2001).

Автор перекладу вміло використовує заміну прикметників *small* – *малий* та *frail* – *слабкий* на іменники *кволість* та *крихітність*, і, тим самим забезпечує речення більш конкретними, емоційно забарвленими і точними поняттями, що здатні детальніше описати героя оповідання.

Why novels and plays are so often untrue to life is because their authors, perhaps of necessity, make their characters all of a piece (Maugham, 2017).

Основною причиною неправдивості і надуманості романів та п'єс є те, що їхні автори, хай іноді й не з власної волі, створюють своїх героїв чи то цілком позитивними, чи негативними (Моем, 2001).

У даному прикладі помічаємо заміну часток *why, because* на іменник *причина*; заміну іменника *necessity* на прислівникове словосполучення з *власної волі*; заміну прикметника *untrue* на іменник *неправдивість*.

They cannot afford to make them self – contradictory, for then they become incomprehensible (Maugham, 2017).

Вони не наважуються подати їх з усіма внутрішніми суперечностями, бо тоді, мовляв, ці герої будуть незрозумілі (Моем, 2001).

Автор перекладу застосує заміну, використавши словосполучення *внутрішні суперечності* замість прикметника *self-contradictory* – *самосуперечливий*. Таким чином речення стало легшим для сприйняття та більш притаманним українській мові.

He seemed to be popular at the club and afterwards, when he had gone, they described him as one of the best (Maugham, 2017).

У клубі він усім подобався і пізніше, виїхавши, залишив про себе якнайкраще враження (Моем, 2001).

Відбувається заміна прикметника *popular* – *популярний* на дієслово *подобався*.

He clapped his hands for a boy and ordered two gin fizzes (Maugham, 2017).

Сплеском у долоні він покликав офіціанта і замовив два шампанських (Моем, 2001).

Заміна дієслова *clap* – *плескати* на іменник *сплеском*.

He was always well-dressed and smart-looking (Maugham, 2017).

Він завжди добре одягався і мав елегантний вигляд (Моем, 2001).

Заміна прикметник *well-dressed* – *добре одягнений* на дієслово *добре одягався*, прикметника *smart-looking* на іменник *елегантний вигляд*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в українському перекладі оповідання відомого британського письменника С. Моема «Друг у біді» Володимир Романчук використовує граматичні трансформації, що зумовлено різницею у граматичній будові мов та принципах мовної актуалізації дійсності.

Проведений аналіз показав, що у більшості випадків для досягнення адекватності український переклад здійснюється за допомогою застосування таких граматичних трансформацій як заміна (46%), членування речень (12%), об'єднання речень (10%), зміна порядку слів (2%), зміна послідовності частин складного речення (2%), додавання (16%), опущення (12%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Красуля А. В., Миклашук В. П. Лексичні та граматичні трансформації у процесі перекладу художніх творів з англійської мови українською (на матеріалі трилогії Сюзанни Коллінз «Голодні ігри»). *Нова філологія* : зб. наукових праць. 2020. № 80. Том 1. С. 299–305.
2. Моєм С. Друг у біді. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2045>
3. Остапенко С. А., Шерстюк К. О., Застосування граматичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу». *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2018. № 10. С. 82–85.
4. Потніцева Т. М., Пічугіна Т. Є., Гавриленко Є. В., Левченко О. В. Посібник до вивчення курсу «Проблеми перекладу художнього тексту». Д. : РВВ ДНУ, 2011. 217 с.
5. Романенко Н. В., Головатюк Т. М. Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій (на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом»). *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 4. С. 37–40.
6. Сазонова Я. Ю. Лінгвістичні схеми ініціації читача в англійських текстах оповідань жахів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 44. С. 261–265.
7. Шишко А. В., Луканська Г. А. Граматичні трансформації в художньому перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 43. Том 4. С. 125–128.
8. Яровенко Я., Болдырева А. Граматичні трансформації в процесі перекладу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Том 6. С. 193–2021.
9. Oxford living dictionaries. Oxford University Press, 2020. 798 p.
10. Maugham, S. A Friend in Need. Loki's Publishing, 2017. 189 p.

REFERENCES

1. Krasulya, A. V. & Myklashchuk, V.P. (2020). Leksychni ta hramatychni transformatsiyi u protsesi perekladu khudozhnikh tvoriv z anhliyskoyi movy ukrayinskoyu (na materiali trylohiyi Syuzanny Kollinz "Holodni ihry") [Lexical and grammatical transformations in the process of translating fiction from English into Ukrainian (based on Suzanne Collins' trilogy "The Hunger Games")]: *zb. naukovykh prats' "Nova filolohiya"*, № 80, tom 1, 299–305. [in Ukrainian].
2. Maugham, S. (2017). A Friend in Need. Loki's Publishing.
3. Moem, S. Druh u bidi. [A Friend in Need]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2045> [in Ukrainian].
4. Ostapenko, S. A. & Sherstyuk K. O. (2018). Zastosuvannya hramatychnykh transformatsiy v ukrayinskykh perekkladakh romanu H. Vellsa "Mashyna chasu" [Application of grammatical transformations in Ukrainian translations of G. Wells' novel "Time Machine"]. *Naukovyy visnyk Drohobyt's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya "Filolohichni nauky"*. Movoznavstvo, № 10, 82–85. [in Ukrainian].
5. Oxford living dictionaries. (2020). Oxford University Press. 798 p.
6. Potnitseva, T. M. & Pichuhina, T. YE., Havrylenko, YE. V., Levchenko, O. V. (2011). Posibnyk do vyvchennya kursu "Problemy perekladu khudozhn'oho tekstu" [Study guide for the course ["Problems of translation of artistic text"]. D. : RVV DNU. 217. [in Ukrainian].
7. Romanenko, N. V. & Holovatyuk T. M. (2018). Lnhvokomunikatyvnyy potentsial hramatychnykh perekladats'kykh transformatsiy (na prykladi ukrayins'koyi interpretatsiyi romanu S. Kinha "Pid kupolom"). [Linguistic and communicative potential of grammatical translation transformations (on the example of the Ukrainian interpretation of S. King's novel "Under the Dome")]. *Naukovi zapysky natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. Seriya "Filolohiya", vyp. 4, 37–40. [in Ukrainian].
8. Sazonova, Y. A. (2014). Lnhvistychni skhemy initsiatsiyi chytacha v anhlo-movnykh tekstakh opovidan' zhakhiv. [Linguistic schemes of reader initiation in English-language horror stories texts]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"*. Seriya "Filolohichna", № 44, 261–265. [in Ukrainian].
9. Shishko, A.V. & Lukanskaya, G.A. (2019). Grammatical transformations in literary translation [Grammatical transformations in literary translation]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser. : Philology*, № 43, Volume 4, 125–128 [in Ukrainian].
10. Yarovenko, Y. & Boldyreva, A. (2021). Hramatychni transformatsiyi v protsesi perekladu. [Grammatical transformations in the translation process]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. Vyp. 35, tom 6, 193–2021 [in Ukrainian].

GRAMMATICAL ASPECTS OF LITERARY TRANSLATION (BASED ON THE STORY OF C. MOEM “A FRIEND IN DISTRESS”)

Ivanchenko Maria Yuryivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

Zanovyak Yaryna Yaroslavivna

*Master's Student at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska Str., Lviv, Ukraine*

The process of translation is not a simple replacement of units of one language with units of another language. One of the techniques that help the translator is transformations. Translational transformations (substitutions) occur due to the incomplete commonality or difference between the English and Ukrainian languages. The commonality between the grammatical properties of the Ukrainian and English languages is determined by their common belonging to the Indo-European family and is manifested in the presence of common grammatical meanings, categories and functions, for example: number category for nouns, category of degrees of comparison for adjectives, tense category for verbs, etc. At the same time, the difference in the principles of grammatical order, which is expressed in the belonging of these languages to different grammatical groups, is reflected in significant differences between grammatical properties, for example, in the existence of dissimilar grammatical categories: articles in English, adverbs in Ukrainian; fixed word order in English; etc. The works of art translation involves not only overcoming the difference in the grammatical structure of two unrelated languages – Ukrainian and English, but also the adequate reproduction of the author's idiostyle. In the Ukrainian translation of the famous British writer S. Maugham's story “A Friend in Trouble”, Volodymyr Romanchuk uses grammatical transformations due to the genre-stylistic features of the English sentence and the desire to adequately convey the stylistic features of the original. The main task of the translator is to reproduce the semantic and emotional load of the source text using the Ukrainian language. The conducted analysis showed that in most cases, in order to achieve adequacy, the Ukrainian translation is carried out using such grammatical transformations as replacement (46%), sentence segmentation (12%), combining sentences (10%), changing the order of words (2%), changing the sequence of parts of a complex sentence (2%), adding (16%), omitting (12%).

Key words: translation, original, transformations, grammatical structure, language norms.

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.12>

ЖАНР КОНЦТАБІРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ГОЛОКОСТ

Іщенко Наталія Анатоліївна

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
вул. Джона Маккейна, 33, Київ, Україна*

Орлова Анастасія Володимирівна

*студентка кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
вул. Джона Маккейна, 33, Київ, Україна*

Статтю присвячено жанру концтабірної літератури та ролі Голокосту в ній. Показана роль такої літератури як корисний метод розкриття свідчень та досвіду тих, хто пережив Голокост. Таким чином, ця тема набула певного статусу в літературі. На сьогоднішній день існує величезна кількість різноманітних текстів, які багатогранно висвітлюють тему Голокосту, охоплюючи майже всі літературні жанри. У статті проаналізовано концтабірну літературу як жанр. Зокрема, проаналізовано роль Голокосту як події, що стала підґрунтям для створення жанру концтабірної літератури. У літературознавстві такий жанр часто застосовують до літератури, яка порушує тему німецьких нацистських таборів, зокрема концентраційних таборів і таборів смерті, а також звертається до подій Голокосту. Такі тексти є видатними і неповторними в тому, як вони трактують Голокост, як вони досягли людських сердець і умів, і як інші люди почали ще більше досліджувати події тих жахливих часів після їх публікації. У статті визначено, що для того, щоб дійсно подати концтабірну літературу як літературну пам'ятку, важливо також оцінити визначальні риси тих, хто пережив страшний події Голокосту. Багато хто з них намагався використати мистецтво письма для подолання всього жахливого, що вони бачили, а найбільше – того, що їм довелося пережити фізично і психологічно в концентраційних таборах і таборах смерті, або в єврейських гетто, і від чого вони страждали і продовжують страждати донині. Досліджено, що на прикладі творчості деяких представників цього жанру можемо вважати, що така література є історичним матеріалом. Автор досліджує унікальність концтабірної літератури як самостійного жанру.

***Ключові слова:** концтабір, література, жанр, Голокост, історія, табори.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У світовій літературі концтабірна тема утвердилася міцно й виявила себе у творчості багатьох письменників у різних національних культурах, які прагнули осмислити тоталітарне явище. Актуальність питання полягає в усвідомленні жорстокості режиму, окресленні досвіду боротьби людини проти варварського деспотизму історії, правильне розуміння якої має стати фундаментом сприйняття Голокосту як жахливого злочину проти людства для наступних поколінь. У статті проводиться дослідження крізь призму екзистенційної проблематики, конфліктів протистояння людини і знелюдненої концтабірної системи. **Мета роботи** – осмислити відображення перебігу Голокосту в зарубіжній літературі, значення історичної пам'яті

про злочини проти людства в часи Другої світової війни, її відображення в художньому слові; сприяти усвідомленню художніх текстів про Голокост як естетичного явища, в основі якого – високі моральні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Звертаючись до теми концтабірної літератури та Голокосту, слід зазначити, що даному питанню приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Т. Боровський, В. Шарламов, С. Фрідландер, С. Тоттен, С. Файнберг, М. Тейхман, Д. Янг, Д. Руссе, П. Леві, Н. Сакс, А. Розенфельд, Д. Паттерсон, Е. Візель, Л. Давидович, А. Бергер.

Не дивлячись на велику кількість наукових робіт, відчувається недостатність теоретичних та практичних досліджень з жанру концтабірної літератури.

Постановка завдання та обґрунтування її актуальності. Завданням статті є: 1) проаналізувати теми Голокосту через моторошну правду концтабірної прози; 2) розкрити сутність концентраційної літератури як самостійного жанру; 3) висвітлити екзистенціалізм як один із філософських напрямів ХХ століття, представники якого засудили тоталітарний режим, антилюдяну практику насильства та соціального експериментування; 4) осмислити взаємодію літератури й історії в глобальному вимірі; 5) розглянути тему Голокосту як ту, що формує художню основу твору; 6) проаналізувати специфіку меморативних процесів й особливості репрезентації минулого в концентраційній літературі; 7) розглянути концепції культурної пам'яті в зарубіжній літературі, концепції філософії екзистенціалізму. Актуальність статті обумовлена недостатньою вивченістю образів Голокосту в літературознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концтабірна література є однією з проблемних зон, яка в останні два десятиліття отримала нові підходи. Для підтвердження цього можемо згадати роботи італійського філософа Джорджо Агамбена, а також французької філософині Сари Кофман. Не можемо й оминати публікації Славоміра Бурила, Бартоломея Крупи та Аркадіуша Моравця – представників Польщі. Згадані автори показують дану літературу в абсолютно новій перспективі.

Ключем до переосмислення концтабірної літератури та літературних свідчень про концтабори буде не якась формальна ознака, а її головна тема: «людина з кляпом у роті» (термін, введений Тадеушем Боровським у його розповідях про Аушвіц), трансформація його когнітивної компетенції та зміни в його психіці, спричинені цим досвідом. Можна стверджувати, що ця література є гуманістичною, оскільки в сферу її інтересів входить не тільки людський досвід. Радянський прозаїк і поет Варлам Шаламов повністю усвідомлював це, коли писав: «Залишився документ, але не звичайний документ, а, як і «Колимські оповідання», документ, приправлений емоціями. Така проза – єдина форма літератури, яка може задовольнити читача 20-го століття. По-друге, я представив тут людей в особливо важливому і унікальному, досі не описаному стані, близькому до стану потойбічного – людяності. Моя проза зберігає ті залишки, які збереглися в людстві. Що це за останки? Чи лежать вони на непрохідній межі, чи за нею лише смерть – духовна і фізична? У цьому сенсі мої оповідання можна вважати замальовкою, але не на

кшталт «Записок з Мертвого дому», а такою, що оголює особистість автора, адже без особистості, індивідуальної точки зору немає митця. Історії – це моя душа, моя точка зору, моя власна, тобто індивідуальна точка зору. На цій індивідуальній точці зору тримається не тільки художня література. Немає щоденників – є діаріюші». (Szalamow, 2009, p. 206).

У цьому уривку своїх нотаток Шаламов, здається, припускає, що зв'язок написаної ним літератури про концтабори з особистістю та індивідуальністю автора має іншу природу, ніж в інших літературних свідченнях. Зокрема, можна пов'язати твори епохи концтаборів з тривожно схожими творами 1920–1930-х років (наприклад, параболами Франца Кафки, прозою Роберта Музіля чи Михайла Булгакова). Це мало б сенс, лише в тому випадку, якби привело до висновків, показавши відповідний людський досвід, представлений в творах.

Унікальною історичною подією та одночасно визнаним загальнолюдським горем, про яке згадано багато у концтабірній літературі, є Голокост. Остаточним питанням Голокосту стала концепція про те, кому слід дозволити населяти світ, а кому ні. Ізраїльський історик Саул Фрідландер вважав, що злочинність нацистського режиму досягла такої вбивчої крайності, що не піддавала сумніву здатність людей вірити або розуміти мотиви, які стояли за цими діями.

Література про Голокост є унікальною літературою свідчень, яка несе в собі складні питання представлення, як фізичного, так і емоційного. Наприклад, персонаж що говорить, аудиторія, до якої звертаються, та авторські виклики, що лежать в основі творів (наприклад, необхідність передати повідомлення), створюють складність, яка виходить за рамки самих слів. Підхід до літератури про Голокост як до дуже цінної пам'ятки додає вимірності та відчуття реальності як добре відомим, так і незнайомим текстам. Перехід від широкого фокусу на концтабірній літературі загалом до більш детального розгляду обраного набору жанрів (щоденник, мемуари, оповідання, роман, поезія) дозволяє виявити ключові питання репрезентації Голокосту через літературні твори. Ці спостереження, у свою чергу, дозволяють розглядати літературу про концентраційні табори як цінну пам'ятку, яка може бути використана за допомогою сучасних технологій для залучення майбутніх поколінь до літератури про Голокост.

Як правило, люди живуть обома ногами міцно в сьогоденні, не завжди згадуючи далеке минуле. Багато читачів виявляють стурбованість подіями, які безпосередньо впливають на

їхнє життя, і досить рідко замислюються про минуле. У своїй книзі «Викладання і вивчення Голокосту» Семюель Тоттен і Стівен Файнберг стверджують: «Вся історія здається "стародавньою історією"» (Totten, 1997). Голокост стався понад півстоліття тому, що в очах сучасних підлітків – це мільйони років тому. Багато хто вже не знають нікого з тих, хто пережив Голокост. Незабаром не залишиться жодного з тих, хто вижив, щоб розповісти про минуле, допомагаючи зробити його реальним для суспільства, яке живе у сьогоденні. Щоб допомогти подолати цю прогалину, Тоттен і Файнберг припускають, що «...включення літератури у вивчення Голокосту може бути однією з найбільш потужних і ефективних точок входу в цю складну історію» (Totten, 1997). Література створює численні можливості для навчання, але дві значні переваги включення літератури у вивчення Голокосту полягають у тому, що вона робить історичні факти та статистичні дані реальними, а також збільшує шанси суспільства емоційно реагувати на саму подію.

Коли читачі чують статистику про те, що нацистський режим вбив понад шість мільйонів євреїв під час існування концентраційних таборів, то для деяких це просто статистика. Оскільки багатьом важко уявити собі шість мільйонів смертей, ця загальна статистика не має для них реального значення. Вибираючи літературу для супроводу вивчення історії про концтабори, всі факти і статистичні дані, які вивчаються, стануть більш зрозумілими і більш значущими, тому що «Література має спосіб висвітлення історичного змісту. Добре написані літературні твори залучають так, як це не робить традиційна історія. Історія стає більш персоналізованою і спонукає до роздумів. Таким чином, читаючи літературу, історія концтаборів може стати чимось більшим, ніж просто вивчення серії фактів. Вона може торкнутися вас таким чином, що змусить більш осмислено замислитися над значенням цієї історії» (Totten, 1997, p. 71).

Замість того, щоб уявляти собі шість мільйонів жертв, які терплять тортури і борються за життя, читачі подорожують з однією названою жертвою; разом вони терплять тортури і борються за життя. Читаючи одну детальну історію, вони розуміють досвід однієї людини як «мікрокосмос, що представляє набагато більшу правду» (Totten, 1997, p. 73). Література може не дозволити читачам уявити собі вбивство шести мільйонів євреїв, але вона може допомогти їм уявити собі смерть одного єврея шість мільйонів разів.

Крім перетворення фактів і статистики на зрозумілі історії, концтабірна література також збільшує шанси читачів емоційно відреагувати на події які відбувались. Почуті факти про пережиті жертвами тортури або про бездушність нацистського режиму можуть вплинути на читачів, але включення літературних розповідей персоналізує всю інформацію. Як описує Мілтон Тейхман у своїй статті «Література агонії і тріумфу: зустріч з Голокостом»: «людина відчуває трагедію, її охоплює гнів, обурення, співчуття. І часто це спонукає людину зіткнутися з власними цінностями і замислитися над тим, яке значення Голокост має для її власного життя» (Teichman, 1976). Хоча важливо осмислювати факти, емоційний відгук на історію дає більше можливостей пов'язати історичні події з власним життям. Особисті зв'язки можуть дати читачам уроки на все життя, а також підвищити інтерес багатьох з них до історії, оскільки вони розуміють, як вона пов'язана з ними.

Не можемо також оминати переваги включення літератури в розділ про концентраційні табори. Вона допомагає зробити історію більш зрозумілою, вона також допомагає досягти складного завдання – показати суспільству, як історія пов'язана з їхнім життям. Однак, не вся література про концтабори вважається рівноцінною. Якщо обирати неякісні тексти, освітня цінність, а також емоційний досвід знижується. Коли це відбувається, читачі насправді отримують більше користі від того, що дізнаються лише трохи про концтабори, тому дуже важливо бути обізнаним з обґрунтованими рекомендаціями щодо вибору відповідної літератури, яка супроводжує розділ про концентраційні табори.

Не завжди концтабірна література може бути доступною для прочитання, тому саме «добре написані літературні твори можуть залучити читачів таким чином, як традиційна історія» (Totten, 1997, p. 71). Найважливішим критерієм вибору такої літератури є визначення історичної достовірності тексту. Якщо опрацьовувати історично недостовірну літературу під час вивчення історичних подій часу концентраційних таборів, їхній погляд на історію спотворюється. Це впливає не тільки на розуміння подій, а й на їхню емоційну реакцію та особистий зв'язок.

Незважаючи на важливість історичної достовірності, дехто може зосередитися на сюжеті роману і не усвідомлювати, що деякі деталі можуть бути неточними. Щоб уникнути історичної неточності, потрібно враховувати чотири фактори: дилеми, досвід, почуття та

мову (Totten, 1997, p. 141). Якщо літературний твір точно відображає ці чотири фактори, його можна вважати добре написаним і корисним з академічної точки зору.

Література про концтабори також повинна підтримувати емоційні реакції та особисті роздуми читачів. Зосереджуючись на одній конкретній історії, добре написаний літературний твір може включати конкретні дії, реакції та емоційні відповіді персонажів, створюючи привабливість персонажів та яскравий сюжет. Коли літературний твір персоналізує історичні події, виникає «...емпатія, співчуття, залучення та ідентифікація з жертвами та тими, хто вижив» (Totten, 1997, p. 141). Такі емоційні реакції також призводять до особистих роздумів, змушуючи їх аналізувати власне життя і світ. Під час рефлексії читачі можуть визнати особисті та соціальні упередження і різні порушення громадянських прав та прав людини. Поєднання емоцій та роздумів допомагає підвищити рівень усвідомлення самого себе та свого суспільства, але єдиний шанс підвищити цю обізнаність через літературу про концтабори – це вибір добре написаного твору.

Вивчаючи літературу концентраційних таборів як літературний здобуток, важливо визнати, що певні фізичні, емоційні та ментальні аспекти Голокосту призвели до створення декількох творів, які за словами Джеймса Янга, наклали відбиток на первинні літературні здобутки з очікуванням, на відміну від іншої історично заснованої літератури: «Буквально донести документальні свідчення конкретних подій, щоб вона не виступала за знищення чи просто вказувала на нього, але щоб вона була сприйнята як свідчення подій, які вона втілює» (Young, 1987, p. 403).

Перші реакції жертв Голокосту є унікальними в тому сенсі, що життя у таборах смерті було поза межами цього світу, і письменники не знали мови, якою можна було б описати глибину їхніх страждань. Ця унікальна трагедія породила часто скупий, урізаний мовний стиль, що віддзеркалює глибоку фізичну, ментальну та емоційну палітру їхнього стану. Таким чином, література про Голокост передбачає постійну пелену попелу, яка багато разів накриває вічні теми Голокосту. Для того, щоб помістити літературу концтаборів в контекст, важливо оцінити ключові визначальні риси тих, хто пережив Голокост. Давид Руссе, французький не єврей, який пережив Аушвіц, ввів термін "l'Univers concentrationnaire". Це назва його мемуарів (Editions du Pavois, 1946). Ця книга стала одним з перших свідчень про життя в нацистських концтаборах.

Євреї, які вижили, несли спільний психологічний тягар протягом усього свого життя після визволення. Всі вони несли глибоке горе від втрати своїх близьких та рідних їм людей та знищення цілих громад і культурного способу життя. Вони пережили посттравматичний стрес і «провину того, хто вижив», а також найглибший сором за те, що сталося з ними та єврейським народом. Ті, хто вирішив писати, як, наприклад, італійський поет та єврей Прімо Леві, («Вживання в Аушвіці»), можливо, відповіли на заклик глибоко вкоріненої єврейської літературної традиції свідчити про трагедію як «кістяка табору» (Levi Primo, 2007, p. 90), щоб переступити через неї. Кожен по-своєму ставив питання про Голокост «Чому?» – не знаходячи на нього відповіді. Наприклад, лауреат Нобелівської премії, письменниця, яка пережила Голокост, Неллі Сакс описала архетип людини, що страждає, як безмовну:

«Твій голос став глухим,
від того, що ти занадто часто питав чому.
Твій голос приєднався до черв'яків і риб»
(Sachs, 1967, p. 63)

Першою визначальною рисою цього літературного жанру є те, що він охоплює наполегливі зусилля жертв Голокосту, спрямовані на те, щоб дати свідчення. Жертви намагалися показати не лише свої безмірні страждання, колективну травму, безпрецедентне спотворення людяності під час самого Голокосту, а й замах нацистів на саму душу єврейської істоти. Нацисти хотіли вбити і знищити не тільки тіло, але й дух. За словами професора Алвіна Розенфельда, «епоха пізнається не тільки за книгами, які вона створює, але й за тими, які вона намагається зберегти і передати наступним поколінням» (Rosenfeld, 1980, p. 11).

Ще однією визначальною рисою концтабірної літератури є тиск, який вона чинить на психіку читача. Ця література вимагає від людини етичної реакції, щоб стати відповідальною за дії людства і не вважати, що ці дії є відповідальністю інших. Так описує відповідальність науковець Девід Паттерсон у своїй книзі про єврейського філософа Емілія Факенгайма:

«Вбивство євреїв в Аушвіці, тіла і душі, було вбивством єврейської особливості та універсальності. Це було вбивство особливої, конкретної людської істоти і загального принципу людської відповідальності» (Patterson, 2008, p. 148).

Концтабірна література була зосереджена навколо суперечливого питання про те, чи слід записувати або навіть переказувати історії про

Голокост. Багато письменників, наприклад, найвідоміший з тих, хто пережив Голокост, Елі Візель, єврейський письменник, філософ, гуманіст і лауреат Нобелівської премії миру 1986 року, часто висловлювався про неможливість говорити про Голокост (Wiesel, 2004). Масштаби звірства були такими, що була втрачена базова довіра до нормальних правил людської взаємодії та комунікації. Це означало, що впевненість у тому, що слова означають те, що вони говорять, була повністю підірвана. Пишучи про події того часу, Елі Візель разом з американською письменницею та істориком Люсі Давидович висловлювались так:

«Якими словами? Це теж стало труднощами, які довелося подолати письменнику. Мова була зіпсована до такої міри, що її потрібно було вигадувати заново і очищати» (Wiesel and Dawidowicz, 1990, p. 8).

Необхідно також відзначити, що важливість літератури про концентраційні табори не перестала зростати зі смертю тих, хто пережив ці страшні події. Навпаки, діти тих, хто пережив, постраждали від отриманої травми, які самі стали письменниками, а також їхні наступні покоління продовжують робити свій внесок у розширення і поглиблення літератури про ті події. Вони «пам'ятають про невідоме», щоб допомогти іншим ніколи не забути Голокост. Як зазначає єврейський дослідник Алан Бергер, який багато пише про тягар пам'яті та передачу пам'яті від покоління до покоління:

«Це питання є центральним для виразно єврейського імперативу передачі традиції з покоління в покоління (l'dor ve-dor)... Воно

визначає два імперативи: по-перше, передати або передати спадщину, в даному випадку між поколіннями травму, яка виходить за межі покоління і хронологічних меж і вимагає свідчення; по-друге, забезпечити існування ще одного покоління – дітей, які будуть отримувати і передавати свідчення» (Berger and Milbauer, 2013, p. 67).

Зосереджуючись на визначальних рисах літератури про Голокост вони можуть бути пов'язані з різними лінгвістичними характеристиками, це дозволяє виділити ключові елементи, які важливі для інтерпретації літератури про Голокост як цінну пам'ятку. Літературні знахідки Голокосту, розглянуті в різних літературних жанрах, виявляються по-різному – як це можна показати на прикладі порівняння щоденника, мемуарів, оповідання, поезії та роману.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки можна зазначити, що в цій статті ми змогли розглянути концтабірну літературу Голокосту, як досить важливу частину такої літератури. Також було виявлено ключові проблеми, такі як нездатність охопити всю повноту Голокосту та боротьба за слова, з якими автори, що пережили такі події, дійсно зіткнулися як з унікальними викликами у своїх зусиллях представити літературу концтабірних таборів через твори. Критична грамотність починає проникати в освітню практику, пов'язану з вивченням літератури. При розгляді ключових особливостей, проблем концтабірної літератури як артефакту з точки зору виділяється унікальність такої літератури як самостійного жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berger A. The Burden of Inheritance *Milbauer*. 2013. P. 64–85. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5703/shofar.31.3.64>
2. Friedlander S. Trauma, Transference and “Working through” in Writing the History of the “Shoah”. *History and Memory*. 1992. P. 39–59.
3. Primo P. Survival in Auschwitz. *BN Publishing*. 2007.
4. Patterson D. Emil L. Fackenheim: A Jewish Philosopher's Response to the Holocaust. *Syracuse University Press*. 2008.
5. Rosenfeld A. A Double Dying: Reflections on Holocaust Literature. *Indiana University Press*. 1980.
6. Sachs N. O the Chimneys: Selected Poems. *Farrar Straus Giroux*. 1967.
7. Teichman M. Literature of Agony and Triumph: An Encounter with the Holocaust. 1976. P. 613–618.
8. Totten S. A Note: Why Teach About the Holocaust? *Canadian Social Studies*. 1997. № 31. P. 176–177.
9. Szalamow W. Nowa proza. Zapiski z lat siedemdziesiątych [Нотатки з 1970-х років]. *Nowyj mir*. 1989. № 12. P. 206.
10. Wiesel E. Dimensions of the Holocaust. *Northwestern University Press*. 1990.
11. Wiesel E. Elie Wiesel Interview. 2004. URL: www.nobelprize.org/prizes/peace/1986/wiesel/interview/.
12. Young J. Interpreting Literary Testimony: A Preface to Rereading Holocaust Diaries and Memoirs. *New Literary History*. 1987. URL: <https://www.jstor.org/stable/468737>.

REFERENCES

1. Berger, A. (2013). The Burden of Inheritance *Milbauer*. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5703/shofar.31.3.64>
2. Friedlander, S. (1992). Trauma, Transference and “Working through” in Writing the History of the “Shoah”. *History and Memory*. P. 39–59.
3. Primo, P. (2007). Survival in Auschwitz. *BN Publishing*.
4. Patterson, D., Emil, L. (2008). Fackenheim: A Jewish Philosopher’s Response to the Holocaust. *Syracuse University Press*.
5. Rosenfeld, A. (1980). A Double Dying: Reflections on Holocaust Literature. *Indiana University Press*.
6. Sachs, N. (1967). O the Chimneys: Selected Poems. *Farrar Straus Giroux*.
7. Teichman, M. (1976). Literature of Agony and Triumph: An Encounter with the Holocaust.
8. Totten, S. (1997). A Note: Why Teach About the Holocaust? *Canadian Social Studies*. № 31.
9. Szalamow, W. (1989). Nowa proza. Zapiski z lat siedemdziesiątych. *Nowyj mir*. № 12. P. 206.
10. Wiesel, E. (1990). Dimensions of the Holocaust. *Northwestern University Press*.
11. Wiesel, E. (2004). Elie Wiesel Interview. URL: www.nobelprize.org/prizes/peace/1986/wiesel/interview/.
12. Young, J. (1987). Interpreting Literary Testimony: A Preface to Rereading Holocaust Diaries and Memoirs. *New Literary History*. URL: <https://www.jstor.org/stable/468737>.

THE GENRE OF CONCENTRATION CAMP LITERATURE AND THE HOLOCAUST

Ishchenko Natalia Anatoliivna

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Foreign Philology
V. I. Vernadsky Taurida National University
33, John McCain Str., Kyiv, Ukraine*

Orlova Anastasia Volodymyrivna

*Student at the Department of Foreign Philology
V. I. Vernadsky Taurida National University
33, John McCain Str., Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the genre of concentration camp literature and the role of the Holocaust in it. The role of such literature as a useful method of revealing the testimonies and experiences of Holocaust survivors is shown. Thus, this topic has acquired a certain status in literature. Today there are a huge number of different texts that cover the Holocaust in many ways, covering almost all literary genres. The article analyzes concentration camp literature as a genre. In particular, the role of the Holocaust as an event that became the basis for the creation of the genre of concentration camp literature is analyzed. In literary criticism, this genre is often applied to literature that deals with the topic of German Nazi camps, in particular concentration and death camps, and refers to the events of the Holocaust. Such texts are outstanding and unique in the way they treat the Holocaust, how they reached human hearts and minds, and how others began to further explore the events of those horrific times after their publication. The article determines that in order to truly present concentration camp literature as a literary monument, it is also important to evaluate the defining features of those who survived the terrible events of the Holocaust. Many of them tried to use the art of writing to overcome all the horrors they saw, and most of all, what they had to endure physically and psychologically in the concentration and death camps, or Jewish ghettos, and what they suffered and continue to suffer from to this day. It is investigated that on the example of the work of some representatives of this genre we can consider that such literature is historical material. The author explores the uniqueness of concentration camp literature as an independent genre.

Key words: concentration camp, literature, genre, Holocaust, history, camps.

УДК 811.11'42'22

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.13>

КРИТЕРІЇ ТЕКСТУАЛЬНОСТІ У РОМАНІ ЕММІ ТАН «КЛУБ ВЕСЕЛОЩІВ І УДАЧІ»

Карп Марта Андріївна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна

Оліярник Ірина Василівна

студентка кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна

У сучасній лінгвістиці все ще не існує універсального визначення для терміну «текст». З лінгвістичної точки зору текст – це комунікативне явище, яке відповідає сімом критеріям текстуальності. Текстуальність є основною властивістю, яка робить певний набір речень текстом. Вона характеризує текст за сімома основними ознаками: когезією, когерентністю, інтенціональністю, прийнятністю, інформативністю, ситуаційною зумовленістю та інтертекстуальністю. Якщо будь-який із критеріїв текстуальності порушено, то текст не виконує комунікативну функцію. В результаті дослідження було проаналізовано кожен з критеріїв відповідно до теорії текстуальності В. Дресслера і Р. А. де Богранда. Для демонстрації і підтвердження теоретичних даних було використано приклади уривків з роману Еммі Тан “The Joy Luck Club” англійською мовою та його версії «Клуб веселощів і удачі» українською мовою. Важливо відзначити, що ключовими критеріями є когезія та когерентність, адже вони відповідають за структурно-граматичну та семантико-змістову зв'язність тексту. Іншими важливими критеріями є інтенціональність та прийнятність, бо саме ці критерії більш пов'язані з змістом тексту. Ці критерії допомагають оцінити наміри автора тексту передати власне бачення та спроможність читача сприйняти та правильно інтерпретувати текст. Неможливо не врахувати критерій інформативності, адже цінність тексту полягає в його новизні. Наступним критерієм є ситуаційна зумовленість, що відповідає за доцільність тексту у поточній або повторюваній ситуації. Останнім, але не менш важливим критерієм є інтертекстуальність. Інтертекстуальність необхідно врахувати при написанні тексту конкретного типу, адже вона впливає на те, чи текст зможе справити очікуване враження на читача. В рамках дослідження необхідно наголосити на важливості взаємозв'язку всіх критеріїв для того, щоб певний набір речень міг набути ознак тексту. Результатом дотримання всіх критеріїв текстуальності є текст, який виконує комунікативну функцію.

Ключові слова: текстуальність, когезія, когерентність, інтенціональність, прийнятність, інформативність, ситуаційна зумовленість, інтертекстуальність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що існує лише невелика кількість досліджень в сфері лінгвістики тексту, в центрі уваги яких є текстуальність. Текстуальність є базовим поняттям у дослідженні структури тексту. Варто зазначити, що критерії текстуальності мають специфічні форми реалізації, які можуть змінюватися залежно від функціонального стилю тексту та змін його лексичних, граматичних та структурних ознак. Тому дослідження критеріїв текстуальності в романі Еммі Тан “The Joy Luck Club” англійською мовою та його версії «Клуб веселощів і удачі» українською мовою дозволить зрозуміти особ-

ливості текстуальності у такому літературному жанрі як роман.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорію текстуальності вивчали такі науковці як Р. А. де Богранд, В. Дресслер, А. Нойберт, Г. М. Шрев та Р. Фаулер та інші. У 1981 році Р. А. де Богранд і В. Дресслер у своїй праці “Introduction to Text Linguistics” висунули тезу про те, що текстуальність – це головна характеристика тексту. У своєму дослідженні вони намагалися донести, що головними критеріями текстуальності є когезія текстів і когерентність внутрішніх текстових світів. Поряд із ними вони розглядали ще п'ять критеріїв текстуальності: інтенціональність, прийнятність, інформативність, ситуаційну зумовленість та

інтертекстуальність. Р. Фаулер у своєму дослідженні узагальнив ознаки когезії, динамічності, локалізованості терміном текстуальність.

Мета роботи полягає у дослідженні критеріїв текстуальності та проведенні нарративного аналізу щодо особливостей їх функціонування в романі Еммі Тан “The Joy Luck Club” та його версії «Клуб веселоців і удачі» українською мовою.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань:

- дослідити теоретичні передумови дослідження критеріїв текстуальності відповідно до теорії текстуальності В. Дресслера і Р. А. де Богранда;

- здійснити нарративний аналіз критеріїв текстуальності у тексті роману Еммі Тан “The Joy Luck Club” англійською мовою та його версії «Клуб веселоців і удачі» українською мовою;

- визначити перспективи подальших досліджень

Виклад основного матеріалу дослідження.

Когезія – це найважливіший принцип і критерій текстуальності. Для великих обсягів тексту існують мовні засоби, які показують, як уже використані структури та конструкції можна повторно застосувати, змінити або стиснути. Серед таких засобів є повторення, часткове повторення, паралелізм, парафраз, проформа та еліпсис (Beaugrande&Dressler, 1981). У рамках цього дослідження ми використали приклади з роману «Клуб веселоців і удачі», щоб наочно продемонструвати кожен із цих засобів.

Розглянемо повторення як одну з характеристик когезії. Ми звернемо увагу лише на лексичну повторюваність, тобто повторення тих самих слів, виразів або конструкцій. Наприклад:

[1.] *Behind each hill, I could see shadows of another fish, and then another and another. За кожною з тих гір я бачила тінь від іншої такої рибини, а потім ще і ще* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Часткове повторення передбачає використання тих самих основних компонентів слова, але перенесення їх до іншого класу слів. Наприклад:

[2.] *Promise! Promise! Honey-sweetheart, my promise is as good as gold. Обіцяю! Обіцяю! Милий, моя обіцянка на вагу золота* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Паралелізм передбачає повторне використання тих самих структурних шаблонів, але наповнення їх різними виразами. Приклади з роману «Клуб веселоців і удачі» наочно демонструють такі повторення:

[3.] *And if you could float down this river and eat the moss for food, you would be strong enough to climb the peak. If you slipped, you would only fall into a bed of soft moss and laugh. And once you reached the top, you would be able to see everything І якби ти могла спуститись вниз цієї річкою і поїсти мох, то ти була б достатньо сильною, щоб піднятися на вершину. Якби ти послизнулася, ти б впала на ліжко з м'якого моху і лише засміялась. І як тільки ти досягла б вершини, ти б змогла побачити все...* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Наступною характеристикою когезії є використання парафраза. Парафраз – це повторення змісту зі зміною виразів. Поняття парафраза утотожнюється з поняттям синонімії. Наприклад:

[4.] *I'm drawn first to a large platter of chaswei, sweet barbecued pork cut into coin-sized slices. Спочатку мене приваблює велика таця часвею, солодкої смаженої свинини, нарізаної скибочками завбільшки з монету* (Тан, 2005; Тан, 1989).

У тексті роману Еммі Тан «Клуб веселоців і удачі» можна виділити проформи, короткі слова, позбавлені власного конкретного змісту, які можна зустріти в тексті замість більш детермінованих виразів, що активують зміст. Найвідомішими проформами є займенники, які функціонують замість іменників або іменникових фраз, з якими вони співвідносяться (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад:

[5.] *A son can never go to somebody else's house to live. If he went, he would lose any hope for a future. Сину ніколи не слід йти жити в чужий дім. Якби він пішов, то втратив би надію на майбутнє* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Ще одним когезійним засобом, який сприяє компактності та ефективності тексту, є еліпсис. Еліпсис як стилістична фігура у літературі полягає в опущенні певного члена речення чи словосполучення, які легко можна зрозуміти за змістом поетичного мовлення. Наприклад:

[6.] *We need to think about what our marriage is really based on...not this balance sheet, who owes who what. Нам потрібно думати про те, на чому насправді базується наш шлюб...не бухгалтерський баланс, хто кому що повинен* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Когезію необхідно також розглянути через поняття часу та аспекту (Beaugrande&Dressler, 1981). У тексті роману Еммі Тан використано різні часові форми у різних аспектах, адже героїні розповідають свої історії в одразу кількох часових рамках.

[7.] Auntie Lin *explains* how mad she got at a store clerk who *refused* to let her return a skirt with a broken zipper. Тітонька Лін *розповідає*, як вона *розлютилася* на продавця магазину, який *не дозволив* їй повернути спідницю зі зламаною блискавкою (Тан, 2005; Тан, 1989).

Чітким засобом для сигналізації про зв'язки між подіями чи ситуаціями є сполучення та використання сполучних виразів. Слід обговорити принаймні чотири основні типи: кон'юнкцію, диз'юнкцію, контраюнкцію та субординацію (Beaugrande&Dressler, 1981).

Кон'юнкція у тексті роману Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі» представлена сполучниками "*and – і/ї/та*", "*moreover – більше цього*", "*also – також*", "*in addition – на додаток*", "*besides – окрім*", "*furthermore – крім цього*", та іншими.

Диз'юнкція у тексті роману виражена сполучником "*or – або*" (іноді розширюється до "*either... , ...or – або... , ...або*", "*ні... , ...ні*").

Контраюнкція виражена найчастіше сполучником "*but – але*", рідше сполучниками "*however – однак*", "*yet – проте*", "*nevertheless – тим не менше*", та іншими.

Субординація представлена в тексті сполучниками "*because – тому що*", "*since – оскільки*", "*as – тому*", "*thus – таким чином*", "*while – в той час як*", "*therefore – внаслідок цього*", та іншими.

Наступним критерієм текстуальності є когерентність. Деякі вирази мають кілька значень, але за нормальних умов у тексті можливе лише одне значення. Якщо передбачуваний сенс не відразу зрозумілий, з'являється невизначеність. Тривалу невизначеність можна назвати неоднозначністю, якщо вона ймовірно не передбачається, або полівалентністю, якщо автор тексту справді мав намір передати кілька сенсів одночасно (Beaugrande&Dressler, 1981). У романі Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі» є безліч виразів, які пов'язані з китайською культурою і значення яких є неочевидними для звичайного читача і залишають певний простір для власного трактування.

[8.] One was about a greedy girl whose belly grew fatter and fatter. This girl poisoned herself after refusing to say whose child she carried. When the monks cut open her body, they found inside a large white winter melon. Одна з історій була про жадібну дівчину, чий живіт ставав все більшим і більшим. Ця дівчина отруїла себе, відмовившись сказати, чю дитину вона носить. Коли монахи розрізали її тіло, вони виявили всередині велику білу зимову диню (Тан, 2005; Тан, 1989).

У китайській культурі біла зимова диня є символом жадібності, проте без додаткових знань читач може інтерпретувати цей символ й у інших значеннях.

Текст «має сенс», тому що існує певна безперервність сенсів серед знань, активованих конкретними виразами тексту. Можна з впевненістю сказати, що текст роману «Клуб веселощів і удачі» наповнений сенсом.

Варто зауважити, що користувачі мови, використовуючи або стикаючись із певним виразом, мають тенденцію активувати приблизно ту саму частину знань (Beaugrande&Dressler, 1981). Таким чином, читачі роману «Клуб веселощів і удачі» повинні володіти певними базовими знаннями, щоб їх активувати в процесі прочитання твору і повністю розуміти значення всіх виразів. Читача повинні розуміти поняття імміграції, бікультуризму та багато інших.

Варто зазначити, що значення концепції є сумою її можливих використань. Існує певна ймовірність того, що концепція охопить знання читача, де кожне поняття з'являється в одному чи кількох відношеннях до інших. Компоненти, важливі для ідентичності концепції, становлять детермінаційне знання (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад, в тексті роману є безліч тверджень, які є звичними і загальноприйнятими в китайській культурі:

[9.] Chinese people do business, do medicine, do painting. Китайці займаються бізнесом, медициною, малюють (Тан, 2005; Тан, 1989).

Компоненти, які справджуються для більшості, але не для всіх прикладів концепції, становлять типове знання:

[10.] Usually people ring the buzzer downstairs first. Зазвичай люди дзвонять в домофон внизу (Тан, 2005; Тан, 1989).

Компоненти, які є правдивими лише у деяких випадках, становлять випадкове знання. Наприклад, віра в те, що життєвий шлях людини визначений через дату народження:

[11.] Children were predisposed to certain dangers on certain days, all depending on their Chinese birthdate. Діти були схильні до потрапляння у певні небезпеки у певні дні, все залежно від їх китайської дати народження (Тан, 2005; Тан, 1989).

Коли певні вирази використовуються в комунікації, відповідні концепції та відносини активуються в ментальному робочому просторі. Цей процес ми можемо назвати активним зберіганням. Знання, які лежать в основі текстової діяльності зазвичай фігурують як глобальні шаблони, які зіставляють та специфікують для створення тексту і його сприйняття (Beaugrande&Dressler, 1981).

Коли якийсь елемент знань активується, здається, що інші елементи, тісно пов'язані з ним у ментальній пам'яті, також стають активними. Цей принцип часто називають ланцюжковою активацією. У процесі сприйняття ланцюжкова активація дає змогу формувати складні асоціації, створювати передбачення та гіпотези, а також розгортати ментальні образи далеко за межі того, що насправді стає явним у тексті. Детермінаційні та типові знання особливо схильні до ланцюжкової активації, хоча випадкові знання також можуть бути залучені, якщо вони досить сильно закарбовані у власному досвіді (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад:

[12.] *She is stuffing wonton, one chopstick jab of gingery meat dubbed into a thin skin and then a single fluid turn with her hand that seals the skin into the shape of a tiny nurse's cap. Вона саме фарширує вонтони і вправно розкладає пахуче м'ясо на тонке тісто, а потім одним плавним рухом руки запаковує оболонку так, що вона нагадує крихітний капелюшок, як у санітарки* (Тан, 2005; Тан, 1989).

У цьому уривку з роману Еммі Тан згадується китайська страва вонтони. Оскільки читач необов'язково знайомий з китайськими стравами, то авторка додає деталі щодо приготування та інгредієнтів страви, а також проводить паралелі з капелюшком санітарки. Таким чином, читач, який володіє попередніми знаннями про приготування їжі й про вигляд шапочки, може легко створити в своєму уявленні шаблон образу вонтонів.

Е. Тулвінг у 1972 ввів поняття епізодичної пам'яті на противагу семантичній пам'яті. Епізодична пам'ять містить записи власного досвіду, тоді як семантична пам'ять відображає властиві моделі організації знань (Tulving, 1972). Проте ці поняття важко проілюструвати за допомогою звичайних прикладів з тексту і вони потребують глибшого аналізу.

З точки зору економічності, кожен елемент знань може зберігатися в системі лише один раз, незалежно від того, скільки конфігурацій міститиме цей елемент. Така система забезпечує велику економію зберігання, але вимагає значні витрати на пошук (Beaugrande&Dressler, 1981).

У рамках цього дослідження необхідно дослідити деякі різновиди глобальних шаблонів. Фрейми – це глобальні шаблони, які містять загальні знання про якусь центральну концепцію. Наприклад:

[13.] *Christmas present. Різдвяний подарунок* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Схеми – це глобальні моделі подій і станів у впорядкованих послідовностях, пов'язаних за часовою близькістю та причинністю. Плани – це глобальні схеми подій і станів, що ведуть до визначеної заздалегідь мети. Сценарії – це стійкі плани, які дуже часто створюють для визначення ролей учасників та їхніх очікуваних дій. Всі ці глобальні шаблони є дуже важливими в контексті визначення когерентності (Beaugrande&Dressler, 1981).

В рамках цього дослідження необхідно також розглянути питання про спадкову передачу знань, тобто передачу знань між предметами того самого або подібного типу або підтипу (Beaugrande&Dressler, 1981). В поданому уривку з роману «Клуб веселоців і удачі» можна простежити такі взаємозв'язки:

[14.] *This bird, boasted the market vendor, was once a duck that stretched its neck in hopes of becoming a goose, and now look! – it is too beautiful to eat. Цей птах, хвалився торговець на базарі, був колись качкою, яка витягнула шию, сподіваючись стати гускою, а тепер подивіться! – він занадто красивий, його щоб їсти* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Когезія і когерентність є найбільш очевидними та важливими критеріями текстуальності. Проте вони не можуть забезпечити абсолютну межу між текстами та не текстами в комунікативному аспекті, тому ми повинні включити інтенціональність та прийнятність до стандартів текстуальності. Розглянемо більш детально критерій інтенціональності.

Поняття інтенціональності було створено для того, щоб охопити наміри творця тексту. У найбезпосереднішому розумінні цього критерію творець тексту має намір перетворити певну мовну конфігурацію у когезійний і когерентний текст (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад, в уривку діалогу з тексту роману Еммі Тан «Клуб веселоців і удачі» не вистачає певної когезії.

[15.] *I don't know.... I don't know. Everything... the way we account for everything. Не знаю.... Не знаю. Все...рахуємо все* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Інколи творець тексту може навмисно погіршити когерентність для отримання особливого ефекту. Наприклад, автор тексту може забажати приховати деякі знання, але в той самий час він може видати ці знання через порушення когерентності.

[16.] *My brothers had deaf ears. Мої брати були глухими* (Тан, 2005; Тан, 1989).

У цьому короткому уривку з роману Еммі Тан читача ставлять перед фактом, що брати героїні є глухими, проте згодом з контексту

і діалогів стає очевидно, що йдеться не про фізичну ваду, а лише про те, що брати ігнорували прохання матері.

У ширшому розумінні цього терміну, інтенціональність позначає всі способи, які творці текстів використовують для досягнення та реалізації своїх намірів. Велика кількість досліджень була присвячена темі інтенціональності у різних дисциплінах. Дж. Сірл розвинув поняття «мовленнєвих актів», тобто дій, які навмисно чи умовно виконує висловлювання тексту (Searle, 1969).

Хоча теорія мовленнєвих актів зробила вражаючий внесок у вивчення прагматики, вона має деякі внутрішні обмеження. Розглянемо спочатку «ілокутивні акти». У тексті роману Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі» є безліч таких прикладів, де дія досить прозора, тому що висловлювання саме по собі є дією:

[17.] *I'm sorry enough to apologize. «Мені достатньо шкода, щоб попросити пробачення» (Тан, 2005; Тан, 1989).*

Дієслова для дій поширених у юридичних і парламентських операціях називають перформативами. Проте повсякденне спілкування є набагато більш різноманітним і менш прозорим. Багато звичайних намірів навряд чи є завжди очевидними і їх можна зрозуміти лише з контексту. Тому теорія мовленнєвого акту є досить неповною у своїх звичайних рамках, і вона не в змозі оцінити взаємодію конвенцій із поточним контекстом. Наприклад:

[18.] *I wish you wouldn't do that, telling everybody I'm your daughter. Я б хотіла, щоб ти не розповідала всім, що я твоя донька* (Тан, 2005; Тан, 1989).

У цьому висловлюванні однієї з героїнь виражений прихований намір висловити своє почуття сорому через дії її матері.

Більш загальний підхід був розроблений П. Граймасом. Він пропонує набір «максимів», яких творці текстів зазвичай дотримуються в розмові. Максима кількості означає зробити свій внесок настільки інформативним, наскільки потрібно. Максима якості пов'язана з правдивістю і полягає в тому, щоб не подавати інформацію, яку ви вважаєте неправдою, або ту, для якої у вас немає відповідних доказів. Максима релевантності стосується того, що текст повинен бути актуальним. Максима способу зазначає, що важливо висловлювати наміри прозоро та чітко їх обґрунтовувати (Greimas, 1967).

У рамках цього дослідження необхідно також розглянути планування як здатність уявляти альтернативні майбутні стани та працю-

вати над досягненням конкретного бажаного. Розглянемо також інтерактивне планування. Наприклад, ваш план може вимагати переконати інших, що вони допоможуть вам у досягненні мети (Beaugrande&Dressler, 1981). Одна з героїнь роману прагне переконати іншу в тому, що її текст насправді непоганий і вона зможе його виправити.

[19.] – *June, I really don't think...*

– *Rewrites are free. I'm just as concerned about making it perfect as you are.*

– *Джун, я справді не думаю...*

– *Я перепишу це безкоштовно. Я так само, як і ти стурбована тим, щоб зробити текст ідеальним* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Наступним етапом цього дослідження є представлення критерію прийнятності, як вираження ставлення одержувача тексту в комунікації. У найбезпосереднішому розумінні цього терміну отримувачі тексту повинні прийняти мовну конфігурацію як когезійний і когерентний текст, який можна використовувати (Beaugrande&Dressler, 1981).

Відповідності між інтенціональністю та прийнятністю надзвичайно заплутані. У ширшому розумінні терміну «прийнятність» включає в себе прийняття як активну готовність брати участь у дискурсі та розділяти мету. Таким чином, прийняття є самостійною дією і передбачає вступ у взаємодію дискурсу з усіма можливими наслідками (Beaugrande&Dressler, 1981). Відмова прийняття традиційно здійснюється за допомогою явних сигналів. Наприклад, у романі «Клуб веселощів і удачі» це такий вираз:

[20.] – *Ma, I can't...I can't see you now. I'm busy.*

– *Мамо, я не можу... Я не можу бачити тебе зараз. я зайнята* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Термін інформативність використовують для позначення ступеня, до якого презентація знань є новою або несподіваною для одержувачів. Варто, зауважити, що інформативність тексту нерозривно пов'язана з його змістом.

Питання про те, як різні мовні системи взаємодіють, щоб визначити ці ймовірності, є набагато менш простим і недостатньо вивченим. Послідовність може складатися з синтаксично ймовірних елементів (отже, мати низьку інформативність з точки зору когезії), але концептуально малоімовірних (отже, мати високу інформативність у своїй когерентності) (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад:

[21.] – *You can't have luck when someone else has the skill.*

– *Ти не можеш мати везіння, коли хтось інший має навик* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Структура цього речення є звичайною, а отже інформативність низька з точки зору когезії, проте висока відповідно до когерентності через унікальність змісту.

[22.] – *Not too many good things, this menu.*

– *Не такий великий вибір, це меню* (Тан, 2005; Тан, 1989).

У цьому уривку незв'язна структура речення демонструє погане володіння мовою однієї з героїнь роману «Клуб удачі і веселоців». Відповідно це речення демонструє низьку інформативність відповідно до когерентності, проте високу інформативність через когезію.

Необхідно розглянути припущення про діапазон загальних ймовірностей, а саме діапазон із трьох порядків інформативності, кожен із яких достатньо широкий, щоб користувачі людської мови могли розрізнати їх під час фактичного спілкування.

Інформативність першого порядку передає максимальну передбачуваність. Змістовні слова є більш інформативними, як правило. Однак творець тексту може змінити звичайні ролі цих двох типів слів. Наприклад, в тексті можна зустріти незвичні випадки використання службових слів (Beaugrande&Dressler, 1981):

[23.] *I remembered watching my mother pushing a silver needle in and out. Я пам'ятаю, як моя мати вводила та виводила срібну голку* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Стандартними процедурами, застосованими до мовних одиниць першого порядку в комунікації, були б ті, які зрозумілі за замовчуванням і ті, яким зазвичай надається перевага над конкуруючими альтернативами (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад, одне з загальноновизнаних та прийнятих правил гри в шахи, описане в романі «Клуб веселоців і удачі»:

[24.] *The pawns can only move forward one step, except on the first move. Пішаки можуть рухатися вперед лише на один крок, за винятком першого ходу* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Коли значення мовної одиниці перебуває нижче верхнього діапазону ймовірності, ми отримуємо інформативність другого порядку.

[25.] *Some are seeds that are planted when you are born, placed there by your father and mother and their ancestors before them. Деякі з думок – це насіння, які посіяли ваші батьки у ваших головах, коли ви народилися, а перед тим їхні предки посіяли ці думки у них* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Цей уривок з роману містить доволі очевидну інформацію, проте вона оформлена незвичним чином із допомогою метафори «сіяти думки».

Мовні одиниці, які спочатку здаються поза набором більш-менш ймовірних варіантів

передають інформативність третього порядку. Це порівняно рідкі випадки, які вимагають багато уваги та ресурсів для опрацювання, але, натомість, є більш цікавими.

[26.] *A girl with a crooked nose is bound for misfortune. Дівчині з кривим носом загрожує нещастя* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Це твердження однієї з героїнь роману є абсолютно безглуздим і підкріплене лише її власним баченням. Безглуздість тексту є наслідком відсутності безперервності між подією та нашими знаннями і досвідом (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад, у цьому уривку з роману подана інформація, яка не є логічною і стосовно якої важко пояснити причинно-наслідкові зв'язки:

[27.] *This house was built too steep, and a bad wind from the top blows all your strength back down the hill. Цей будинок побудований надто стрімко, і поганий вітер з вершини здуває всі ваші сили назад з пагорба* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Мовні явища, які суперечать детермінаційним знанням, дезорієнтують більше, ніж ті, які суперечать типовим. І порушення типових знань буде більше тривожним, ніж випадкових (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад, в одному з розділів роману «Клуб веселоців і удачі» одна з героїнь згадує як у дитинстві бачила китайця у костюмі Санта Клауса. Цей образ настільки не співпадав з образом Санти в її голові, що вона заявила:

[28.] *Santa Claus was not Chinese. Санта Клаус не був китайцем* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Термін ситуаційна зумовленість є загальним позначенням факторів, які роблять текст релевантним для поточної або повторюваної ситуації. Одним із найпростіших видів неправдоподібності є диспропорція частоти, яка підкреслює статистичний підхід до теорії інформації. Якщо присутня особа повторює певні слова чи конструкції так часто, як в цьому уривку з роману «Клуб веселоців і удачі», то моніторинг необхідний:

[29.] *It was the story she would always tell me when she was bored when there was nothing to do when every bowl had been washed and the Formica table had been wiped down twice when my father sat reading the newspaper. Це була історія, яку вона завжди розповідала мені, коли їй було нудно, коли не було чим зайнятися, коли всі миски були вимиті, а стіл Форміка двічі витертий, коли мій батько сидів і читав газету* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Моніторинг також може служити для того, щоб вказати на деяку відсутність безперервності, яку потрібно знизити, наприклад, коли дії людей здаються безпричинними:

[30.] – *She had a new idea inside her head, – said my father. – But before it could come out of her mouth, the thought grew too big and burst. It must have been a very bad idea.*

– У неї в голові була нова ідея, – сказав мій батько. – Але перш ніж вона встигла вирватися з її вуст, ця думка стала надто великою й вибухнула. Мабуть, це була дуже погана ідея (Тан, 2005; Тан, 1989).

Просто коментуючи неочікувані події, спостерігачі знову підтверджують свої власні судження та шукають подібного підтвердження від інших. Таким чином, спостереження за ситуацією надзвичайно вірогідне, коли різні учасники мають протилежні уявлення про те, що відбувається (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад у романі «Клуб веселощів і удачі» присутній діалог, де одну і ту саму подію учасники комунікації трактують по-різному. Дружина не їсть морозиво і чоловік це трактує як дієту, а мати і власне сама дружина знають, що вона його просто не любить.

Межа між мониторингом і управлінням ситуацією нечітка і її найкраще можна описати в термінах домінування. Управління ситуацією можна з користю дослідити з точки зору теорії планування. Якщо ресурси надто обмежені для досягнення цілей кожного учасника, можна очікувати, що виникне конфліктна ситуація. Наприклад:

[31.] – *This traitor, – read the executioner, – is sentenced to die the death of a thousand cuts.*

– Цей зрадник, – читав кат, – засуджений до смерті від тисячі порізів (Тан, 2005; Тан, 1989).

З цього прикладу можна зрозуміти, що кат виносить і виконує вирок, який вважає справедливим і очевидним для інших. Тому тут немає місця для будь-яких переговорів.

Р. Шанк пропонує набір для планування, який часто використовується під час переговорів щодо цілей. Ви можете просто попросити інших людей зробити щось або дати вам щось. Спровокувати якусь тему, де «провокування» є дискурсивною дією згадки про те, що вже відомо (Schank, 1975). Ви можете інформувати людей про причину, чому вони повинні співпрацювати. Також домовитись, щоб зробити їм послугу у відповідь, або дати їм щось, що вони бажають. Наприклад:

[32.] – *Please care for these babies with the money and valuables provided. When it is safe to come, if you bring them to Shanghai, 9 Weichang Lu, the Li family will be glad to give you a generous reward.*

– Будь ласка, подбайте про цих немовлят, ось вам гроші та цінності. Коли буде безпечно повертатись і ви привезете їх до Шанхаю, за адресою вулиця Вейчанг Лу 9, родина Лі буде рада дати вам щедру винагороду (Тан, 2005; Тан, 1989).

В цьому уривку з роману яскраво продемонстровано принцип компромісу. Один з учасників діалогу пропонує винагороду за надану послугу іншому учаснику.

Ви можете підвищити значення угоди, запропонувавши більш вигідні послуги або більш цінні речі. Ви можете погрожувати насильницькими діями або посилити перевагу за допомогою зброї чи інших методів. Наприклад:

[33.] *In fact, Harned Kelley & Davis threatened to sue if he walked away with even one client over the next year. Насправді компанія Harned Kelley & Davis погрожували подати до суду, якщо він піде хоч з одним клієнтом впродовж наступного року* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Як і багато інших процедур, планова ескаляція передбачає компроміс. Планувальник повинен знайти баланс між дієвістю та ефективністю. Компроміс часто зобов'язує витратити матеріальні ресурси, але в багатьох випадках він дає більший стимул (Beaugrande&Dressler, 1981).

Перейдемо до останнього критерію текстуральності, а саме до інтертекстуальності, що окреслює способи, якими створення та рецепція тексту залежать від знань учасників про інші тексти. Ці знання можуть бути застосовані за допомогою процесу, який можна описати терміном *посередництво*. Чим більша кореляція часу і процесу опрацювання між використанням поточного тексту та використанням текстів, які зустрічалися раніше, тим більше посередництво. Посередництво є набагато меншим, коли творці тексту цитують або посилаються на конкретні добре відомі тексти (Beaugrande&Dressler, 1981).

Наприклад, Еммі Тан використовує образи Королеви-Матері Західного Неба (Queen Mother of the Western Skies) та Майстра-Лучника (the Master Archer), які згадуються у багатьох китайських піснях, поезіях та романах. Вона описує виставу з цими героями китайської культури:

[34.] *And now a fairy – the Queen Mother of the Western Skies! – was flying toward the Master Archer. А тепер фея – Королева-мати західного неба! – летіла назустріч Майстру-Лучнику* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Проблема типу тексту ставить серйозний виклик для лінгвістичної типології, тобто

систематизації та класифікації мовних зразків. Хоча роман Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі», безсумнівно, є романом, він мало схожий на інші романи, які надійно входять у канон.

Другою проблемою інтертекстуальності є аллюзія тексту. Вона описує те, як люди використовують або посилаються на добре відомі тексти. У принципі, творець тексту може посилатися на будь-який текст, але на практиці це найчастіше популярні тексти, оскільки вони відомі для більш широкої читацької аудиторії (Beaugrande&Dressler, 1981). Наприклад:

[35.] *I was Cinderella stepping from her pumpkin carriage with sparkly cartoon music filling the air. Я була Попелюшкою, яка виходила зі своєї карети з гарбуза під гучну музику з мультика* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Текст повинен відповідати критеріям інших текстів у тому самому дискурсі, а не лише намірам учасників і ситуаційній обстановці. Тему твору можна вибирати, розвивати та змінювати. Важливо зауважити, що текст можна використати для моніторингу інших текстів.

Р. Райхман стверджує, що зв'язність комунікації необов'язково є очевидною на основі спільних концепцій текстів. Вона пропонує розрізняти загальні «проблеми, що викликають занепокоєння» та конкретні події та ситуації, з якими учасники стикаються та про які хочуть поговорити (Reichman, 1978). Наприклад, в

цьому уривку з роману Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі» бабуся прагне навчити свою внучку бути слухняною і завдяки повчальній ілюстративній історії демонструє що стається з дітьми, які не слухають старших:

[36.] *Another time, Popo told me about a girl who refused to listen to her elders. One day this bad girl shook her head so vigorously to refuse her auntie's simple request that a little white ball fell from her ear and out poured all her brains, as clear as chicken broth. Іншого разу Попо розповіла мені історію про дівчину, яка відмовлялась слухати старших. Одного разу ця погана дівчина так енергійно похитала головою, щоб відмовити тітоньчиному простому прохання, що маленька біла кулька випала з її вуха і весь її мозок витік. Він був прозорий, як курячий бульйон* (Тан, 2005; Тан, 1989).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в результаті дослідження було здійснено нарративний аналіз критеріїв текстуальності в романі Еммі Тан «Клуб веселощів і удачі». Було проаналізовано кожен з критеріїв відповідно до теорії текстуальності В. Дресслера і Р. А. де Богранда. Для демонстрації і підтвердження теоретичних даних було використано приклади уривків з роману Еммі Тан “The Joy Luck Club” англійською мовою та його версії «Клуб веселощів і удачі» українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тан Е. Клуб веселощів і удачі. Київ, 2005. 285 с.
2. Tan A. The Joy Luck Club. New York: G. P. Putnam's Sons, 1989. 352 p.
3. Beaugrande R. d., Dressler W. Introduction to Text Linguistic. London: Longman, 1981. 270 p.
4. Greimas A. La structure des actants du récit: Essai d'approche générative. *Word*. 23rd ed. London, 1967. P. 221–238.
5. Reichman R. Conversational coherency. *Cognitive Science*. 2nd ed. Amsterdam, 1978. P. 283–327.
6. Schank R. The structure of episodes in memory. *Representation and understanding studies in cognitive science*. New York, 1975. P. 237–272.
7. Searle J. Speech Acts. London: Cambridge, 1969. 90 p.
8. Tulving E. Episodic and semantic memory. *Organization of memory*. Cambridge, 1972. P. 382–404.

REFERENCES

1. Tan E. (2005). Klub veseloshchiv i udachi. [The Joy Luck Club]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Tan A. (1989). The Joy Luck Club. New York: G. P. Putnam's Sons.
3. Beaugrande R. d., Dressler W. (1981). Introduction to Text Linguistic. London: Longman.
4. Greimas A. (1967). La structure des actants du récit: Essai d'approche générative. *Word*. 23rd ed. London. P. 221–238.
5. Reichman R. (1978). Conversational coherency. *Cognitive Science*. 2nd ed. Amsterdam. P. 283–327.
6. Schank R. (1975). The structure of episodes in memory. *Representation and understanding studies in cognitive science*. New York. P. 237–272.
7. Searle J. (1969). Speech Acts. London: Cambridge.
8. Tulving E. (1972). Episodic and semantic memory. *Organization of memory*. Cambridge. P. 382–404.

STANDARDS OF TEXTUALITY IN THE NOVEL "THE JOY LUCK CLUB" BY AMY TAN

Karp Marta Andriivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
12, Stepana Bandery Str., Lviv, Ukraine*

Oliiarnyk Iryna Vasylivna

*Student at the Applied Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
12, Stepana Bandery Str., Lviv, Ukraine*

Linguistically speaking, the text is a communicative occurrence that meets seven standards of textuality. Textuality is the main property that makes a certain set of sentences a text. Cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, and intertextuality are its seven key standards. The text fails to serve a communicative purpose if any of the textuality standards are violated. Following the investigation, each standard was examined using V. Dressler and R. A. de Beaugrand's textuality theory. To illustrate and validate theoretical information, excerpts from the English and Ukrainian versions of Amy Tan's novel "The Joy Luck Club" were used. It is important to note that cohesion and coherence are considered to be the key standards, since they guarantee the text's structural-grammatical and semantic-content coherence. Other important standards are intentionality and acceptability, because these standards are more related to the content of the text. They serve to assess both the reader's comprehension and accurate interpretation of the text as well as the author's goal to convey their own vision. It is impossible not to take into account the standard of informativity, as the value of the text lies in its novelty. The next standard is situationality, which accounts for the appropriateness of the text in a current or recurring situation. The last, but not the least important standard is intertextuality. Intertextuality must be taken into account when writing a text of a specific type, because it affects whether the text will be able to make the expected impression on the reader. It is required to underline the significance of the interaction between all standards within the context of the study. The result of compliance with all textuality standards is a text that performs a communicative function.

Key words: *textuality, cohesion, coherence, intentionality, acceptability, informativity, situationality, intertextuality.*

УМОВИ УСПІШНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ

Ківенко Інна Олександрівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри «Філологія»

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Представлена стаття є спробою проаналізувати та описати умови успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення, який обрано об'єктом вивчення. Предметом дослідження слугують прагматичні умови реалізації вибачення, за яких досягається бажаний перлокутивний ефект. Для досягнення поставленої мети використано переважно теоретичні методи дослідження: метод аналізу та синтезу й метод порівняння, які в сукупності дозволили виділити умови успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення, виявити релевантні умови для вираження певного типу вибачення та продемонструвати когнітивні процеси, що відбуваються у свідомості людини, яка спричиняє шкоду. Важливо зауважити, що не всі лінгвальні форми вибачення передають його семантику, адже є й такі, що експлікують прикрість, жаль, співчуття, тощо. Саме тому вивчення екстралінгвальних умов реалізації вибачення, що впливають на його успіх, є доцільним для нашого дослідження. В залежності від соціально-психологічної дистанції між комунікантами, їхнього комунікативного статусу, ситуації спілкування та ставлення мовця до своєї провини, пропонуємо наступні види мовленнєвого акту вибачення: емпатичне вибачення, фатичне вибачення, офіційне вибачення. Головна відмінність між запропонованими видами мовленнєвого акту вибачення полягає в умові, що знаходиться у комунікативному фокусі при їхній реалізації. Для емпатичного вибачення релевантною є умова щирості: щире покаяння мовця у здійсненні негативної для адресата події передбачає отримання ним прощення для відновлення свого внутрішнього спокою. У випадку фатичного вибачення в комунікативний фокус головним чином потрапляє істотна умова, адже співрозмовникам важливо слідувати конвенціям та нормам соціальної взаємодії за різних обставин. Особливі контекстні параметри реалізації офіційного вибачення виводять в комунікативний фокус умову пропозиціонального змісту, оскільки такий мовленнєвий акт реалізується в обстановці несиметричних комунікативних відносин між учасниками спілкування й переслідує специфічні соціальні цілі, що пов'язані з особливими ритуалами організації суспільного життя в даній лінгвальній культурі.

***Ключові слова:** вибачення, емпатичне вибачення, комунікація, мовленнєвий акт, офіційне вибачення, фатичне вибачення.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Лінгвальні форми вибачення є поширеними в англійській культурі. Однак, слід розрізняти ті, що дійсно передають семантику вибачення, від тих, які реалізують прикрість, жаль, співчуття, тощо. Досі увагу лінгвістів привертають формули вибачення, що виконують ряд важливих соціальних функцій, спрямовані на підтримку гармонійних міжособистісних взаємовідношень між співрозмовниками та уникнення конфліктів. Необхідність вивчення функціонування формул із семантикою вибачення за різних екстралінгвістичних обставин, зокрема умови їхньої успішної реалізації зумовлюють **актуальність** представленої роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Традиційно мовленнєві акти вивчаються ізольовано, до уваги не береться їхнє контекстне оточення, умови реалізації, культурно зумовлені інтерактивні параметри і, як наслідок,

неможливо встановити дійсне комунікативне значення певної формули (вибачення в нашому випадку) в природній інтеракції.

Теоретичну базу нашого дослідження складають праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників: Дж. Остіна (1962) та Дж. Сьорля (1969, 1979), П. Браун та С. Левінсона (1987), П. Грайса (1975), Дж. Холмса (1990, 1995), Дж. Хауса (1988), Дж. Ліча (1983), Е. Олштайна (1983), А. Тросборга (1995), Л. В. Цурікової (2002, 2009), С. В. Дорда (1996), Т. М. Буренко (2019).

Під час дослідження було використано переважно *теоретичні методи*, а саме метод аналізу та синтезу та метод порівняння, що в сукупності дозволили виділити умови успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення, виявити релевантні умови для вираження певного типу вибачення (емпатичного, фатичного, офіційного) та продемонструвати когнітивні процеси, що відбуваються у свідомості людини, яка спричиняє шкоду.

Формулювання мети і завдань статті.

Об'єктом нашого дослідження обрано мовленнєвий акт вибачення. **Предметом** вивчення слугують прагматичні умови реалізації досліджуваного мовленнєвого акту.

Мета роботи полягає у детальному аналізі умов успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення. Для досягнення поставленої мети розв'язано низку **завдань**:

- описано умови успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення;
- запропоновано класифікацію мовленнєвого акту вибачення в залежності від екстралінгвальних умов;
- проаналізовано умову пропозиціонального змісту для кожного виду вибачення;
- описано складові попередньої умови мовленнєвого акту вибачення;
- встановлено релевантність умови широти для кожного виду вибачення;
- визначено важливість істотної умови для певних ситуацій успішної реалізації вибачення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В межах сучасної прагматичної мовленнєвої акту вибачення досліджується з точок зору різних теорій. Більшість вчених виходить з того, що вибачення є соціально значущим експресивним мовленнєвим актом, що спрямований на досягнення або відновлення соціальної гармонії між мовцем та слухачем (Searle, 1969; Olshain, Cohen, 1983; Leech, 1983; Holmes, 1990, 1995; Grosborg, 1995; House 1988). Метою нашої роботи є аналіз комунікативних умов, що необхідні для успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення. Основними параметрами вважаємо наступні:

- **умова пропозиціонального змісту:** мовець визнає нанесення певної шкоди, реальної або потенційної, а також повністю усвідомлює тяжкість своєї провини;
- **попередня умова** передбачає три складові, а саме: 1) подія, що сталася, вважається недоречною, неправильною чи помилковою; 2) мовець спричиняє адресату шкоду, яка може бути як моральною, так і матеріальною; 3) мовець впевнений, що адресат очікує від нього здійснення акту вибачення, інакше в найближчому майбутньому ймовірно є поява неприємних для нього наслідків;
- **умова широти:** спричинена мовцем шкода «провокує» виникнення в нього певного психологічного дискомфорту; він відчуває каяття за те, що відбулося, та бажання змінити оцінку його дій, що склалася у адресата вибачення;
- **істотна умова:** вибачення є засобом відновлення порушеної кооперації та досягнення

комунікативної гармонії, що склалася до негативної події.

Отже, сутність мовленнєвого акту вибачення зводиться до того, що за допомогою певних слів, вимовлених за певних обставин, мовець одночасно приймає на себе відповідальність за шкоду, завдану адресатові, виражає жаль з цього приводу й, пропонуючи адресатові прийняти вибачення як компенсацію завданої шкоди, просить його зберегти існуючий баланс у відносинах.

Для більш детального аналізу умов успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення, останній, в залежності від соціально-психологічної дистанції між комунікантами, їхнього комунікативного статусу, ситуації спілкування та ставлення мовця до своєї провини, поділяємо на:

- емфатичне вибачення,
- фатичне вибачення,
- офіційне вибачення.

Умова пропозиціонального змісту, що визначає головний семантичний зміст вибачення, зводиться до визнання мовцем факту завдання певної шкоди адресату та його прохання не брати до уваги це в їхніх подальших відносинах. Більш того, мовець повністю усвідомлює тяжкість своєї провини, тому за допомогою вибачення він демонструє своє прагнення добитися вибачення з боку адресата. Ця умова має велике значення для **емфатичного** вибачення, адже мовець експлікує свої почуття з приводу негативної події, яка нанесла серйозну шкоду його партнеру з комунікації. У фокусі уваги знаходиться сам мовець, тому що він щиро прагне вибачення задля відновлення свого психологічного дискомфорту та визнання його власною відповідальності за скоєне.

Фатичне вибачення, що характеризується ритуальністю ситуації, передбачає, що мовець визнає завдання шкоди адресатові, однак, він певен, що шкода є мінімальною і насправді не потребує вибачення. Одночасно мовець прагне підтримати комунікативний баланс та перепрошує, таким чином демонструючи повагу до загальноприйнятих правил мовленнєвої поведінки за певних умов й зберігаючи своє «обличчя» та «обличчя» адресата, в термінах теорії П. Браун та С. Левінсона (Brown, Levinson, 1987).

В ситуаціях **офіційного** вибачення, наприклад, від організації засобом письмової комунікації, реалізація досліджуваного мовленнєвого акту підкорюється бажанню мовця слідувати загальноприйнятим правилам з метою підтримки свого власного позитивного іміджу. За таких обставин, незважаючи на визнання

факту завдання шкоди, прощення адресата не має ніякого значення.

Попередня умова, що встановлює контекстні параметри, необхідні для реалізації будь-якого із запропонованих нами типів мовленнєвого акту вибачення, описує минулу подію як негативну для адресата, недоречною, неправильною чи помилковою, що в наслідок може призвести до розбіжностей між комунікантами. При цьому мовець усвідомлює, що здійснення ним акту вибачення є очікуваним, оскільки дозволить уникнути неприємностей в майбутньому. Ця умова є важливою для реалізації **емфатичного** вибачення, посилене обов'язковим визнанням мовцем своєї власної провини в спричиненні шкоди співрозмовнику.

У випадку **фатичного** вибачення перед комунікантом стоїть завдання слідувати ustalеним конвенціям та нормам соціальної взаємодії задля гармонічної комунікації. Незважаючи на наявність шкоди з боку того, хто вибачається, його щирість не є релевантним фактором успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення.

Офіційне вибачення також має відмінні риси в межах попередньої умови успішності своєї реалізації. Оскільки негативна подія обов'язково призводить до зміни існуючого порядку речей, мовець вдається до вибачення з метою повернути ситуацію в первісний стан. При цьому реалізація мовленнєвого акту вибачення допомагає мовцю слідувати існуючим нормам соціального етикету й підтримувати гарні стосунки з іншими учасниками комунікації. Найбільш показовим є інституціоналізований контекст, коли, наприклад, представник організації змушений перепрошувати за затримку, яку він був не в змозі попередити. Тоді цей представник ідентифікує себе з усією організацією та говорить від її обличчя.

Умова щирості, що експлікує психологічний стан мовця на момент здійснення мовленнєвого акту вибачення, реалізується наявністю у адресанта певного психологічного дискомфорту, викликаного нанесеною шкодою, а також провинною за скоєне та бажанням змінити негативну для обох комунікантів ситуацію.

Для **емфатичного** вибачення невід'ємною рисою є щире покаяння мовця у здійсненні чи припущенні негативної для адресата події, адресант повністю визнає свою провинну. Він щиро жалкує і переживає з приводу неприємної як для нього, так і для його співрозмовника, події, як наслідок, він просить вибачення, якого дійсно потребує, оскільки отримання прощення є єдиною можливим способом для адресанта відновити внутрішній душевний спокій.

Щодо **фатичного** вибачення, то такий мовленнєвий акт не припускає щирості у побутовій комунікації, тому, з точки зору умови щирості, його можна охарактеризувати так:

1) мовець може як шкодувати, так і не шкодувати про заподіяння шкоди адресату;

2) ступінь визнання власної провини і ступінь каяття мовця можуть бути мінімальними або взагалі відсутніми, хоча ці характеристики в даному випадку не є релевантними, оскільки єдиним спонукальним мотивом для здійснення фатичного вибачення слугує бажання адресанта підтримати комунікативний баланс та дотриматися Принципу Кооперації в міжособистісних відносинах із адресатом.

У випадку **офіційного** вибачення умова щирості не є релевантною, оскільки адресант не перебуває з адресатом у соціально та психологічно близьких відносинах, тому визнання провини та каяття не спрямовані на підтримку психологічної близькості, а мовленнєвий акт вибачення слугує інструментом для досягнення соціально-гармонічного для всіх комунікантів стану справ.

Остання умова успішної реалізації мовленнєвого акту вибачення – **істотна умова**. Вона передбачає конвенційне комунікативне значення, що приписується адресантові вибачення. Поділяємо точку зору О. О. Плетньової, яка стверджує, що у ситуації вибачення будь-яке висловлювання його реалізації має відповідати наступній вимозі, а саме: висловлювання має бути конвенційним засобом вираження вибачення у даній лінгвокультурній спільноті (Плетньова, 2009). Інакше кажучи, мовець вживає певну лінгвальну форму у значенні вибачення, адже має намір за її допомогою здійснити мовленнєвий акт вибачення.

В ситуації **емфатичного** вибачення мовець прагне відновити комунікативну гармонію, а вживана ним конвенційна формула слугує інструментом реалізації його прагнення відновити позитивний стан справ.

Фатичного вибачення є ритуальним способом відновлення формальної комунікативної гармонії, при цьому мовець здійснює цей мовленнєвий акт відповідно до прийнятих у суспільстві правил спілкування та норм соціальної взаємодії, зумовлених існуючими в суспільстві конвенціями.

Офіційне вибачення дає можливість відновити комунікативну гармонію та є конвенційним засобом здійснення даної соціально зумовленої дії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє стверджу-

вати, що для кожного виду вибачення властиві певні критерії, які впливають на успіх його реалізації. Серед них головним вважаємо екстралінгвістичні умови спілкування, в межах яких кожен учасник комунікації діє у відповідності до своєї соціальної ролі, що зумовлює його комунікативний статус.

Головна відмінність між виділеними видами мовленнєвого акту вибачення полягає у тому, яка саме умова знаходиться у комунікативному фокусі при їх реалізації.

Для емафатичного вибачення релевантною є **умова щирості**.

У випадку фатичного вибачення в комунікативний фокус головним чином потрапляє **істотна умова**, адже співрозмовникам важливо слідувати конвенціям та нормам соціальної взаємодії за різних обставин. На відміну від емафатичного вибачення, фатичне – не потребує

щирості від адресанта, навіть незважаючи на попередню умову: перепрошує той, хто спричинив дійсну шкоду, і за допомогою вибачення приймає на себе відповідальність за цю шкоду.

Щодо офіційного вибачення, то особливі контекстні параметри його реалізації виводять в комунікативний фокус **умову пропозиційного змісту**, нейтралізуючи умову щирості та істотну умову, оскільки такий мовленнєвий акт реалізується в обстановці несиметричних комунікативних відносин між учасниками спілкування й переслідує специфічні соціальні цілі, що пов'язані з особливими ритуалами організації суспільного життя в даній лінгвальній культурі.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у детальному аналізі умов, що призводять до комунікативних непорозумінь та, як наслідок, неуспіху реалізації мовленнєвого акту вибачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буренко Т. М. Мовні засоби реалізації прямого вибачення в англійському дискурсі. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки*. 2019. № 2 (57). С. 37–42.
2. Дорда С. В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київський державний лінгвістичний університет. Київ, 1996. 16 с.
3. Плетнёва Е. А. Коммуникативно-прагматический диапазон формул извинения в британской языковой культуре : 10.02.04. Воронеж, 2009. 246 с.
4. Цурикова Л. В. Когнитивно-дискурсивная парадигма как новое направление написания и анализа речемыслительной деятельности. *Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство. Сборник в честь Е. С. Кубряковой*. Москва : Языки славянских культур, 2009. С. 76–92.
5. Цурикова Л. В. Проблема естественности дискурса в межкультурной коммуникации. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2002. 257 с.
6. Austin J. L. *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. 166 p.
7. Brown P., Levinson S. *Politeness : Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
8. Grice H. P. *Logic and Conversation. Syntax and Semantics 3 : Speech Acts* / Eds. P. Cole, J. Morgan. New York : Academic Press, 1975. P. 41-58.
9. Holmes J. *Apologies in New Zealand English. Language in Society*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1990. Vol. 19, # 2. P. 155-199.
10. Holmes J. *Women, Men and Politeness*. London : Longman, 1995. 254 p.
11. House J. "Oh excuse me please..." : Apologizing in a foreign language. *Englisch als Zweitsprache* / Eds. B. Kettmann, P. Bierbaumer, A. Fill, A. Karpf. Tuebingen : Gunter Narr Verlag, 1988. P. 303-324.
12. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.
13. Olshtain E., Cohen A. *Apology: A speech act set. Socio-linguistics and Language Acquisition* / Eds. N. Wolfson, E. Judd. Rowley, MA : Newbury House, 1983. P. 18–35.
14. Searle J. R. *Expression and Meaning. Studies in the theory of speech acts*. New York : Cambridge University Press, 1979. 187 p.
15. Searle J. R. *Speech acts : An essay in the philosophy of language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.
16. Trosborg A. *Interlanguage Pragmatics. Requests, Complains and Apologies. Studies in Anthropological Linguistics*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1995. Vol. 7. 410 p.

REFERENCES

1. Austin, J. (1962). *How to do things with words*. Oxford : Oxford University Press.
2. Brown, P., Levinson, S. (1987). *Politeness : Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press.

3. Burenko, T. (2019). Movni zasoby realizatsii priamoho vybachennia v anhlo movnomu dyskursi [The Language Means of Direct Apology Realization in English Discourse]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia : Humanitarni nauky*. № 2 (57), 37–42 [in Ukrainian].
4. Curikova, L. (2002). Problema estestvennosti diskursa v mezhkulturnoj kommunikacii [The problem of authenticity of discourse in cross-cultural communication]. Voronezh : Voronezhskij gosudarstvennyj universitet [in Russian].
5. Curikova, L. (2009). Kognitivno-diskursivnaja paradigma kak novoe napravlenie napisanija i analiza rechemyslitelnoj dejatel'nosti. [Cognitive and discourse paradigm as a new approach to writing and analysing verbal and cognitive activity]. *Gorizonty sovremennoj lingvistiki: tradicii i novatorstvo. Sbornik v chest E. S. Kubrjakovoj*. Moskva : Jazyki slavjanskikh kultur, 76–92 [in Russian].
6. Dorda, S. (1996). Komunikatyvno-prahmatychni osoblyvosti vyslovliuvan, shcho peredaiut kaiattia (na materiali anhliiskoi movy) [Communicative and pragmatic peculiarities of regret utterances (based on the English language)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Kyivskiy derzhavnyi linhvistychnyi universytet. Kyiv [in Ukrainian].
7. Grice, P. (1975). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics 3 : Speech Acts* / Eds. P. Cole, J. Morgan. New York : Academic Press, 41–58.
8. Holmes, J. (1990). Apologies in New Zealand English. *Language in Society*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, vol. 19, № 2, 155–199.
9. Holmes, J. (1995). Women, Men and Politeness. London : Longman.
10. House, J. (1988). "Oh excuse me please..." : Apologizing in a foreign language. *Englisch als Zweitspache* / Eds. B. Kettemann, P. Bierbaumer, A. Fill, A. Karpf. Tuebingen : Gunter Narr Verlag, 303–324.
11. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London ; New York : Longman.
12. Olshtain, E., Cohen, A. (1983). Apology: A speech act set. *Socio-linguistics and Language Acquisition* / Eds. N. Wolfson, E. Judd. Rowley, MA : Newbury House, 18–35.
13. Pletnjova, E. (2009). Kommunikativno-prahmatychnyj diapazon formul izvinenija v britanskoj jazykovoj kulture [Communicative and pragmatic range of apology formulae in the British language culture]: 10.02.04. Voronezh [in Russian].
14. Searle, J. R. (1969). Speech acts : An essay in the philosophy of language. Cambridge : Cambridge University Press.
15. Searle, J. R. (1979). Expression and Meaning. Studies in the theory of speech acts. New York : Cambridge University Press.
16. Trosborg, A. (1995). Interlanguage Pragmatics. Requests, Complains and Apologies. *Studies in Anthropological Linguistics*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, vol. 7.

FELICITY CONDITIONS ON APOLOGY SPEECH ACT REALIZATION

Kivenko Inna Oleksandrivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine

The given article is an attempt to analyse and describe the felicity conditions on realization of apology speech act that has been chosen as the object to study. The subject of our investigation embraces pragmatic conditions of apology realization within which the desired perlocutionary effect is achieved. To fulfil the aim of our research theoretical methods have been applied mainly: the method of analysis and synthesis and the method of comparison have helped to single out the felicity conditions of apology speech act realization, to establish the relevant conditions for expressing apology of certain type and to demonstrate the cognitive processes that occur in a person's mind who causes harm. It is important to pay attention to the fact that not all lingual forms of apology have its semantics as there are the ones that express sorrow, compassion, sympathy etc. That's why thorough investigation of extralingual conditions that influence felicity of apology realization is considered helpful. Depending on social and psychological distance between the communicants, their communicative status, situation of interaction, the speaker's attitude to the harm that he has caused, the apology speech act can be emphatic, phatic, official. The main difference between them consists in the condition that is put in the communicative focus during their performance. The sincerity condition is relevant for emphatic apology: the speaker's sincere remorse at causing harm to the addressee implies receiving forgiveness from the latter and thus restoring his inner psychological balance. In case of phatic apology the essential condition is in the communicative focus: the communicants long to follow the conventions and norms of social interaction under any circumstances. Special contextual parameters of official apology realization put the condition of propositional context in the communicative focus as this speech act of apology is performed in the situation of asymmetrical communicative relations between interactants and pursue specific social aims that are associated with some special rituals of social life in a certain lingual culture.

Key words: *apology, communication, emphatic apology, official apology, phatic apology, speech act.*

UDC 811

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.15>

REALIA AS A REPRESENTATION FEATURE OF ENGLISH TOURISM TEXTS

Koliasa Olena Vasylivna

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor of the Philology Department
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

Koval Natalia

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Germanic Languages and Translation Studies
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine*

Shostak Uliana

*Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor,
Department of Foreign Languages and Translation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics
99A/5, Pirogova Str., Vinnytsia, Ukraine*

The work is devoted to the study of the features of representation of English tourism discourse in tourism texts and dictionaries. An analysis of English tourist guides and dictionaries of tourist terms makes it possible to single out a fairly large group of lexical units, traditionally referred to as realia words. They name facts of nature, artifacts, metafacts that characterize the national characteristics of GB, as well as cultural features (in the broad sense of the term) of different regions of the country. Researchers involved in the study of realities emphasize that realities are among the most regular and most frequent units with national and cultural specifics, since they carry information about the world "from ethnic positions". The research aims at characterizing the specifics of the field of tourism and the peculiarities of its representation in dictionaries and texts; analyzing various definitions of the term "tourism", reflecting the extralinguistic and linguistic essence of this notion; studying the main directions of analysis of the linguistic specifics of the field of tourism and to identify theoretical gaps in the linguistic research of this field; characterizing linguistic and cultural realities as linguistic representatives of artifacts of material and spiritual culture and determine their role in English tourist-oriented texts; identifying and describe the main parameters by which the realities functioning in the tourist sphere; to characterize the genres of touristic discourse and highlight the features of the English travel guide as a special type of institutional discourse that has a mass-informational and status-oriented character; carrying out the classification of linguistic and cultural realities used in guidebook texts and reveal the specifics of the functioning of each of the selected types.

Key words: *features, guidebook, tourisms, lexical units, linguistic realia, cultural realia information-technological progress, lexical-semantic variant.*

The statement of the problem. The peculiarities of the language of the tourist sphere are of great interest for research, since tourism is one of the most dynamically developing economic branches of modern society and has a significant impact on the development and replenishment of the lexical composition of languages. The terminology of the tourist sphere illustrates the borderline nature of terms in relation to common vocabulary best and allows us to trace the dynamics of the transition of lexical units of the literary language to the status of terms.

Due to the historical and social conditions in the field of tourism, two different tendencies interact – to the internationalization of tourist activity and to its nationalization. These trends are directly reflected in the vocabulary of tourism. Thus, the consequence of internationalization can be considered a significant number of English loanwords functioning in the English terminology system of tourism. The national character of the tourist industry is fixed by its own linguistic resources: this term system includes lexical units (hereinafter – LU) formed according to active

word-formation models of the modern language, as well as vocabulary that reflects the realities of English tourist activity, and realities, that is, nominations cultural referents (natural facts, artifacts). Linguistic and cultural realities have a special status in the tourist terminology system. They, on the one hand, are a means of nominating culturally specific professional concepts of the tourism sphere of a particular country, thus coming closer to terms. On the other hand, acting as one of the means of creating an image of a tourist destination and representing its main cultural values, they describe a number of concepts directly or indirectly related to the field of tourism (gastronomy, history, cultural heritage, etc.) and become an important part tourist concept sphere.

The relevance of the research undertaken by us is determined by the following factors: the specificity of the vocabulary of the English tourist dictionary refers to one of the poorly developed problems that have not received a systematic description in modern linguistics; the dictionary serving the field of tourism includes a significant amount of linguistic and cultural realities, the systematization of which requires the development of objective and reliable classification criteria. Meanwhile, until now, researchers have not come to a consensus about what LUs belong to the class of realities, what are the boundaries of this class, and the criteria for the classification of realities; the analysis of realities is of great importance for the linguistic and cultural study of the national-linguistic picture of the world: combining into meaningful groups, realities are part of cultural concepts that reflect the value system of a particular culture. Features of the functioning of realities, their frequency and “semantic density” (Karasik, 2012) testify to the importance of one or another concept in the language picture of the world, a fragment of which is displayed in the tourist texts. The study of this problem can contribute to the solution of actual problems of linguistic categorization of reality.

The object of the research is linguistic and cultural realities that convey culturally specific information (natural facts, mental facts), which are used to characterize the tourist sphere of the English language.

The subject of the research is the peculiarities of the functioning of linguistic and cultural realities in the texts of English tourist guides.

The aim of the study is a comprehensive description of the features of the functioning of realities in the texts of English tourism guides, as well as the categorization of realities functioning in texts of this type.

In accordance with the set goal, the following **tasks** are nominated: to characterize the specifics of the field of tourism and the peculiarities of its representation in dictionaries and texts; analyze various definitions of the term “tourism”, reflecting the extralinguistic and linguistic essence of this notion; to study the main directions of analysis of the linguistic specifics of the field of tourism and to identify theoretical gaps in the linguistic research of this field; to characterize linguistic and cultural realities as linguistic representatives of artifacts of material and spiritual culture and determine their role in English tourist-oriented texts; to identify and describe the main parameters by which the realities functioning in the tourist sphere; to characterize the genres of touristic discourse and highlight the features of the English travel guide as a special type of institutional discourse that has a mass-informational and status-oriented character; to carry out the classification of linguistic and cultural realities used in guidebook texts and reveal the specifics of the functioning of each of the selected types.

Analysis of recent research and publications.

The basic provisions of terminology (G.O. Vinokur, M.N. Volodina, S.V. Grinev, A. Bezhuen, P. Tuaron, I. Maye, etc.); theory of reality (S. Vlahov, S. Florin, V.G. Gak, M. Lederer, J.-M. Guanvik, R. Zorichak, P. Bensimon, J.-R. Ladmiral, etc.); theory of discourse (E.S. Kubryakova, N.D. Arutyunova, L.I. Grishaeva, V.B. Kashkin, M.L. Makarov, N.V. Filatova, M.V. Terskikh, O.A. Zaitseva, T.D. Nazarov, K. Kerbrath-Orecchioni, S.A. Pogodaeva, F.L. Kositskaya, L.V. Tsurikova, T. Van Dyck and others); language picture of the world and its conceptualization (A.P. Babushkin, A. Vezhbtska, V.I. Karasik, Z.D. Popova, I.A. Sternin, Yu.S. Stepanov, etc.).

Presentation of the main research material.

The tourism industry is in contact with many areas of human activity, therefore, the specialized literature related to this area is extensive and diverse: these are the works on tourism marketing, advertising, innovation, tourism industry technologies. The English state tourism management system, with its extensive network of management structures and the optimal distribution of powers at the national, regional and municipal levels, is assessed by experts as “the most optimal, that is, allowing to achieve the highest economic results”.

Issues related to the peculiarities of the language of the tourism sector are analyzed in a number of works that are predominantly terminological or linguoculturological in nature. Before proceeding to their detailed analysis, it is necessary to consider the definitions of the very notion of “tourism”.

Tourism is one of the most modern and rapidly developing areas of development of society. Experts unanimously emphasize that, in terms of the dynamics of its development, tourism is on a par with the speed of the spread of news that does not recognize borders. Having a long history, tourism, however, has not yet received an unambiguous definition. There is no unity of opinion on the problems of interpreting the essence of tourism and its conceptual apparatus. Meanwhile, the question of definitions, i.e. agreed and adopted as a basis for definitions, notions, terminology of tourism, is a necessary condition for understanding the phenomena and processes characteristic of tourism.

According to a common point of view, tourism (English tourism – a walk, a trip) is one of the varieties of travel and is broadly understood as the movement of people in space (by transport or on foot) to some places, countries for the purpose of acquaintance or recreation. Some definitions emphasize that tourism is a sport that is associated with group trips aimed at physical training of the body. There are definitions that offer a broader definition of the term “tourism” as a journey that combines recreation with elements of sports and cognitive tasks; tourism is hiking, water, mountain, skiing, cycling, etc. (Dictionary of foreign words 1964, p. 661).

The need to define tourism arose in the first half of the 20th century. It was due to a significant increase in tourist flows, the growing economic importance of tourism and, as a result, the need for statistical accounting of travelers, analysis of indicators and characteristics of tourism. This problem was given considerable attention at various international forums on tourism issues: the UN Conference on International Tourism and Travel (Rome, 1963), the Congress of the World Tourism Organization (Manila, 1986), the Inter-Parliamentary Conference on Tourism (The Hague, 1989), the Conference on Tourism Statistics and Travel by the World Tourism Organization (Ottawa, 1991). This indicates the theoretical and practical significance of the definition of tourism, the desire to make it more complete and accurate, taking into account new trends and phenomena.

The existing definitions of tourism can be grouped into three groups.

The first group includes definitions that characterize tourism as a kind of recreation (expanded reproduction of the physical, intellectual and emotional forces of a person), a system and form of spending free time through the use of the service sector on hikes and trips, which combine active recreation and strengthening human

health with an increase in its general culture and education. In particular, in the “Manila Declaration on World Tourism” the latter is considered as one of the types of active recreation, which is travel made with the aim of knowing certain areas, new countries and combined in a number of countries with elements of sports. According to the definition adopted in 1954 by the UN, tourism is an active recreation that affects the promotion of health, the physical development of a person, associated with movement outside the permanent place of residence.

In 1993, the UN Statistical Commission adopted a definition approved by the World Tourism Organization (WTO) and widely used in international practice. According to it, tourism “covers the activities of persons who travel and stay in places outside their usual environment, for a period not exceeding one consecutive year, for the purpose of leisure, business and other purposes”.

The second group of definitions of tourism considers it as one of the forms of population migration, connects it with the act of movement, travel, overcoming space and acts as a tool for tourism statistics.

And, finally, the third group of definitions characterizes tourism as a complex socio-economic phenomenon, reveals its inner content, expressed in the unity of the diversity of properties and relationships. According to the definition of the Academy of Tourism in Monte Carlo, tourism is a general concept for all forms of temporary departure of people from their place of permanent residence for recreational purposes, to satisfy educational interests in their free time or professional and business purposes without engaging in paid activities in the place of temporary residence. In this case, the main emphasis is placed on the nature of the activities of travelers in a place different from their place of permanent residence.

The field of tourism is an integrative education that combines both a set of narrowly focused professional knowledge about tourism activities and information from other areas of human life: history, economics, law, advertising, etc. In this regard, researchers talk about the hybrid and polyphonic nature of tourism discourse that combines elements of historical, culinary, legal and other types of discourse. At the same time, the identification of tourism discourse as an independent type of institutional discourse today is not in doubt.

The polyphonic nature of the tourist discourse is most clearly manifested in its wide genre palette, which reflects the specifics of the forms of tourism activity (guides, brochures, tourist advertising, etc.).

The lexical units used in tourist texts serve as a means of nominating the ordered concept sphere “tourism”, the components of which can be divided into four categories: universal cultural, ethnocultural, universal tourism industry and national tourism industry concepts. Thus, the tourism concept sphere includes artifacts of the material and spiritual culture of the host community, as well as specialized objects and phenomena of the tourism industry culture. Based on this, all means of nominating the concept sphere of tourism can be divided into three categories that make up the terminological system tourism industry:

- means of nominating cultural concepts (linguocultural realities),
- means of nominating universal-industry concepts (international terms of the tourism industry),
- means of nominating national tourism industry concepts (professional realities).

The means of nomination of universal cultural concepts (common vocabulary of the literary language) are not part of the tourist terminological system, however, they represent one of the sources of its replenishment with pre-terms and terms.

All the realities highlighted in the analyzed printed and electronic guides can be divided into two large categories: linguistic and cultural realities, which are a means of creating local color and an attractive image of the country, and professional realities (a means of representing information about tourist services).

Linguistic and cultural realities that function in the tourist discourse can be divided into:

- national: naming artifacts of national and European significance;
- regional: naming artifacts of regional significance (administrative-territorial or cultural-historical region);
- local: naming artifacts of local significance (at the level of a city, one department).

Thus, markers of national realities are

- adjectives *world, national*, expressing the degree of significance of the realities for the world and national cultural heritage;
- the name of the lists of cultural heritage of international organizations or various kinds of quality marks (label) of national and European significance;
- the presence of the realities of Europe, GB in the explication of the realities.

Among the identified markers of regional realities, the following should be noted:

- names of geographical or cultural realities denoting territorial-administrative units (region) or cultural-historical region;
- adjectives formed from such lexical units.

The following markers are specific to the discursive level:

- the presence of a subtitle that combines a number of regional realities;
- the name of the realia in the regional language or dialect, followed by an explication.

Lexicographic sources are characterized by the presence of dictionary marks (regional, dialectal).

Finally, local realities are marked both in lexicographic sources and at the discursive level with the help of geographical names (settlements) or adjectives derived from them.

Discursive and contextual analysis also revealed a number of implicit labeling strategies, including:

- Zero marking strategy for widely known nationwide realities;
- strategy of contextual marking for regional realities (reference of realia in the context from which its regional affiliation is restored);
- indirect labeling strategy for national realities (the presence of a regional marker next to the national realities to increase the prestige of the region).

Professional realities serve as a means of nominating artifacts and mentifacts that exist only in GB and are characteristic of a highly specialized tourism sector. The list of such realities in the texts of tourism discourse depends on the topics of their sections (for example, the names of official organizations in the tourism sector, unique product offerings for various categories of tourists, etc.).

The selection of tourism terminology is carried out by the guidebook authors on the basis of strictly defined pragmatic goals of informing about tourism services (terms of the tourism sector, professional realities) and creating a positive image of the country (linguocultural realities). The latter, thus, describe the concepts that are perceived by the guidebook authors as key to a particular linguistic culture. Such notions are called “cultural constants”.

The analysis of empirical material showed that the constants of English culture, represented by national, local and regional realities, are three basic concepts: cultural heritage, gastronomy, historical heritage.

According to the referential feature, each of these concepts is characterized by a certain set of thematic groups of realities of all levels, which indicates a high semantic density and, as a result, the cultural significance of these constants. Thus, the concept of “cultural heritage” includes realities – the names of cultural and art workers, the names of works, the names of cultural monuments, museums, theaters, etc., the names of customs and traditions (types of crafts, dances, regional dialects). The concept

of "gastronomy" is represented by realia denoting local cuisine, regional products, names of drinks, traditional ways of eating. Finally, the concept of "historical heritage" includes realities – the names of historical figures, historical buildings, events and documents.

Although all identified cultural dominants include national, regional and local realities, their ratio within the dominants is not the same. For the concept of "gastronomy" the dominant type of realities are regional and local. This allows us to conclude that the concept of "gastronomy" in the English national consciousness is presented as a "mosaic" of regional cuisines that contribute to the world-famous "English national cuisine". Cultural constants "cultural heritage" and "historical heritage", on the contrary, are represented mainly by national realities. This fact allows us to assert that they appear as something national, shared by the whole country.

The set of constants in all the guidebooks we analyzed is the same, however, the distribution of realities according to the degree of frequency depends on the type of guidebook. So, in electronic guidebooks, the realities related to the concepts of "historical heritage" and "cultural heritage" are less frequent due to the presence of hyperlinks to other sites, where information about the desired realities is presented in more detail. This fact leads to a decrease in the "density" of realities in the relevant sections.

The boundaries between these three classes are flexible and depend on the cognitive context – the type of guide (national or regional), the type of commentary that accompanies the reality, as well as the cognitive baggage of the recipient of the text.

At the same time, the assignment of a linguocultural realia to one or another type can be carried out on the basis of explicit lexicographic and/or discursive markers.

The texts of English tourist guides use four types of linguocultural realities: national, regional, local and professional. Realities belonging to the first three types are involved in the implementation of such functions as informative, cognitive, motivational and attractive, while professional realities implement mainly informative and cognitive functions. The boundaries between the distinguished types of realities are mobile and depend on the type of cognitive context (national / regional type of guide) and the cognitive baggage of the recipient of information.

Each type of reality is characterized by a certain set of discursive and lexicographic markers. National realities have regular lexicographic and discursive markers, represented by the use of

adjectives *world, European, international* or other social and political realities that characterize them in dictionary entries and guidebook texts.

In the absence of explicit discursive and lexicographic markers of nationality, the strategy for marking this type of realities can be defined as implicit, due to the fact of their use in the discursive conditions of a tourist guide.

Regional realities are characterized by a predominantly explicit labeling strategy. The markers of this type of realia are adjectives formed from the name of the corresponding region, as well as the names of realities that name the administrative unit of modern GB or its cultural and historical region.

Local realities are represented by national/regional realities, or by neutral lexical units, to which some local specificity is attributed. Lexicographic markers have been identified only for the realities characteristic of the large cities of Great Britain. In other cases, local realities are either not recorded at all in lexicographic sources, or are marked as regional. The strategies for marking national, regional and local realities in electronic and printed guides are completely the same.

Professional realities are a special type, closely related to special terminology. Their difference from the terms lies in the fact that the latter represent the universal professional concepts of the tourism sector that exist in the world tourism system as a whole, while professional realities are a means of nominating national professionally oriented concepts of the tourism sector. The boundaries between terms and professional realities are unsteady: realities can move into the class of terms in the case of internationalization of the concepts they denote.

The strategy of marking professional realities is approaching the strategy of marking national realities, although artifacts denoted by professional realities are not only national, but also institutional in nature: they are created and approved by official government bodies within the English national model of tourism development. The lexicographic markers of professional realities are the names of the official body that approved the "quality mark" contained in the dictionary definitions, or the adjectives *official, national, English*. Discursive strategies for marking such realities are mostly implicit in nature, determined by the cognitive context in which they are used without any additional explications.

Conclusions and further perspectives. The tourist guide is a reflection of the most important constants of national culture, used to create a

stereotypical image of a tourist destination. The selection of national, regional and local realities reflects the cultural dominants that underlie the attractive image of the country, and represents the three basic concepts of English culture: cultural heritage, gastronomy, historical heritage. The ratio of realities representing the three basic concepts is not the same in printed and electronic versions of guidebooks. So, in electronic guidebooks, realities related to the concepts of “historical heritage” and “cultural heritage” turn out to be less frequent due to the specifics of the Internet hypertext: almost all

indications of such realities are accompanied by a hyperlink to other sites where information about the desired realities is presented in more detail. This fact leads to a decrease in the “density” of realities in the relevant sections. Gastronomic realities, on the contrary, are presented more frequently in electronic guides due to the fact that the web page practically does not impose restrictions on the amount of text, which makes it possible to give the names of dishes in regional languages, describe in detail the options for their preparation, etc.

BIBLIOGRAPHY

1. Карасик В.І. Языковая матрица культуры. 2012. Волоград : Парадигма.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля.
3. Dictionary of Foreign Words and Phrases. *Books Abroad*. 1951. Vol. 25. № 3. P. 288. DOI: <https://doi.org/10.2307/40090338>
4. Koval N., Kushka B., Nagachevska O., Smaglii V., Uhryn L. Changing Nature of English Tourism Discourse. *A Linguistic Approach Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces*. January 2023. P. 215-225. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/comm1.17>
5. *ODE*. – Oxford Dictionary of English / ed. by A. Stevenson. 2010. OUP Oxford. 2112 p.

REFERENCES

1. Dictionary of Foreign Words and Phrases. *Books Abroad*. (1951). Vol. 25, № 3. P. 288. DOI: <https://doi.org/10.2307/40090338> [in English].
2. Karasik, V.I. (2012). *Yazykovaia matritsa kultury*. [Language matrix of culture]. Volograd: Paradygma [in Russian].
3. Koval, N., Kushka, B., Nagachevska, O., Smaglii, V., & Uhryn, L. (2023). Changing Nature of English Tourism Discourse: A Linguistic Approach Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces, January 2023: 215-225 DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/comm1.17> [in English].
4. *ODE*. (2010). – Oxford Dictionary of English / ed. by A. Stevenson. – OUP Oxford. 2112 p.
5. Selivanova, O.O. (2011). *Lingvistychna encyklopediia*. [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia [in Ukrainian].

РЕАЛІЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЙНА ОСОБЛИВІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Коляса Олена Василівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри «Філологія»

Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Коваль Наталія

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна

Шостак Уляна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов і перекладознавства
Вінницького торгово-економічного інституту
Державного торгово-економічного університету
вул. Пирогова, 99А/5, м. Вінниця, Україна

Роботу присвячено вивченню особливостей репрезентації англомовного туристичного дискурсу в туристичних текстах і словниках. Аналіз англійських туристичних путівників і словників туристичних термінів дає змогу виокремити досить велику групу лексичних одиниць, які традиційно називають словами реалія. Вони називають факти природи, артефакти, метафакти, що характеризують національні особливості Великої Британії, а також особливості культури (у широкому розумінні цього поняття) різних регіонів країни. Дослідники, які займаються вивченням реалій, підкреслюють, що реалії є одними з найбільш регулярних і найпоширеніших одиниць з національно-культурною специфікою, оскільки несуть інформацію про світ «з етнічних позицій». Метою дослідження є характеристика специфіки сфери туризму та особливостей її представлення в словниках і текстах; аналіз різноманітних визначень терміну «туризм», що відображають екстралінгвістичну та лінгвістичну сутність цього поняття; вивчення основних напрямів аналізу лінгвістичної специфіки галузі туризму та виявлення теоретичних прогалів у лінгвістичних дослідженнях цієї галузі; характеризувати лінгвокультурні реалії як мовні репрезентанти артефактів матеріальної та духовної культури та визначати їх роль в англомовних текстах туристичного спрямування; виявлення та опис основних параметрів, за якими реалії функціонують в туристичній сфері; охарактеризувати жанри туристичного дискурсу та виокремити особливості англомовного путівника як особливого типу інституційного дискурсу, що має масово-інформаційний та статусно-орієнтований характер; здійснити класифікацію лінгвокультурних реалій, використаних у текстах путівників, та розкрити специфіку функціонування кожного з виокремлених типів.

Ключові слова: особливості, путівник, туризм, лексичні одиниці, лінгвістичні реалії, культурні реалії, інформаційно-технічний прогрес, лексико-семантичний варіант.

КУЛІНАРОНИМИ У ПОВІСТІ-КАЗЦІ О. ПРОЙСЛЕРА «ВОДЯНИЧОК» І ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Кучма Тетяна Валеріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Рівненського державного гуманітарного університету

вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна

У статті досліджено кулінарніми у повісті-казці О. Пройслера “Der kleine Wassermann” («Водяничок») та їхні переклади, здійснені В. Василюком. Виявлено, що кулінарна лексика зустрічається практично в усіх частинах твору, вона відображає картину побуту водяників і людей – мешканців села. У ході аналізу було виділено шість лексико-тематичних груп кулінарніми: інгредієнти; страви; кулінарні процеси; напої; посуд; локус і хронос споживання їжі. З’ясовано, що за допомогою кулінарніми автор змальовує світ міфічних водяних мешканців, тварин і світ людей. Кулінарніми доповнюють сюжетну лінію і виступають фактором розвитку подій: зацікавлення «печеними камінцями» стало початком дружби з сільськими хлопчиками. У тексті представлені як звичні інгредієнти і страви, наприклад, картопля, каша, так і незвичні – жаб’яча ікра, водяні блохи. Встановлено, що для змалювання страв міфічних підводних мешканців О. Пройслер вигадує «ласоці», які готуються із відомих читачам інгредієнтів. В окремих випадках вони перетинаються: суп споживають і водяники, і люди, людська їжа подобається Водяничкові, а от їжа водяників хлопчикам не смакує. Риби, зокрема короп Ципрінус, люблять ласувати дощовими черв’яками, на які їх зазвичай ловлять рибалки. Кулінарніми в тексті виступають об’єднувальним елементом між персонажами повісті-казки. Більшість кулінарніми у тексті перекладу передано за допомогою українських еквівалентів. У поодиноких випадках зафіксовано додавання слів при перекладі та заміну кулінарніми тексту-оригіналу іншим кулінарнімом української мови: зважаючи на вік читачів, В. Василюк замінює Lager – «пиво, лагер» на «лимонад». Назви інгредієнтів, страв, напоїв, посуду належать переважно до іменників; назви кулінарних процесів – до дієслів.

Ключові слова: кулінарніми, лексико-тематична група, переклад, еквівалент.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Повість-казка Отфріда Пройслера “Der kleine Wassermann” («Водяничок») входить до своєрідної трилогії про маленьких представників надприродних істот – “Die kleine Hexe”, “Das kleine Gespenst”, “Der kleine Wassermann” – і є класикою дитячої німецької літератури. Ця книга була першою публікацією Отфріда Пройслера. Вона була надрукована видавництвом Thienemann Verlag у 1956 році. На сьогодні казку перекладено 32 мовами. У 1957 році книга отримала спеціальну нагороду Deutschen Jugendbuchpreis (Німецької молодіжної книжкової премії) за текст та ілюстрації. Смішні та повчальні епізоди супроводжують повсякденне життя маленького Водяничка, який, незважаючи на своє походження, має ті ж риси, що й людські діти, і тому книга подобається маленьким читачам декілька десятиліть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість О. Пройслера привертала увагу переважно науковців-літературознавців і вчителів-практиків. Питання розвитку сучасної німецькомовної літератури для дітей аналізу-

вали У. Гнідець, О. Деркачова, Т. Пономаренко, С. Ушневич; проблеми перекладу творів дитячої літератури вивчали Р. Зорівчак, Н. Лепухова, А. Потапова, О. Ребрій, О. Шапошник; феномену їжі в сучасному культурному просторі присвячені наукові розвідки Г. Гримашевич, О. Юрчук, О. Чаплінської; німецьку фахову мову кулінарії дослідила Г. Мелех. Однак мова перекладів повісті-казки Отфріда Пройслера “Der kleine Wassermann” («Водяничок») українською мовою ще не була предметом спеціальних розвідок.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета статті** – проаналізувати кулінарніми повісті-казки Отфріда Пройслера “Der kleine Wassermann” («Водяничок») та їхні переклади, здійснені В. Василюком.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких основних завдань: 1) дібрати кулінарніми з тексту казки Отфріда Пройслера “Der kleine Wassermann” та тексту перекладу, здійсненого В. Василюком; 2) виокремити лексико-тематичні групи кулінарніми у казці О. Пройслера; 3) проаналізувати способи перекладу кулінарніми українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Художні твори для дітей є цікавим матеріалом для дослідження. Такі твори, як зазначає О. Шапошник (Шапошник, 2011, с. 250), рясніють онімами, фразеологізмами, каламбурами, оказіоналізмами, пестливими формами слів, що безперечно створює певні труднощі при відтворенні їх засобами іншої мови. Окрім цього, переклад таких творів, як і будь-яких інших художніх типів текстів, повинен бути максимально адекватним оригіналу, не викривляти дійсність, зберігати художню своєрідність оригіналу. Особливою умовою роботи перекладача з дитячою літературою є врахування вікових особливостей читачів. Важливим також убачається відчуття тонкої межі між певним одомашненням твору задля легшого розуміння його дитиною та збереженням національної специфіки оригіналу, яка збагачує кругозір юних читачів.

Тема харчування, як зазначає Г. Мелех (Мелех, 2021, с. 108), притаманна чи не кожному художньому твору, оскільки їжа – один із ключових аспектів людського буття. А побут водяників організовано так само, як і у людей. Вживання кулінаронімів у повісті-казці Отфріда Пройслера «Водяничок» служить реалізації авторського задуму: показати допитливість і щирість Водяничка, світ водяних мешканців і світ людей, їх відмінність і схожість. Кулінароніми в тексті виступають об'єднувальним елементом між персонажами повісті-казки.

Кулінарна лексика зустрічається практично в усіх частинах твору, але найбільше в розділах "Donnerwetter, ist das ein Junge!" («Ого-го, оце хлопець!»), "Gebratene Steine" («Печені камінці»), "Blitze aus der Schachtel" («Блискавка з коробочки»). Кулінароніми відображають картину побуту водяників і людей – мешканців села. Вони доповнюють сюжетну лінію і виступають фактором розвитку подій: зацікавлення «печеними камінцями» стало початком дружби з сільськими хлопчиками.

Г. Мелех (Мелех, 2021, с. 110) виокремлює такі лексико-тематичні групи кулінаронімів: 1) інгредієнти; 2) страви; 3) кулінарні процеси; 4) напої; 5) посуд; 6) сервірування та споживання страв; 7) локус і хронос споживання; 8) властивості страв.

Розглянемо кулінароніми, дібрані з повісті-казки Отфріда Пройслера "Der kleine Wassermann" («Водяничок»).

Лексико-тематична група «інгредієнти» містить наступні одиниці: *das Gemüse* – овочі; *der Erdäpfel* – картопля; *die Kartoffeln* – картопля; *der Butter* – масло; *die Zwiebelringe* – (досл. кільця

цибулі) цибуля; *die Äpfel* – яблука; *die Birnen* – груші; *der Zucker* – цукор; *das Salz* – сіль; *das Korn* – зерно, зерновий хліб; *der Karpfen* – короп; *die Elritze* – (досл. мересниця річкова, або голянь звичайний – риба родини коропових) перекладач замінює на назву іншої риби родини коропових – плітку (плотву); *das Neunauge* – мінога (перекладач вводить пояснення *мінога – рибина-дев'ятиючка*); *gelbe Kieselsteine* – жовті камінці; *gebratene Steine* – (досл. смажені камінці) печені камінці (картопля).

Зазначені номінації належать переважно до загальноновживаної лексики німецької та української мов. В поодиноких випадках В. Василюк здійснює не переклад, а заміну німецької назви на таку українську, що більш знайома українським читачам: *die Elritze* – плотва.

Водяничок ніколи не бачив картоплі, тому використав описовий зворот – жовті камінці, печені камінці. Печеним камінцям (картоплі) присвячено окремий розділ твору. "*Das sind doch Erdäpfel!*", *riefen die beiden anderen. "Kennst du denn keine Erdäpfel?"* (Preußler) // – *Ta це ж картопля! – вигукнула решта. – Хіба ти не знаєш, що таке картопля?* (Пройслер, 1992, с. 189).

Людська їжа Водяничку дуже сподобалась. "*Die Jungen brachten dem kleinen Wassermann jedes Mal etwas mit: Apfel und Birnen zumeist, eine Quarkschnitte oder ein Honigbrot, hie und da eine Salzbrezel oder ein Stückchen Zucker. Und einmal bekam er von ihnen sogar einen Streifen frisch gebackenen Streuselkuchen*" (Preußler) // «Хлопці щоразу приносили Водяничкові гостинця: то яблук чи груш, то шматочок сиру чи хліба з медом, то кренделик чи грудочку цукру. А якось перепало йому навіть шматок солодкого пирога» (Пройслер, 1992, с. 190).

Водяничок також хотів пригостити хлопчиків і приносив своїм новим друзям делікатеси – або принаймні щось, що вважається делікатесом у його світі: "*Aber die drei hatten leider gar keinen Appetit auf gebratene Kröteneier mit eingesalzenen Wasserflöhen. Nicht besser erging es dem kleinen Wassermann mit den Salaten und Algengerichten*" (Preußler) // «Але хлопці, на жаль, не мали ніякої охоти їсти смажених водяних жуків з солоними личинками коників. Не пощастило Водяничкові також із салатами й стравами з водоростей» (Пройслер, 1992, с. 191).

В окремих випадках перекладач використовує додавання: *das Korn* «пшениця» – В. Василюк додає слово «вози» з пшеницею. "*Das Korn war geschnitten, von allen Seiten schwankten die Erntewagen dem Dorf zu, in den Obstgärten reiften*

die Äpfel und Birnen heran” (Preußler) // «Хліб уже скошили, до села звідусіль з’їжджалися вози з пшеницею, в садках доставали яблука й груші» (Пройслер, 1992, с. 184).

Лексико-тематична група «страви» містить одиниці: *die Suppe* – суп, *der Salat* – салат, *der Brei* – каша, кашка, *der Honigbrot* – хліб з медом, *die Quarkschnitte* (досл. скибочки сиру) – шматочок сиру, *der Streuselkuchen* (солодкий пиріг з посипкою) – солодкий пиріг, *die Salzbrezel* (крендель, посипаний сіллю) – кренделік. Якби переклад робився у наш час, швидше за все, *Salzbrezel* було б залишено без перекладу – «брецель», оскільки цей виріб з борошна вже добре відомий українському читачеві.

Die Mutter des kleinen Wassermanns brachte den Gästen zuerst eine Suppe aus Wasserlinsen, dann ein Gericht von gebratenen Fischeiern mit gerösteten Algen. Danach tischte sie einen Salat auf, den sie aus eingelegter Brunnenkresse und klein gehackten Dotterblumenstängeln bereitet hatte. Und wer dann noch immer nicht satt war, für den gab es zum Schluss noch eine ganze Schüssel gedünsteten Froschlaich mit eingesalzenen Wasserflöhen (Preußler) // Водяничка подала гостям спершу суп із зеленої ряски, потім смажену риб’ячу ікру з сушеними водоростями. Далі вона поставила на стіл салат, який майстерно приготувала з колодязних жучків та дрібно порізаних стебел калюжниці. Той, кому цього було мало, міг ще скуштувати тушкованих жаб’ячих язичків і досхочу наїстися солоних личинок коників... (Пройслер, 1992, с. 135).

У зазначеному уривку представлені вигадані страви, як-от: *Suppe aus Wasserlinsen* (досл. суп з ряски) – суп із зеленої ряски (перекладач додає означення – зеленої); *gebratene Fischeiern mit gerösteten Algen* – смажена риб’яча ікра з сушеними водоростями; *Salat ... aus eingelegter Brunnenkresse und klein gehackten Dotterblumenstängeln* – (досл. салат з консервованого (маринованого) крес-салату та калюжниці) салат ... з колодязних жучків та дрібно порізаних стебел калюжниці; *gedünstete Froschlaich mit eingesalzenen Wasserflöhen* (жаб’яча ікра з солоними дафніями (водяними блохами) – тушковані жаб’ячі язички і солоні личинки коників (перекладач замінює жаб’ячу ікру на жаб’ячі язички, оскільки вже було згадано риб’ячу ікру, а дафній (водяних бліх) – на коників, тому що ці комахи більш знайомі юним читачам).

У будні Водяники їдять *Suppe* – суп, як і люди, що зупинилися табором біля старої верби. *Die Frauen ... hängten sie einen verbeulten Kessel über die Flammen und kochten Suppe* (Preußler) //

Жінки ... почепили кособокий казан і заходилися варити суп (Пройслер, 1992, с. 156).

Nachdem sie die Morgensuppe gelöffelt hatten, sagte der Wassermannvater feierlich (Preußler) // Вранці, посьорбавши юшки, Водяник урочисто промовив (Пройслер, 1992, с. 142). В. Василюк при перекладі використовує слово *юшка*, оскільки українці зазвичай не снідають супом. *Morgensuppe* (досл. ранковий суп) є специфічно німецькою стравою. Ранковий суп з’явився в Європі в 17 столітті і був першою їжею дня для багатьох людей, даючи їм сили добре розпочати свій довгий робочий день.

Новонародженого Водяничка годують кашкою. *Zwischendurch gab sie dem kleinen Wassermann seinen Brei. Der Brei* (досл. каша, пюре).

Їжею для коропа Ципрінуса є *Regenwürmer* (дощові черв’яки) – черв’яки.

Лексико-тематична група «посуд» містить одиниці: *die Töpfe* – каструлі, *die Bratpfannen* – сковорідки, *den Schüsseln* – миски; *der Teller* – тарілка; *der Kessel* – казан; *die Bierflaschen* (досл. пляшки з-під пива) – пляшки з-під лимонаду; *das Butterfass* – діжка з-під масла.

Bis zum späten Abend rührte sie in den Töpfen, schwenkte die Bratpfanne und klapperte mit den Schüsseln. (Preußler) // До пізнього вечора вона брязкала каструлями, сковорідками та мисками. (Пройслер, 1992, с. 135).

Лексико-тематична група «кулінарні процеси» містить одиниці: *kochen* – варити, *braten* – смажити, *Gemüse putzen* – чистити овочі. *Und du wirst kochen und braten, dass wir auch etwas zum Schnabulieren haben* (Preußler) // А ти наварши і насмажи усякої всячини, щоб було чим поласувати (Пройслер, 1992, с. 136).

У дорослих читачів може виникнути питання – яким чином мама Водяничка смажила і варила страви у воді. Тим більше, з розділу “Blitze aus der Schachtel” («Блискавка з коробочки») можна дізнатися, що сірники у воді не запалюються. Однак у дітей таких питань не виникає – гостей завжди пригощають смачними наїдками, які потребують приготування.

Лексико-тематична група «напої» містить одиниці: *Lager* – вид пива, що вариться із ячмінного солоду з використанням пивних дріжджів низового бродіння. Зважаючи на вік читачів, перекладач замінює *пиво*, *лагер* на *лимонад*.

Лексико-тематична група «споживання страв» містить одиниці: *etwas zum Schnabulieren haben* – *schnabulieren* – ласувати; *sich an götlich tun* (досл. насолоджуватися) – *tat sich danach an dem Rest von gebratenen Fischeiern götlich* – поласувати; *zum Lohn bekommen* (досл. отримати як

нагороду) – *bekam zum Lohn ein Stück Zucker* – почастивати; *kosten* – куштувати, *essen* – їсти.

Лексико-тематична група «локус і хронос споживання їжі» містить одиниці: *das Gabelfrühstück* (легкий другий сніданок) – сніданок; *das Abendessen* – вечеря. До цієї групи віднесемо також одиницю *das Fest* – свято. „*Es gehört sich wohl, dass wir dem kleinen Jungen zu Ehren ein Fest geben, nicht?* (Preußler) // ... – чи не справити б нам родини? (Пройслер, 1992, с. 136).

Dem kleinen Jungen zu Ehren ein Fest geben (досл. влаштуємо свято на честь маленького хлопчика). Перекладач використовує питоме українське слово *родини* «святкування з нагоди народження дитини».

Кулінарніми, дібрані з тексту повісті-казки, що називають інгредієнти, страви, напої, посуд належать переважно до іменників; кулінарні процеси – до дієслів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За допомогою кулінарніми автор змальовує світ міфічних водяних мешканців, тварин і світ людей. Сільські хлопчики приносять просту їжу, яку зручно взяти з собою в поле, печуть у золі картоплю. Риби, зокрема короп Ципрінус,

люблять ласувати дощовими черв'яками, на які їх зазвичай ловлять рибалки. Для змалювання ж страв міфічних підводних мешканців О. Пройслер вигадує «ласощі», які готуються із відомих читачам інгредієнтів. В окремих випадках вони перетинаються: суп споживають і водяники, і люди, людська їжа подобається Водяничкові, а от їжа водяників хлопчикам не смакує.

У ході аналізу було виділено шість лексико-тематичних груп кулінарніми: інгредієнти; страви; кулінарні процеси; напої; посуд; локус і хронос споживання їжі. Більшість кулінарніми у тексті перекладу передано за допомогою українських еквівалентів. Виявлені номінації належать переважно до загальноновживаної лексики німецької та української мов. У поодиноких випадках зафіксовано додавання слів при перекладі та заміну кулінарніми тексту-оригіналу іншим кулінарніми української мови. Назви інгредієнтів, страв, напоїв, посуду належать переважно до іменників; назви кулінарних процесів – до дієслів.

Перспективою дослідження вважається комплексний аналіз онімного простору творів О. Пройслера з подальшим зіставленням з перекладами української мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лاپиніна О. Л. Тематична класифікація компонентів-гастрономів фразеологічних одиниць німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 14. С. 176–178.
2. Мелех Г. Функційно-семантичні характеристики кулінарної лексики в художніх творах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. № 35. Т. 7. С. 107–112.
3. Ушневич С., Деркачова О. Літературна казка Німеччини та Австрії. Брустурів: Дискурсус, 2013. 216 с.
4. Чернова Ю. В., Гаращенко Т. С. Кулінарна термінологія та проблеми її перекладу. *Young Scientist*. № 12 (64). 2018. С. 149–150.
5. Шапошник О. М. До проблеми перекладу дитячої літератури. *Нова філологія* : зб. наук. праць / ред. В. М. Манакін. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. Вип. 45. С. 249–252.
6. Якимчук А. П. Лінгвокультурна комунікація як випробовування для перекладача. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2007. № 34. С. 217–221.
7. Kossel S. Der kleine Wassermann. *Kinder und Jugendmedien.de. Erstveröffentlichung*: 12.04.2012. URL: <https://www.kinderundjugendmedien.de/kritik/kinderroman/207-preussler-otfried-der-kleine-wassermann> (дата звернення 10.10.2022)
8. Połowynkina M. Słownictwo kulinarne w języku polskim i ukraińskim: etymologia i morfologia. *Nutrition – Health – Education. Zdrowotne aspekty jedzenia w kulturze, literaturze i języku* / Ed. Monika Michalska, Mariusz Brodnicki, Artur Bracki. Kijów : Talkom, 2021. S. 129–137.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пройслер О. Розбійник Гуцик-Буцик. Водяничок. Київ: Веселка, 1992. С. 199–283.
2. Preußler O. Der kleine Wassermann. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-der-kleine-wassermann> (дата звернення 08.11.2022)

REFERENCES

1. Lapyunina, O. L. (2015). Tematychna klasyfikatsiia komponentiv-hastronimiv frazeolohichnykh odynyts nimetskoji movy [The thematic classification of gastronomic components of phraseological units in German]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 14. S. 176–178 [in Ukrainian].

2. Melekh, H. (2021). Funktsiino-semantychni kharakterystyky kulinarnoi leksyky v khudozhnikh tvorakh [Functional and semantic characteristics of culinary vocabulary in literary works]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. № 35. T. 7. S. 107–112 [in Ukrainian].
3. Ushnevych, S., Derkachova, O. (2013). Literaturna kazka Nimechchyny ta Avstrii [German and Austrian literary-fairy-tales]. Brusturiv: Dyskursus. 216 s. [in Ukrainian].
4. Chernova, Yu. V., Harashchenko, T. S. (2018). Kulinarna terminolohiia ta problemy yii perekladu [Culinary terminology and problems of its translation]. *Young Scientist*. № 12 (64). S. 149–150 [in Ukrainian].
5. Shaposhnyk, O. M. (2011). Do problemy perekladu dytiachoi literatury. [To the problem of children's literature translation]. *Nova filolohiia : zb. nauk. prats / red. V. M. Manakin. Zaporizhzhia : ZNU, Vyp. 45. S. 249–252* [in Ukrainian].
6. Yakymchuk, A. P. (2007). Lihvokulturna komunikatsiia yak vyprovovuvannia dlia perekladacha. [Linguocultural communication as a challenge for the translator]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu im. Ivana Franka*. № 34. S. 217–221 [in Ukrainian].
7. Kossel, S. Der kleine Wassermann. *Kinder und Jugendmedien.de. Erstveröffentlichung: 12.04.2012*. URL: <https://www.kinderundjugendmedien.de/kritik/kinderroman/207-preussler-otfried-der-kleine-wassermann> (application date 10.10.2022) [in German].
8. Połowynkina, M. (2021). Słownictwo kulinarne w języku polskim i ukraińskim: etymologia i morfologia. *Nutrition – Health – Education. Zdrowotne aspekty jedzenia w kulturze, literaturze i języku / Ed. Monika Michalska, Mariusz Brodnicki, Artur Bracki. Kijów : Talkom. S.129–137* [in Polish].

LIST OF THE ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Proisler, O. (1992). Rozbiinyk Hutsyk-Butsyk. Vodianyochok [The Robber Hotzenplotz. The Little Water Sprite]. Kyiv: Veselka. S. 199–283 [in Ukrainian].
2. Preußler, O. Der kleine Wassermann. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-der-kleine-wassermann> (application date 08.11.2022) [in German].

THE CULINARY TERMS OF THE FAIRY-TALE “THE LITTLE WATER SPRITE” BY O. PREUBLER AND THEIR TRANSLATIONS IN UKRAINIAN LANGUAGE

Kuchma Tetiana Valeriivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Romance and Germanic Philology

Rivne State University for the Humanities

12, Stepana Bandery Str., Rivne, Ukraine

The article deals with the culinary terms in the fairy tale “The Little Water Sprite” by O. Preußler and their translations made by V. Vasyliuk. The research has determined that culinary terms are found in almost all parts of the book. The research shows that culinary names reflect the picture of the life of water spirits and village people. Culinary terms help to describe the world of mythical water inhabitants, animals and the world of people; they complement the storyline and act as a factor in the development of events: interest in “baked stones” became the beginning of friendship of water creatures with village boys. The text presents both familiar ingredients and dishes as potatoes, porridge, and unusual ones – frog caviar, water fleas. O. Preußler invents “treats” to depict the watermen dishes, which are prepared from ingredients known to readers. Cyprinus, the carp, likes to feast on earthworms, which are used by fishermen. In some cases, people and water spirits eat the same food, for example, soup. The research defined six lexical and thematic groups of culinary terms in the fairy tale: ingredients; dishes; culinary processes; drinks; utensils; locus and time of food consumption. Culinary terms in the text act as a connection element between the characters of the fairy tale. Most of the culinary terms in the translated text are given with the help of Ukrainian equivalents. The research showed that in rare cases the addition of words during translation and the replacement of the culinary term of the original text with another culinary term of the Ukrainian language are used.

Key words: *culinary term, lexical and thematic group, translation, equivalent.*

УДК 821.161.2.08-31

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.17>

МОВНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ»)

Лукаш Наталія Миколаївна

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна

Педченко Світлана Олександрівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна

У статті розкрито проблему експресивізації художнього тексту різнорівневими вербальними засобами. З'ясовано, зокрема, виняткову роль виражально-зображальних мовних одиниць у формуванні емотивно-аксіологічного тла роману Марії Матіос «Щоденник Страченої». Наголошено на тому, що сучасна лінгвістика пропонує чітку стратифікацію понять експресивність, експресія, експресема, експресоїд, експресив тощо. Встановлено корелятивні зв'язки досліджуваного феномену з лінгвокреативною особистістю наратора, прагматичними інтенціями мовця, актуалізованими в усвідомленому доборі конкретних вербальних одиниць. Розлого представлено систему найтиповіших репрезентантів експресивізації художнього мовлення. З-поміж них вирізняє лексичні, синтаксичні та графічні елементи. Доведено, що найпродуктивнішою в розгляданому романі є лексична експресивність, почасти експлікована номінами на позначення психоемоційного стану особистості. Схарактеризовано їхню лексико-граматичну природу, зокрема виявлено, що найчисленнішу групу представляють субстантиви (кохання, радість, прикрість заздрість), ад'єктиви (щасливий, збуджений, сердитий) та адвербативи (цікаво, дивно, байдуже). Особливу увагу звернено на стилістичні спроможності лексичних одиниць як будівельного матеріалу для художніх означень, метафор, оказіональних сполук. У пропонованій розвідці ідентифіковано доволі розлогий спектр синтаксичних експресивних засобів, вирізняє їхні іманентні характеристики, передусім здатність маркувати глибокі переживання персонажа, увиразнювати його психоемоційний стан, градаційно підкреслювати емоційну й інтелектуальну напругу. Передусім зауважено на так званих питальних і питально-відповідних конструкціях монологічного мовлення, еліпсованих структурах, порівняльних зворотах, парцельованих синтаксичних одиницях. Примітно, що стилістичне навантаження останніх употужнене специфічним авторським членуванням тексту – винесенням парцелята в окремий абзац. Такий засіб експресивізації знаходиться на покордонні з графічними експресемами, докладному аналізу яких приділено особливу увагу. З-поміж актуалізаторів переживань персонажа вирізняє дефісацію (побуквеній чи поскладовий поділ слова), анормативне вживання великої літери, «нанізування» знаків пунктуації, мікросегментацію тексту тощо. Різновекторно схарактеризовано оприявлені в романі Марії Матіос «Щоденник страченої» засоби деавтоматизації висловлювання, що засвідчують лінгвокреативність авторки, її здатність фокусувати увагу читача на відповідних змістових фрагментах.

Ключові слова: категорія експресивності, експресивна конотація, експресивізація, вербальні засоби експресивізації, емотиви.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. До актуальних завдань сучасної лінгвістики належить дослідження змісту й сутності категорії експресивності, з'ясування ролі виражально-зображальних мовних засобів у моделюванні емотивно-аксіологічних значеннєвих планів.

Об'єктом наукового інтересу вітчизняних і закордонних дослідників неодноразово ставала виразність художнього тексту, що досягається ретельним цілеспрямованим добром елементів із багатой палітри вербальних одиниць, які не лише підсилюють логічний та емоційний зміст висловленого, передають ставлення мовця і до

повідомлення, і до адресата, а й постають особливими прикметами ідіостилу автора. Широкий спектр експресивно конотованих мовних одиниць зафіксовано в романі Марії Матіос «Щоденник страченої» – творі, що є психологічною розвідкою, написаною у формі сповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Категорія експресивності привертала увагу багатьох українських науковців: Н. Бойко, М. Вінтоніва, С. Галаур, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Н. Іваницької, Л. Мацько, К. Серажим, Л. Ставицької, В. Чабаненка та ін. У широкому розумінні експресивність трактують як «засіб посилення виразності та зображальності мовлення, його впливу» (Вінтонів, 2018, с. 94) і протиставляють нейтральності (Українська мова, 2004, с. 461).

На сьогодні спостережено чітке розрізнення понять експресивність (інтенсифікована виразність), експресія (інтенсифікація виразності), експресема (мовно-естетичний засіб позначення виразності), експресоїд (конкретний реалізатор експресеми), експресив (узуальне чи оказіональне слово або його лексико-семантичний варіант, у якому поєднані денотативний та конотативні компоненти його значення) (Галаур, 2018, с. 21). Крім того, у науковий обіг уведено термін «експресивізація», який позначає результат «умотивованої мисленневої лінгвокреативної діяльності мовця, спрямованої на вираження особистих прагматичних інтенцій, що виявляється у свідомому, попередньо підготовленому усному чи писемному тексті й базується насамперед на когнітивному дисонансі (...), що виникає в результаті інноваційного вживання або створення мовних явищ» (Ідзьо, 2016, с. 36).

Формулювання мети дослідження. Мета пропонованої розвідки – окреслити парадигму вербальних засобів експресивізації тексту, зафіксованих у романі Марії Матіос «Щоденник страченої». Означена мета передбачає розв'язання таких конкретних завдань: ідентифікувати найтипівіші лексичні репрезентанти експресивно-оцінного навантаження художнього мовлення, з'ясувати їхню значеннєву та лексико-граматичну природу, описати стилістичні спроможності; стратифікувати систему синтаксичних експресивних засобів, вичленувавши в їхньому полі найуживаніші в досліджуваному тексті одиниці; проаналізувати графічні експресеми як один із виявів лінгвокреативності авторки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсифікована виразність властива одиницям усіх рівнів мовної структури, однак найпродук-

тивнішою є лексична експресивність. Експресивні лексичні одиниці покликані передавати гаму почуттєвих інтенцій суб'єкта мовлення, впливаючи при цьому на емоційну сферу адресата, спонукаючи його до активного, небайдужого сприймання. У романі «Щоденник страченої» функційно активним засобом експресивізації тексту є слова, що називають психоемоційний стан: іменники *любов* (30 репрезентацій), *страх* (26), *печаль* (22), *кохання* (21), *радість* (18), *щастя* (16), *самотність* (13), *злість* (7), *безсилля* (7), *туга* (6), *лють* (6), *байдужість* (6), *ревності* (6), *страждання* (5), *образа* (4), *жаль* (4), *насолада* (4), *полегкість* (4), *радоці* (4), *розпач* (3), *тривога* (3), *хвилювання* (3), *відчай* (3), *гнів* (3), *жах* (3), *спокій* (3), *задоволення* (3), *сором* (2), *боязнь* (2), *розпука* (2), *роздратування* (2), *обурення* (1), *смуток* (1), *заздрість* (1), *заздрощі* (1), *огиди* (1), *досада* (1), *зворушення* (1), прикметники *щасливий* (10), *байдужий* (6), *несамовитий* (5), *спокійний* (4), *збуджений* (2), *сердитий* (2), *радісний* (2), *сумний* (1), прислівники *цікаво* (26), *дивно* (20), *байдуже* (14), *жаль* (9), *страшно* (5), *соромно* (5), *нецікаво* (3), *спокійно* (3), *смішно* (3), *ніяково* (2), *лячно* (1), *тривожно* (1), *бридко* (1), *сумно* (1), *самотньо* (1), *радісно* (1), *весело* (1), дієслова *любити* (48), *боятися* (34), *плакати* (15), *ненавидіти* (7), *тужити* (5), *тривожитися* (2), *страждати* (2), *співчувати* (2) та ін. Емотиви слугують головно для ідентифікації почуттів та переживань персонажа, напр.: **Безсилля і відчай знову оволодівали мною; Цей жаль, ця щоденна туга за тобою (...) стискає мене, як удав...; Я задихнулася від люти; ...тоді мене начисто покидає жалість до старого чоловіка. Лишається прикрість від неможливості змінити плін днів; Було затишно і спокійно; Я тужила за чоловіком, який залишав у номері майже наркотичний запах «Кобри» й запах свого тіла...** Примітно, що психоемоційний стан персонажа часто стає об'єктом для метафоричного переосмислення, напр.: **...раптом гидкий страх накинувся на мене, як невидимий нападник...; І з мене випарувалася навіть печаль; ...підступна байдужість заповзла в мене, неначе паралітичний газ; З-під приспаної пильності задзвенів перший дзвіночок тривоги; Але образа копошиться доти, поки не перейде у злість...; ...моє серце уперше зайнялося пожегом заздрості.**

Увиразненню названих у тексті емоцій і посиленню відповідної тональності сприяють художні означення. Епітетний ряд формують негативно або позитивно конотовані лексичні одиниці, напр.: **...з роздратованою лютьтю**

шельмую себе, як найбільш світову негідницю і симулянтку; Відколись у мені заворушилася жорстока образа; ...мовчазна тривога заважає думати...; Шалене кохання грошей не додає і щастя не примножує.

З-поміж лексичних засобів, за допомогою яких оповідачка передає широкий діапазон своїх почуттів, здійснює оцінку характеристики того, що її оточує і хвилює, варто виокремити оказіоналізми. Напр.: *А як називається той, хто безкорисливо відриває від себе шматок серця? Серцепошматовувач?*; ...при спогляданні зафіксованого чорним по білому свого довгого і *гострошпильового* життя я знемагаю від страху...; *Якось мутна моторош обволокла душу лепким жабуринням...*; У мене *появився новий залицяльник – не-вимагальник, тільки давальник по імені Л.Д.*

У «Щоденнику страченої» представлено надзвичайно багатий репертуар експресивних синтаксичних побудов. З-поміж них – питальні / питально-відповідні конструкції в монологічному мовленні, використання яких дає змогу письменниці увиразнити психоемоційний стан героїні, підкреслити її бажання розібратися в собі, заглибитися у власний внутрішній світ. Нагромадженням питальних конструкцій досить часто починаються або закінчуються щоденникові записи: *Чому ж я відчуваю присмак злочинності в якихось геть зовсім невинних записах внутрішньої своєї печалі? Це печать виховання? / Тавро минулого часу? / Чи просто надмір вільного часу, коли не падаєш від фізичної втоми, не маєш особливих обов'язків ні перед ким? / Чи що це? Іноді питання містять імпліцитну відповідь (А хто пожаліє мене в моїх сутінках?) чи стають риторичними (...але чому? Чому?; Що мені робити?; На що я сподіваюся?; Як ти міг???)*. Для оформлення діалогізованого внутрішнього монологу, що репрезентує розмову персонажа або із самим собою (своїм внутрішнім «я»), або з умовним адресатом, у романі використано питально-відповідні конструкції, напр.: *...Учора був мій день народження. Я брела пізньою вечірньою вулицею міста і плакала. / Чому я плакала? / Бо ти випробовував мене навіть у день мого народження... Або: І все ж... чому між людьми можлива гармонія, хоча й нетривала... або дуже тривала, але можлива? Куди вона потім зникає? Видозмінюється? Чи що з нею відбувається? / Вона, / люба моя, / атрофується, / випаровується, / розчиняється, / щезає, / вивітряється, / вмирає, / мовчки покидає нас. Такий прийом увиразнює моменти особливої*

емоційної та інтелектуальної напруги, передає стан психічного потрясіння.

Вербальним маркером глибоких переживань персонажа є незавершені, обірвані речення, у яких думка висловлена не повністю через небажання або неспроможність мовця про щось говорити: *...короткочасна зустріч – ніщо, порівняно із розривом нервів на мотуззя до того, як...; Коли б ми були найвими молодими людьми, нам ці дурниці були би прощеними, а так...; А що нечастий гість... то...*

Надзвичайно потужним є функційно-стилістичний потенціал парцельованих синтаксичних конструкцій. Виділення певної частини речення у відносно самостійну комунікативну одиницю дає змогу підкреслити її змістову значущість, семантичну місткість, експресивну виразність (Українська мова, 2004, с. 461). Наприклад: *...ця стара курва – пам'ять розкручує, неначе рулон шпалер, події тридцятирічної давності. Вертає їхню послідовність. Гальмує на дрібницях. Розкладає на кольори. Видобуває запахи і звуки. І знову припилює до за давненого болю, ніби бере на гак чи садовить на палю. У досліджуваному тексті досить поширеним є винесення парцелята в новий абзац, напр.:*

А іноді навіть добре – просто лежати й дивитися в стелю.

Ні про що не думати.

Ні за ким не тужити.

Представлена в такий спосіб інформація претендує на більшу переконливість, тож варта особливої уваги.

Ефективним засобом увиразнення мовлення в розгляданому творі є порівняльні конструкції, основне стилістичне навантаження яких – експресивна характеристика головної героїні, експлікація її світовідчуття і ставлення до зображуваних подій. Прикметною ознакою більшості компаративних зворотів є несподівані асоціації, позбавлені прикрашування: *Тобі мало, що я залишилася порожньою, як діряве відро; Ревнощі, весь вік приховувані мною, ніби заразна хвороба, виснажливі, як голод, ревнощі тримали мою волю...; ...я хочу патрати себе, як недорізану курку, по живому, незагоєному; А я партизаню в своїй голові, ніби остання дурепка...; І я пішла на роботу, вибуфорившись, мов лява. Водночас наявні й порівняння, що мають позитивне оцінне значення. Образи, використані в них, апелюють головню до світу неживої природи чи до дитячих вражень: Щоразу мені хочеться досліджувати його тіло, як далекі зорі на нічному небі; ...там, у минулому, – весело, немов у дитячому калейдоскопі.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
2. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
3. Галаур С. Диференційні параметри експресем та регулятем у художньому тексті. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2018. Вип. 4. С. 20–32. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9044>
4. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис. *Слово – Речення – Текст* : вибр. праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 409–478.
5. Ідзьо М. В. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ : дис. ... канд. філол. наук. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2016. 222 с.
6. Матіос М. Щоденник страченої. URL: <https://readli.net/shhodennik-strachenoji/>
7. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
8. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 2002. 351 с.

REFERENCES

1. Boiko, N.I. (2005). *Ukrainska ekspresyvna leksyka: semantychnyi, leksykohrafichnyi i funktionalnyi aspekty* [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf. 552 p. [in Ukrainian].
2. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). *Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi*. [Syntactic means of expressiveness in the Ukrainian political discourse]. Vinnytsia: TOV "TVORY". 336 p. [in Ukrainian].
3. Halaur, S. (2018). *Dyferentsiini parametry ekspresem ta reguliatem u khudozhnomu teksti* [Differential parameters of expressems and regulatemes in the artistic text]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*. [Language: classic – modern – postmodern]. Issue 4. P. 20–32. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9044> [in Ukrainian].
4. Huivaniuk, N. V. (2009). *Ekspresyvnyi syntaksys* [Expressive syntax]. *Slovo – Rechennia – Text: vybrani pratsi*. [Word – Sentence – Text: selected works]. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. P. 409–478. [in Ukrainian].
5. Idzo, M. V. (2016). *Movni zasoby ekspresyvizatsii v tekstakh suchasnykh polskykh ZMI: dys. ... kand. filol. Nauk*. [Lingual means of expressiveness in the texts of modern Polish mass-media: PhD (Philology) dissertation]. Kyiv: In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. 222 p. [in Ukrainian].
6. Matios, M. *Shhodennyk strachenoji*. [Diary of an executed woman]. URL: <https://readli.net/shhodennik-strachenoji/> [in Ukrainian].
7. Rusanivskiyi, V. M. et al. (Eds.) (2004). *Ukrainska mova: Entsyklopediia*. [Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv: Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana. 820 p. [in Ukrainian].
8. Chabanenko, V. (2002). *Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukrainskoi movy*. [Stylistics of the expressive means of the Ukrainian language]. Zaporizhzhia: Vyd-vo ZDU. 351 p. [in Ukrainian].

LINGUAL MEANS OF THE LITERARY TEXT EXPRESSIVENESS (ON THE BASE OF THE NOVEL “DIARY OF AN EXECUTED WOMAN”)

Lukash Nataliia Mykolaivna

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
2, Ostrohradskyi Str., Poltava, Ukraine*

Pedchenko Svitlana Oleksandrivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
2, Ostrohradskyi Str., Poltava, Ukraine*

This article highlights the problem of the literary text expressiveness by the multileveled verbal means. Actually, the crucial value of expressive-figurative lingual units in the formation of an emotional-axiological background of the novel “Diary of an executed woman” by Mariia Matios has been thoroughly examined. An emphasis was on the fact, that up-to-

date linguistics operates the clear stratification of such concepts, as expressiveness, expression, *expresseme*, *expressoid*, and *expressive*, etc. As a result, the whole range of correlative interrelations between the analysed linguistic phenomenon and lingual-creative personality of the narrator as well as pragmatic intentions of the speaker, actualized via the conscious selection of specific verbal units, was determined. The utmost spectrum of constituents of the system of the literary speech expressiveness' typical representatives was logically clarified; the lexical, syntactic, and graphic elements were under all-embraced research. Thus, the lexical one tends to possess the highest productivity within the novel, been particularly explicated by the nomen indicating the psycho-emotional state of the person. Special attention was paid to the stylistic capabilities of lexical units as a building material for artistic meanings, metaphors, and occasional compounds. A broad spectrum of syntactic expressive means has been identified in the given research; their immanent characteristics have also been distinguished, primarily, the ability to mark the person's deep experience. Such means of the expressiveness is closely connected to graphic *expressemes*, which were under all-embracing analysis. Person's inner state and feelings are to be actualised via the hyphen (letter-by-letter or syllabus-by-syllabus), abnormal usage of capital letters, punctuation marks threading, and microsegmentation of the text. All the means of utterance de-automation, revealed in the novel "Diary of an executed woman" by Mariia Matios, got their multileveled examination. They undoubtedly highlight the lingual creativity of the author, ascertaining her ability to focus reader's attention on a certain text fragments.

Key words: the category of expressiveness, expressive connotation, expressiveness, verbal means of expressiveness, emotive.

УДК 811.161.2*276.6:611.7«10/19»

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.18>

НАЙМЕНУВАННЯ ГОЛОВИ ТА ЇЇ ЧАСТИН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (XI – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТ.)

Меркулова Оксана Володимирівна

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66-А, Запоріжжя, Україна

Приходько Ілона Миронівна

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
вул. Наукового містечка, 59, Запоріжжя, Україна

У статті розглянуто історію становлення лексем, які використовувалися на позначення голови та її частин від праслов'янського періоду до кінця першої третини XX століття, коли лексикографічна палітра української лінгвістики мала передусім національномовне опертя й була позбавлена значної кількості іномовних елементів. До соматичної лексики зараховуємо назви частин та внутрішніх органів і людини, і тварини. Дослідження праслов'янського лексичного фонду свідчить про те, що давні назви голови майже всі були утворені від основи *golv- і нерідко могли експресивне забарвлення. Найменувань інших частин голови (обличчя, вуха та ділянки біля них тощо) із цього періоду реконструйовано небагато. У пам'ятках давньокиївської доби іменники аналізованої групи трапляються нечасто, і це здебільшого праслов'янські назви або, рідше, їх варіанти (облицие – обличение). Обстежені джерела середньо- та новоукраїнської мови фіксують більшу кількість сомонімів на позначення голови та її частин. Значна кількість їх – це пізно засвідчена праслов'янська лексика (чоло, лобъ, писок, лице), однак фіксувалися й новотвори, що зумовлено проникненням у писемні тексти народнорозмовних елементів (писє 'обличчя', мурло 'те саме', загривок 'потилиця' та ін.). Інколи давні лексеми, унаслідок звуження (лат. *persona* 'особа' > с.укр. *парсуна* 'обличчя') або зміни (висок 'пасмо волосся, яке звисає над вухом' > 'ділянка голови навколо верхньої частини вуха') семантики, переходили до розряду соматизмів. За структурою давні соматичні найменування головно були суфіксальними утвореннями, але поступово, із розширенням спектру позначуваних ділянок голови, зростає кількість конфіксальних похідних.

Ключові слова: соматична лексика, соматизм, сомонім, голова, ділянка голови, праслов'янська мова, давня руськоукраїнська мова, середньоукраїнська мова, нова українська мова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Інтерес науковців до історико-лексикологічних студій був і залишається одним із найбільш пильних в аспекті уваги до лексичної системи української мови загалом. Предметом постійної уваги лінгвістів є й найменування частин тіла, що виступають одним із найпомітніших пластів лексики, котрий відображає і знання носіїв мови як про навколишній світ, і їхнє уявлення як про власний організм, так і про організм тварин. Автор найпоширенішої й, на нашу думку, найбільш прийнятної класифікації соматичних найменувань О. Кочеваткін (огляд інших класифікацій див. докладніше (Приходько 2020; Приходько 2016)) номени голови та її частин зараховує до підкласу

сомонімічних назв, котрий, своєю чергою, охоплює найменування частин та ділянок людського тіла (Кочеваткін 2001, с. 7–11). Останні два десятиліття українські мовознавці досить активно вивчають іменники згаданої лексико-семантичної підгрупи, проте увага науковців зосереджена на них як на компонентах більш складних одиниць, натомість історія їх становлення й розвитку як самостійних лексем дотепер лишається малодослідженою ділянкою. Це й зумовило вибір теми пропонованої статті та її актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових розвідок у згаданій площині мовознавчих студій свідчить про те, що панівна їх більшість охоплює фразеологічний рівень (Тимченко 1990; Андрейченко 2004;

Денисюк 2006; Дядченко 2009; Клименко 2011; Добролюбова 2012; Коловоротна 2013; Мацьків 2015; Германович 2018; Венжинович 2019 та ін.), а останнім часом це й роботи зіставного плану (Жарікова 2010; Шевелюк 2010, с. 8–12; Государська 2011, с. 10–15; Айдачич 2014; Хмара 2014; Дуганджич 2020; Чаєнкова 2020; Черська 2021 та ін.), що дає підстави говорити про певну експансивність таких розслідів. У працях, присвячених окремим аспектам становлення та функціонування мовних одиниць (лексем, фразем, словотвірних формантів тощо), дослідження назв окресленої групи мають фрагментарний характер (див., наприклад, Німчук 1992, с. 312–327; Степаненко 2009; Білоусенко та ін. 2010, с. 29, 73, 135, 281 та ін.). Натомість комплексних робіт, у яких би найменування голови та її частин були розглянуті в діакронічному аспекті, сьогодні в українській лінгвістиці немає.

Метою пропонованої статті є докладний лексико-семантичний та словотвірний аналіз найменувань голови та її частин в історії української мови (до середини XX століття) у контексті еволюції осмислення людиною довколишнього світу та власного організму. Реалізація поставленої мети передбачає опис семантики, етимології та словотвірної структури досліджуваної групи лексики.

Виклад основного матеріалу. Давньослов'янські назви голови майже всі були утворені від основи **golv-* і нерідко могли мати експресивне забарвлення, наприклад: **dud(ь)lo* (ЕССЯ V 148–149) 'морда тварини' від **duti* 'дути' (V 166), *-t- > -d-*, очевидно, внаслідок асиміляції до дзвінкого *-l-*; **golva* (VI 221) 'голова', яке укладачі ЕССЯ пояснюють спорідненістю з іє. **ghelu-* 'черепаша' (пор. *чепен*) (див. Там само 222); **golvica* (VII 8) 'голівка'; **golvina* (VII 9) 'велика голова; баняк'; **golvišče* (ЕССЯ VII 9–10) 'голова'; **golvizna* (VII 10) 'неспівмірно велика голова, баняк' (значення не основне); **golvьka* / **golvьkь* (VII 11) 'маленька голова' (далеко не основне значення); **rilo* 'морда; ніс тварини' від **riti* (Skok III 148) + *-(d)lo*.

Частину голови позначали кілька відіменникових номенів, а саме: **agodica* (ЕССЯ I 59) 'щоки' від **agoda*, яке набуло нової семантики 'округла, випукла частина тіла' (див. докладніше Там само 159); **borda* (II 197) 'борода, підборіддя', пор. іє. основу **bhar-* 'стирчати, видаватися' (огляд думок див. Там само 198); **čelo* (IV 45) 'верхня частина голови над очима, чоло' від іє. **kelom* < іє. **kel-* 'підніматися, вивисуватися' (див. ЕССЯ III 46); **lьbь*

(XVI 225) 'череп, голова; передня частина черепа', спор. з **lubь* 'кора, лико, короб' (див. там само); **lьbišče* (XVI 224) 'великий лоб; велика некрасива голова'; **olnita* (XXXII 72) 'щока', спор. з **ol(e)n-*, **olko-* 'лікоть'; етимологічно 'темними' й досі лишаяються **teme* (ЕСУМ V 580) 'тім'я', очевидно, від **tenmen* 'місце, на якому рубають' та **ščeka* (VI 514) 'щока'.

Для називання обличчя використовувалися паралельні форми, що, на думку укладачів «Етимологического словаря славянских языков. Праславянский лексический фонд», були слов'янськими новотворами з суфіксом *-k-* (ЕССЯ XV 77–78), а саме: **lice* (XV 75), **liko* (105), **likь* (106) 'лице, щока', при цьому етимологія першого з наведених варіантів лишається не з'ясованою (див. огляд думок – Там само); **obličьje* (ЕССЯ XXVIII 8–9) 'лице'; **pyskь* (ЕСУМ IV 377) 'рот; обличчя, морда' (< **pūsk* < **puxnoti*: вочевидь, початкове значення слова могло бути 'великий рот, обличчя, морда').

Інші сомоніми з розглядаючою семантикою: **globь* (ЕССЯ VI 134) 'очниця', можливо, має семантичний зв'язок із **globiti* 'стискати; тиснути'; **xobotь* (VIII 46) 'хобот', за припущеннями укладачів ЕССЯ, від **xabati* 'шттовхати, дути' (Там само 7), при цьому **xobotь* – похідне з формантом *-otь* від кореня **xob-* (огляд думок див. Там само, 47); **gьba* (VII 78) 'губа'; множинний іменник **usta* (ЕСУМ VI 47) 'губи' зводиться до і.-є. кореня *ōus-/aus-* 'рот, устя' з розширювачем *-t-*.

Із-поміж реконструйованих сомонімів чітко виокремлюється група конфіксальних дериватів, у яких виразно прозирала локативна семантика, наприклад: **obošьje* (ЕССЯ XXVIII 126) 'брови; око; очна впадина; скроня', пор. **oko*, **ob oko*, **ob oči*; **obustьje* (243) 'місце навколо рота' від **usta*; **obušьje* (244) 'край вуха' (**uxo*); **obzobьje* (219) 'щелепа' (**ob zobь*).

Обстежені джерела давньоруськоукраїнської мови фіксують небагато утворень на позначення голови, основна частина яких є успадкована з мови дописемного періоду. Згадані іменники фіксуються у двох варіантах – книжному неповноголосному та, пізніше, повноголосному, наприклад: *главою своєю покывають и въсплещеть роукама своима* (Изб 1076 149 зв./400), «*ко по полугривнѣ голова коньча* (к. XII/бл.1425 ЛІ 29зв/62).

Розглянуті тексти й лексикографічні праці середньо- та новоукраїнської мови порівняно пізно засвідчують давній субстантив *голова*

змисва скрушена есть (Четья 1489 171зв.) у значенні 'частина тіла людини або тварини'¹, одны **голову**, другие руки дитяти видевши у возе у жида Нахима, поведили (1567 ГрКнЛит 99), на боль **голови**, на шаленство (1759–1775 ЛО 8), **голова** (1893 Ум-Сп I 153, 1928 СПТ 24), **головъ** (1857–1859 ГоловМатСл 483) 'голова'. З XVII століття віднаходимо й демінутивно-гіпокористичні назви на кшталт **головонька** (XVII СУМ XVI – п.п.XVII VII 3) 'голова'. Спорадично для називання голови могли використовуватися також відомі з дописемного періоду іменники **горло** (кін. XVI МатТимч I 183) 'голова' та **лобъ** (1656 МатТимч I 407) 'голова'.

На позначення обличчя в давньокиївську добу продовжує використовуватися праслов'янське конфіксальне похідне **облицие** (XI СлРЯ XII 78–79; XIII СДЯ V 499) 'вид, образ, обличчя', пор. також варіант цього похідного з лівобічним поширенням постпозитивної частини: **облицение** (XI СлРЯ XI 78) 'вид, образ, обличчя' (*ликъ, лице*); *Богъ <...> натхнулъ в облице чловѣка дыхане живота* (п. XVII Тимч 844).

Зрідка в пам'ятках книжного стилю XI–XIII століть натрапляємо на інше похідне розгляданої семантики, а саме **наличие** (1073 Ср II 536) 'щоки, обличчя' (*ликъ, лице*).

В обстежених джерелах XI–XIII століть засвідчена праслов'янська назва обличчя – **лице**: *и гла юмоу онъ весельмъ лицьмъ* (XII ЖФП 466/103); успадковують її середньоукраїнські тексти: **лице**, **лицо** (1489 СУМ XVI – п.п.XVII XVI 68) 'лице', *А в кого трудоватое лице и черъвоное* (др. пол. XVIII КнЛ 98), **лице** (1886 Ж I 406, 1928 СПТ 62). З XVI століття в пам'ятках з'являється нова лексема на позначення обличчя – **видъ** (1571 МатТимч I 100) 'обличчя'.

До найменувань передньої частини голови належить також давні іменники **чоло** та **лобъ**, наприклад: *поѣдь прочь . аже боудеть ти каменемъ в чело ты оуже не братъ еси* (ЛП 1261/бл.1425 284/852), *По инѣмъ же мѣстомъ нѣгдѣже не мажють, развѣ на челѣ на очью, на оушью, на ноздрѣю* (1274 ОВладС 93–94), **чело** (XV ССУМ II 532) 'чоло', **чоло** (XVII МатТимч 483; 1840 Б-Н 391); *казали тому гайдукови. абы въ лобъ му стрѣлялъ зъ мушкета* (1646 ДіаріушФил 152); *Лоб – чоло, лоб, ліб* (1920 РУМедГалин 66), **лоб** (1928 СПТ 62).

¹ Пор. словникову статтю «ГОЛОВА» у Словнику староукраїнської мови XIV–XV століть, де не зафіксовано жодного контексту, в якому уживалося б згадане слово для позначення частини тіла, натомість наведено екземпліфікацію до значень 'особа чоловічої статі', 'убитий', 'початок ріки', 'розсудок' (ССУМ I 248–149)

Інші виявлені в лексикографічних джерелах XIX – п.п XX століття назви передньої частини голови укладачі словників могли розрізняти у значенні, наприклад: (*для зьвірів*) – **морда**, **мордочка**, (*про деяких свиней*), **писок**, (*про чоловіка*) – **ника**, **пицюра**, **пичка**, **мармиза**, **мармуза**, **мидзя** (1894 УмСп III 111), **пыск** (1902 ВерхрУгроРус 258) 'писок'; **Храпи** – *верхня частина обличчя враз над ніздрями* [у вищих тварин. – *О.М., І. П.*] (1925 Компендіум 3). Інколи найменування на позначення частин голови тварини вживалися з експресивною метою для називання відповідних частин тіла людини, наприклад: *Щобъ мни Рутульцивъ розидратъ <...> Умазатъ морду ихъ мазкою* (к.XVIII Енеїда-1842 V 62).

На позначення бокової ділянки передньої частини голови в середньоукраїнській мові співіснували похідні як книжного, так власномовного характеру, а саме: **Ланита**: **лице**, **челюсть**, **поличо(к)** (1627 БерЛекс 73). З часом або семантика, або стилістичне використання кожної з лексем звузилися, і вони стали позначати окремі ділянки голови людини.

Для називання губи (губів), за нашими даними, із XVI століття використовувалися такі давні або запозичені іменники: *а на Васку Кондратовичу видѣл есми ранъ – губа исподния штыхом наскроз пробита* (1561 ЛЗК 236), *И за тымъ ему у губу даль и оного розкрывавиль* (1601 АЮЗР II 11), **губа** (1893 Ум-Сп I 169; 1918 ІвШум 85), але з часом з'являються нові словоформи та лексеми, наприклад: **губонька**, (*мн.*) **губи**, **губки**, **губоньки**, **губенята** (1918 ІвШум 85), **ворги** (1902 ВерхрУгроРус 231) 'губи' (з польс. *warga* 'губа'). Досить прикметним є вживання іменників в атрибутивному значенні, а саме: *отвислыя губы – варг(т) и, капиці* (Там само). Давнє утворення **уста** досить активно вживалося з XVII століття, наприклад: *и тие нецнотливые слова у своѣ уста побра(ла)* (1660 АБМУ 60), *на катаргъ голови, на вредъ въ уста(х)* (1759–1775 ЛО 19). Пізніше розглядана лексема архаїзувалася та відійшла до пасивного шару лексики, натомість її заступив відомий із праслов'янської доби іменник **рот** і його модифікаційні варіанти.

Не змінив свого значення й давній дериват **писок** (1896 Ум-Сп III 277) 'обличчя, морда, рот', що міг виступати синонімом до давнього **рило** (1928 СПТ 121), **рыльце** – **писок** (1920 РУМедГалин 115), пор. також демінутив **Тамто Ганзя**, **тамто зухъ**, **Тамто писѣ**, **якъ пампухъ** (1878 ГоловПісні I 387). У словниках XIX століття натрапляємо на пейоративи, що використовувалися для називання обличчя, наприклад:

маскара (1598–1599 СУМ 16–п.п.17 XVII 84; 1840 Б-Н 222) 'маска, харя, личина', очевидно, запозичено з іт. *maschera* 'маска'; **личина** (1840 Б-Н 211); **луда** (1840 Б-Н 213) 'маска, личина' від *лудити* 'манити, вабити, спокушати' (СУМ 16–п.п.17 XVI 106); **мазена** (1840 Б-Н 218) 'личина, пика', спор. з *мазати*, суфікс **-еп(а)** – аналогічний до *дурена* (Преобр. I 501; Фасмер II 558); **мурло** (1840 Б-Н 231) 'рило', **мурмило** (1840 Б-Н 231) 'товсте обличчя' від *мурмотати* 'незрозуміло щось говорити'

У джерелах середньоукраїнської мови натрапляємо на модифікований і у звуковому, і в семантичному плані латинізм **парсуна** (сер. XVI МатТимч II 86) 'обличчя', пор. лат. *persona* 'особа' (вважаємо, що тут відбулося фонетичне 'вирівнювання' голосного переднього **-e-** до задньорядного **-o-**). Вочевидь, польським є засвідчуваний із XVI століття іменник **тварь** (пол. *twarz* 'обличчя'), наприклад: *видел на пану Дмитру Новоселецькомъ у головѣ две раны рубаных велми шкодливых. и вся твар спухла, рука лѣвая и правая обѣдвѣ збитые* (1561 ЛЗК 281), *Была [Ольга. – І.П.] теж на твари слична и мудра над всѣ панны варязкіе* (к. XVII–XVIII ЖО 66).

Для називання скроні, за нашими даними, з XI століття використовувалося похідні *скроня*, *високъ*, *поличокъ*.

Натомість утворення **скроня**, що має давню іменникову основу **skron-* (BruknerESJP 496) і є адаптованим в українській мові флексією **-а** польським запозиченням (ЕСУМ V 289), фіксується ще з давньокиївського періоду. Зазначимо, що давніша форма *скрань* мала в корені **-а-**, яке вважаємо церковнослов'янським варіантом, наприклад: *и бѣ видити. слезы его. лежащи на скранью его* (ЛП 1169/бл.1425 29/532). І лише, здається, із XVII століття писемні пам'ятки засвідчують варіант із кореневим **-о-**, а саме: **Скрань: поличо(к), щока, скронь** (1627 БерЛекс 115), **Скраніа: умочай ху(ст)ку, приклада(й) к головѣ, скронѣ и шиш** (1759–1775 ЛО 19), **скроня, скронь** (1927 Ніковський 721). Досить складним видається пояснення уживання слова **лысть** (XVII СУМ XVI – п.п. XVII XVI 121) у значенні 'скроня', оскільки аналізовані етимології дають чітке уявлення про те, що як основна семантика, так і інші його значення входять до сфери номінації частини ноги (гомілка, стегнова кістка тощо).

Девербатив **висок** спочатку позначав пасмо волосся яке звисало над вухом спереду нього, проте, внаслідок втрати суфіксом **-ок** демінутивної семантики й звуження значення всього похідного, воно стало називати ділянку

голови навколо верхньої частини вуха (Ф I 320, ШанскийЭСРЯ I/3 106). Приклади: *видел <...> на голове на виску боку правомъ рану синюю* (1604 АрхЮЗР I/VI 345), *У червоних запасаках и сивизна на висках* (1864 Номис № 709 167), **висок** (1926 Із 50; 1928 СПТ 14). Згодом це слово виходить з ужитку. Діалектні словники початку XX століття спорадично засвідчують інші назви, наприклад, **слыхы** (1902 ВерхрУ-гроРус 268) 'скроня', що є, можливо, контамінацією нім. *Schlaf* 'скроня', *Schläfe* 'скроні' та *слышати*.

За нашими даними, з другої половини XIX століття передня частина голови між очима отримала кілька конфіксальних назв, а саме: **перенісся** (1896 Ум-Сп III 23) від *ніс*, **межибрів'я** (1918 ІвШум 192) та **міжбров'я** (1926 Саб 172).

На позначення щоки в середньоукраїнській мові паралельно використовувалися лексеми **щока**, **лице** та **поличок**, наприклад: *Если же кто тла оудари(т) в правое лице твоє. наставъ емоу другое* (1556–1561 ПЄ 33зв-34/148), **щока** (сер. XVI МатТимч II 508; 1928 СПТ 157). Інколи для називання щоки в джерелах XVII століття використовувалися, окрім іменників *скроня* й *поличок*, найменування, вжиті в переносному (на основі подібності за формою та кольором) значенні, а саме *Скраніа: Полички, «»»»»«года на лици, скрони* (1637 БерЛекс 115).

Спорадично в давній руськоукраїнській мові та більш послідовно – у джерелах нової української мови широкий спектр головно конфіксальних назв використовується для позначення **нижньої лицьової частини**, а саме: *И узрьѣх ему набрадѣкъ вѣсь крѣвавь и рѣхъ къ нѣмоу ч'то се єсть ослоушал са* (XI–XII Син-Пат 262) 'нижня щелепа, нижня сторона морди тварини' від *брада* 'борода, підборіддя'; **підборіддя** (1920 РУМедГалин 95; 1928 МРУС III 110, 1928 СПТ 99), **піддзьоб'я** (1928 СПТ 100).

Для називання частини голови на верхній ділянці черепа вживався давній субстантив **тім'я**: *а другая рана на голове так же рубаная на самом тѣмени* (1561 ЛЗК 236), **тім'я** (1928 СПТ 140); **тім'ятко**, **диханка** (1920 РУМедГалин 114) 'незаросле тім'я в немовляти, покрите тонким шаром шкіри, який пульсує (дихає)'

Для іменування потилиці з XVI століття давні українці послуговувалися такими субстантивами: **затылок** (1606 КартТимч) 'задня частина голови, потилиця', **затилок** – *затилок* (1759–1775 ЛО 19); *и оним(ъ) полѣномъ намѣреваючи вдарить по потилицѣ* (1750 ДДГ 313) (*тил*), **потылиця** (кін. XVI МатТимч II 196) 'поти-

лиця', **потилиця** (1840 Б-Н 295, 1893 Ум-Сп I 276, 1928 МРУС III 51; 1928 СПТ 38); *tergum* – *позад*, **потилля** (1926 МедЛатУкрГалин 277); **загрювок** (1893 УмСп I 235) 'карк, те, що знаходиться на потилиці'; **задок** (1902 ВерхрУгроРус 225) 'потилиця'; **заріжок** (Гр II 89) 'останній шматок шкіри, що знаходиться перед рогами'.

Подекуди натрапляємо на плутанину в слововживанні, коли в значенні 'потилиця' могли використовуватися лексеми на позначення задньої частини шиї, наприклад: **Затылок** – **в'язи**, **карк**, **гамалик**, **карчило**, **потилиця** (1920 РУМедГалин 49), де **гамалик** – запозичення з турецької *hamallik* 'професія носильника' < *hamal* 'носій, носильник' (ЕСУМ I 464), семантичне перенесення відбулося на основі того, що носильники свій вантаж часто розміщували на потилиці, підтримуючи руками; **зашийок** (Гр II 118); **завієць** – **зашиєць**, **затылок** (1840 Б-Н 143).

Ділянку голови за вухом у середньоукраїнській мові позначав конфіксальний дериват **зауше** (XVII СУМ XVI – п.п. XVII XI 19) 'місце за вухом'.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз соматизмів праслов'янської мови свідчить про те, що давні назви голови майже всі були утворені від основи ***golv-** і нерідко могли мати експресивне забарвлення (***golvica**, ***golvina**, ***golvizna**, ***golvьka**). Найменувань інших частин голови з цього періоду реконструйовано небагато, і майже всі вони стали базовими для розглядової лексико-семан-

тичної групи (***agodica** 'щоки', ***borda** 'борода, підборіддя', ***čelo** 'чоло', ***lьbь** 'голова; чоло', ***olnita** 'щока', ***temę** 'тім'я', ***lice**, ***liko**, ***likь** 'лице, щока', ***obličьje** 'лице', ***pyсьkь** 'рот; обличчя, морда', ***globь** 'очниця', ***xobotь** 'хобот', ***gьba** 'губа', ***usta** 'губи').

У пам'ятках давньокиївської доби іменники аналізованої групи трапляються нечасто, і це здебільшого праслов'янські назви (*голова / глава, лице, чело, набрадъкъ*) або, рідше, їх варіанти (*обличие – обличение*). Обстежені джерела середньо- та новоукраїнської мови фіксують більшу кількість сомонімів на позначення голови та її частин. Значна кількість їх – це пізно засвідчена праслов'янська лексика (*чоло, лобь, писок, лице*), однак фіксувалися й новотвори, що зумовлено проникненням у писемні тексти народно-розмовних елементів (*писє* 'обличчя', *мурло* 'те саме', *загрювок* 'потилиця' та ін.). Інколи давні лексеми, унаслідок звуження (лат. *persona* 'особа' > с.укр. *парсуна* 'обличчя') або зміни (*висок* 'пасмо волосся, яке звисає над вухом' > 'ділянка голови навколо верхньої частини вуха') семантики, переходили до розряду соматизмів. За структурою давні соматичні найменування головно були суфіксальними утвореннями, але поступово, із розширенням спектру позначуваних ділянок голови, зростає кількість конфіксальних похідних (***obočьje** 'брови; око; очна впадина; скроня', ***obustьje** 'місце навколо рота', ***obzьbьje** 'щелепа', *набрэдъкъ, підборіддя, перенісся, межибрів'я та міжбров'я піддзьоб'я, зауше* 'місце за вухом' та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айдачич Д. В. Сербські та українські фразеологізми із компонентом голова та частини голови у порівняльному аспекті. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (1). С. 3–12.
2. Андрейченко О. І. Фразеологізми з соматичним компонентом у текстах політичних дискусій. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 53. С. 7–11.
3. Білоусенко П. І., Іншакова І. О., Качайло К. А., Меркулова О. В., Стовбур Л. М. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси). Запоріжжя; Кривий Ріг, 2010. 480 с.
4. Венжинович Н. Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос та В. Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. (42). С. 13–21.
5. Германович Г. Медичні терміни з компонентом вухо, горло, ніс у сучасній українській мові. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2018. Vol. VI. PP. 27–35.
6. Государська О. В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп) : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2011. 19 с.
7. Денисюк В. Соматизми як компонент фразеологічних одиниць в українській мові XVI–XVII ст. (на прикладі номена око). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 187–191.
8. Добролюба Г. Концепт око як відображення української етносвідомості і світобачення (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського*. 2012. Вип. 25 (3). С. 205–210.
9. Дуганджич А., Петровська Л. Фразеологізми з компонентом-соматизмом «голова» на позначення мисленевих процесів у хорватській і українській мовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2020. Вип. 1 (43). С. 121–126.

10. Дядченко Г. В. Мікрополе «очі» як фрагмент мовного портрету людини в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр СумДПУ ім. А.С.Макаренка у 2008 р.* Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2009. С. 158.
11. Жарікова Ю. В. Семантичний аналіз фразеологізмів-соматизмів (на матеріалі румейської, української та новогрецької мов). *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 4. С. 515–519.
12. Клименко Н. Ф. Образний обшир фразеологізмів з компонентом *голова* в українській мовній картині світу. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 9–23.
13. Коловоротна Н.Д. Фразеологія мовчання в сучасній українській мові: етнокультурний і семантичний аспекти. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2013. Вип. 36. С. 27–33.
14. Кочеваткин А. М. Соматическая лексика эрзянского языка : учебное пособие. Саранск : Типография «Красный октябрь», 2001. 208 с.
15. Мацьків П. Образний потенціал паремій з компонентом *голова* в «Галицько-руських народних приповідках». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 162–169.
16. Німчук В.В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1992. 412 с.
17. Приходько І. М. Соматична лексика як об'єкт мовознавчих студій (до питання про термінологічний апарат і межі групи). *Sciences of Europe*. 2020. № 48. С. 55–59.
18. Приходько І. М. Соматична лексика: межі поняття та спроба класифікації. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 203–212.
19. Степаненко О. К. Парадигматична структура словотвірного гнізда з вершинним соматизмом ОКО в українській мові. *Культура народів Причорномор'я : Научний журнал*. 2009. № 168. Т. 2. С. 271–273.
20. Степаненко О. К. Субстантивний та ад'єктивний блоки словотвірного гнізда з вершинним соматизмом ГОЛОВА. *Учѐные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Симферополь, 2009. Том 22 (61) № 2. С. 239–243.
21. Тимченко І. В. Структурно-семантичний аналіз фразеологічних одиниць с компонентами-соматизмами *голова, око, вухо, ніс, язик* : автореф. дисс. ... канд. філол. наук ; 10.02.02 «Язyki народів СССР (укр. яз.)». Харьков, 1990. 16 с.
22. Хмара В. В. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *ніс* в східнослов'янських та західногерманських лінгвокультурах: зіставний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. С. 280–289.
23. Чаєнкова О. К. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *голова* (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 2. Ч. 3. С. 141–146.
24. Черська Ж. Б., Бухінська Т. В., Гладкоскок Л. Г., Семен Г. Я. Системні зв'язки у фразеологічних одиницях із компонентом *голова* (на матеріалі української, англійської та німецької мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 47. Том 2. С. 140–145.
25. Шевелюк В. А. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі іспанської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2010. 20 с.

REFERENCES

1. Aidachych, D. V. (2014). Serbski ta ukrainski frazeolohizmy iz komponentom holova ta chastyny holovy u porivnialnomu aspekti [Serbian and Ukrainian phraseology with the head component and parts of the head in a comparative aspect]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Linguistic and conceptual worldview]. Vol. 50 (1). P. 3–12 [in Ukrainian].
2. Andreichenko, O. I. (2004). Frazeolohizmy z somatychnym komponentom u tekstakh politychnykh diskusii. [Phraseologism with a somatic component in the texts of political discussions]. *Kultura narodov Prichernomoriya* [Culture of the peoples of the Black Sea region]. № 53. P. 7–11.
3. Bilousenko, P. I., Inshakova, I. O., Kachailo, K. A., Merkulova, O. V., Stovbur L. M. Narysy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (imennykovi konfiksy) [Essays on the history of Ukrainian word formation (confixes)]. Zaporizhzhia ; Kryvyi Rih, 2010. 480 s.
4. Venzhynovych, N. (2019). Frazemy z komponentamy-somatyzmamy u tvorakh M. Mathios ta V. Shkliara. [Phrasems with somatism components in works of M. Mathios and V. Shkliar]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filolohiia* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Philology]. Vol. (42). P. 13–21 [in Ukrainian].
5. Hermanovych, H. (2018). Medychni termini z komponentom *vukho, horlo, nis* u suchasni ukrainskii movi. [Medical terms with the component ear, throat, nose in the modern Ukrainian language]. *Studia ukrainica posnaniensia*. Vol. VI. PP. 27–35 [in Ukrainian].

6. Hosudarska, O. V. (2011). Somatyzy my yak zasoby vidobrazhennia naivnoi i naukovoï kartyn svitu (na materialy mov romanskoï i slovianskoï hrup) : abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences : 10.02.17. [Somatism as means of displaying naive and scientific worldview (on the material of the languages of the Romance and Slavic groups): autoref. thesis ... candidate philol. Sciences]. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian]
7. Denysiuk, V. (2006). Somatyzy my yak komponent frazeolohichnykh odynyt v ukrainskii movi XVI–XVII st. (na prykladi nomena oko). [Somatism as a component of phraseological units in the Ukrainian language of the XVI–XVII centuries. (on the example of the nomen eye)]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya "Problemy ukrainskoï terminolohii"*. [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series "Problems of Ukrainian Terminology"]. № 559. P. 187–191. [in Ukrainian]
8. Dobrolozha, H. (2012). Kontsept oko yak vidobrazhennia ukrainskoï etnosvidomosti i svitobachennia (na materialy dialektnoi frazeolohii Serednoho Polissia) [The concept eye as a reflection of Ukrainian ethnic consciousness and worldview (based on the dialectal phraseology of Middle Polissia)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. Vernadskoho*. [Scientific notes of Tavriisk National University named after V. Vernadskyi]. Vol. 25 (3). P. 205–210 [in Ukrainian].
9. Dugandzhych, A., Petrovska, L. (2020). Frazeolohizmy z komponentom-somatyzmom "holova" na poznachennia myslennievnykh protsesiv u khovratskii i ukrainskii movakh [Phraseologism with the somatism component "head" to denote thought processes in the Croatian and Ukrainian languages]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Philology]. Vol. 1 (43). P. 121–126. [in Ukrainian]
10. Diadchenko, H. V. (2009). Mikropole "ochi" yak frahment movnoho portretu liudyny v ukrainskii poezii kintsia XX – pochatku XXI stolittia. [Microfield "eyes" as a fragment of a linguistic portrait of a person in a Ukrainian poetry of the late 20th – early 21st century]. *Materialy naukovoï konferentsii za pidsumkamy naukovo– doslidnoi i naukovometodychnoi roboty kafedr SumDPU im. A.S. Makarenka u 2008 r.* [Materials of the scientific conference based on the results of the scientific-research and scientific-methodical work of the departments of SumDpu named after A. S. Makarenko in 2008]. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka. P. 158 [in Ukrainian].
11. Zharikova, Yu. V. (2010). Semantychnyi analiz frazeolohizmiv-somatyzmiv (na materialy rumeiskoi, ukrainskoï ta novohretskoï mov) [Semantic analysis of phraseology-somatisms (based on the material of the rumeiska, Ukrainian and Neo-Greek languages)]. *Studia Linguistica : zb. nauk. prats*. Vol. 4. P. 515–519 [in Ukrainian].
12. Klymenko, N. F. (2011). Obraznyi obshyr frazeolohizmiv z komponentom holova v ukrainskii movnii kartyni svitu [Figurative sphere of phraseological units with the head component in the Ukrainian language worldview]. *Studia Linguistica*. Vol. 5. P. 9–23 [in Ukrainian].
13. Kolovorotna, N. D. (2013). Frazeolohiia movchannia v suchasniï ukrainskii movi: etnokulturnyi i semantychnyi aspekty [Phraseology of silence in the modern Ukrainian language: ethnocultural and semantic aspects]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody* [Linguistic studies: coll. of science works of KhNPU named after H. S. Skovorody]. Vol. 36. P. 27–33 [in Ukrainian].
14. Kochevatkin, A. M. (2001). Somaticheskaja leksika erzianskogo yazyka [Somatic vocabulary of the Erzya language] : Textbook. Saransk : Red October Printing House, 2001. 208 p. [In Russian].
15. Matskiv, P. (2015). Obraznyi potentsial paremii z komponentom holova v "Halysko-ruskykh narodnykh pryrovodkakh" [Figurative potential of proverbs with the head component in "Galician-Russian folk tales"]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri* [The native word in the ethnocultural dimension]. Drohobych : Posvit. P. 162–169. [in Ukrainian]
16. Nimchuk, V. V. (1992). Davnioruska spadshchyna v leksytsi ukrainskoï movy : monografiia [Ancient Russian heritage in the vocabulary of the Ukrainian language : monograph]. Kyiv : Naukova dumka. 412 p. [in Ukrainian].
17. Prikhodko, I.M. (2020). Somatychna leksyka yak obiekt movoznavchykh studii (do pytannia pro terminolohichni aparat i mezhi hrupy) [Somatic vocabulary as an object of linguistic studies (on the question of the terminological apparatus and the boundaries of the group)]. *Sciences of Europe*. № 48. P. 55–59 [in Ukrainian].
18. Prykhodko, I.M. (2016). Somatychna leksyka: mezhi poniattia ta sproba klasyfikatsii [Somatic vocabulary: the limits of the concept and an attempt of classification]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*. [Bulletin of Zaporizhia National University. Philological sciences]. № 1. P. 203–212 [in Ukrainian].
19. Stepanenko, O. K. (2009). Paradyhmatychna struktura slovotvornoho hnizda z vershynnym somatyzmom OKO v ukrainskii movi. [The paradigmatic structure of the word-forming nest with the peak somatism OKO in the Ukrainian language]. *Kultura narodov Prichernomoria : Nauchnyy zhurnal* [The culture of the people of Prichernomoria]. № 168. Vol. 2. P. 271–273 [in Ukrainian].
20. Stepanenko, O. K. (2009). Substantyvnyi ta adiektivnyi bloky slovotvornoho hnizda z vershynnym somatyzmom HOLOVA. [Substantive and adjectival block of the word-formative nest with peak somatism HEAD]. *Uchenyye zapysky Tavricheskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho: Seriya "Filologiya. Sotsialnyye komunikatsii"* [Academic notes of the Tavrichesky National University named after V. I. Vernadskyi: Series "Philology. Social communications"]. Simferopol. Tom 22 (61) № 2. P. 239–243 [in Ukrainian].

21. Timchenko, I. V. (1990). Strukturno-semanticeskij analiz frazeologicheskikh edinit s komponentami-somatizmami *golova, oko, vukho, nis, yazik* [Structural-semantic analysis of phraseological units with components somatisms *head, eye, ear, nose, langue* : abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences ; 10.02.02 “Yazyki narodov SSSR (ukr. yaz.)»]. Kharkov. 16 p. [In Russian].

22. Khmara, V. V. (2014). Frazeolohichni odynytsi iz somatychnym komponentom nis v skhidnoslovianskykh ta zakhidnohermanskykh lnhvokulturakh: zistavnyi aspekt. [Phraseological units with a somatic nasal component nose in East Slavic and West Germanic linguocultures: a comparative aspect] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats*. [Scientific bulletin of Chernivtsi University: collection of scientific works]. Chernivtsi : Vydavnychiy dim “Rodovid”. P. 280–289 [in Ukrainian].

23. Chaienkova, O. K. (2020). Frazeolohichni odynytsi iz somatychnym komponentom *holova* (na materialy ukrainskoi, turetskoi ta anhliiskoi mov) [Phraseological units with the somatic component of the head (based on the material of the Ukrainian, Turkish and English languages)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* [Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi. Series: Philology. Social communications]. Vol. 31 (70). № 2. Part 3. P. 141–146 [in Ukrainian].

24. Cherska, Zh. B., Bukhinska, T. V., Hladkoskok, L. H., Semen, H. Ya. (2021). Systemni zviazky u frazeolohichnykh odynytsiakh iz komponentom holova (na materialy ukrainskoi, anhliiskoi ta nimetskoj mov). [Systematic connections in phraseological units with the head component (based on the material of the Ukrainian, English, and German languages)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology]. № 47. Tom 2. P. 140–145 [in Ukrainian].

25. Sheveliuk, V. A. (2010). Kontrastyvna semantyka frazeolohichnykh odynyts iz somatychnym komponentom: lnhvokulturolohichni pidkhid (na materialy ispanskoi ta ukrainskoi mov) [Contrastive semantics of phraseological units with a somatic component: a linguocultural approach (based on the material of the Spanish and Ukrainian languages)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.17. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

АБМУ – Акты Бориспольскаго мѣйскаго уряда 1612–1699 гг. *Кіевская старина. Ежемѣсячный историческій журналъ*. Т. XXVII–XXVIII. Кіевъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1892.

АрхЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. Киев : Въ университетской типографіи, 1859–1914. Т. 1–8.

АЮЗР – Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санктпетербургъ, 1861–1892. Т. 1–15.

Бер.Лекс – Лексикон словенороскій Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. стаття В. В. Німчука ; надрук. з вид. 1627 р. фотомех. способом. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 272 с.

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 423 с.

ВерхрУгроРус – Верхратський І. Знадоби для пізнання угроруских говорів (Конєць). Словарець. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*. 1902. Вип. 45 (ч. 1). С. 225–280.

ГоловМатСл – Головацький Я. Ф. Матеріали для словаря малорусского нарѣчія. *Дзєндзелівський Й. О., Ганудель З., Головацький Я. Ф. Словник української мови. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Т. 10. Пряшів, 1982. С. 311–612.

ГоловПісні – Народные пѣсни Галицкой и Угорской Руси : в 3 ч. / собранныя Я. Ф. Головацкимъ. Москва : Изд. Имп. О-ва Истории и Древностей Рос. при Моск. Ун-те, 1878.

ГрКнЛит – Грамоты великихъ князей литовскихъ съ 1390 по 1569 годъ, собранныя и изданныя подъ редакціею Владиміра Антоновича и Константина Козловскаго. Кіевъ, 1868. 163 с.

ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ : Наукова думка, 1993. 392 с.

Енеїда-1842 – *Виргиліева Енеїда*, на малоросійській языкъ переложенная И. Котляревскимъ. Харьковъ, 1842. Ч. I–VI.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

ЖО – Житие княгини Ольги по списку собрания Киево-Печерской лавры (Гос. публичная библиотека УССР), № 370(155), конца XVII – начала XVIII в. *Перетц В. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков*. Москва – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1962. С. 67–78.

ЖФП – Житиє прпдбнаго оца нашого Феодосіа игоумена печерського. *Успенский сборник XII–XIII вв.* / под ред. С. И. Коткова. Москва : Наука, 1971. С. 71–135.

Изб 1073 – Изборник Святослава 1073 года : факимильное издание. Москва : Изд-во «Книга», 1983. 536 с.

ІвШум – Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги»», 1918. 524 с.

Із – зюмов О. Українсько-російський словник. Харків, 1926. 660 с.

КартТимч – Тимченко Є. Картотека «Історичного словника української мови». Зберігається в інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові.

КнЛ – Книга Лѣчебная ѿ(т) многи(х) лѣкарствъ. *Лікарські та господарські порадики XVIII ст.* / підгот. до вид. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1984. С. 92–113.

Компендіум – Компендіум з анатомії тварин. Для студентів Української Господарської Академії в Ч.С.Р. Уложив В. Королів-Старий. Подєбради. 1925. 21 с.

ЛЗК – Луцька замкова книга 1560–1561 pp. / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко та В. В. Поліщук. Луцьк, 2013. 736 с.

ЛП – Ипатьевская лѣтопись. Издание второе. *Полное собрание русскихъ лѣтописей. Изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Коммиссією. Томъ второй.* Санкт-Петербургъ : Типографія М. А. Александрова 1908.

ЛО – Лѣкарства описана(нъ)ніс, которимы бѣ(з) мѣ(ди)ка в дому всѣмъ поратоватисѣ моглетъ. *Лікарські та господарські порадики XVIII ст.* / підгот. до вид. В. А. Передрієнко. Київ : Наукова думка, 1984. С. 17–91.

МатТимч – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса : у 2-х книгах. Київ-Нью-Йорк : Преса України. Кн. 1–2.

МедЛатУкрГалин – Галин Мартирій. Медичний Латинсько-Український словник. Прага : Видання Спілки Українських лікарів в Чехословаччині, 1926. 302 с.

Ніковський – Ніковський А. Словник українсько-російський. Київ : Горно, 1927. 864 с.

Номис – Українські приказки, прислів'я и таке инше. Збірники О. В. Марковича и других. Спорудив М. Номис. Санкт-Петербург, 1864. 304 с.

ОвладС – Определѣнія владимірскаго собора, изложенныя въ грамоте митрополита Кирилла II. 1274 г. *Памятники древнерусского канонического права* : Ч. 1 / ред. А. С. Павлов. 2-е изд. Санкт-Петербургъ : Типогр. М. А. Александрова, 1908. 746 с.

ПЄ – Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / видання підгот. І. П. Чепіга за уч. Л. А. Гнатенко. Київ, 2001. 700 с.

РУМедГалин – Російсько-український медичний словник : матеріали до української медичної термінології / ред. комісія: проф. О. В. Корчак-Чепурківський (голова) та ін. ; упоряд. д-р мед. М. А. Галин; Київський губернський відділ охорони народного здоров'я, Підрозділ медичної та санітарної просвіти. Київ, 1920. 144 с.

Саб – Сабалдир Г. Практичний російсько-український словник. Київ : Час, 1926. 436 с.

СДЯ – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / гл. ред. Р. И. Аванесов. Москва : Русский язык, 1988–2008. Т. 1–7.

СинПат – Синайский патерик / издание подгот. В. С. Гольштенко, В. Ф. Дубровина ; под ред. С. И. Коткова. Москва : Наука, 1967. 401 с.

СлРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва : Наука, 1975–2011. Вып. 1–29.

СПТ – Полонський Х. Словник природничої термінології. (Проект). Київ : Держ. вид-во України, 1928. 262 с.

Ср – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Санкт-Петербург, 1843–1912. Т. 1–3.

СУМ XVI–п.п.XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів, 1994–2006. Вип. 1–17.

Тимч – Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. Харків-Київ : ДВУ, 1930-1932. Т. 1. XXIV, 937 с.

Ум-Сп – Словарь російсько-український / уклад. М. Уманець і А. Спілка. Львів : НАН України, 1893–1898. Т. I–IV.

Ф – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; 4-е изд., стер. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003.

Четья 1498 – Четья мінея 1489 року. Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ф. 301. ЦАМ КДА. № 415 л.)

ШанскийЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / под ред. Н. М. Шанского. Вып. 1–11. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1963–2014.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. Вып. 1–40. Москва : Наука, 1974–2012.

BrücknerSEJP – Brückner Aleksander. Słownik etymologiczny języka polskiego. Krakow, 1927. 805 s.

Skok – Skok Petar. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika : [Uredil i akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jónké]. Т. 1–3. Zagreb, 1971–1973.

NAMES OF THE HEAD AND ITS PARTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (XI – FIRST THIRD OF XX CENTURIES)

Merkulova Oksana Volodymyrivna

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovskogo Str., Zaporizhzhia, Ukraine*

Prykhodko Ilona Myronivna

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of German Philology
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
59, Naukovogo mistechka Str., Zaporizhzhia, Ukraine*

*The article deals with the history of the lexem's formation used to denote the head and its parts from the Proto-Slavic period to the end of the first third of the 20th century, when the lexicographic palette of Ukrainian linguistics was primarily based on the national language and was devoid of a significant number of foreign language elements. The names of parts and internal organs of both humans and animals are included into the somatic vocabulary. The study of the Proto-Slavic lexical fund shows that the ancient names of the head were almost all formed from the base *golv- and could often have an expressive coloring. There are not many reconstructions of other parts of the head (face, ears and areas near them etc.) from this period. In the monuments of the ancient Kyiv era, the nouns of the analyzed group do not often occur; and they are mostly Proto-Slavic names or, less often, their variants (обличье – обличение). The analysed sources of the Middle and Modern Ukrainian language record a greater number of homonyms for the nomination of head and its parts. A significant number of them are late attested Proto-Slavic lexicon (чоло, лобъ, писок, лице), but innovations were also recorded due to the penetration of vernacular elements into written texts (писчє 'face', мурло 'the same', загривок 'back of the head' etc.). Sometimes ancient lexemes, as a result of narrowing (Latin persona 'особа' > S.Ukrainian парсуна 'face') or changes (вусок 'a lock of hair that hangs over the ear' > 'the area of the head around the upper part of the ear') moved to category of somatisms. According to the structure, ancient somatic names were mainly suffix formations, but gradually, the number of confixal derivatives increased, with the expansion of the spectrum of designated areas of the head.*

Key words: somatic lexicon, somatism, somonym, head, part of the head, Proto-Slavic language, ancient Russian-Ukrainian language, Middle Ukrainian language, Modern Ukrainian language.

УДК 811.133.1:811.161.2]'373.612.2'42:659.1

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.19>

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У ФРАНКОМОВНОМУ ТА УКРАЇНОМОВНОМУ РЕКЛАМНИХ ДИСКУРСАХ

Млинчик Андрій Венедиктович

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна*

Коккіна Ліліта Рейнісівна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна*

Шведенко Анастасія Євгеніївна

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна*

Статтю присвячено виявленню особливостей функціонування концептуальної метафори у франкомовному та україномовному рекламних дискурсах. Шляхом зіставного аналізу виокремлюються культурно-специфічні концепти, що зазнали концептуальної метафоризації та були введені в рекламні повідомлення задля привернення уваги споживацької аудиторії. При цьому досліджується своєрідність рекламного дискурсу: графічні та звукові засоби, обсяг інформації, мовці, тематика, проблематика тощо. Розглядаються лексичні, граматичні та синтаксичні відмінності українських та французьких рекламних текстів. У статті детально аналізуються основні види концептуальних метафор систематизованих А. П. Чудіновим, що превалюють у французьких та українських рекламних слоганах, а також здійснюється їх порівняльна характеристика. Встановлюється частота вживання окремих метафоризованих концептів, що становлять фундаментальну частину концептосфери нації. Виявляються культурні цінності, що були закладені в метафоричних виразах з метою збільшення впливу на представників культури, що є потенційними покупцями рекламованої продукції. Досліджується й лінгвістичне втілення метафор, котре допомагає увиразнити неоднозначність інтерпретації сенсу. Окрім того, висвітлюється й когнітивний аспект метафоризації: розкривається мисленнєвий процес генерування нових смислів за допомогою ототожнення товару з соціально та культурно значущим поняттям, що призводить до закріплення у свідомості індивіда споживацького способу сприйняття дійсності. Так само прослідковується й зміна картини світу, яка з культурно насиченої трансформується у більш загальну, пристосовану для реалізації конкретних рекламних цілей. Підкреслюються властивості концептуальної метафори структурувати концепти, поєднуючи різні семантичні поля, створюючи нові асоціативні ряди, або, показуючи поняття через подекуди неочікувану призму бачення внаслідок наділення концепту новими семами. Описано процес актуалізації нових знань у концептуальних метафорах, що під дією маркетингових тактик рекламної індустрії покликані не лише віддзеркалювати ціннісні орієнтири, але й відтворювати та поширювати їх, привидиючи інтеграцію оновлених концептів до комунікативної практики, а отже й до свідомості публіки.

Ключові слова: концептуальна метафора, рекламний дискурс, концептосфера, лінгвопрагматика, картина світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Метафора є невід'ємною частиною людського мислення і, як наслідок – мовлення. Незва-

жаючи на те, що даний троп має надзвичайно давнє коріння, він й понині допомагає якнайкраще увиразнити та по-особливому забарвити висловлювання, пропонуючи унікальні

варіанти інтерпретації складної інформації, що згодом можуть слугувати джерелом отримання нових й неочікуваних знань.

Концептуальна метафора нині є міждисциплінарним феноменом, котрий дедалі частіше привертає увагу спеціалістів різних напрямків. Облишивши звичну роль художнього засобу, метафора почала охоплювати все більше сфер людської життєдіяльності завдяки своїм властивостям впливати на світосприйняття та виражати його у образно-імпліцитний спосіб. Створення концептуальної метафори супроводжується нашаруванням культурного досвіду мовця, його світоглядних позицій та вірувань.

Актуальність дослідження концептуальної метафори в рекламному дискурсі зумовлена тим, що вивчення культурологічного, лінгвістичного й когнітивного аспектів метафоричних перетворень уможливує вивчення механізмів рекламно-дискурсивного моделювання дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відкривши шлях до розуміння процесів людського мислення, концептуальна метафора неодноразово ставала об'єктом дослідження відомих теоретиків. Так, Дж. Лакофф вказав на те, що «...наші цінності не є автономними; вони разом з метафоричними поняттями, якими ми живемо, повинні формувати систему, що не містить протиріч» (Лакофф, 2004, с. 46).

Думку американського дослідника поділяє й угорський перекладач та мовознавець Золтан Кевечеш, котрий також підкреслює зв'язок між концептуальною метафорою та культурою: «Метафорична концептуалізація в нормальних ситуаціях відбувається під двома одночасними тисками: тиском втілення та тиском контексту. Контекст визначається місцевою культурою. Цей подвійний тиск по суті зводиться до наших зусиль бути узгодженими як з зовнішнім вираженням, так і з культурою – узгодженими як з універсальним втіленням, так і з культурною специфікою місцевої культури в ході метафоричної концептуалізації» (Kövecses, 2010, с. 204).

Нінг Ю у свою чергу підкреслює міжкультурну варіативність концептуальних метафор (Yu, 2008).

С. Глаксберг під час вивчення когнітивного аспекту метафоризацій доходить висновку щодо властивості концептуальної метафори категоризувати дійсність, полегшуючи цим осмислення складних явищ (Glucksberg, 2008). Беручи до уваги вищесказане, варто підкреслити природну схильність людини застосовувати метафоричні перенесення, зокрема задля тлумачення абстрактних понять.

Особливості концептуальної метафори найяскравіше розкриваються у контексті повідомлень, що циркулюють в рекламному дискурсі.

Видатний український лінгвіст Флорій Бацевич влучно зазначає: «рекламний дискурс спрямований не на товар, а на продаж типових психологічних уподобань людей. Наприклад, продаж «традицій», «коренів»... Реклама стає знаком. Отже, продається не сам товар, а його символічний відповідник. Купуючи людина реагує не на відмінності товару, а на відмінності його знакової суті» (Бацевич, 2004, с. 142).

Опрацьовуючи функціонування рекламного дискурсу, М. МакДональд та С. Верінг виявляють модифікацію соціальних орієнтирів, котрі підміняються та налаштовуються маркетологами з метою формування масових споживачьких потреб (McDonald, Wearing, 2013).

Е. Годдард також помічає ефективність застосування культурологічного підходу в рекламних роликах, які пропагують різноманітні товари на тлі розкриття ключового культурно-специфічного концепту, обрамляючи його національно-прийнятним візуальним рядом чи підвищено традиційним звуковим акомпанементом (Goddard, 2002).

Гай Кук наголошує на важливості пресупозиції, фонових знань, до яких апелює рекламний дискурс (Cook, 2001). І саме це твердження дослідника дає змогу зрозуміти, чому саме цей вид інституційного дискурсу та метафоричні вирази є взаємними каталізаторами: концептуальна метафора, так само як і рекламний дискурс вводить загальновідоме з метою його подальшої трансформації в очах сприймаючого.

Також рекламний дискурс, згідно з Робін Толмач Лакофф (Lakoff, 1982), допускає навмисне порушення лінгвістичних норм, що призводить до формування мовленнєвих новоутворень на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, сприяючи висвітленню окремої інформації, яка стосується якостей товару, назви й даних торгової марки.

Б. Ю. Норман (Норман, 2009) пропонує розглядати рекламний дискурс з позицій лінгвопрагматики, адже всі мовні засоби даного типу дискурсу направлені на реалізацію першочергової, персуазивної, функції, а отже рекламні слогани повинні досягати найвищої комунікативної ефективності.

Прагматична сторона дискурсу також опрацьовується в наукових роботах Ф. С. Бацевича (Бацевич, 2011), котрий приділяє увагу емоційній стороні словесного вираження. Так, слід зазначити, що рекламний дискурс покликаний

подавати реципієнтам конкретне запрограмоване ставлення й нав'язувати їм обрану форму поведінки за посередництва емоційно-зabarвлених мовних одиниць, які найчастіше входять саме до складу концептуальних метафор.

Формулювання мети і завдань статті.

Дослідження передбачало аналіз вербальної і візуальної концептуальної метафори, що знаходить свій прояв у франкомовному та українськомовному рекламних дискурсах. Задля досягнення цієї мети було розглянуто основні механізми концептуальної метафоризації, вивчено властивості рекламного дискурсу як окремого різновиду інституційного дискурсу.

Варто зазначити застосування контекстуального аналізу, за допомогою якого було виокремлено культурно-специфічні метафоричні вирази. Нами також було проведено зіставний аналіз, за посередництва якого були порівняні французькі та українські основоположні культурні концепти, та кількісний аналіз, під час якого було визначено відсоткове співвідношення вживання окремих типів метафоризацій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є метафора, як лінгвістичний, когнітивний та культурологічний феномен.

Матеріалом дослідження послуговували франкомовні та українськомовні рекламні повідомлення, що поширюються ЗМІ, а також телевізійна реклама.

Під час дослідження концептів повідомлень, котрі містять метафору, нами було виявлено, що франкомовний дискурс найбільш насичений антропоморфними метафорами, в той час як в українськомовному рекламному дискурсі домінуючим видом метафори, згідно з класифікацією А. П. Чудинова (Чудинов, 2001), можна вважати саме соціальну метафору.

Беручи до уваги антропоморфну метафору, варто підкреслити, що в українській рекламі троп представляє товар у вигляді друга (*Rexona ніколи не зрадить*), тоді як французька антропоморфна метафора вдало створює образ помічника та порадирика (*Cajoline prend soin de ceux que vous aimez*).

Застосування соціальної метафори також різниться в залежності від країни походження реклами. Слід зазначити, що українські рекламні кампанії висвітлюють важливі соціальні явища, що є першочерговими та нагальними в українському суспільстві, створюючи ілюзію вдалого вирішення проблеми шляхом придбання певного продукту (*Нове життя – це нове житло. Нове житло – це УКРБУД. Задаємо нові стандарти щасливого життя*). Французькі

рекламні слогани закликають діяти, стати соціально активними за посередництва купленого товару (*EDF & Moi. Devenons l'énergie qui change tout*).

Природні метафори не є настільки ж поширеними, хоча в українській культурі природа відіграє важливу роль, показуючи продукт з нової неочікуваної точки зору (*Шовечора, коли сідає сонце, у місті запалюються зірки – настає час Стожара. І в усьому великому світі немає нічого смачнішого, ніж цей час. Якщо зірки запалюються, значить це комусь смачно. Стожар – зірка твоєї кухні*). Що ж до природної метафори у франкомовному дискурсі, то тут природа стверджує якість рекламного (*Volvic. Créée par les volcans, vous transmet toute la force de volcan*).

Аналізуючи артефактну метафору, можемо прослідкувати як даний вид тропу вдало здійснює заміну нематеріального на матеріальне, закликаючи купувати емоції в українських рекламних повідомленнях (*Золотий Вік. Їй так личить твоє кохання!*), та, заохочуючи французьких споживачів придбати певні моменти життя, закарбувавши згадку про них в речі, або придбати відчуття спокою, сили, захисту тощо (*Nike Pro. L'arme secrète de l'athlète*).

Крім того, було виокремлено основні концепти, що превалюють в рекламних дискурсах України та Франції. Так, французькі рекламні повідомлення найчастіше метафоризують концепти, котрі допомагають представити рекламований продукт у звичній культурній перспективі світосприйняття. Серед таких концептів «життя» (*Renault. Changeons de vie, changeons l'automobile*), «історія» (*1664, c'est une histoire de goût, un goût à la française, un goût qui laisse son empreinte*), «щастя» (*Mini Babybel, 360° de bonheur*), «задоволення» (*Jacques Vabre. Le café est un monde de plaisirs*), «любов» (*La sauce est prête. La pâte a une tenue de rêve. C'est le coup de foudre. Pâte et sauce Barilla, une histoire d'amour à l'italienne*).

На противагу французьким рекламним маркам, українські подають такі ключові для української культури концепти як «свобода» (*Рюкзакі YES. Твоя свобода – твої правила*), «право» (*Відчуй переваги пального Shebel, яке ми вдосконалили для тебе! Прагни більшого! Будь вартий кращого! Shebel – право на краще*), «сила» (*Галичина, бери силу Карпат!*) та «сім'я» (*Nivea. Об'єднуйте сім'ю турботою!*).

Таким чином, було зроблено висновок, що українські та французькі метафоризовані концепти, запропоновані в рекламних слоганах

значно відрізняються. Відмінність пояснюється тим, що споживачі належать до різних культур, а отже наділяють окремі концепти більшою вагою, що закладено в їх досвіді, котрий формувався на тлі певної культури. Завдяки тому, що культура кожної нації являє собою особливу концептуальну картину світу, індивід аналізує інформацію відповідно до пріоритетної шкали концептів, яка вибудувалась в ньому під впливом його культурного середовища.

Під час аналізу рекламних повідомлень ми звернули увагу на те, що в українському та французькому рекламних дискурсах однаково послідовно й вміло враховуються вікові та соціальні відмінності цільової аудиторії, що виявляється у виборі лексичних засобів. Так, французькі й українські рекламні слогани, що спрямовані на молодіжну аудиторію, повсякчас містять лексичні одиниці розмовного реєстру, зокрема сленг (*Abondance. Une vallée, une vache, un fromage. Wesh, ma gueule!*), (*У рідного Rollton(a) свято. Уже 10 років він з нами. Улюблені страви для тата, і поміч на кухні для мами. А зараз сховав він у пачках 4 авто для родини. Тож граємо весело й смачно, щоб виграти кльову машину*).

Рекламні повідомлення є неоднорідними й на синтаксичному рівні. Наприклад, в українській рекламі частіше зустрічаються двоскладні поширені речення, тоді як французькі висловлювання здебільшого містять еліптичні конструкції (*Gillette Venus. Ma peau, mon choix*). Звісно, обидва дискурси сповнені окличними реченнями (*Laissez chaque détail vous inspirer ! Nouveau Kia Sportage, un modèle d'inspiration*), що додає повідомленню піднесеного, надихаючого характеру, закликає до здійснення покупки. Такі типи речень зазвичай лунають на тлі відповідного яскравого звукового супроводу. Розповідні ж речення, що частіше пояснюють проблемну ситуацію, у рекламному дискурсі обох країн можуть бути додатково забарвлені інструментальним акомпанементом, що посилює запрограмований ефект концептуальної метафори й речення в цілому.

Візуальний ряд українських та французьких рекламних роликів також відрізняється. Можна помітити, що французькі рекламодавці частіше представляють розгорнуті історії про свій продукт, показуючи його розвиток, процес виробництва чи позитивний вплив на покупця. Українські ж рекламні ролики дуже часто спершу подають проблему, а потім по мірі розгортання сюжету відеоряду пропонують рішення, що нерозривно пов'язане з користуванням товаром певної марки.

Варто зауважити, що навіть саме відео чи зображення є підвищено метафоричним, адже кожен вчинок дійових осіб, їх міміка та атмосфера ролику змушують глядача підсвідомо концентруватись на рекламованому продукті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підводячи підсумок, слід вказати, що шляхом зіставного аналізу було з'ясовано: концептуальні метафори франкомовного дискурсу відтворюють споживача (антропоморфні метафори) та матеріалізують його почуття, емоції та бажання (артефактні метафори), в той час як в україномовному рекламному дискурсі здебільшого домінують соціальні метафори, які концентруються на значущих суспільних проблемах. Так, по-перше, концептуальні метафори допомагають зрозуміти національний менталітет споживачів, а, по-друге, здійснюють вплив на ці ж «вразливі» особливості характеру нації під час транслявання корінних культурних концептів.

Частота вживання окремих типів концептуальних метафор також не є пропорційною в україномовному та франкомовному дискурсі, що зумовлено неоднорідністю культурного досвіду глядацької аудиторії. Подальша розробка обраної тематики могла б виконуватися у площині більш детального дослідження концептосфери франкомовного і україномовного рекламних дискурсів і способів вербалізації найбільш культурно значущих концептів обох лінгвокультур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Академія, 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котрими ми живем. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
4. Норман Б. Ю. Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков) : курс лекций. Минск: БГУ, 2009. 183 с.
5. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2001. 238 с.
6. Cook G. The Discourse of Advertising. London : Routledge, 2001. 272 p.
7. Glucksberg S. How metaphors create categories – quickly. Cambridge Handbook of Metaphor and Thought / Gibbs R. (ed). New York: Cambridge University Press, 2008. P. 67–83.

8. Goddard A. The Language of Advertising. London : Routledge, 2002. 144 p.
9. Kövecses Z. Metaphor and Culture. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2010. Vol. 2, № 2, P. 197–220.
10. Lakoff R.T. Persuasive discourse and ordinary conversation with examples and advertising. *Analyzing discourse: text and talk* / D. Tannen. (ed). Georgetown : Georgetown UP, 1982. P. 25–42.
11. McDonald M., Wearing S. Social Psychology and Theories of Consumer Culture. London: Routledge, 2013. 184 p.
12. Yu N. Metaphor from body and culture. *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* / Gibbs R. (ed). New York : Cambridge University Press, 2008. P. 247–261.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2011). Vstup do lnhvistychnoi prahmatyky: Pidruchnyk. [Introduction to linguistic pragmatics: Textbook]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F. S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky: Pidruchnyk. [Basics of communicative linguistics: Textbook]. Kyiv: Vydavnychi tsestr Akademiia . [in Ukrainian].
3. Lakoff, Dzh. & Dzhonson. M. (2004). Metafory, kotorymi my zhivem. [Metaphors we live by]. Moskva: Editorial URSS. [In Russian].
4. Norman, B. Yu. (2009). Lnhvystycheskaia prahmatyka (na materyale russkoho y druhykh slavianskykh yazykov): kurs lektsyi. [Linguistic pragmatics (based on Russian and other Slavic languages): a course of lectures]. Mynsk: BHU. [In Russian].
5. Chudinov, A.P. (2001). Rossiia v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoi metafory. [Russia in a Metaphorical Mirror: A Cognitive Study of Political Metaphor]. Ekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t [In Russian].
6. Cook, G. (2001). The Discourse of Advertising. London: Routledge.
7. Glucksberg, S. (2008). How metaphors create categories – quickly. *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* / Gibbs R. (ed). New York: Cambridge University Press.
8. Goddard, A. (2002). The Language of Advertising. London : Routledge.
9. Kövecses, Z. (2010). Metaphor and Culture. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2(2), 197–220.
10. Lakoff, R.T. (1982). Persuasive discourse and ordinary conversation with examples and advertising. *Analyzing discourse: text and talk* / D. Tannen. (ed). Georgetown : Georgetown UP, 25–42.
11. McDonald, M. & Wearing, S. (2013). Social Psychology and Theories of Consumer Culture. London: Routledge.
12. Yu, N. (2008). Metaphor from body and culture. *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* / Gibbs R. (ed). New York: Cambridge University Press, 247–261.

THE FUNCTIONING OF CONCEPTUAL METAPHOR IN FRENCH AND UKRAINIAN ADVERTISING DISCOURSES

Mlynchik Andrii Venedyktovych

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of French Philology

Odessa I. I. Mechnikov National University

2, Dvoryanska Str., Odesa, Ukraine

Kokkina Lilita Reinisivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of French Philology

Odessa I. I. Mechnikov National University

2, Dvoryanska Str., Odesa, Ukraine

Shvedenko Anastasiia Yevheniivna

Master Student at the Department of French Philology

Odessa I. I. Mechnikov National University

2, Dvoryanska Str., Odesa, Ukraine

The article is devoted to identifying the peculiarities of the functioning of conceptual metaphor in French and Ukrainian advertising discourses. By means of a comparative analysis, culturally specific concepts that have undergone conceptual

metaphorization and were introduced into advertising messages in order to attract the attention of the consumer audience are revealed. At the same time, the originality of the advertising discourse is investigated: graphic and sound means, volume of information, speakers, topics, issues, etc. The lexical, grammatical and syntactic differences of Ukrainian and French advertising texts are also studied. In the article, the main types of conceptual metaphors systematized by A. P. Chudinov, which prevail in French and Ukrainian advertising slogans, and their comparative characteristics are analyzed in detail. The frequency of use of certain metaphorized concepts, which are a fundamental part of the conceptsphere of the nation, is established. Cultural values that were embedded in metaphorical expressions in order to increase influence on native speakers, the representatives of culture, who are potential buyers of advertised products, are revealed. The linguistic embodiment of metaphors is also studied, which helps to clarify the ambiguity of the interpretation of the meaning. In addition, the cognitive aspect of metaphorization is highlighted: the thought process of generating new meanings by associating the product with a socially and culturally significant concept is unveiled, which leads to the establishment of a consumerist way of perceiving reality in the individual's mind. In the same way, the change in the picture of the world, which is transformed from a culturally saturated one to a more general one adapted to the realization of specific advertising goals, is being followed. The properties of the conceptual metaphor to structure concepts are emphasized, combining different semantic fields, creating new associative series, or showing concepts through a sometimes unexpected point of view as a result of endowment of the concept with new semes. The process of actualizing new knowledge in conceptual metaphors is described, which, under the influence of marketing strategies of the advertising industry, are designed not only to reflect value orientations, but also to reproduce and spread them, accelerating the integration of updated concepts into communicative practice, and therefore into the consciousness of the public.

Key words: *conceptual metaphor, advertising discourse, conceptsphere, linguistic pragmatics, picture of the world.*

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.20>

ВАРІАТИВНІСТЬ В ПЕРЕКЛАДІ АЛЮЗІЙ В НАЗВАХ ХУДОЖНІХ ТА КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ

Москалюк Олена Вікторівна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Шаповал Анна Сергіївна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Юхимець Світлана Юріївна

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Філологія»*

*Одеського національного морського університету
вул. Мечнікова, 34, Одеса, Україна*

Дослідження має на меті дослідити варіативність в передачі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. В роботі було досліджено особливості перекладу; проаналізовано особливості варіативності в перекладі алюзій; розглянуто назви художніх та кінематографічних творів як перекладацьку проблему; розглянуто можливі проблеми під час перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів; вивчено перспективи удосконалення можливостей перекладу назв художніх та кінематографічних творів. Об'єктом дослідження є варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. Предметом дослідження є способи та прийоми перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську. В ході дослідження було виокремлено причини використання варіативності при перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів обумовлені як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних причин можна віднести: відсутність лексичної одиниці в словниковому фонді мови перекладу (безеквівалентна лексика або оказіоналізми); невідповідність в семантиці лексичних одиниць; відсутність фразеологізмів в мові перекладу; фонетичні відмінності між мовами. До екстралінгвістичних причин відносяться: атрактивна функція назви, яка тісно пов'язана з залученням людей до перегляду фільму в прокаті або прочитання книги; відсутність фонової знань у глядачів або читачів; недостатній рівень професіоналізму перекладача.

Ключові слова: алюзія, варіативність, назва, кінематографічні твори, переклад, художні твори.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

У сучасному глобалізованому світі переклад слід вважати необхідною умовою міжкультурного обміну. Для його реалізації переклад повинен бути не тільки адекватним, але й справляти на читача враження, ідентичне оригіналу. Кілька перекладів дають змогу краще зрозуміти оригінальний твір, адже кожен із них по-своєму висвітлює ключові моменти, по-новому розкриваючи суть твору.

Перекладач володіє не тільки двомовними навичками, але й баченням двох культур. Він

є посередником між культурами (включаючи ідеології, моральні системи та соціально-політичні структури), намагаючись подолати несумісність, яка перешкоджає передачі значень. Те, що має значення в одній культурі, може бути безглуздом в іншій, і саме перекладач має унікальну здатність виявляти неузгодженості та знаходити шляхи вирішення цієї проблеми.

Оригінальний текст створюється з певною метою і для певного кола читачів. Переклад, у свою чергу, також створюється з певною метою і для певної аудиторії, яка відрізняється від аудиторії оригіналу. Отож, переклад – це

своєрідний міст між культурами, який намагається «пройти» перекладач. Багато дослідників вважають, що перекладач у своїй діяльності повинен орієнтуватися на цільову групу. Іншим із найпоширеніших підходів до розуміння ролі перекладача є функціональний підхід, який вважає, що переклад має виконувати ту саму функцію в цільовій культурі, що й оригінал у вихідній культурі.

Можливості перекладу можна узагальнити схематично у формі шкали з крайніми значеннями еквівалентності або дослівного перекладу та транскрибування або вільного перекладу. Між цими крайніми полюсами знаходяться різні інтерпретації, варіативності перекладу або різне розуміння оригінального тексту перекладачем і різні перекладацькі позиції, орієнтовані на оригінальну або приймаючу культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перекладна література, яка потрапляє в культурний простір кожного народу, вступаючи в складні стосунки з первинною літературою, суттєво доповнює літературний процес, розширюючи його тематичні, жанрово-змістові та естетичні межі. Проблеми художнього перекладу досліджували О. Білецький, М. Драгоманов, В. Коптілов, Ю. Левін, О. Потебня, М. Рильський, І. Франко, О. Чередніченко та інші. Деякі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у працях В. Жирмунського, Н. Конрада, М. Храпченко та інших. Тим не менше, деякі аспекти перекладу ще недостатньо вивчені.

Відповідно до лінгвістичної концепції, головна мета перекладу – гарантувати повноту відтворення змісту, вираженого мовою, з якої він був перекладений. У цьому випадку переклад аналізується на рівні відповідності мови перекладу мові оригіналу, і перекладач не вважається активним учасником процесу.

Цілком природно, що певна культура має декілька перекладів одного й того самого літературного твору. Відомий український письменник і перекладач М. Рильський зазначає, що «при загалом вдалому відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, вірша, поеми тощо, інше йому здається найважливішим. Кожен перекладає по-своєму» (Рильський, 1986). Існує багато точок зору щодо причин множинності перекладу та участі перекладача в цьому процесі. Тому лінгвісти у своїх теоретичних працях, присвячених перекладу, розглядали це явище в таких аспектах: формально-семантична міжмовна асиметрія; неоднорідність способів вербалізації одного і того ж сегмента досвіду різними суб'єктами, як в плані під-

креслення порядку подій, їх учасників і відносин між ними, так і в плані відбору лексичних одиниць і граматичних структур; встановлення прагматично задовільного зв'язку перекладу, теоретично не єдиного, а одного з набору альтернатив, як ізоморфізм, що виникає між різними системами та гарантує комунікацію для носіїв мови; множина рішень у межах адекватного перекладу; унікальність перекладацьких рішень.

Під кутом зору проблеми розуміння й інтерпретації тексту розглядав проблеми перекладу й П. Ньюмарк: «Залежно від того, як ви розумієте оригінальний текст, ви відобразите його в тексті перекладу. Особливо це стосується текстів, які містять можливість двох тлумачень, тобто переважно художніх текстів» (Ньюмарк, 1991). Така можливість зумовлює появу великої кількості варіантів перекладу одного й того ж тексту в залежності від того, які стратегії перекладу використовуватиме перекладач. Саме особистість перекладача та його перекладацькі позиції визначають те, що постане перед читачами тексту перекладу.

Питання множинності перекладів завжди привертало увагу дослідників, оскільки весь час робилося кілька спроб перекласти певний твір, що спонукало до вивчення його варіативності (Андрієнко Т. П., Бархударов Л. С., Гарбовський М. К., Комісаров В. Н., Ньюмарк П., Рильський М. Т., Ребрій О. В., Ситар Р. А., Топер П. М. та інші).

Мета дослідження: дослідити варіативність в передачі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Для здійснення поставленої мети було виокремлено наступні **завдання:** дослідити поняття та особливості перекладу; надати характеристику перекладу; проаналізувати особливості варіативності в перекладі алюзій; розглянути назви художніх та кінематографічних творів як перекладацьку проблему; переглянути можливі проблеми під час перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів; вивчити перспективи удосконалення можливостей перекладу назв художніх та кінематографічних творів.

Об'єктом дослідження є варіативність в перекладі алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Предметом дослідження є способи та прийоми перекладу алюзій в назвах художніх та кінематографічних творів з англійської мови на українську.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На переклад та інтерпретацію тексту впливають індивідуальні особливості перекладача, авторський і перекладацький стиль, жанрово-типологічні особливості тексту оригіналу і перекладу. Для правильного сприйняття тексту та розрізнення його смислів необхідний певний обсяг знань (лінгвістичних та енциклопедичних), який залежить від базових знань читача, його соціального, культурного та освітнього статусу.

Серед факторів, що перешкоджають правильному розумінню та сприйняттю оригінального тексту, є: відмінності в комунікативній ситуації відправника/адресата та одержувача/адресата; відмінності в їх системах кодування, типах культурного часу, нормах, цінностях, репрезентаціях; соціокультурна система мови оригіналу та мови перекладу; наявність мовного та етнічного бар'єру, який включає, окрім суто мовних бар'єрів (відмінності мовних систем, їх норм та мовних правил), також позамовні знання, тобто елементи культури, характерні для певної країни; текстові лакуни, зумовлені специфікою самого тексту (його змісту, форми, поетики й техніки автора, жанру й типу читача, на якого він розрахований).

Таким чином, різне тлумачення або «розбіжності в розумінні» перекладачами одного і того ж оригінального тексту можна вважати однією з основних причин варіативності перекладу та появи кількох варіантів перекладу оригінального тексту.

Варіативність перекладу може бути зумовлена двома основними причинами: відмінність у тлумаченні та розумінні перекладачем змісту оригіналу; свідомо позиція перекладача, тобто перекладач свідомо змінює, додає або опускає, певні значення у своєму перекладі.

Залежно від наявності або відсутності еквівалентів, труднощі перекладу класифікуються за рівнями мови: фонетичний / фонографічний та усний; морфологічний; лексичний (конкретний клас / тип / категорія лексичних одиниць); лексико-семантичний (особливості вживання лексичних одиниць у переносному значенні / другорядна номінація); синтаксичний; текстовий (Ребрій, 2012р. 107).

Переклад назви – це окрема перекладацька проблема. Назва несе певну функцію стиснення сенсу всього твору. Крім усього іншого, ця фраза повинна давати уявлення читачеві про жанр твору, натякати на зміст та привертати увагу. Саме при перекладі назв творів можна застосувати велику кількість стратегій адаптації. Найпростіша стратегія перекладу – це

прямий або дослівний переклад (включаючи транскрипцію та транслітерацію, синтаксичне уподібнення) назв творів українською мовою, яка застосовується за відсутності неперекладних соціо-культурних реалій та конфлікту між формою та змістом. Під час перекладу назв творів можуть використовуватися певні прийоми та *трансформації* (вилучення, додавання/уточнення, різні види модуляцій).

Авторський задум розкривається через сюжет і характеристику діючих осіб. Назва в даному випадку несе велике функціональне навантаження, оскільки може виконати своє основне призначення тільки в разі нерозривного зв'язку з повністю завершеним текстом або сюжетом тексту або фільму. Атрактивна функція може як бути присутня в назві, так і бути відсутня, так як її головною роллю є залучення читача / глядача, створення у нього первинної інтриги, зацікавленості. Атрактивна функція особливо важлива в кіноіндустрії. Так, кожен фільм має рекламні ролики (трейлери), в яких головним чином фігурує частина основного сюжету і в першу чергу назва. Таким чином, незважаючи на свою коротку форму, назва відіграє важливу роль, який, як правило, є засобом вираження концепту всього твору.

Труднощі розуміння назв творів обумовлена двома причинами: тим, що в них допускається порушення мовних норм (скорочення структури речення, відсутність артиклів, дієслівних зв'язків і навіть смислових дієслів, інші особливості синтаксису, порядку слів і пунктуації); недостатньо повними і глибокими знаннями реалій і культури країни мови, що вивчається, а також прогалинами в знанні фразеології.

Алюзія на художні твори ще один засіб, який не завжди зрозумілий українському читачеві/ глядачеві. Ця хибність пов'язана з різними фоновими знаннями в англійсько- та україномовній культурах.

Так, відома істота у фольклорі альпійського регіону, "Krampus" (2016) – «Крампус»; "Krampus: The Christmas Devil" (2013) – «Крампус: Різдяний диявол», є маловідомою в українській культурі. Незважаючи на те, що в обох випадках використовується метод транслітерації при перекладі імені цієї істоти, так як імена найчастіше зберігаються в усіх мовах, алюзія є втраченою. У другому фільмі, з алюзією «Крампус» в назві, крім імені героя, присутнє уточнення його ролі/ функції, а саме «Різдяний Диявол». Таке уточнення в заголовку зробило переклад більш успішним, в зв'язку з тим, що україномовний глядач не знайомий з цією реалією і тут потрібно пояснення.

“Cabbages and Kings” (1904) – «Королі і капуста». Сатирична повість американського письменника О. Генрі, назва якої, є алюзією на книгу Льюїса Керрола «Аліса у Задзеркаллі». Від українського читача ця алюзія прихована і стає зрозумілою тільки після прочитання передмови «Від перекладача», в якому розкривається зв'язок назви з книгою Льюїса Керрола. «У книзі «Аліса у Задзеркаллі» є вірш «Морж і Тесля», які виманюють устриць з моря, щоб потім їх з'їсти. Серед іншого, вони обіцяють їм розповісти:

«... Про черевики і сургучі, капусту, королів,
І чому, як суп в котлі, кипить вода з морів».

Так при дослівному перекладі заголовка зі збереженням алюзії, саме відсилання до книги «Аліса у Задзеркаллі» для україномовного читача стає зрозумілим лише за допомогою пояснень досвідченого перекладача.

“Pride and Prejudice and Zombies” (2009) – «Гордість і упередження і зомбі». Мелодраматичний екшен-фільм жахів. Є пародією на «Гордість і упередження» Джейн Остін. При перекладі назви використовується прийом синтаксичного уподібнення. Алюзія в назві очевидна українському глядачеві, так як роман Джейн Остін є класикою світової літератури. У свою чергу початкова назва твору Джейн Остін “Pride and Prejudice” – цитата з V глави роману Фанні Берні «Цецилія» (Cecilia), написаного в 1782 р.: “The whole of this unfortunate business”, said Dr Lyster, “has been the result of Pride and Prejudice ... Yet this, however, remember; if to Pride and Prejudice you owe your miseries, so wonderfully is good and evil balanced, that to Pride and Prejudice you will also owe their termination...”

В оригінальній назві роману алюзія є неявною, можливо тому, що джерело її досить старий і невідомий широкому колу читачів твір, але ось алюзія на сам роман «Гордість і Упередження» є яскравим прикладом широкої впізнаваності.

Крім складності виявлення збережених алюзій, існують такі назви, де алюзію зберегти неможливо з різних причин. Наприклад, в назві “Over the Hedge” (2006) – «Лісова братва». Американський мультфільм для дітей. В основі оригінальної назви лежить інший твір: художній фільм “Over the edge” – «Через край»/ «За межею» (1979). В Оксфордському словнику *hedge* – жива огорожа, так дослівно назву мультфільму можна перекласти як «Через живопліт», що звучить достатньо дивно і не має ніякого натяку на зміст мультфільму. Варіативність, як наслідок втрати алюзії, англій-

ської назви при перекладі на українську мову «Лісова братва» пояснюється тим, що перекладачі постарались зберегти головну тему мультфільму і зробити назву зрозумілою і привабливою для кіноглядачів.

У кількох назвах творів Агати Крісті присутні алюзії, які неможливо зберегти при перекладі. Так детективний роман “Taken at the Flood” (1948) – «Берег удачі», який виходив під іншими назвами: «Віднесений потоком» і «Прилив», досить складно перекласти без втрати головної ідеї твору. Різноманітність перекладу, пояснюється тим, що Агата Крісті взяла рядки з монолога Брута в трагедії Шекспіра Юлій Цезар, “There is a tide in the affairs of men, which taken at the flood leads on to fortune ...». При перекладі рядок заголовка не зберігся і тому був змінений при адаптації твору. При дослівному перекладі назви, ідеально б підійшов один з використаних перекладів, а саме «Віднесений потоком». Однак, даний варіант не зовсім підходить для україномовного читача, так як він малознайомий з оригінальними рядками Шекспіра. При цьому перекладачі пішли на компроміс, і скориставшись модуляцією, ймовірно припустили, що будь-який потік врешті-решт приведе до берега, а в даному випадку – до берега удачі. Цей переклад відмінно відображає сюжет твору, не зберігаючи алюзію, яка ніяк не впливає на сприйняття цього твору україномовними читачами.

Інша назва детективного роману Агати Крісті “The Moving Finger” (1942) – «Одним пальцем», також є досить важкою для перекладу. Інші назви роману: «Перст долі», «Рухомий палець» і «Канікули в Лімстоці». У самій назві використаний рядок з Рубаї Омара Хайяма:

*The Moving Finger writes;
and, having writ,
Moves on:
nor all thy Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line,
Nor all thy Tears wash out a Word of it.*

В українському варіанті дослівний переклад назви виходить неясним і не несе ніякого сенсу. Можливо, це пов'язано з тим, що українські переклади чотиривірша Хайяма звучать інакше, і не такі відомі. Швидше за все, саме тому перекладачі, запропонували таку кількість варіантів перекладу, при цьому кожен варіант зберігає зв'язок з сюжетом. Алюзія в цій назві, як і в багатьох інших, залишилася недоступною для українського читача.

“Gone with the wind” (1939) – «Віднесені вітром». Роман американської письменниці Маргарет Мітчелл, назва якого взята з вірша

Ернеста Доусона "Non Sum Qualis eram Bonae Sub Regno Cynarae": *I have forgot much, Cynara! gone, gone with the wind*; Пізніше, після опублікування роману і сама назва стала своєрідною алюзією. Зараз вона являє собою стійкий фразеологізм, що означає «зниклий безвісти», синонімічним в українській мові можна вважати «канути в Лету». Українському читачеві не так легко дається розуміння назви, в нашій мові немає такого фразеологізму, а тому переносне значення назви видне не відразу. Так, в цій назві існують дві алюзії, які є неясними для українського читача при дослівному перекладі назви.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз методів перекладу назв творів показує, що на вибір конкретної стратегії перекладу впливає багато причин. Однак ми вважаємо, що рівень культурно-комунікаційних компетенцій перекладача відіграє ключову роль у виборі відповідної стратегії перекладу з урахуванням найбільш відповідних реалій

конкретних ситуацій, оскільки переклад тісно пов'язаний з переосмисленням явищ і подій. Завдяки відповідному перекладу багатомовні культури не лише перестають відчужуватися, а й розширюють горизонти власних культур.

Причини використання варіативності при перекладі алюзій в назвах художніх та кіномагнотграфічних творів обумовлені як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До лінгвістичних причин можна віднести: відсутність лексичної одиниці в словниковому фонді мови перекладу (безеквівалентна лексика або okazіonalіzmi); невідповідність в семантиці лексичних одиниць; відсутність фразеологізмів в мові перекладу; фонетичні відмінності між мовами. До екстралінгвістичних причин відносяться: атрактивна функція назви, яка тісно пов'язана з залученням людей до перегляду фільму в прокаті або прочитання книги; відсутність фонових знань у глядачів або читачів; недостатній рівень професіоналізму перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриєнко Т.П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 13–18.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М. : Международные отношения, 1995.
3. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
4. Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20-ти томах. Київ : Наук. думка, 1986. Т. 15 : Мистецтвознавчі статті. 542 с.
5. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти т. К. : Наукова думка, 1976–1986.
6. Newmark P. Approaches to Translation. London: Prentice Hall. 1988.
7. Newmark P. About Translation. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1991. 196 p.

REFERENCES

1. Andriyenko, T.P. (2014). Pereklad yak kohnityvno-komunikatyvna diyal"nist" [Translation as cognitive and communication activity]. *Naukovi zapysky Nizhyns"kocho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya*. Nizhyn : NDU im. M. Hoholya, S. 13–18. [in Ukrainian].
2. Barhudarov, L.S. (1995). Yazyk i perevod. [Language and Translation]. M. : Mezhdunarodnye otnoshenyuya [in Russian].
3. Franko, I. Ya. (1976-1986). Zibrannya tvoriv u 50-ty t. [The Collection of Works in 50 volumes]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. Newmark, P. (1988). Approaches to Translation. London: Prentice Hall.
5. Newmark, P. (1991). About Translation. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
6. Rebrij, O. V. (2012). Suchasni koncepciyi tvorchoosti u pereklyadi. [Modern Concepts of Creativity in Translation]. Khakiv: KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
7. Ryl'skyj, M. T. (1986). Zibrannya tvoriv : u 20-ty tomakh. [The Collecion of Works: in 20 volumes]. Kyiv : Nauk. Dumka. T. 15 : Mystectvoznnavchi statti. 542 s. [in Ukrainian].

VARIABILITY IN THE TRANSLATION OF ALLUSIONS IN THE TITLE OF A LITERARY AND CINEMATOGRAPHIC WORKS

Moskalyuk Olena Viktorivna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

Shapoval Anna Serhiivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

Yukhimets Svitlana Yuriivna

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine*

The study aims to investigate the variability in the transfer of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. The features of the translation were investigated in the work; The features of variability in the translation of allusions are analyzed; The names of artistic and cinematographic works as a translation problem are considered; Possible problems when translating allusions in the names of artistic and cinematographic works; The prospects for improving the possibilities of translating the names of artistic and cinematographic works have been studied. The object of study is the variability in the translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. The subject of the study is the ways and techniques of translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works in English in Ukrainian. In the course of the study, the reasons for the use of variability in the translation of allusions in the names of artistic and cinematographic works were due to both linguistic and extralinguistic factors. Linguistic reasons can be attributed to: lack of lexical unit in the vocabulary fund of the language of translation (non -equivalent vocabulary or occasionalism); inconsistency in the semantics of lexical units; lack of phraseologisms in the language of translation; Phonetic differences between languages. Extralinguistic reasons include: an attractive function of the name, which is closely related to the involvement of people in watching the movie in rental or reading a book; lack of background knowledge with viewers or readers; Insufficient level of translator professionalism.

Key words: *allusion, variability, name, cinematographic works, translation, works of art.*

УДК 81'255

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.21>

ГРАМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ СТАТТІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Пальчевська Олександра Святославівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Маланюк Марія Степанівна

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Саламін Надія Андріївна

здобувач освіти за 2 магістерським рівнем

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Розвідку присвячено дослідженню граматичних особливостей перекладу науково-популярного тексту статей інтернет-ресурсу ВВС. Науково-популярними прийнято називати такі видання, що, як і наукові, містять результати теоретичних чи експериментальних досліджень у галузях науки, культури, мистецтва й техніки, однак матеріал в яких викладений у доступній для читача-неспеціаліста формі. Основне призначення таких видань – популярно подати нефахівцям з даної проблематики певні наукові знання. На початку підготовки до друку кожного такого видання важливо уявити коло потенційних читачів (покупців, споживачів) нового видавничого продукту. для англомовних науково-популярних статей домінуювальними типами переданої інформації є когнітивна й оперативна, значно рідше – емоційно-оцінна. Автори зазначають, що найпоширенішими трансформаціями є зміна порядку слів у реченні, цілісне перетворення структури речення, опускання значимих компонентів речення, граматична заміна. Особливої уваги заслуговують перетворення пасивного стану в активний та численні трансформації заміни. До останніх відносимо заміну форми слова, частини мови, перехід однини в множину. Зауважено, що морфологічні трансформації при перекладі науково-популярних статей є набагато менш частотними ніж синтаксичні.

***Ключові слова:** граматичні аспекти перекладу, науково-популярна стаття, ВВС, трансформація, інтерпретація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Науково-популярна література стає об'єктом лінгвістичних досліджень у другій половині ХХ століття. Лінгвістами вивчаються прагматичні установки науково-популярного тексту, його типологічні особливості та стильова приналежність. Розвиваються дослідження в галузі лексичної, стилістичної та граматичної організації науково-популярного тексту, а також у галузі його когнітивної структури. Разом з тим, уточнюються особливості різних жанрів науково-популярного стилю (науково-популярних журнальних статей, інтернет-статей, книг, енциклопедій, лекцій), та конкретизуються різні характеристики текстів, що

описують якусь конкретну науку (авіацію, медицину, інформаційні технології, екологію тощо). Особлива увага приділяється граматичним та лексико-семантичним аспектам перекладу науково-популярних статей.

Аналіз останніх досліджень. Науково-популярними прийнято називати такі видання, що, як і наукові, містять результати теоретичних чи експериментальних досліджень у галузях науки, культури, мистецтва й техніки, однак матеріал в яких викладений у доступній для читача-неспеціаліста формі. Основне призначення таких видань – популярно подати нефахівцям з даної проблематики певні наукові знання. На початку підготовки до друку кожного такого видання важливо уявити коло

потенційних читачів (покупців, споживачів) нового видавничого продукту (Четверікова, 2016).

Науково-популярні статті – це джерело, звідки черпає наукову інформацію більшість людей, які цікавляться наукою. Цільова аудиторія науково-популярного тексту – читач, який не має спеціальних знань, не володіє основною термінологією в тій чи іншій галузі науки. При характерній науковому стилю логічності викладу в таких статтях присутня емоційно-експресивна складова, коли автор має право висловити своє ставлення до наукового відкриття, що обговорюється, або вдається до інших способів, щоб зацікавити читача і утримати його увагу.

Т.Г. Король слушно зазначає, що для англomовних науково-популярних статей домінують типами переданої інформації є когнітивна й оперативна, значно рідше – емоційно-оцінна (Король, 2019).

Різним аспектам аналізу науково-популярного дискурсу присвячено роботи лінгвістів у галузі теорії науково-популярного дискурсу (Ф.С. Бацевич, Н.Ф. Непийвода, М.Д. Феллер, Т.В. Яхонтова), вивчення різних жанрів науково-популярного дискурсу (А.М. Науменко, Т.Б. Маслова, С.Ф. Соколовська, Л.П. Єфімов, Н.О. Школьна), термінознавства (Л.П. Білозерська, А.Б. Литвинюк, І.Ю. Афоніна Г.В. Сивокінь), перекладознавства (В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, І.В. Корунець, О.В. Ребрій).

Актуальність дослідження визначається важливістю подальшого аналізу граматичних принципів перекладу текстів науково-популярного жанру та виявленням закономірностей вибору граматичних відповідників у процесі їх перекладу.

Формулювання мети та завдань статті. Основна мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити механізм формування граматичної організації тексту англomовної науково-популярної статті BBC та її перекладу, спираючись на вивчення тих граматичних моделей, які характеризують оригінальний текст та його українськомовний відповідник.

Основна мета визначає постановку та вирішення наступних конкретних завдань:

- Систематизувати основні підходи до вивчення граматичних особливостей перекладу науково-популярного тексту;

- Виокремити основні граматичні структури, що реалізуються в англomовних науково-популярних статтях BBC, та співвіднести їх із відповідними структурами в перекладі сайту українською мовою.

Матеріалом дослідження стали науково-популярні тексти інтернет-ресурсу (www.bbc.com (The BBC) та його україномовної сторінки (www.bbc.com/ukrainian), які відносяться до рубрики наука.

Виклад основного матеріалу. За свідченням О. Кривенко та О. Цимбалисти кожен функціональний стиль має свій набір формуючих факторів, що впливають на переклад. У перекладах публіцистичних текстів з англійської українською мовою можна зустріти безліч лексико-граматичних і граматичних трансформацій (Кривенко, Цимбалиста, 2020).

А. Гудманян та Х. Галицька наголошують на тому, що граматичний рівень характеризується застосуванням трансформацій, наприклад, модуляції, калькування, експлікації або описового перекладу, транслітерації, генералізації та конкретизації (Гудманян, Галицька 2022).

Розглянемо деякі приклади аналізу граматичних перекладацьких трансформацій науково-популярної статті BBC.

Перестановка. Порядок слів в англійському реченні фіксований, оскільки в англійській мові відсутні відмінникові закінчення, за якими, наприклад, українською мовою можна визначити, яким членом речення є це слово або група слів (Кобыакова, 2018).

Тому при перекладі науково-популярної статті перекладі часто використовують прийом перестановки. Наприклад: *And they say the information will help in the conservation of the critically endangered species* (www.bbc.com, 2022). *Ця інформація допоможе зберегти вид, що перебуває під загрозою зникнення, переконані вчені* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Перестановка може використовуватись для того щоб у мові перекладу наголосити на важливості якогось певного компонента, як от у приведеному прикладі лексема *now* переноситься на перше місце в реченні: *The researchers have now tagged adult eels in the Azores, showing they can swim all the way to the Sargasso Sea* (www.bbc.com, 2022). *Тепер дослідники точно знають, що вони можуть допливати аж до Саргасового моря* (www.bbc.com/ukrainian, 2022). У наступному прикладі спостерігається перестановка обставини часу з кінцевої позиції речення у середину, що характерно для української мови: *Eel specialist at the Environment Agency, Dan Hayter, has been monitoring eels in the River Blackwater in Essex for 20 years and has seen a drastic decline over that time* (www.bbc.com, 2022). *Фахівець з вугрів з Агентства довкілля Ден Хейтер спостерігав за вуграми в річці Блеквотер в британському Ессексі*

протягом 20 років і за цей час зафіксував різке скорочення їхньої популяції (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Фіксованим порядком слів вмотивовано прийом перестановки помічений у наступному прикладі: "We do catch eels here every single year," he explained. "Compared with the historic numbers, they're very low now, and there's been a 95% decline since the 1980s" (www.bbc.com, 2022). «Ми ловимо тут вугрів щороку, – пояснює він. – Їхня популяція дуже постраждала. У порівнянні з початком 1980-х років вона скоротилася на 95%» (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Цілісне перетворення. У перекладі заголовку статті перекладач застосовує розповсюджений прийом цілісного перетворення, відбувається додавання ще одного речення: *Ancient eel migration mystery unravelled* (www.bbc.com, 2022). *Подорож довжиною в життя. Вчені розгадали таємницю міграції вугрів* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Прийом цілісного перетворення може реалізовуватись через комплексні трансформації тексту. Так, у наступному прикладі перекладач перш за все розподіляє речення оригінального тексту на два: *The European eel faces many hazards throughout its life cycle, including changes to ocean currents caused by climate change, pollution, poaching and obstacles in waterways such as dams and weirs* (www.bbc.com, 2022). *Вугор європейський стикається з багатьма небезпеками протягом свого життєвого циклу. Це, зокрема, зміни океанічних течій, спричинені зміною клімату, забруднення довкілля, браконьєрство і перешкоди на водних шляхах, як-от дамби та греблі* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Заміна. Окрім цього можна спостерігати лексичні заміни та додавання лексичних компонентів, які зумовлюється розподілом одного речення на два.

З метою полегшення сприйняття тексту читачем перекладач вдається до перетворення одного речення у два: "We thought if we could tag eels in the Azores then we might fill that gap – and we have managed this – we can confirm we have filled in that final leg of the journey to the Sargasso Sea" (www.bbc.com, 2022). «Ми думали, якщо зможемо якось позначити вугрів на Азорських островах, то заповнимо цю прогалину – і нам це вдалося. Ми можемо підтвердити, що знаємо останній етап подорожі до Саргасового моря» (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Одними із найпоширеніших видів граматичних трансформацій є заміни, які можуть стосуватись заміни форми слова, частини

мови, елементів речення, типу речення. Заміна пасивного стану на активний є перекладацьким прийомом, який характерний саме для перекладу науково-популярної статті. У наступному прикладі пасивну конструкцію is classed as замінено на перебуває: *The European eel is classed as critically endangered* (www.bbc.com, 2022). *Вугор європейський перебуває під загрозою зникнення* (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Пасивну конструкцію *has long been suspected* замінено на активну *здогадувались давно*. Окрім того, завдяки переходу із пасивного стану в активний в українському перекладі з'являється іменник у множині *науковці*, що вказує на виконавця дії: *Although this final destination has long been suspected, until now there has been no direct evidence* (www.bbc.com, 2022). *Про цей кінцевий пункт призначення науковці здогадувались давно, але прямих доказів досі не було* (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Пасивну конструкцію *being counted* замінено на активну *що оселилися*. З метою ефекту конкретизації, перекладач вводить у українському варіанті частку *що*: *Young eels being counted at the River Blackwater in Essex* (www.bbc.com, 2022). *Молоді вугри, що оселилися в річці Блекуотер в Ессексі* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Пасивний стан при трансформованні в українській мові в активну форму може виконувати функцію уточнення: *The mRNA technology being used works by sending an instruction or blueprint to cells to produce an antigen or protein* (www.bbc.com, 2022). *Технологія мРНК, яку вони використовують, надсилає клітинам «інструкції» для виробництва антигену або білка* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

У науково-популярному перекладі розповсюдженим є прийом заміни одного часу на інший. Наприклад: "We do catch eels here every single year", he explained. "Compared with the historic numbers, they're very low now, and there's been a 95% decline since the 1980s" (www.bbc.com, 2022). «Ми ловимо тут вугрів щороку, – пояснює він. – Їхня популяція дуже постраждала. У порівнянні з початком 1980-х років вона скоротилася на 95%» (www.bbc.com/ukrainian, 2022). У наведеному прикладі спостерігаємо заміну дієслова у минулому часі на дієслово у теперішньому часі: *he explained* – *пояснює він*. Така заміна вмотивовується відмінностями у граматичних особливостях науково-популярного стилю англійської та української мов.

Конструкцію у теперішньому доконаному часі *has long puzzled* замінено на *вже давно*

бентежить у теперішньому: *The life cycle of the eel has long puzzled scientists. Even the Greek philosopher Aristotle pondered the question of where eels came from, deciding that they sprang up spontaneously from the mud* (www.bbc.com, 2022). Життєвий цикл вугра вже давно бентежить науковців. Ще грецький філософ Аристотель замислювався над тим, звідки взялися вугри, припустивши, що вони самозароджуються в болотяному мулі (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Ще один специфічний випадок заміни розглянемо у наступному реченні: *Unravelling the routes taken and locating where eels spawn is critical for understanding the reasons behind their decline and to inform conservation measures* (www.bbc.com, 2022). З'ясування пройдених маршрутів та визначення місць нересту вугрів має вирішальне значення для розуміння причин скорочення їхньої популяції та розробки заходів зі збереження виду (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Дієслово *to spawn* із значенням (of a fish, frog, mollusc, crustacean, etc.) release or deposit eggs. перекладається іменником *нерест*. Відповідно ми можемо спостерігати явище конверсії.

Для перекладу науково-популярних статей характерні часті заміни однієї частини мови на іншу. Так, наприклад, у наступному текстовому фрагменті іменник *creatures* замінено на займенник *їх*: *By fitting eels with satellite tags, researchers have tracked the creatures on the final leg of the route* (www.bbc.com, 2022). Прикріпивши до вугрів супутникові мітки, дослідники відстежили їх на останньому етапі маршруту (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Така заміна зумовлюється характерним частотним використанням займенників у науково-популярному стилі української мови.

У наступному прикладі бачимо заміну іменника *conservation* на дієслово *зберегти*: *And they say the information will help in the conservation of the critically endangered species* (www.bbc.com, 2022). Ця інформація допоможе зберегти вид, що перебуває під загрозою зникнення, переконані вчені (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Окрім того дієприкметник минулого часу *endangered* замінено на цілий дієприкметниковий зворот *що перебуває під загрозою зникнення*.

Іменник може замінитись на займенник: *The researchers have now tagged adult eels in the Azores, showing they can swim all the way to the Sargasso Sea* (www.bbc.com, 2022). Тепер дослідники точно знають, що вони можуть допливати аж до Саргасового моря (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Іноді при перекладі відбувається заміна множини іменників

на одну як от: *species* – вид. Можлива також трансформація однини в множину. Наприклад: *"This is the first time we've been able to track eels to the Sargasso Sea and we are delighted we have the first direct evidence of adult European eels reaching their spawning area"*, said Ros Wright of the Environment Agency, who led the research (www.bbc.com, 2022). «Ми вперше змогли відстежити вугрів у Саргасовому морі, і ми раді, що отримали перші прямі докази того, що дорослі європейські вугри досягають свого нерестовища», – сказала Рос Райт з Агентства охорони довкілля, що керувала дослідженням (www.bbc.com/ukrainian, 2022). У цьому фрагменті іменник *evidence* передається іменником в множині *докази*.

Опущення. Опущення це трансформація коли перекладач опускає якийсь член речення. Наприклад: *Scientists have unravelled a mystery surrounding one of nature's most incredible journeys* (www.bbc.com, 2022). Вчені розкрили таємницю однієї з найнеймовірніших подорожей природи (www.bbc.com/ukrainian, 2022). У цьому прикладі опущено компонент речення *surrounding*, зі значенням «що оточує». *Although this final destination has long been suspected, until now there has been no direct evidence. Про цей кінцевий пункт призначення науковці здогадувались давно, але прямих доказів досі не було* (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Перекладач опускає *until now* до цього часу.

Можливі також опущення ввідних компонентів речення. Наприклад: *And they say the information will help in the conservation of the critically endangered species* (www.bbc.com, 2022). Ця інформація допоможе зберегти вид, що перебуває під загрозою зникнення, переконані вчені (www.bbc.com/ukrainian, 2022). У цьому текстовому фрагменті перекладач опускає конструкцію *and they say кажуть*, яка є розмовною. У наступному прикладі можна спостерігати опущення двох компонентів – *about eel migration, never*. *Their journey will reveal information about eel migration that has never been known before* (www.bbc.com, 2022). Їхня подорож розкриє інформацію, про яку раніше не було відомо (www.bbc.com/ukrainian, 2022). Приклад демонструє як перекладач опускає конструкцію *as far as*: *"We knew they could get as far as the Azores, but that final leg was just undiscovered country"*, said Ros Wright (www.bbc.com, 2022). «Ми знали, що вони можуть дістатися Азорських островів, але останній етап залишався загадкою», – каже Рос Райт (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Трансформація опущення може призвести до зміни синтаксичної структури речення:

BioNTech: Could Covid vaccine technology crack cancer? (www.bbc.com, 2022). *Чи може технологія вакцин від Covid допомогти лікувати рак* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Морфологічні трансформації. Морфологічні трансформації при перекладі науково-популярних статей є набагато менш частотними ніж синтаксичні. Можна навести приклад опущення афікса із частковою зміною терміна: *co-founded* – *заснували*. *Professors Ugur Sahin and Ozlem Tureci co-founded the German company BioNTech in 2008, exploring new technology involving messenger RNA (mRNA), to treat cancer* (www.bbc.com, 2022). *Професори Угур Сахін і Озлем Туречі у 2008 році заснували німецьку компанію BioNTech, де досліджували нову технологію, що використовує матричну РНК (мРНК) для лікування раку* (www.bbc.com/ukrainian, 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши граматичні особливості перекладу науково-популярної статті BBC нами було зауважено, що найпоширенішими трансформаціями є зміна порядку слів у реченні, цілісне перетворення структури речення, опускання значимих компонентів речення. Особливої уваги заслуговують перетворення пасивного стану в активний та численні трансформації заміни. До останніх відносимо заміну форми слова, частини мови, перехід однини в множину. Зауважено, що морфологічні трансформації при перекладі науково-популярних статей є набагато менш частотними ніж синтаксичні. Перспективним вважаємо комплексне дослідження співвідношення лексико-граматичних та лексико-семантичних трансформацій у перекладі текстів науково-популярних статей BBC українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудманян А. Галицька Х. Граматичні та синтаксичні особливості перекладу англійськомовних військово-політичних текстів. *Advanced Linguistics*. 2022. № 10. С. 52–58.
2. Король Т. Г. Англійськомовна науково-популярна стаття в галузі управління як об'єкт перекладу. *Мова і міжкультурна комунікація*. 2019. № 2. С. 230–237.
3. Кривенко О.В. Цимбаліста О.А. Граматичні перекладацькі трансформації під час перекладу англійськомовних текстів публіцистичного стилю. *Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. № 1. С. 91–96.
4. Четверікова О.Р. Комунікативні та лінгвокультурологічні передумови дослідження науково-популярного тексту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 35. С. 178–183.
5. Kobayakova I.K. Grammatical Aspects of Translation *Філологічні трактати*. 2018. № 10(2). С. 60–66.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Ancient eel migration mystery unraveled. [Режим доступу]: <https://www.bbc.com/news/science-environment-63259738>
7. Подорож довжиною в життя. Вчені розгадали таємницю міграції вугрів. [Режим доступу]: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63271252?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bmeta.ua%5D>

REFERENCES

1. Hudmanyanyan, A. Halytska, H. (2022). Grammatical and syntactic peculiarities of English-language military and political texts translation. [Grammatical and syntactic peculiarities of English-language military and political texts translation]. *Advanced Linguistics*. № 10. S. 52–58 [in Ukrainian].
2. Korol, T. H. (2019) English-language popular scientific article in the field of management as an object of translation. [English-language popular scientific article in the field of management as an object of translation]. *Mova i mizhkulturna komunikatsiya*. № 2. S. 230–237 [in Ukrainian].
3. Kryvenko, O.V. Tymbalysta, O.A. (2020). Grammatical transformations of the English-language texts translation in the journalistic style. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya Germanistyka ta mizhkulturna komunikatsiya*. № 1. S. 91–96 [in Ukrainian].
4. Chetverikova, O.R. (2016). Communicative, linguistic and cultural prerequisites for the study of popular scientific text. [Communicative, linguistic and cultural prerequisites for the study of popular scientific text.]. *Naukovyy visnyk Izmayil'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. Seriya "Filolohichni nauky"*. Vyp. 35. S. 178–183 [in Ukrainian].
5. Kobayakova, I.K. (2018). Grammatical Aspects of Translation [Grammatical Aspects of Translation]. *Filolohichni traktaty*. № 10(2). S. 60–66 [in English].

GRAMMATICAL ASPECTS OF THE POPULAR SCIENTIFIC ARTICLE TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Palchevska Oleksandra Sviatoslavivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska, Str., Lviv, Ukraine*

Malanyuk Maria Stepanivna

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska, Str., Lviv, Ukraine*

Salamin Nadia Andriivna

*Master's student
Lviv State University of Life Safety
35, Kleparivska, Str., Lviv, Ukraine*

The article is devoted to the grammatical features of the BBC Internet resource articles popular scientific text translation study. The main style-forming factors characterizing the BBC functional language style are the language function (informative, persuasive function, etc.), social consciousness form (science, politics, etc.), the main form of language (written, oral), the typical type of speech (monologue, dialogue), and dominate over the method of article translation. Such publications like scientific ones, contain the results of theoretical or experimental research in the fields of science, culture, art, and technology, but the material is presented in a form accessible to a non-specialist reader, and are called popular science publications. The main purpose of such publications is to popularly provide non-specialists with certain scientific knowledge on this issue. At the beginning of preparation for the printing of each such publication, it is important to imagine the circle of potential readers (buyers, consumers) of the new publishing product. For English-language popular scientific articles, the dominant types of transmitted information are cognitive and operational, much less often – the emotional and evaluative. The authors note that the most common transformations are a change in the sentence word order, a complete transformation of the sentence structure, omission of significant sentence components, and grammatical substitution. The transformation of the passive voice into the active and numerous substitution transformations deserve special attention. The latter include the replacement of word forms, parts of speech, and the transition from singular to plural. It is noted that morphological transformations in the translation of popular scientific articles are much less frequent than syntactic transformations.

Key words: *grammatical aspects of translation, popular scientific article, BBC, transformation, interpretation.*

УДК 81'255.4

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.23>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Рафалюк Вікторія Василівна

магістерка кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Прагматична спрямованість політичного дискурсу зумовлена лінгвопрагматикою, що націлена на вивчення мови в контексті та вивчення мовних засобів, що використовуються з метою впливу як на психологічний стан людини (почуття, волю, точку зору), так і на поведінку. Ознаками політичного дискурсу є інформативність, експресивність, образність, апеляція до емоцій. Аналізуючи особливості політичного дискурсу з точки зору лінгвопрагматики виокремлено політичну промову як особливий жанр у системі міжкультурної комунікації. Політична промова – це структурований виступ політичних лідерів із чітко окресленою метою, комунікативними стратегіями і тактиками і низкою ключових функцій. Офіційна політична промова, як засіб спілкування між політиками та людьми є особливо важливою зараз в період російської агресії проти України політичні промови мають на меті здійснення певного політичного впливу не лише на країну – агресору та її політичних лідерів, а й задля підтримки цінностей і свобод України і українського населення. Саме тому матеріалом дослідження послуговували промови двох світових лідерів – президента США Джо Байдена та Бориса Джонсона. Виявлено, що у своїх промовах політики застосовували комунікативні стратегії та тактики: стратегію самопрезентації із тактиками ототожнення та солідаризації із українським народом, стратегію дискредитації із тактиками звинувачення, осуду та образи та стратегію формування емоційного настрою адресата із тактикою єднання та урахування ціннісних орієнтирів адресата тактикою звернення до емоцій адресата і звісно ж стратегію агітації із тактиками закликів та обіцянок. Проаналізовано лексико-граматичні засоби, що використовувалися політиками для реалізації комунікативних стратегій і тактик. Варто відзначити домінуючі засоби такі як метафора, фразеологізми, анафора, епітети, терміни, повтори, модальні дієслова. З'ясовано, що для реалізації певних прагматичних цілей та відтворення експресивності, оригінальності і значущості оригінального тексту і їх збереження в українському варіанті застосовувалася низка перекладознавчих стратегій, серед яких доцільно виокремити: дослівний переклад, описовий переклад, конкретизацію, додавання, вилучення, перестановку, транслітерацію і транскрипцію, калькування.

Ключові слова: стратегія перекладу, політична промова, лінгвістичні засоби, лексико-граматичні засоби, дослівний переклад, описовий переклад, маніпуляція, вплив, Україна, росія, війна, агресія, перемога.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Актуальність даної теми дослідження зумовлена як політизацією суспільної свідомості, так і постійним розвитком політичного дискурсу, який перебуває у стані постійної зміни та пристосування до тієї політичної ситуації, що складається у світі або у конкретній державі зокрема, особливо зараз коли наша держава перебуває під військовою агресією РФ. Саме тому, політичний дискурс є як ніколи актуальним і важливим, оскільки вплив та підтримка світових лідерів у цій війні є необхідною для України, і промови та звернення політичних лідерів та їх лінгвопрагматичні особливості викликають закономірний інтерес фахівців у галузі перекладознавства. Офіційна політична промова, як засіб спілкування між політиками та людьми, є особливо важливою зараз у період російської агресії проти України. Політичні промови мають на меті здійснення певного

політичного впливу не лише на країну – агресору та її політичних лідерів, а й задля підтримки цінностей і свобод України і українського населення.

Актуальність теми дослідження зумовлена як політизацією суспільної свідомості, так і постійним розвитком політичного дискурсу, який перебуває у стані постійної зміни та пристосування до тієї політичної ситуації, що складається у світі або у конкретній державі зокрема, особливо зараз коли наша держава перебуває під військовою агресією РФ. Саме тому, політичний дискурс являється як ніколи актуальним і важливим, оскільки вплив та підтримка світових лідерів у цій війні є необхідною для України і промови та звернення політичних лідерів та їх лінгвопрагматичні особливості, викликають закономірний інтерес фахівців у галузі перекладознавства.

Формулювання мети і завдань статті. У теперішній час війни частина інформаційного

простору заповнена статтями та зверненнями політичних представників України та закордону. Для повного розуміння мети та завдання звернень іноземних політиків, потрібно проаналізувати лінгвопрагматичні особливості їхніх промов та звернень, зокрема двох світових лідерів Дж. Байдена та Б. Джонсона і виявити основні способи їх відтворення в українській мові. **Метою** статті є вперше дослідити та проаналізувати лінгвопрагматичні та перекладні особливості політичних промов (на матеріалі промов Джо Байдена та Бориса Джонсона), пов'язаних з військовою агресією РФ проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатоплановість та багатозначність такого поняття як «дискурс» передбачає його вивчення і аналіз у різних сферах, і в тому числі – політичній. Беручи до уваги події, що склалися в Україні у зв'язку із військовою агресією росії та їхній вплив на політичну систему Європи та світу, «дискурс» розглядають як один із найважливіших методів впливу у сучасній політичній лінгвістиці (Діденко, 2001, с. 19).

Дослідженням лінгвопрагматичних та перекладних особливостей політичних текстів промов та звернень займалися О. Діденко, Д. Жибак, Д. Зіньковська, І. Клименко, І. Лосева, І. Фесенко та багато інших.

1. Поняття «політичного дискурсу» у перекладознавстві вагоме і багатозначне, адже політичний дискурс являє собою всю сукупність мовленнєвих актів виражених політичними суб'єктами заради впливу, переконання, констатування фактів та їх успішний переклад на мову адресата (Зіньковська, 2020, с. 36).

Прагматична спрямованість політичного дискурсу зумовлена лінгвопрагматикою, що націлена на вивчення мови в контексті та вивчення мовних засобів, що використовуються з метою впливу як на психологічний стан людини (почуття, волю, точку зору), так і на поведінку.

Політичний дискурс характеризується вживанням певної лексики (в основному це терміни), визначається специфічною структурою та реалізується за допомогою звукового або письмового оформлення. Варто також зазначити і основну мету політичного дискурсу – це вплив на адресата (Кльось, 2012, с. 108).

Аналізуючи особливості політичного дискурсу з точки зору лінгвопрагматики важливо виокремити політичну промову як особливий жанр у системі міжкультурної комунікації.

Основою політичної промови є текст, який має чітку прагматичну спрямованість і характеризується завершеністю та певною структу-

рою. Зазвичай, політичні промови складаються зі вступу, основної частини і висновків. Варто підкреслити, що вступ – це найголовніша частина промови, оскільки має на меті привернути увагу слухача та підготувати його до сприймання основної інформації. Головна частина політичної промови – це інформаційне тло із про – та контраргументованими фактами. Висновок політичної промови є не менш важливим як вступ, оскільки він також спрямований на слухача, на його емоційне і розумове сприйняття почутого (Лосева, 2016, с. 35).

Серед інших особливостей політичної промови необхідно виокремити контекст виступу (значення слів і речень виголошених у тексті промови), а також контекст мовної ситуації (хто виступає, з якою метою, при яких обставинах), контекст глобальної суспільно-політичної ситуації (Лобода, 2019, с. 72).

Важливо також зазначити і мету та основні функції політичної промови. Основна мета – це безпосередній вплив на адресата, донесення необхідної інформації та отримання прихильності і підтримки від адресата, і найголовніше – це переконання та схилення на свою сторону.

Беззаперечним фактом є те, що політичні промови добре продумані із заздалегідь прорахованими деталями як під час підготовки промови, так і самим її виголошенням (Клименко, 2012, с. 86).

Розглядаючи місце політичної промови у системі політичного дискурсу необхідно відзначити прагматичний компонент політичного виступу, що дозволяє встановити закономірності використання його мовних засобів задля цілеспрямованого впливу на адресата.

Так, виголошення політичної промови політичною особою має на меті (Зіньковська, 2020, с. 37):

- інформування про актуальність подій, що відбулися;
- привернення уваги до важливості теми, що виголошена у промові;
- переконання та навіювання;
- формування певного відношення до осіб чи подій, що згадані чи описуються у промові.

Варто також зауважити, що політичний дискурс націлений на реалізацію певних прагматичних цілей, серед яких доцільно виділити три основні, до яких відносимо:

- інформативну (тобто вибір достовірної та перевіреної інформації і її подача);
- маніпулятивну (привернення уваги);
- фатальну (сформувати відповідне ставлення до подій, що описуються).

Задля успіху політичної промови та з метою залучити адресата на свою сторону, політичні особи використовують у своїх промовах велику кількість лексико-стилістичних засобів. В основному це яскраві метафори і порівняння, епітети, фразеологізми, терміни та неологізми, евфемізми, емоційно-оціночна лексика, лексичні повтори (Зіньковська, 2020, с. 60).

Зокрема, аналізуючи лінгвопрагматичні особливості промов Бориса Джонсона та Джо Байдена, варто зауважити, що їхні промови містять усі вище перераховані засоби, що роблять їх експресивними та переконливими.

Так, наприклад, промови Джо Байдена містять багато лексичних повторів, зокрема вживання **анафори**:

None of us – none of us should be fooled. None of us will be fooled.

Та український переклад:

Нас не можна дурити. І нас не зможуть обдурити. Цьому немає жодного виправдання.

Вживання **термінів**, що повторюються, характерне для промов двох лідерів. Наприклад, Джо Байден часто вживає слово «санкції»:

So, today, I'm announcing the first tranche of sanctions to impose costs on Russia in response to their actions yesterday. These have been closely coordinated with our Allies and partners, and we'll continue to escalate sanctions if Russia escalates.

Український переклад звучить так:

Отже, сьогодні я оголошую перший транш санкцій, щоб накласти витрати на Росію у відповідь на її вчорашні дії. Вони були щільно узгоджені з нашими союзниками та партнерами, і ми продовжимо нарощувати санкції, якщо Росія продовжуватиме ескалацію.

Натомість використання **фразеологічних одиниць** характерне для промов Бориса Джонсона, наприклад:

You have proved the old saying – it's not the size of the dog in the fight, it's the size of the fight in the dog – which is an old English saying, I'm not sure how well that translates in Ukrainian but you get what I'm trying to say.

Ви довели стару приказку: не розмір собаки важить, а розмір битви, на яку прийшов битися собака – це стара англійська приказка, я не впевнений, наскільки добре вона перекладається українською мовою, але ви зрозуміли, що я намагаюся сказати.

Широке використання фразеологізмів у промовах Бориса Джонсона було переважно перекладено на українську мову за допомогою фразеологічного еквівалента в мові перекладу, наприклад ***force going like a knife through butter*** звучить як ***як ніж у масло***:

And yet there were some who believed the Kremlin propaganda that Russian armour would be like an irresistible force going like a knife through butter, and that Kyiv would fall within days. Однак кремлівська пропаганда казала, що, як ніж у масло, ввійде російська військова навала.

У наступному прикладі фразеологізм вжитий із ціллю дискредитації, реалізуючи тактику образи. Так, Борис Джонсон у своїй промові демонструє, що реакція на воєнні дії в Україні з боку Росії є негативною і таким чином намагається показати своє занепокоєння подіями в Україні. Фразеологізм відтворений у українській мові повним еквівалентом, адже значення фразеологізму в обох культурах однакове:

You can't negotiate with a bear while it's eating your leg, you can't negotiate with a street robber who has you pinned to the floor and we don't need to worry about humiliating Putin any more than we would need to worry about humiliating the bear or the robber. Не можна вести переговори з ведмедем, поки він їсть твою ногу, не можна вести переговори з вуличним грабіжником, який припнув тебе до підлоги, і нам не потрібно турбуватися про приниження Путіна більше, ніж про приниження ведмеда чи розбійника.

Варто також навести приклад, коли у мові оригіналу відсутній фразеологізм, але перекладений на українську мову фразеологізмом відомим для українців, наприклад:

And I told anyone I knew, anyone who would listen that Ukraine would fight and Ukraine would be right.

Хто має вуха, той чує, хто має очі, той бачить, що Україна боротиметься, боронитиметься.

Про те, що промови виконують оціночну функцію свідчить використання метафор, зокрема Дж. Байден використовує у своїй промові наступну метафору ***defending freedom will have costs – захист свободи буде мати ціну***:

As I said last week, defending freedom will have costs for us as well, here at home.

Як я сказав минулого тижня, захист свободи буде мати ціну і для нас, тут, удома.

Дослівний переклад був застосований у даному випадку, щоб зберегти оригінальність метафори та її оціночне значення.

У наступному прикладі також застосований дослівний переклад метафори:

Він говорив від імені людей, які виявили неабияку мужність і витримку перед лицем жорстокої агресії – мужність і витримку, які надихають не лише українців, а й увесь світ. He speaks for a people who have shown

remarkable courage and strength in the face of brutal aggression – courage and strength that has inspired not only Ukrainians but the entire world.

Також Джо Байден надає перевагу метафорам при вираженні єдності з народом України та підтримкою його суверенітету:

Today and every day, we stand with the Ukrainian people to proclaim that the darkness that drives autocracy is no match for the flame of liberty that lights the souls of free people everywhere – Сьогодні й кожного дня ми стоїмо разом з українським народом, щоб проголосити, що темрява, яка керує самодержавством, не зрівняється з полум'ям свободи, яке освітлює душі вільних людей усюди.

Аналізуючи широке використання лексико-стилістичних засобів у промовах політиків Бориса Джонсона та Джо Байдена необхідно вказати на те, що завдяки такому широкому застосуванню усіх вище перерахованих прийомів політична лексика стала більш збагаченою, експресивною та емотивною. Мова політиків у виголошених промовах завдяки лінгвостилістичним прийомам є більш виразною, оригінальною та характеризується певною урочистістю і несе оціночну та емоційну спрямованість на реципієнтів (Жибак, 2016, с. 124).

Для того, щоби перекладач здійснив успішний переклад політичного тексту, потрібно врахувати **синтаксичні та граматичні** особливості мови оригіналу, а також **синтаксичні** особливості промови. Зазвичай, основною ціллю перекладача є правильно передати зміст та ідею промови за допомогою відповідних засобів мови перекладу (Зінковська, 2020, с. 45).

Проведений лінгвопрагматичний аналіз перекладу промов політичних лідерів на прикладі аналізу промов Джо Байдена та Бориса Джонсона засвідчує те, що при перекладі на українську мову було застосовано низку перекладацьких стратегій для того, щоб зберегти експресивність мови лідерів та її здатність впливати на формування суспільної свідомості реципієнтів. Враховуючи застосування політичними лідерами певних мовних засобів на синтаксичному, лінгвістичному та морфологічному рівнях та прагматичну мету промов, були застосовані наступні стратегії перекладу в українському варіанті промов обох політиків.

Однією із стратегій перекладу було застосування **лексико-граматичних трансформацій**, таких як **додавання, вилучення, заміни**.

Так, наприклад у промові Б.Джонсона зустрічаємо в оригіналі вживання епітетів

«...that the Kremlin was making a **fundamental miscalculation, a terrible mistake**». В українському перекладі речення звучить так: «Знав, що Кремль **припускається надзвичайно страшною помилки, знав, що це буде помилкою**». Як бачимо **a fundamental miscalculation, a terrible mistake** перекладено як **надзвичайно страшною помилки, знав, що це буде помилкою**. В оригіналі зустрічаємо два епітети **fundamental** і **terrible** і два іменники **miscalculation** і **mistake**. За допомогою стратегії вилучення, епітет **fundamental**, що має значення **фундаментальний** відповідно до Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English "*forming a necessary base or core; of central importance*", є відсутнім у українському перекладі, натомість замінено на **страшний** та додано прислівник **надзвичайно**, щоб підсилити емоційний ефект в українському варіанті. Іменник **miscalculation**, який відповідно до Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English означає **пропахунок** "*an act of miscalculating; an error or misjudgement*", перекладений за допомогою генералізації як **помилка**, адже далі у реченні зустрічаємо **a terrible mistake** і у перекладі також бачимо додавання **знав, що це буде помилкою** і вилучення **terrible**.

Також варто зазначити, що дуже часто у перекладі застосовувалася не одна стратегія, а декілька. Наприклад, додавання та описовий переклад поєднуються із стратегією перестановки, як у наступному прикладі:

And though your soldiers were always outnumbered – three to one it is now – they fought with the energy and courage of lions.

Ваші воїни – три до одного, завжди кількісна перевага на боці ворога, але на боці ваших хоробрих левів – мужність і відданість країні.

Аналізуючи переклад політичних промов також доцільно виокремити стратегію **конкретизації**, яка застосовувалась там, де слово з широким значенням набувало вужче. Наприклад, **colourful language** у промові Бориса Джонсона перекладено як **барвисті вирази**:

Your pensioners told Russian soldiers to hop as we say, although they may have used more colourful language – Ваші пенсіонери сказали російським солдатам, щоб вони стридали, як ми кажемо, хоча, можливо, вони використовували більш барвисті вирази.

Так, слово **language (мова)** було перекладено на слово **вирази**, що має вужче значення.

Day after day missiles and bombs continue to rain on the innocent people of Ukraine

Однією із основних характеристик проаналізованих політичних промов є вживання

військової та політичної термінології. Терміни, вжиті політиками були перекладені за допомогою калькування, описового перекладу, транслітерації або транскрипції.

Транслітерація та транскрипція як стратегія перекладу була застосована здебільшого до загальноприйнятих аббревіатур та скорочень, вжитих Д. Байденом: *NATO – НАТО; V.E.V – ВЕВ; Duma – Дума та інші.*

Калькування також дуже часто застосовувалось перекладачем, зокрема у наступних прикладах:

Geneva Conventions – Женевські конвенції

Eyewitnesses, survivors, and Ukraine's General Prosecutor have reported that ...

– Очевидці, а також ті, хто врятувалися, і Генеральна прокуратура України повідомляють, що...

Humanitarian responders, particularly those in Ukrainian national NGOs and local organisations, are demonstrating enormous bravery in their efforts to deliver essentials like medical services, shelter, water and food to populations in need in all areas of the country.

Гуманітарні працівники, зокрема представники українських громадських і місцевих організацій, виявляють величезну хоробрість, забезпечуючи базові потреби, такі як медичні послуги, прихисток, вода та їжа, тим, хто цього потребує, в усіх куточках країни.

Аналізуючи промови Джо Байдена та Бориса Джонсона у комунікативно-прагматичному вимірі варто також підкреслити схильність політиків до вживання значної кількості модальних дієслів таких як **will, should, can, might, would**, які в основному виражають:

• повинність: **We should be clear about what Russia is doing;**

• заклик до дії: **We will continue to provide financial, humanitarian, military, diplomatic and legal support and will stand firmly with Ukraine for as long as it takes;**

• неспроможність: **Russia cannot erase a sovereign state from the map. Russia cannot change borders by force. Russia cannot seize another country's territory as its own;**

• несправедливість: **To Ukrainian people, I say to them all: You have demonstrated – you have shown your strong stand against aggression in the face of the imperial appetites of autocrats who wrongfully believed you might – you might – they might be able to make might right, and they're not able to do it;**

• наголошення: **And today is not only a celebration of the past, but a resounding affirmation**

that Ukraine proudly remains – and will remain – a sovereign and independent nation;

• значну ймовірність: **the world would surely face worse consequences.**

З усіх модальних дієслів найчастіше Джо Байден та Борис Джонсон застосовують **will** для реалізації стратегії агітації, коли закликають або дають обіцянки допомагати народу України.

Варто також наголосити на тому, що попри дуже часте використання модальних дієслів, політики застосовують також і інші засоби модальності, це умовні речення стосовно теперішнього і минулого часів, наприклад: **If Russia does invade in the days or weeks ahead, the human cost for Ukraine will be immense, and the strategic cost for Russia will also be immense,** а також модальні слова такі як **certainly, conceivably, evidently, hopefully, likely, necessarily,** та фрази **I agree, I believe, I emphasize, I urge,** наприклад: **I urge all members of the international community to reject Russia's illegal attempts at annexation and to stand with the people of Ukraine for as long as it takes.**

Що стосується перекладу засобів модальності на українську мову, то в основному застосовувався дослівний переклад, наприклад:

We should give the diplomacy every chance to succeed Ми повинні дати дипломатії шанс на успіх.

But if Russia attacks Ukraine, it would be a war of choice, or a war without cause or reason. Але якщо Росія нападе на Україну, це буде війна по її вибору вибір або війна без потреби чи причини.

If Russia proceeds, we will rally the world to oppose its aggression. (Якщо Росія продовжить, ми згуртуємо світ, щоб протистояти її агресії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проаналізувавши лінгвопрагматичні особливості політичних промов Джо Байдена та Бориса Джонсона та їхній переклад на українську мову, необхідно зазначити, що для реалізації певних прагматичних цілей та відтворення експресивності, оригінальності і значущості оригінального тексту, і їх збереження в українському варіанті, застосовувалася низка перекладознавчих стратегій, серед яких доцільно виокремити лексико-граматичні трансформації, дослівний переклад, транслітерацію, конкретизацію та інші. Важливо, що стратегії перекладу склалися із комплексу прийомів задля успішного відтворення мови оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2001. 19 с.
2. Жибак Д. М. До питання особливостей та функцій політичного дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*, 2016. Вип. 20(1). С. 124–126. Вебсайт. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20(1)_36) (дата звернення 21. 11.22)
3. Зінковська Д. О. Лінгвопрагматичні особливості англійськомовних політичних промов (на матеріалі перекладу українською мовою): кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». Херсонський держ. ун-т ; Ф-т української й іноземної філології та журналістики ; Кафедра англійської філології та прикладної лінгвістики. Херсон : ХДУ, 2020.
4. Зінковська Д.О. Особливості перекладу англійськомовного політичного дискурсу. Херсон : Видавництво ХДУ. 2020 р.
5. Клименко І. М. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 8. С. 84–90.
6. Кльось С. Семантичні особливості функціонування фразеологізмів у політичному дискурсі (на основі промов діячів англійською мовою). *Молодь і ринок*. 2012. № 1. С. 106–110
7. Лобода В.А. Перекладацькі трансформації: дефінітивний характер та проблема класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 43. том 4. С. 72–74.
8. Лосева І.В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (на матеріалі інтернет-дискурсу): дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. – германські мови, Львів. 2016. 261 с.
9. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції. *Вісник Житомирського держ. у-ту. Вип. 39. Філологічні науки*. Житомир, 2008. С. 218–221. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2446/1/218-221.pdf> (дата звернення: 20.11.2022).
10. Підгрушний В.А. Особливості політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Навчально-науковий вісник економіки і менеджменту*. Рівне, 2015. 233 с.
11. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/intencija/komentari>
12. Усенко М. Особливості перекладу політичного дискурсу. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції, 19–20 квітня 2011 року. Т. : ТНТУ, 2011. Том 2. С. 314.
13. Фесенко І.Л. Особливості перекладу політичних промов та текстів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічні науки*. 2015. Випуск 55. С. 264–266.
14. Худолій А. О. Метафорична концептуалізація в сучасних американських публіцистичних текстах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69). Ч. 2, березень. С. 217–222.
15. Hornby A. S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford University Press, 2005. 1899 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. Промови Байдена Дж. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/24/remarks-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>
17. Промови Байдена Дж. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/16/remarks-by-president-biden-on-the-assistance-the-united-states-is-providing-to-ukraine/>
18. Промови Байдена Дж. <https://ua.usembassy.gov/uk/statement-from-president-biden-on-russias-attempts-to-annex-ukrainian-territory/>
19. Промова Джонсона Б. <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-boris-johnsons-address-to-the-ukrainian-parliament-3-may-2022>

REFERENCES

1. Didenko, M. O. (2001). *Politychnyi vystup yak typ tekstu (na materiali vystupiv nimetskykh politychnyh diya-chiv kintsia 20 stolitia)* [Political speech as a type of text (based on the speeches of German political figures of the late 20th century)]: Cand. of Philol. sciences: 10.02.04. Odesa [in Ukrainian].
2. Fesenko, I.L. (2015). *Osoblyvosti perekladu politychnyh promov ta tekstiv*. [Features of translation of political speeches and texts]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*. Series: Philological. Issue 55. С. 264–266 [in Ukrainian].
3. Hornby, A. S. (2005). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford University Press.
4. Hydolii, A.O. (2018). *Metaforychna kontseptualizatsia v suchasnykh amerykanskykh publitsystychnykh tekstah*.

[Metaphorical conceptualization in modern American journalistic texts]. Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy: Philology Series. Ostroh: NaUoA Publishing House. Issue 1(69), part 2, March. C. 217–222 [in Ukrainian].

5. Klos, S. (2012). Semantychni osoblyvosti funktsionuvania frazeologismiv u politychnomu dyskursi (na osnovi promov diyachiv angliiskoiu movoiu) [Semantic features of the functioning of phraseological units in political discourse (based on speeches of figures in English)]. *Molod I Rynok*. № 1 [in Ukrainian].

6. Klymenko, I.M. (2012). Leksychni transformatsii pry peredachi angliiskoi politychnoi terminologii ukrainskoiu movoiu. [Lexical transformations in the transfer of English political terminology into Ukrainian]. *Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*. Issue 8 [in Ukrainian].

7. Loboda, V.A. (2019). Perekladatski transformatsii: definityvnyi harakter ta problema klasyfikatsii. [Translation transformations: definitive nature and the problem of classification]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser: Philology*. № 43. Volume 4. P. 72–74 [in Ukrainian].

8. Loseva, I.V. (2016). Movnostylistychni osoblyvosti politychnoi polemiky kandydativ u presydeny SSHA (na materialy internet-dyskursu). [Linguistic and Stylistic Features of Political Polemics of US Presidential Candidates (Based on the Internet Discourse)]: Dissertation for the degree of Doctor of Philology: 10.02.04. – Germanic Languages, Lviv. 2016. 261 c. [in Ukrainian].

9. Pavlutska, V. O. (2008). Politychnyi dyskurs: osoblyvosti ta funktsii. [Political discourse: features and functions]. *Bulletin of Zhytomyr State University*. Issue 39. Philological sciences. Zhytomyr. C. 218–221. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2446/1/218-221.pdf> (accessed 20.11.2022) [in Ukrainian].

10. Pidgrushny, V.A. (2015). Osoblyvosti politychnogo dyskursu v suchasni lingvistytsi. [Features of political discourse in modern linguistics] Educational and scientific bulletin of economics and management. Rivne. 233 c. [in Ukrainian].

11. Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovyk. Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary. URL: <http://sum.in.ua/s/intencija/komentari> [in Ukrainian].

12. Usenko, M. (2011). Osoblyvosti perekladu politychnogo dyskursu. [Features of translation of political discourse]. *Proceedings of the IV All-Ukrainian Student Scientific and Technical Conference "Natural Sciences and Humanities. Topical issues"*, April 19-20, 2011. T. : TNTU. Volume 2. P. 314 [in Ukrainian].

13. Zhybak, D.M. (2016). Do pytanja osoblyvostei ta funktsii politychnogo dyskursu. [To the question of features and functions of political discourse]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*. Issue 20(1). C. 124–126. Website. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20(1)_36) (accessed 21. 11.22) [in Ukrainian].

14. Zinkovska, D. O. (2020). Lingvopragmatychni osoblyvosti angliiskomovnyh politychnykh promov (na materialy perekladu ukrainskoiu movoiu). [Linguistic and pragmatic features of English political speeches (case study of translations into Ukrainian): qualification work for the degree of higher education "master"]. Kherson State University, Faculty of Ukrainian and Foreign Philology and Journalism, Department of English Philology and Applied Linguistics: KSU [in Ukrainian].

15. Zinkovska, D.O. (2020). Osoblyvosti perekladu angliiskomovnogo politychnogo dyskursu. [Features of translation of English-language political discourse]. KSU Publishing House. [in Ukrainian]

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

16. Speech of Biden J. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/02/24/remarks-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>

17. Speech of Biden J. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/16/remarks-by-president-biden-on-the-assistance-the-united-states-is-providing-to-ukraine/>

18. Speech by J. Biden <https://ua.usembassy.gov/uk/statement-from-president-biden-on-russias-attempts-to-annex-ukrainian-territory/>

19. Speech by Johnson B. <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-boris-johnsons-address-to-the-ukrainian-parliament-3-may-2022>

SPECIFICITIES OF POLITICAL TEXTS ABOUT RUSSIAN MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Rafaliuk Viktoriia Vasylivna

Master at the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety and Security

35 Kleparivska Str., Lviv, Ukraine

The pragmatic orientation of political discourse is determined by linguistic pragmatics, which is aimed at studying language in context and studying the linguistic means used to influence both the psychological state of a person (feelings, will, point of view) and behavior. The features of political discourse are informativeness, expressiveness, imagery, and appeal to emotions. Analyzing the features of political discourse from the point of view of linguistic pragmatics, the author distinguishes political speech as a special genre in the system of intercultural communication. A political speech is a structured speech by political leaders with a clearly defined goal, communicative strategies and tactics, and a number of key functions. The official political speech as a means of communication between politicians and people is especially important now during the period of Russian aggression against Ukraine. Political speeches are aimed at exerting certain political influence not only on the aggressor country and its political leaders, but also at supporting the values and freedoms of Ukraine and the Ukrainian population. That is why speeches by two world leaders – US President Joe Biden and Boris Johnson – served as the material for the study. It is found that in their speeches, politicians used communication strategies and tactics: a strategy of self-presentation with tactics of identification and solidarity with the Ukrainian people, a strategy of discreditation with tactics of accusation, condemnation and insult, a strategy of shaping the emotional mood of the addressee with tactics of unity and consideration of the addressee's values by appealing to the addressee's emotions, and, of course, a strategy of agitation with tactics of appeal and promises. The lexical and grammatical means used by politicians to implement communication strategies and tactics are analyzed. It is worth noting the dominant means such as metaphor, phraseology, anaphora, epithets, terms, repetitions, modal verbs. It is found that in order to achieve certain pragmatic goals and reproduce the expressiveness, originality and significance of the original text and preserve them in the Ukrainian version, a number of translation strategies were used, among which it is advisable to distinguish: literal translation, descriptive translation, specification, addition, deletion, rearrangement, transliteration and transcription, calculation.

Key words: *translation strategy, political speech, linguistic means, lexical and grammatical means, literal translation, descriptive translation, manipulation, influence, Ukraine, russia, war, aggression, victory.*

УДК 811.111+811.112]’367’01

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.24>

ПОРЯДОК КОНСТИТУЕНТІВ У РЕЧЕННЯХ ПОСТУПКИ: ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКА VS ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКА МОВИ

Тугай Олександра Миколаївна

доктор філософії з філології,

доцент кафедри германської філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна

Робота репрезентує дослідження загального провідного порядку слів у складних реченнях поступки різної семантики (універсальної, кондиціональної, контрастивної та каузативної поступки) давньогерманських мов, а саме давньоанглійської мови у порівнянні із давньовірхньонімецькою мовою. Уточнено, що досліджувані мови належать до індоєвропейської групи германської гілки мов, в яких прагерманська мова вже належала до мов V-2 типу, де головне фінитне дієслово обіймало другу позицію після будь-якого ініціального елемента в реченні. Визначено мовні зрушення в розвитку синтаксису давніх германських мов від загального V-1 типу у протоіндоєвропейській та прагерманській мовах як первинних VSO / VOS типів мов до V-2 типу індоєвропейських давньо- та сучасних германських мов. Обґрунтовано належність давньоанглійської та давньовірхньонімецької мов до V-2 типу із втратою V-2 ефекту мовного вживання вже в середньоанглійському та подальших періодах до сучасної англійської мови, проте збереженням застосування V-2 правила у сучасній німецькій мові та багатьох інших сучасних мов західно-германської та кельтської мовних гілок. Окреслено та проаналізовано позиційні характеристики головного як v-фінитного та допоміжного як V-нефінитного дієслів у різних позиціях матричного та субординативного речення поступки досліджуваних мов. Порядок провідних конститuentів у пам'ятках писемності давньоанглійської мови («Беовульф») та давньовірхньонімецької мови («Пісня про Хільдебранда», «Життя Христа») засвідчено як такий, що відповідає загальному SOV / VOS / VSO порядку слів давньогерманських мов. Ідентифіковано спільні структурні риси складних речень із семантикою універсальної, кондиціональної, контрастивної, каузативної поступки із превалюванням спільної синтаксичної парадигми як SOv / vS / SvO / SOv / VSv / OOV / Ov порядок слів та розташуванням v-фінитних та V-нефінитних дієслів у v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final позиціях у давньоанглійській та давньовірхньонімецькій мовах. Відмінність синтаксису досліджуваних речень поступки засвідчено у вживанні V-нефінитних дієслів у V-4 домені давньоанглійського та у V-2 слоті давньовірхньонімецького речення. Ідентифіковано, що мовні зрушення та зміни синтаксичної конфігурації давньогерманських речень із різноманітною семантикою поступки зумовлені розташуванням суб'єктно-об'єктних елементів у пре- та постпозиціях v-фінитних та V-нефінитних дієслів та їхнім спільним поєднанням між собою.

Ключові слова: порядок конститuentів, речення поступки, V-1 / V-2 тип речення, мовні зрушення, синтаксис давньогерманських мов, давньоанглійська мова, давньовірхньонімецька мова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У будь-якій мові конструкції існують не ізольовано; вони пов'язані між собою різними відношеннями. Мова актуалізується як низка конструкцій із різним ступенем складності. Для кожної конкретної мови конструкції є індивідуальними та специфічними; їх не можна штампувати набором простих універсальних правил (Шапочкіна, 2022, с. 111).

У сучасних філологічних дослідженнях актуальними завжди залишаються проблеми конструкції мови, а саме порядку слів у реченні на різних мовних рівнях, в різних мовах та на різних етапах розвитку мов. І в цьому аспекті цікавим для дослідників видається дослідження конструкції складного речення різноманітної семантики та певної типологічної парадигми.

В історичних студіях провідна увага всесвітніх учених зосереджується на різних аспектах мовної онтології, від семіотики до синтаксису, від морфології до етимології тощо. Однак, поза увагою лінгвістів все ще залишаються певні синтаксичні аспекти вивчення синхронних мовних явищ та інтерпретації конструкційних змін певного типу речень в дискурсі давніх мов, а саме речень типологічної парадигми поступальної семантики в давніх германських мовах. Це і виступає певною лакуною сучасних історичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складні речення в історичній перспективі неодноразово привертали увагу багатьох провідних лінгвістів різних мовних шкіл як в Україні, так і в зарубіжних країнах – І. Р. Буніатова, О. В. Шапочкіна, О. М. Тугай, Т. М. Городілова, J. Varðdal, R. Lass. Структурний аспект

складних речень в історії германських мов досліджували W. Lehmann, J. Wright. В еволюційному поступі мовні зміни складних речень були представлені у працях P. Kiparsky, B. Los, P. Hopper. Речення із поступальною семантикою були об'єктом досліджень A. Cichosz, J. Gaszewski, P. Pezik, M. Jouitteau.

З огляду на аналіз вищезазначеної літератури, можна підкреслити, що у сучасних синтаксичних студіях в історичній перспективі недостатньо висвітленими залишаються питання окреслення структури конструкцій складних речень вузької цілеспрямованості, а саме речень із поступальною семантикою в типологічній парадигмі – універсальна, кондиціональна, контрастивна, каузативна поступка – у давніх германських мовах, зокрема у давньоанглійській мові у порівнянні із давньоверхньонімецькою мовою. Ретельне дослідження конструкційних аспектів типів цих речень уможливить визначити їхній порядок провідних конститuentів із узагальненням визначення відповідних V-типів речень у зазначених періодах, що зробить значний внесок у розробку низки питань теоретичного синтаксису в історії розвитку германських мов.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою дослідження є встановити спільні та відмінні синтаксичні ознаки в структурі речення поступки в давньоанглійській та давньоверхньонімецькій мовах. Розв'язання мети нашої розвідки передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) узагальнити мовні зрушення синтаксису в процесі їхнього розвитку від давньогерманських до сучасних германських мов; 2) окреслити порядок провідних конститuentів різних типів речень поступки у давньоанглійській та давньоверхньонімецькій мовах; 3) виявити спільні та відмінні риси порядку слів у досліджуваних мовах VIII-XI століть; 4) ідентифікувати чинники впливу розташування v-фінітного (головного) та V-нефінітного (допоміжного) дієслова у різних v/V позиціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У процесі визначення мовних змін та її структурних властивостей доцільним видається дослідити структуру мови, яка виникає як наслідок мовних змін. Еволюційна лінгвістика виявляє здатність певної мови до раптових або поступових змін та прагне виокремити та скомпівувати типологічні узагальнення або мовні універсали як такі, що виникають внаслідок рекурсивних історичних процесів (Kiparsky, 2015, p. 84).

Історико-компаративні дослідження XIX–XX століть були переважно сфокусовані на реконструкції фонологічних, морфологічних,

лексичних мовних змін у певній мові. Певні синтаксичні аспекти мовних змін, такі як порядок слів у реченні, розташування дієслова, функціонування клітиків тощо розглядалися на ранніх етапах досліджень синтаксичних реконструкцій певних мов, особливо молодогограматиками. Проте методика аналізу реконструкції мовних змін була обмежена та спиралася на матеріал фонологічних, морфологічних та лексичних змін. Відтак, значення будь-якого речення не було простою структурою, але складалося із поєднання значень лексичних одиниць, що конституюють це речення. Це, у свою чергу, виключало аналіз реконструкції речення та мовних змін на основі синтаксичних конструкцій, з використанням лише порівняльного та формально-змістового методів аналізу. Але в деяких випадках брак простих відповідностей між формою та значенням певного речення також призводив до відсутності здатності до синтаксичної реконструкції цього речення та аналізу мовних змін (Barðdal, 2015, pp. 343–344).

У сучасній германістиці й досі дискусійним залишається питання класифікації мов щодо відношення до певного синтаксичного типу, а саме до V-1 / V-2 (V-3 / V-4) або V-фінального типу, тобто розташування фінітного або нефінітного дієслова у 1-й, 2-й тощо або фінальній позиції речення.

Індоевропейські мови Кельтської групи (давньо- та ранньоірландська, середньоуельська мови) типологічно відносять до V-1 типу речення (VSO / VOS тип), де немає імпліцитного зобов'язання для обіймання лексичним фінітним дієсловом першого домену в реченні, оскільки воно має передувати канонічній позиції свого суб'єкта та об'єкта незалежно від потенційних превербальних елементів. І в цьому сенсі мови V-2 типу можна вважати також мовами V-1 типу за рахунок того, що їхні фінітні дієслова розташовуються у препозиції до канонічного домену вербальних аргументів (Jouitteau, 2010, pp. 197-198).

V-1 тип речення вже використовувався у протоіндоевропейській та прагерманській мовах як первинних VSO / VOS типах мов переважно в імперативних та питальних реченнях, а також в асиндетичних умовних реченнях (Cichosz, 2016, p. 121; Lehmann, 2005-2007). У давньогерманських мовах V-1 позиція дієслова у головному реченні зустрічалася доволі часто, особливо у запереченнях, проте вона не була обов'язковою (Hopper, 1975).

Індоевропейська германська гілка мов також має багатий лінгвістичний потенціал, але V-2 феномену, де німецька, ісландська,

голландська, данська, шведська, норвезька мови, а також фарерська, фризська, африкаанс є мовами виключно V-2 типу. При цьому давньоанглійську мову традиційно відносять також до V-2 типу, тоді як давньоверхньонімецька мова належить до V-1 типу мов (Jouitteau, 2010, p. 198).

Давньоанглійська мова демонструє оперування V-2 правилом так само, як і сучасні данська та німецька мови: будь-який конститuent передує фінитному дієслову без будь-яких обмежень на синтаксичні або дискурсивні функції. Занепад обіймання англійським дієсловом V-2 позиції є складним процесом синтаксичних змін через обіймання суб'єктом у певних структурах чотирьох різних позицій залежно від типу суб'єкта (номінальний vs прономінальний), типу XP конститuenta (*wh*-елемент, негація, прислівник *then*-групи тощо), та типу дієслова (пасивний стан, некаузатив). Відповідно, у середньоанглійській мові стара система зазнала втрат та змінилася. Із втратою V-2 позиції в середньоанглійському реченні дискурсивні функції першого конститuenta розподілилися між пресуб'єктною та постсуб'єктною позиціями (Los, 2009).

Не всі сучасні германські мови застосовують V-2 правило однаково. Основна відмінність: в німецькій та інших мовах як мовах V-2 асиметрії, V-2 феномен обмежується його застосуванням у головній клаузі із підрядною клаузою як V-фінальною структурою. Проте у V-2 симетричних мовах як іврит та ісландська мова порядок V-2 слів застосовується здебільшого у підрядних адвербіальних клаузах (Fischer, 2000, p. 113). Мовний тип речень V-2 є підгрупою від V-1 типу та містить правило додаткового обмеження, а саме: дієслову має завжди передувати будь-який елемент в реченні (Jouitteau, 2010, p. 198).

Серед сучасних германських мов англійська мова є єдиною, яка не дотримується правила V-2, згідно з яким матричне дієслово має займати другу позицію незалежно від типу першого елемента речення. Як правило, порядок слів V-2 типу відповідає SV порядку конститuentів, що є нормою для сучасної англійської мови (Cichosz, 2016, p. 51). Проте, як зазначає Роджер Ласс, у будь-якій мові з обмеженням на V-2, «якщо будь-який елемент речення, окрім підмета, займає ініціальний слот у головній клаузі, то дієслово переміщується в другий домен або на другу позицію», і отриманий x-V-S порядок слів традиційно називається «суб'єктно-дієслівною інверсією» (Lass, 1998, p. 224).

Сучасні данська та німецька мови демонструють різний порядок слів у головному та другорядному реченнях: підрядні клаузи є V-фінальними, тоді як головні клаузи містять фінитне дієслово у другій позиції. Сучасна англійська мова демонструє лише залишки цього феномену у питальних формах, які «ймовірно походять від V-2 конструкції» (Los, 2009, p. 110).

З огляду на вищезазначене, у викладі нашого матеріалу доцільним видається виявити та проаналізувати історичні зміни, особливості синтаксичної конструкції речень поступки різної семантики, а саме універсальної, умовної, контрастивної та каузативної поступки із акцентом на позиційний домен фінитного та допоміжного дієслова, чим і будуть зумовлені спільні та відмінні риси синтаксичної конструкції досліджуваних речень поступки давньоанглійської та давньоверхньонімецької мов у термінах компаративного висвітлення.

Сучасні граматичні студії підтверджують актуалізацію поступальної семантики не тільки в універсальних реченнях поступки, а також в складних реченнях кондіціональної, контрастивної, каузативної семантики із уведенням відповідного сполучника та формуванням загального «концесивного семіозису» поступальної дії із актуалізацією двох пропозицій або стану справ у залежних одна від одної головній та другорядній клаузах, де відбувається значне перекриття або перехресчування семантичного змісту адвербіальних клауз. Відповідно, адвербіальні клаузи універсальної, кондіціональної, контрастивної та каузативної семантики можуть реалізовувати зміст поступки за рахунок їхніх семантичних та синтаксичних ознак (Тугай, 2022, с. 287).

Для аналізу мовного матеріалу досліджуваних речень поступки нами було виокремлено відповідні сполучники або кон'юнкти різної концесивної семантики давньоанглійського (далі – двн.-англ.), давньоверхньонімецького (далі – двн.-в.-нім.) періодів із залученням тлумачних, етимологічних словників (Bosworth, 1898; Klein, 1971; Skeat, 1980; Wright, 1906):

– сполучники універсальної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **(even) though** – þeah (pe) (thoh / doh), **although** – al sholde (thoh / doh), **however** – swaþeah / swa hwæpere (thoh / doh), **howsoever** – swaþeah (so we so);

– сполучники кондіціональної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **if / even if** – gif / þeah (ibu / ipu), **whichever / whosoever** – hwilc / swa / hwæder / swa hwæpere (so welich / so wer so);

– сполучники контрастивної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **but** – ac (tho / do / nu),

as ... as – þonne ... þeah (so ... so), so as – swa swa (so so), **so (that)** – swa, **while / whilst** – þenden / hwil / hwile / ða hwile (mit / tho / do);

– сполучники каузативної поступки: двн.-англ. (двн.-в.-нім.) – **because** – forþan þe / for þæm þe (wanta / biþiu wanta), **for / as** – þonne / for ðam (wanta / mit thiū), **therefore** – þe / þa / þonne (tho / do).

В термінах традиційної граматики поверхнева структура давньогерманського речення демонструє загальний довільний порядок слів із незалежністю позицій локації його конститuentів та відносну свободу в реалізації розташування домена дієслова. Проте у загальній аморфності його граматичного контексту існує декілька синтаксичних констант, що є провідною рисою для давньогерманського речення, зокрема це фінальна дієслівна позиція (V-final) у підрядній клаузі та SOV / SVO порядок слів у стверджувальному реченні (Буніятова, 2003, с. 117–120; Buniyatova, 2021; Horodilova, 2022, р. 81).

У давньогерманський період ще не були остаточно сформовані дієслівні граматичні конструкції, особливо структури категорії стану, що реалізувались в той час перифрастичними або становими пракатегорійними конструкціями. Останні вже на той час являли праоснову для виникнення граматичних конструкцій й містили у своїй структурі елементи категорійного змісту. При цьому спільною ареальною ознакою давньогерманських мов, як давньоанглійської та давньовірхньонімецької, є наявність станових пракатегорійних конструкцій активного стану із фінітним дієсловом (Шапочкіна, 2022, с. 258).

У давньоанглійському, як і в давньогерманському реченнях дистрибутивна локація об'єктів або прийменникових фраз по відношенню до головного фінітного дієслова була відносно вільною: вони зустрічались у превербальній та поствербальній позиціях як патерн OV / VO. При цьому превербальні та поствербальні об'єкти та нефінітні або допоміжні дієслова функціонували як модель [OvV / VvO], де позначка v-маленьке означала «фінітне дієслово», а позначка V-велике – «нефінітне дієслово» (Тугай, 2019, с. 82).

Відповідно, у нашому дослідженні у виокремлених прикладах реченнєвих конструкцій писемних пам'яток давньоанглійської та давньовірхньонімецької мов ми дотримуємось позначення фінітного дієслова як v-маленьке, а позначення нефінітного або допоміжного дієслова як V-велике. Прослідкуємо та проаналізуємо розташування провідних конститuentів речення поступки.

1. Складні речення із універсальною семантикою поступки:

(1) двн.-англ.: “ðone siðfæt him (S) *snotere ceorlas* (O) lythwon *logon* (v), **þeah** (Conj) he (S) *him leof* (O) *wære* (v); ...”. – “The prince’s journey (S) by *prudent folk* (O) was (V) little *blamed* (v), **though** (Conj) they (S) *loved* (v) *him dear* (O); ...” (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Приклад (1) давньоанглійського речення універсальної поступки із кон'юнктом *þeah* (*though* – хоча) демонструє [SOv [Conj (*þeah*) SOv]] структуру із розташуванням фінітних дієслів (v) у v-фінальних позиціях, а суб'єктно-об'єктних елементів (SO) у превербальних доменах головної та підрядної клауз. Загальну структуру головного та підрядного речення універсальної поступки репрезентуємо як (SOv) порядок слів та як v-final тип речень поступки.

(2) двн.-в.-нім.: “Ioseph (S) **tho** (Conj) *ira gomman* (S) **mit thiū** (Conj) *her* (S) *reht man* (O) *uuas* (v) **inti** (Conj) *ni uuolta* (v) *sie* (S) *meldon* (V), *uuolta* (v) *tougolo sia* (O) *forlazzan* (V)”. – “Ihr Ehegatte Joseph (S) *war* (v) *ein rechtschaffener Mann* (O) und *wollte* (v) *sie* (S) *nicht bloßstellen* (V), *sie* (O) **jedoch** (Conj) *heimlich verlassen* (v)”. – «Але (хоча) її чоловік Йосип, тому що він був праведником і не хотів її посоромити, мав намір її таємно відіслати» (Tatian das Leben Christi, 1979).

У давньовірхньонімецькому реченні (2) спостерігаємо дві клаузи поступальної семантики – головне речення універсальної поступки із кон'юнктом *tho*, яке переривається підрядним реченням каузативної поступки зі сполучником *mit thiū* – із структурною конфігурацією як [S Conj (*tho*) S [Conj (*mit thiū*) SOv Conj (*inti*) vSV] vOV]. Фінітні дієслова (v) підрядної клаузи каузативної поступки обіймають v-фінальну, v-ініціальну позиції із допоміжним дієсловом (V) у кінцевій локації речення; v-фінітне дієслово головної клаузи універсальної поступки займає v-ініціальну позицію із допоміжним дієсловом (V) у кінцевій локації речення. Синтаксичну структуру головного, підрядного речень універсальної та каузативної поступки представляємо, відповідно, як (S [SOv / vSV] vOV) та як v-1 / v-final та V-final тип речення.

2. Складні речення із кондиціональною семантикою поступки:

(3) двн.-англ.: “Nat he (S) *para* (v) *goda* (O) þæt he (S) *me* (O) ongean *slea* (V), rand *geheawe* (V), **þeah** (Conj) ðe he (S) *rof sie* (v) *niþgeweorca* (O); **ac** (Conj) wit (S) *on niht* (O) *sculon* (V) *secge* (O) *ofersittan* (v), **gif** (Conj) he (S) *gesecean* (v) *dear* (V) *wig* (O) ofer *wæpen*, **ond** (Conj)

sifðan (v) *witig god* (S) on *swa hwæþere* (Conj) *hond, halig dryhten* (S), *mæðo* (O) *deme* (V), *swa* (Conj) *him* (S) *gemet* (v) *þince* (O)". – "No skill (O) is his to strike (V) against me (O), my shield to hew (V) **though** (Conj) he (S) hardy be (v), bold in battle (O); we both (S), this night (O), shall (V) spurn (v) the sword (O), **if** (Conj) he (S) seek (v) me (O) here, unweaponed, for war (O). Let (v) wisest God (S), sacred Lord (S), on which side **soever** (Conj) *doom* (V) *decree* (O) **as** (Conj) he (S) *deemeth* (v) right (O)" (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Приклад (3) є унаочненням давньоанглійського складного речення «концесивного семіозису» – зі сполучниками клауз універсальної (*beah*), протиставної (*ac*), кондиціональної (*gif* / *swa hwæþere*), каузативної (*swa*) поступки – синтаксичної структури [SvO [SOVV], [Conj (*beah*) SvO]]; [Conj (*ac*) SOVOv, [Conj (*gif*) SvVO]] [Conj (*ond*) vS [Conj (*swa hwæþere*) SOV]], [Conj (*swa*) SvO], де v-фінітні та допоміжні V-нефінітні дієслова головної клаузи обіймають v-1 / v-2 / v-final та V-3 / V-final позиції; v-фінітні та V-нефінітні дієслова у концесивних клаузах розташовуються у v-2 та V-3 / V-final позиціях.

(4) двн.-в.-нім.: "... her (S) *fragen* (V) *gistuont* (v) *fohem uuortum* (O), **hwer** (Conj) *sin* (v) *fater* (S) *wari* (V) *fireo in folche* (O), "**eddo** (Conj) *hwelihhes cnuosles* (O) du (S) *sis* (v); **ibu** (Conj) du (S) *mi enan* (O) *sages* (v), ik mi de odre uuten, chind, in chunnincriche: chud ist mir al irmindeot". – "... Zu *fragen* (V) *begann* (v) er (S) *mit wenigen Worten* (O), **wer** (Conj) *sein* (v) *Vater* (S) *wäre* (V) *unter den Menschen im Volke* (O), "**oder** (Conj) *aus welchem Geschelecht* (O) du (S) *stammst* (v), **wenn** (Conj) du (S) *mir einen nur* (O) *nennst* (v), weiß ich alle anderen, Sohn, aus dem Königreiche, denn alles Menschenvolk iast mit bekannt". – "... Тут став він кількома словами питати, хто буде його батько з людей народу, «або якого ти роду маєш походження, якщо ти мені тільки одного назвеш, я знаю всіх інших, сину, з царства, оскільки всі чоловіки з народу відомі мені» (Hildebrandslied, 1979, pp. 70–71).

Давньовірхньонімецьке речення (4) із підрядним реченням кондиціональної поступки (*ibu*) у складі питальних речень непрямої мови (*hwer* / *eddo*) має синтаксичну структуру [SVvO [[Conj (*hwer*) vSVO Conj (*eddo*) OSv]] [Conj (*ibu*) SOv]] ...]: у головній та питальних клаузах v-фінітні дієслова мають v-1 / v-3 / v-final локації, а V-нефінітні дієслова обіймають V-2 / V-3 домени; у концесивній умовній клаузі v-фінітне дієслово заповнює v-final слот.

Головні клаузи речень кондиціональної поступки мають давньоанглійську структуру як (SvO / SOVV / SOVOv / vS) із контрастивною клаузою (SOVOv), давньовірхньонімецьку структуру як (SVvO / vSVO / OSv); структура давньоанглійської підрядної клаузи кондиціональної поступки – (SvVO / SOV) із клаузами універсальної (SvO), каузативної (SvO) поступки, структура давньовірхньонімецької підрядної клаузи кондиціональної поступки – (SOv).

Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи умовної поступки обіймають v-1 / v-2 / v-final та v-1 / v-3 / v-final (v-2 та v-final) позиції. Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи умовної поступки займають V-3 / V-final та V-2 / V-3 (V-3 / V-final). Структурний тип зазначених речень визначаємо як: давньоанглійська мова – v-1 / v-2 / v-final тип; V-3 / V-final тип; давньовірхньонімецька мова – v-1 / v-3 / v-final тип; V-2 / V-3 тип.

3. Складні речення із контрастивною семантикою поступки:

(5) двн.-англ.: "**Hi** (S) *hine þa* (Conj) *ætbaeron* (v) *to brimes farode* (O), *swæse gesipas*, **swa** (Conj) **he** (S) *selfa* (O) *bæd* (v), **þenden** (Conj) *wordum* (O) *weold* (v) *wine Scyldinga* (S); *leaf landfruma* (S) *lange ahte* (v) ...". – **Then** (Conj) **they** (S) *bore* (v) *him* (O) *over to ocean's billow* (O), *loving clansmen*, **as** (Conj) *late he* (S) *charged* (v) *them* (O), **while** (Conj) *wielded* (v) *words* (O) *the winsome Scyld* (S), *the leader beloved* (S) *who* (S) *long had* (V) *ruled* (v) ... (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

(6) двн.-англ.: **Swa** (Conj) *sceal* (V) *man* (S) *don* (v), **þonne** (Conj) *he* (S) *æt gude* (O) *gegan* (v) *þenceð* (V) *longsumne lof* (O), *na ymb his lif* (O) *cearað* (v). – **So** (Conj) *man* (S) *shall* (V) *do* (v) **whenever** (Conj) *in war* (O) *he* (S) *weens* (v) *to earn* (V) *him* (O) *lasting fame* (O), *nor fears* (v) *for his life* (O)! (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

У прикладах (5) – (6) давньоанглійської мови із підрядними сполучниками контрастивної поступки (*swa* / *þenden* / *þonne*) спостерігаємо синтаксичну структуру як [S Conj (*þa*) vO [Conj (*swa*) SOv] [Conj (*þenden*) OvSSv]] та [Conj (*swa*) VSv, [Conj (*þonne*) SOvVOOv]]. У головній клаузі v-фінітні та V-нефінітні дієслова заповнюють v-2 / v-final та V-1 слоти; у підрядній клаузі контрастивної поступки v-фінітні, V-нефінітні дієслова обіймають v-2 / v-3 / v-final, V-4 слоти.

(7) двн.-в.-нім.: "*welaga nu, waltant got*," *quad Hiltibrant*, "*wewurt skihit! Ih* (S) *wallota*

(v) *sumaro enti wintro sehstic ur lante* (O), *dar man* (S) *mih* (O) *eo scerita* (v) *in folc sceotantero*; *so man* (S) *mir* (O) *at burc enigeru banum* (O) *ni gifasta* (v), **nu** (Conj) *scal* (V) *mih suasat chind* (S) *suertu hauwan* (v), *breton* (v) *mit* (O) *sinu billiu eddo ih* (S) *imo* (O) *ti banin* (O) *werdan* (v)". – "Wehe nun, Waltender Gott," sprach Hildebrand, "Unheil geschieht! Sechzig Sommer und Winter *bin* (v) *ich* (S) *durch die Lande gezogen* (O), immer *reiheter* (v) *man* (S) *mich ein* (O) in das kämpfende Heer. Bei keiner Burg hat man (S) jemals *mir den Tod* (O) *zugefügt* (v), **doch** (Conj) nun *soll* (V) mein geliebter Sohn (S) mit dem Schwerte *mich* (O) *erschlagen* (v), *mich* (O) *niederstrecken* (v) mit der Waffe oder ich (S) *ihm zum Morder* (O) *werden* (v)". – «Горе тобі тепер, Господи Боже,» – сказав Гільдебранд, – «лихо коїться! Шістдесят літ і зим я мандрував краєм, Мене завжди зараховували до бойової армії. В жодному замку ніхто ніколи не завдавав мені смерті, але (проте) тепер мій улюблений син уб'є мене мечем, вдаре мене пістолетом, або я стану його вбивцею» (Hildebrandslied, 1979, р. 73–74).

У прикладі (7) давньовірхньонімецької мови зі сполучником поступки контрасту (*nu*) синтаксис речення має структуру як [SvO, SOv; SOOv, [Conj (*nu*) VSvvOSOv]] із v-фінітними, V-нефінітними дієсловами у v-2 / v-final доменах головної клаузи та у v-3 / v-4 / v-final та V-1 доменах підрядної клаузи.

У складних реченнях контрастивної поступки структура головних клауз давньоанглійської мови є як (SvO / VSv), давньовірхньонімецької мови є як (SvO / SOv / SOOv); підрядні клаузи поступки контрасту давньоанглійської мови мають синтаксис як (SOv / OvSSv / SOvVOOv), давньовірхньонімецької мови – (VSvvOSOv). Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи контрастивної поступки займають v-2 / v-final та v-2 / v-final (v-2 / v-3 / v-final та v-3 / v-4 / v-final) позиції. Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи поступки контрасту обіймають V-1 (V-4 та V-1) позиції. Тип структури цих речень окреслюємо як: давньоанглійська мова – v-2 / v-3 / v-final тип та V-1 / V-4 тип; давньовірхньонімецька мова – v-2 / v-3 / v-4 / v-final тип та V-1 тип.

4. Складні речення із каузативною семантикою поступки:

(8) двн.-англ.: "ðe (Conj) *he* (S) *usic* (O) *on herge* (O) *geceas* (v) *to ðyssum siðfate sylfes wilum* (V), *onmunde* (v) *usic* (O) *mærða* (O), **ond** (Conj) *me* (O) *þas maðmas* (O) *geaf* (v), **þe** (Conj)

he (S) *usic* (O) *garwigend gode* (O) *tealde* (v), *hwate helmberend* (O), **þeah** (Conj) ðe *hlaford us* (S) *þis ellenweorc* (S) *ana aðohte* (v) *to gefremmanne* (V), *folces hyrde* (S), **for ðam** (Conj) *he* (S) *manna mæst mærða* (O) *gefremede* (v), *dæda dollicra* (O)". – "Himself (S) **who** (Conj) *chose* (v) *us* (O) *from all his army* (O) *to aid* (V) *him now, urged* (v) *us* (O) *to glory* (O), **and** (Conj) *gave* (v) *these treasures* (O), **because** (Conj) *he* (S) *counted* (v) *us keen with the spear and hardy 'neath helm* (O), **though** (Conj) *this hero-work* (S) *our leader* (S) *hoped* (v) *unhelped and alone to finish* (V) *for us, (because of – author's trans.)* (Conj) *folk-defender* (S) *who* (S) *hath got* (v) *him glory greater than all men* (O) *for daring deeds* (O)!" (Beowulf and Judith, 1953; Beowulf, 1910).

Давньоанглійське складне речення (8) із семантикою каузативної поступки та підрядними сполучниками (*þe / þeah / for ðam*) демонструє синтаксичну структуру як [Conj (*ðe*) SOOvV, vOO Conj (*ond*) OOv [Conj (*þe*) SOOvO [Conj (*þeah*) SSvVS [Conj (*for ðam*) SOvO]]] із v-1 / v-4 / v-final та V-final позиціями v-фінітних та V-нефінітних дієслів у головній клаузі; v-3 / v-4 та V-4 розташуванням v-фінітних та V-нефінітних дієслів у підрядній клаузі.

(9) двн.-в.-нім.: "Siu (S) *gibirit* (v) *sun* (O), **inti** (Conj) *thu* (S) *ginemnis* (v) *sinan namon Heilant* (O), **bithiu uuanta** (Conj) *her* (S) *sinaz* (V) *folc heilaz* (O) *tuot* (v) *fon iro sunton* (O)". – "Sie (S) *gebiert einen Sohn, und* (Conj) *du* (S) *gibst* (v) *ihm seinen Namen Heiland* (O), **denn er** (S) *heilt* (v) *sein* (V) *Volk von* (O) *den Sünden* (O)". – «Вона народить сина, і ти назвеш його на ім'я Спаситель, тому що він буде зцілювати людей своїх від гріхів їхніх» (Tatian das Leben Christi, 1979).

Давньовірхньонімецьке складне речення (9) із семантикою каузативної поступки та підрядним сполучником (*bithiu uuanta*) репрезентує синтаксичну структуру як [SvO Conj (*inti*) SvO [Conj (*bithiu uuanta*) SVOvO]] із v-2 розташуванням v-фінітних дієслів у головній клаузі; v-4 та V-2 позиціями v-фінітних та V-нефінітних дієслів у підрядній клаузі.

У складних реченнях каузативної поступки структура головних клауз давньоанглійської мови є як (SOOvV / vOO / OOv), давньовірхньонімецької мови є як (SvO); структура підрядних клауз поступки каузативності давньоанглійської мови має синтаксис як (SOOvO / SSvVS / SOvO), давньовірхньонімецької мови – як (SVOvO). Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі v-фінітні дієслова головної (підрядної) клаузи каузативної поступки займають v-1 / v-4 / v-final та v-2 (v-3 / v-4 та v-4) позиції. Давньоанглійські та давньовірхньонімецькі

V-нефінітні дієслова головної (підрядної) клаузи каузативної поступки обіймають *V-final* (V-4 та V-2) позиції. Тип структури речень поступки каузативної окреслюємо як: давньоанглійська мова – v-1 / v-3 / v-4 / v-final та V-4 / V-final тип; давньоверхньонімецька мова – v-2 / v-4 та V-2 тип.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як показує дослідження, як і прагерманська мова, давньоанглійська, давньоверхньонімецька мови демонструють загальний V-1 / V-2 структурний тип складного речення із VSO / VOS / OVS тощо порядком конститuentів.

Синтаксичну структуру давньоанглійського та давньоверхньонімецького складного речення із семантикою універсальної, кондиціональної, контрастивної, каузативної поступки виявлено в структурній конфігурації як: *універсальна поступка*: днв.-англ.: (SOv) – v-final; днв.-в.-нім.: (SOv / vSV / vOV) – v-1 / v-final / V-final; *кондиціональна поступка*: днв.-англ.: (SvO / SOVV / SOVOv / SvVO / vS / SOV) – v-1 / v-2 / v-final / V-3 / V-final; днв.-в.-нім.: (SVvO / vSVO / OSv / SOv) – v-1 / v-3 / v-final / V-2 / V-3; *контрастивна поступка*: днв.-англ.: (SvO / SOv / OvSSv / VSv / SOvVOOv) – v-2 / v-3 / v-final /

V-1 / V-4; днв.-в.-нім.: (SvO / SOv / SOOv / VSv-vOSOov) – v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1; *казуативна поступка*: днв.-англ.: (SOOvV / vOO / OOv / SOOvO / SSvVS / SOvO) – v-1 / v-3 / v-4 / v-final / V-4 / V-final; днв.-в.-нім.: (SvO / SVOvO) – v-2 / v-4 / V-2.

У досліджуваних мовах VIII–XI століть ідентифіковано спільну синтаксичну конфігурацію головної та підрядної клауз проаналізованих речень поступки як (vS / SvO / SOv / VSv / OOv / Ov) із розташування v-фінітних та V-нефінітних дієслів у v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final позиціях. Відмінні риси синтаксичної конфігурації досліджуваних речень різної поступальної семантики розуміємо у розташуванні V-нефінітних дієслів у V-4 слоті у давньоанглійській мові та у V-2 домені у давньоверхньонімецькій мові. Чинниками впливу на різноманітну парадигму порядку слів вбачаємо суб'єктно-об'єктні локації у пре- та постпозиціях v-фінітних та V-нефінітних дієслів як окремі юніти суб'єкта / об'єкта та у їхньому спільному поєднанні між собою. Перспективи подальших досліджень розглядаємо у вимірі корпусно-цифрового аналізу складних речень із поступальною семантикою у давньогерманських мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія. Київ : Київ. нац. лінгв. ун-т, 2003. 328 с.
2. Тугай О.М. Мовні зрушення ладу англійської клаузальної комплементації в історичній перспективі. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. № 30 (69), № 4 (1). С. 75–85.
3. Тугай О.М. Типологічна парадигма концесивних клауз у сучасному фентезійному просторі. *Нова філологія*. 2022. (85). С. 283–291.
4. Шапочкіна О. Типологія категорії стану в германських мовах : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 300 с.
5. Barodal J. New perspectives in historical linguistics. *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* / edited by C. Bowern, B. Evans. London, New York : Taylor and Francis Group, 2015. P. 343–373.
6. Beowulf and Judith. Anglo-Saxon Poetic Records 4 / edited by E. V. K. Dobbie. New York, 1953. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
7. Beowulf. Harvard Classics. Vol. 49 / translated by F. B. Gummere. Collier, 1910. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
8. Bosworth J. An Anglo-Saxon dictionary / edited by T. N. Toller. Manchester : Oxford University Press, 1898. 1302 p.
9. Bunyatova I. Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language, Vol. 32*. Berlin : Peter Lang, 2021. P. 97–109.
10. Cichosz A., Gaszewski J., Pezik P. Element Order in Old English and Old High German Translations. Vol. 28. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. 424 p.
11. Fischer O., Kemenade A., Koopman W., Wurff W. The Syntax of Early English. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 341 p.
12. Hildebrandslied. Althochdeutsche Literatur / Herausgegeben und übertragen von H. J. Gernentz. Berlin : Union Verlag, 1979. S. 70–75.
13. Hopper P. J. The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic. The Hague/Paris : Mouton, 1975, 104 p.
14. Horodilova T. M. Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*. Vol. 1 (96). P. 75–86.

15. Joutiteau M. A typology of V2 with regard to V1 and second position phenomena: an introduction to the V1/V2 volume. *Lingua*, 120(2), 2010. P. 197–209.
16. Kiparsky P. New perspectives in historical linguistics. *The Routledge Handbook of Historical Linguistics* / edited by C. Bowerman & B. Evans. London, New York : Taylor and Francis Group, 2015. P. 64–102.
17. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language. Unabridged, one-volume edition. Amsterdam – Tokyo : Elsevier, 1971. 844 p.
18. Lass R. Old English: A Historical Linguistic Companion. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 300 p.
19. Lehmann W. P. A Grammar of Proto-Germanic. J. Slocum (Ed.). Austin : Linguistics Research Center, University of Texas at Austin, 2005–2007. 109 p.
20. Los B. The consequences of the loss of verb-second in English: information structure and syntax in interaction. *English Language and Linguistics*. 2009. № 13(1). P. 97–125.
21. Skeat W. W. A concise etymological dictionary of the English language. New York : The Putnam Publishing Group, 1980. 656 p.
22. Tatian das Leben Christi. Althochdeutsche Literatur / Herausgegeben und übertragen von H. J. Gernert. Berlin : Union Verlag, 1979. S. 58–67.
23. Wright J. An Old High German Primer: with Grammar, Notes and Glossary. 2nd ed. Oxford : Clarendon Press. 1906. 176 p.

REFERENCES

1. Buniatova, I.R. (2003). Evoliutsiia hipotaksysu v hermanskykh movakh (IV–XIII st.): monohrafiia [Evolution of hipotaxis in Germanic languages (IV–XIII centuries): monograph]. Kyiv: Kyiv. Nats. Linhv. Un-t. [in Ukrainian].
2. Tuhai, O.M. (2019). Movni zrushennia ladu anhliiskoi klauzalnoi komplementatsii v istorychnii perspektyvi [Language shifts of English clausal complementation framework in a historical perspective]. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: Philology. Social Communication*, 30 (69), № 4 (1). 75–85 [in Ukrainian].
3. Tuhai, O.M. (2022). Typolohichna paradyhma kontsesyvykh klauz u suchasnomu fenteziinomomu prostori. [Typological paradigm of concessive clauses in modern fantasy space]. *New Philology*, (85). 283–291. [in Ukrainian].
4. Shapochkina, O. (2022). Typolohiia katehorii stanu v hermanskykh movakh: monohrafiia. [Typology of the voice category in Germanic languages: monograph]. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. [in Ukrainian]
5. Barodal, J. (2015). New perspectives in historical linguistics. In Bowerman, C., & Evans, B. (Eds.), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. London, New York: Taylor and Francis Group. 343–373.
6. Beowulf and Judith. (1953). In Dobbie, E. V. K. (Ed.), *Anglo-Saxon Poetic Records 4*. New York. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
7. Beowulf. (1910). In Gummere, F. B. (Trans.), *Harvard Classics. Vol. 49*. Collier. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 14.11.2022).
8. Bosworth, J. (1898). In Toller, T. N. (Ed.), *An Anglo-Saxon dictionary*. Manchester: Oxford University Press.
9. Buniatova, I. (2021). Elimination of grammatical redundancy in the history of English: The case of negative constructions. *Studies in linguistics, anglophone literature and cultures: Studies in the evolution of the English language*, Vol. 32, 97–109.
10. Cichosz, A., Gaszewski, J., Pezik, P. (2016). Element Order in Old English and Old High German Translations. Vol. 28. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
11. Fischer, O., Kemenade, A., Koopman, W., Wurff, W. (2000). *The Syntax of Early English*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Hildebrandslied. (1979). In Gernerts, H. J. (Ed.), *Althochdeutsche Literatur*, 70–75. Union Verlag.
13. Hopper, P. J. (1975). *The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic*. The Hague/Paris: Mouton.
14. Horodilova, T.M. (2022). Negative constructions in the history of German: the case of multiple negation. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*. Vol. 1 (96). 75–86.
15. Joutiteau, M. (2010). A typology of V2 with regard to V1 and second position phenomena: an introduction to the V1/V2 volume. *Lingua*, 120(2), 197–209.
16. Kiparsky, P. (2015). New perspectives in historical linguistics. In Bowerman, C., & Evans, B. (Eds.), *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. London, New York: Taylor and Francis Group. 64–102.
17. Klein, E. (1971). A comprehensive etymological dictionary of the English language. Unabridged, one-volume edition. Amsterdam – Tokyo : Elsevier.
18. Lass, R. (1998). Old English: A Historical Linguistic Companion. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Lehmann, W. P. (2005–2007). In Slocum, J. (Ed.), *A Grammar of Proto-Germanic*. Austin: Linguistics Research Center, University of Texas at Austin.
20. Los, B. (2009). The consequences of the loss of verb-second in English: information structure and syntax in interaction. *English Language and Linguistics*, 13 (1), 97–125.
21. Skeat, W.W. (1980). *A concise etymological dictionary of the English language*. New York : The Putnam Publishing Group.
22. Tatian das Leben Christi (1979). In Gernents, H. J. (Ed.), *Althochdeutsche Literatur*, 58–69. Union Verlag.
23. Wright, J. (1906). *An Old High German Primer: with Grammar, Notes and Glossary*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.

CONSTITUENT ORDER IN SENTENCES OF CONCESSION: OLD ENGLISH VS OLD HIGH GERMAN

Tuhai Oleksandra Mykolaivna

Doctor of Philosophy in Philology,

Associate Professor at the Department of Germanic Philology

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2, Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, Ukraine

Our paper deals with general leading word order in complex concessive sentences of different semantics (universal, conditional, contrastive and causative concession) in Old Germanic languages, namely in Old English compared to Old High German. It has been specified that the studied languages belonged to the Indo-European group of the Germanic branch of languages, in which the Proto-Germanic language had already belonged to the V-2 type languages, where the main finite verb occupied the second position after any initial element in a sentence. Linguistic shifts in syntax development of ancient Germanic languages from the common V-1 type in Proto-Indo-European and Proto-Germanic languages as primary VSO / VOS types of languages to the V-2 type of Indo-European ancient and modern Germanic languages have been determined. It has been substantiated that Old English and Old High German also belonged to the languages of V-2 type with loss of the V-2 effect in language use already in Middle English and in later periods to modern English, but with preservation of the V-2 rule application in modern German as well as in many other modern West Germanic and Celtic language branches. Positional characteristics of the main as v-finite and the auxiliary as V-non-finite verbs in different positions of matrix and subordinate clauses of the studied languages have been outlined and analyzed. The order of leading constituents in Old English ("Beowulf") and Old High German ("Song of Hildebrand", "Life of Christ") has been witnessed as the one which corresponded to the general SOV / VOS / VSO word order of Old Germanic languages. Common structural features of complex sentences with universal, conditional, contrastive, causative concession semantics with predominance of common syntactic paradigm as SOv / vS / SvO / SOv / VSv / OOv / Ov word order and location of v-finite and V-non-finite verbs in v-1 / v-2 / v-3 / v-4 / v-final / V-1 / V-3 / V-final positions in Old English and Old High German have been established. Syntactic difference of the studied sentences of concession has been evidenced in usage of V-non-finite verbs in the V-4 domain of an Old English sentence and in the V-2 slot of an Old High German sentence. It has been identified that linguistic shifts and changes in the syntactic configuration of Old Germanic sentences with different semantics of concession were caused by the arrangement of subject-object elements in the pre- and post positions of v-finite and V-non-finite verbs and by their mutual combination with each other.

Key words: constituent order, V-1 / V-2 type of sentence, linguistic shifts, syntax of Old Germanic languages, Old English, Old High German.

UDC 801.7

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.25>

METHODOLOGICAL ASSUMPTIONS OF REVEALING AGATHA CHRISTIE'S IDIOSTYLE PATTERN

Farman J. Ramazan

Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, Ukraine

The article is focused on the methodological assumptions of reconstructing individual stylistic peculiarities of Agatha Christie's detective fiction and her genre innovations she brought to the development the detective fiction. The object of the research is Agatha Christie's detective fiction, which reveals the relationship between the stylistic language means and the personality of the author. The subject of the study is idiostyle, which we understand as a complex system of typical author's markers of different linguistic status, that interact with each other and create a specific idiostyle pattern. They regulate the reader's reflection of textual meanings, objectified in the author's literary text and lead to their adequate understanding. The aim of the study is to compile a general algorithm for describing idiostyle as a meta-means of understanding the content of any literary text, fulfilled through special TIM and idiostyle pattern of a definite author. The tasks to be performed in the course of the study are as follows: to conduct an in-depth multidisciplinary analysis of existing approaches to the investigation of the idiostyle phenomenon; to clarify and distinguish between the notions of idiostyle and its objective subjectivity; to identify the main types of TIM in literary text, which in their interaction constitute a definite idiostyle pattern. In this research, it is proved that idiostyle, in a broad sense, as a system of subjective objectification and implementation of the author's key message that reveals specific themes and ideas of his literary works. In the narrow sense, idiostyle is a number of typical idiostyle markers (TIM) of idiostyle pattern, which can be traced at different language levels (semantic, syntactic, textual, extralinguistic), that help the author perform his creative language activity within literary text. Special attention is payed to typical idiostyle markers which are viewed as units of different language status, which exhibit the properties of stability, frequency, stable connection, perform a special textual function, have a semantic potential of a definite author and interacting with each other create his specific idiostyle pattern.

Key words: *idiostyle, idiostyle pattern, detective fiction, Agatha Christie, methodology.*

Introduction. The focus of this research is on the notion of author's specific stylistic system, which is used in modern poetics under the term "idiostyle". The emergence of this concept is a quite obvious as the consequence of years of different investigations for a large number of researchers who have tried to understand the true nature and essence of individual style of writing. It is impossible to distinguish one generally accepted trend in the multifaceted study of idiostyle, which is traditionally taken out as a background for many linguistic researches [...]. Often, the analysis of idiostyle affects only one particular level of the language system. The fragmentation of such researches initially impoverishes this notion and does not take into account the necessity to make a deeper analysis of its entire stylistic system, in which the originality of the manifestations of one element does not determine the originality of the style as a whole (Babelyuk, 2019 a,b; Koliassa, 2019a, b).

The analysis of the investigation and published works. The notion of idiostyle in modern linguistics changed significantly over the past years, since during all this time it has been

considered by various areas of philological science and refined, overgrown with an increasing number of aspects and characteristics. Behind the variety of its definitions, the researchers failed to fully capture this phenomenon and present a systematic description of its structure.

In addition, none of the contemporary approaches includes the reader into the idiostyle system, that remain abandoned during the process of literary text perception. With this perspective in mind it seems quite actual to change the perspective of the study of idiostyle as a closed system and consider it as an effective tool for unfolding multiple understanding the content of literary text, which makes *the novelty* of this research.

Recently, a large number of works was published on the theoretical background of the problem of idiostyle, as well as various aspects of its textual manifestations.

In contemporary literary theory the typological aspect of idiostyle of different writers involves the study of typical plot or compositional models of the author's literary texts and the writer's language means as a special form of reflection of a modern world. The style and metric perspective involves a

corpus study of the frequency of lexical elements of the author's language in order to identify specific idiostyle features of the author's stylistic system (Burrows, 1992; Hoover, 2003). Psycholinguistics is also close in its understanding idiostyle to communicative and cognitive linguistics, since it assumes that the idiostyle is based on an individual conceptual sphere, identified by identifying lexical, semantic and associative fields in the author's literary works [...]. Similar ideas about the problem of modeling the structure of idiostyle are shared in communicative stylistics, which understands idiostyle as a system of individual features of the author's picture of the world, reflected in literary text in the form of communicative strategies and tactics [...]. Moreover, the choice of special language means in the author's idiostyle is connected with the model of the writer's speech activity and his motives.

In contemporary stylistics, idiostyle is understood as a system of stylistic language means and devises focused on various ways of realizing meanings through a system of linguistic means.

As a methodological basis of this issue, we use theoretical provisions that are set forth in works devoted to the general theory of style and idiostyle, as well as various approaches to the study of author's individual style presented: from the position of aesthetics (Spegler, 1993; Wölflin, 1994; Adorno, 2001), general philology (Vinogradov, 1961; Losev, 1994; Bakhtin, 1979), stylistics (Galperin, 1981; Arnold, 2001; Skrebnev, 2004; Brandes, 1990), literary poetics, psycholinguistics (Levelt, 1999; Dehaene, 2014; Cutler&Clifton, 1999) and communicative linguistics (Clark&Brennan, 1991; Schiffrin, 1994).

The object of the research is Agatha Christie's detective fiction, which reveals the relationship between the stylistic language means and the personality of the author.

The subject of the study is idiostyle, which we understand as a complex system of *typical author's markers* (hereinafter TIM) of different linguistic status, that interact with each other and create a specific *idiostyle pattern*. They regulate the reader's reflection of textual meanings, objectified in the author's literary text and lead to their adequate understanding.

The aim of the study is to compile a general algorithm for describing idiostyle as a meta-means of understanding the content of any literary text, fulfilled through special TIM and idiostyle pattern of a definite author.

The **tasks** to be performed in the course of the study are as follows: to conduct an in-depth multidisciplinary analysis of existing approaches

to the investigation of the idiostyle phenomenon; to clarify and distinguish between the notions of idiostyle and its objective subjectivity; to identify the main types of TIM in literary text, which in their interaction constitute a definite idiostyle pattern.

The choice of **research methods** is determined by the goal and the objectives. The work assumes the use of a set of methods and techniques aimed at the integrated complex analysis of idiostyle. In addition to general scientific methods, it was considered necessary to use the method of hermeneutic and contextual analysis, as well as stylistic analysis at all language levels.

The presentation of the main material. While analyzing contemporary idiostyle studies we may assume that they are mainly devoted to its lexical and semantic features [...]. Idiostyle is viewed as the author's language, is organized in a certain way and in addition to regular lexical component, includes definite phonetic features, syntactic models, as well as extralinguistic factors (cultural and historical peculiarities, genre canons, ideology). In addition to that, idiostyle can be regarded as a special variant of the language use (in this case, we can also use the term "idiolect"), that carries certain typical for a definite author lexical, syntactic and textual patterns that make it quite recognizable.

The development of problems related to individual authoring systems is a current trend in linguistics. Now we can talk about several directions in the contemporary study of idiostyle. The first, the most traditional approach can be considered as *linguopoetic*. Its history begins with the birth of the term itself. It is the individual incarnation of the author in literary text that aroused the interest of researchers to search for new specific angles of this notion. An essential difference between the studies of idiostyle within the framework of poetics is the appeal to the very linguistic form in its various manifestations, including phonetic, lexical, word-forming, rhythm-forming, syntactic etc.

To elicit the notion of idiostyle it is important to consider the problem of its subjectivity, which can be regarded as "self-expression in the textual performance of the dynamical author, or "utterer" in Dines Johansen's term, who can be considered a "real" agent (Johansen, 2002, p. 239).

In the most general sense "*subjective*" is an adjective, that describes something that's based on a person's opinions, individual experience, and biased influences instead of facts. For example, literary criticism and interpretations are subjective, because they reflect the critic's opinion of a literary work rather than the author's intent.

Contemporary stylistics considers any literary text as an *objectified subjectivity*, which is directed by the reader's reflection in order to identify the messages and meanings necessary to understand the content of literary text. Hence, idiostyle can be treated as a manifestation of "subjectivity" in literary text which is provided by different, quite unusual language means, which are consistent and reproducible in these particular literary works by this particular author. In other words, *idiostyle* can be presented not only as a system of language means, but also as *a tool, a number of meta-means* for understanding the author's message of literary work as a literary whole.

The variety of modern approaches to idiostyle as an artistic whole are applied to work out possible ways of revealing a certain idiostyle pattern of a definite author and establish it as a system of special language units.

Functional and stylistic approach tracks idiostyle as a number of definite principles of constructing any text as a whole with special textual statements, specific features of the punctuation system, means of expressive syntax, which reveal some common peculiarities of functional styles, such as, for example, scientific style or belle-lettre style. It is worth mentioning that the idiostyle of a scientist differs significantly from the idiostyle of the authors of literary works, since such factors as freedom or limitation in terms of lexical expression play a significant role in the formation of their idiostyles. It is worth mentioning that the individual style of the author of scientific texts tends to the universalization of notions, the stereotype of presentation to bring the reader's understanding as close as possible to the textual meanings that he puts into the text. In other words, all these techniques that are used in a scientific text are aimed at updating the most significant facts, making them clear and simple for understanding. In contrast, in literary text, which is not devoid of emotionality and imagery, as a scientific one, the author can intentionally create an emotional effect by means of metaphorization and imagery, using other stylistic means of indirect nomination.

Functionally dominant field approach. Within the framework of this approach, idiostyle or in other terminology idiolect of a definite writer. In this case, the idiolect of an individual is one of the variants of the national language (for example, W. Scott, R. Burns, Ch. Dickens). However, the idiolect analysis procedure presented in a scientific article is quite voluminous and complex. The identification of dominants and their functional areas requires the ultimate level of abstraction, since any element of the functional field can also

become a dominant, the analysis of which includes a number of extralinguistic connections.

According to *cognitive approach* idiostyle is a two-tiered concept sphere, consisting of the concepts of cognitive structures, which are the result of their interaction. The organization of concepts is represented by various forms: frames, scenarios, conceptual fields, metaphorical and metonymic models. In this case, the individual author's style consists of semantic invariant complexes or metatropes, reflecting the metalinguistic nature of his thinking.

The *psycholinguistic approach* to idiostyle is based on its understanding as a system of dominant concepts that reflect key features of the author's creative thinking. The concept in this case is understood as an image, a set of meanings derived from the text.

Stylometric approach presupposes the use of statistical data (Burrows, 1992; Hoover, 2008; Uzuner, 2002) and methods of corpus stylistics (Mahlberg, 2013) in the stylistic analysis of literary text. A new branch of linguistics, called stylometry, uses methods of linguistic statistics and formal poetics to analyze a large amount of data and create text corpora, containing language elements at different language levels, lexical units of one author systematized according to the principle of frequency, which reveal the idiostyle features of a particular author and show the difference between his system and other authors' systems.

Communicative and stylistic approach. According to many modern researchers of the problem of idiostyle, the formation of its core is based on the lexico-semantic language basis. Words, or lexical units, form the concept sphere of the author, which makes it possible to understand the essential questions of the author's literary work. This approach considers idiostyle as special individual-author's features of his worldview and textual activity, reflected in literary text as a form of communication, including a dialogue with the reader. Idiostyle within the framework of this scientific paradigm is studied by analyzing various linguistic ways of representing different textual meanings, as well as the semantics and pragmatics of textual units that exhibit the properties of communicative author's universals.

From the presented contemporary approaches to the phenomenon of idiostyle, we can conclude that the concept of idiostyle, despite its frequency, use and popularity, does not have a clear understanding in modern linguistics. Due to such noticeable and quite individual features of its manifestation, one can describe its numerous, and the most striking features. However, as has been repeatedly noted

before by most researchers of this problem, idiostyle should be considered as a system of meaningful, formal and the most general characteristics of a definite author. Besides, the research results and collected data and the material are undoubtedly a significant contribution of contemporary stylistics to the analyzed issue, as it takes significant steps to the development of special terminology capable of categorizing the consciousness of an individual through the study of his language manifestations and preferences.

So, to sum it up, idiostyle is a category of any text, and literary in particular, by a definite author that exhibits certain stable properties that can be found due to the stylistic analysis at different language levels. The stable properties of idiostyle make the author's literary works recognizable and possible to identify or at least assume his authorship. The process of identifying a certain idiostyle most often occurs subconsciously, but on the basis of accumulated reading experience.

In this research, we understand *idiostyle*, in a broad sense, as a system of subjective objectification and implementation of the author's key message that reveals specific themes and ideas of his literary works. In the narrow sense, idiostyle is a number of typical idiostyle markers (TIM) of idiostyle pattern, which can be traced at different language levels (semantic, syntactic, textual, extralinguistic), that help the author perform his creative language activity within literary text.

Typical idiostyle markers are viewed as units of different language status, which exhibit the properties of stability, frequency, stable connection, perform a special textual function, have a semantic potential of a definite author and interacting with each other create his specific idiostyle pattern.

Mastering the content of these specific language units that implement TIM at a semantic level awakens the reader's reflection due to some reflective acts, which take place at a textual level and make it possible to understand and evaluate an idiostyle of a definite author and his literary work as a whole.

TIM is a well-recognized language unit of a definite idiostyle on the basis of which the deployment of subsequent reflective acts continues. Recognition of TIM is one of the acts of reflection that helps the reader to penetrate the author's artistic intention without going beyond the content of literary text.

On the other hand, the meanings that are generated by the author's literary text also show relative stability in his literary works and form the main themes and ideas. Hence, it is important to underline that idiostyle at textual and semantic

levels are closely interconnected, because only through understanding a literary work at a textual level it is possible for the reader to reach its semantic level and vice versa. Idiostyle at a textual level is formed on the basis of TIM, which manifest themselves at all levels of the author's language and are not limited to the lexical or semantic components or means of linguistic expressiveness only. Idiostyle at a semantic level is not explicitly represented in literary text of a definite author, the meanings are born in the mind of the reader as the result of his mental activity, therefore we do not consider it possible to categorize the semantic level of any idiostyle.

In our opinion, idiostyle leads to an adequate understanding of the deepest meanings of literary works, author's intentions, and also contributes to the enrichment of the reader through the unique author's experience embodied in them.

In the proposed scheme for analyzing TIM of idiostyle pattern, we can also single out *language, stylistic* and *extralinguistic and interpretative levels* (see Fig. 1). Within the framework of *the language level*, we consider it necessary to analyze lexical, derivational and syntactic markers of idiostyle, as well as the author's punctuation marks and graphic means.

At the stylistic level different stylistic means are analyzed within the framework of a separate level of idiostyle pattern, in which it is advisable to consider markers of indirect nomination and syntactic stylistic markers with the involvement of the scheme of construction of meanings.

The previous two levels of idiostyle pattern are closely connected with the *extralinguistic level* which often predetermines the choice and use of definite language elements. Here accentual are cultural peculiarities of the time of the author's activity, literary epoch and common genre conventions.

At the interpretative level of idiostyle pattern it is necessary to consider typical plot structure of a literary work, language markers of its spacial and temporal organization and narrative structure, as well as ways of representing the author's modality.

The suggested order of the levels of the analysis of idiostyle pattern is to our minds, essential, as first we proceed from the language level because different language units, especially lexical are always the first to catch the reader's eye. Then goes the stylistic level, the TIM of which are more complicated, and that's why are not easy to understand, hence they may be omitted by the reader.

The *extralinguistic level* may seem not important at all, but it is significant for understanding the

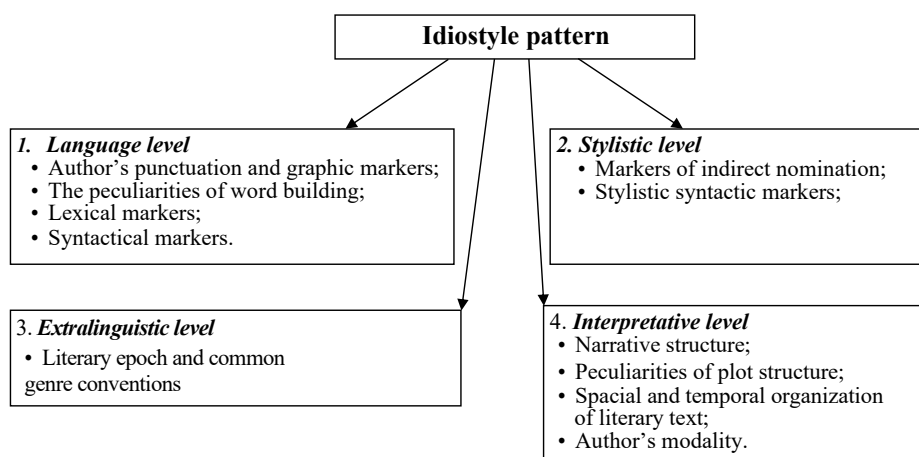

Fig. 1. The scheme for analyzing TIM of idiosyle pattern

literary epoch of the author, common genre convention and hence, the main idea of a literary work. For example, Agatha Christie's detective fiction can be regarded as one of the most recognizable sub-genres of crime fiction, where a narrative, usually written from the point of view of a detective (professional, amateur or retired) about a definite crime which plot hinges present a rather specific image of a detective who keeps clues to himself, making a startling revelation of guilt and innocence in a final meeting of all the characters.

Speaking about interpretative level of it is impossible to appreciate literary works of Agatha Christie without knowing the key elements of detective stories, peculiarities of their space (cozy mysteries) and temporal organization, as well as narrators (detective narrators).

The proposed algorithm of idiosyle analysis can be applied to the study of literary works by any author, since the suggested scheme fully covers all the elements of idiosyle and considers all possible options for the emergence of TIM of idiosyle pattern from different perspectives.

The algorithm of idiosyle analysis consists of a sequential consideration of the previously declared levels of idiosyle pattern:

1. The analysis of special lexical TIM in order to identify metaseantic units using the quantitative and content analysis program;

2. The component analysis of word-building processes in order to identify TIM in the field of author's word creation;

3. The identification of TIM at the syntactic level of idiosyle pattern;

4. The analysis of TIM, which consists in the consistent consideration of special use of copyright punctuation marks and graphic means in literary text;

5. Consideration of typical models of rhythmic organization of literary text. In prose works, rhythm-forming models can be identified by analyzing the syntactic level of idiosyle pattern;

6. Consistent consideration and identification of TIM of building temporal structure of literary works and their spatial organization;

7. The analysis of special semasiological and syntactic stylistic devices as TIM of a definite idiosyle;

10. Finding TIM as tools of representing peculiarities of plot structure, narrative structure and the author's modality;

Conclusion. The notion of idiosyle naturally fits into the anthropocentric paradigm of the study of linguistic phenomena. It is obvious that the development of ideas about the problem of style from an impersonal metaphorical definition of style as an expression of the content of culture to the recognition of the role of the author as the main style-forming factor of the work is quite obvious. The difference between the terms style and idiosyle is manifested in the following: the notion of "style" is applicable to all spheres of human activity, we can talk about the style of communication, the style of the interior, the style of painting, the style of personnel management, etc. This notion comprises a set of certain characteristics, properties or features of an object, phenomenon or process, which are characterized by the integrity of the form of their expression and content. In other words, the concept of idiosyle is the object of scientific research in various areas of linguistics, as it is primarily associated with linguistic manifestations in literary text. The main organizing factor of idiosyle is the personality of the author, who creates a unique artistic reality using an individual version of the national language.

When investigating idiostyle of any author, we must have an idea of a certain invariant scheme for its description, which, in addition to a set of components, will also include the nature of the connections between them, indicate its properties, mechanisms of formation, etc. When solving these problems, it is necessary to synthesize knowledge and achievements in the field of solving this issue using idiostyle pattern scheme, which takes into

account and combines the accumulated experience, provides in this case the only correct, to our minds, methodological solution. It allows us enriching the entire experience of idiostylistic description with philological and hermeneutic content, revealing the meaning-forming potential of the author's stylistic features by selecting typical idiostyle markers which compose idiostyle pattern of an individual author.

BIBLIOGRAPHY

1. Adorno T. *Metaphysics: Concept and Problems* (R. Tiedemann, Ed.; E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press, 2021.
2. Babelyuk O. Decoding Poetic Colouring of Detective Stories: Principles of Reading. *In traditions and innovations in teaching philological disciplines*. 2019a. P. 18–36. Liha-Pres.
3. Babelyuk O. Structural Peculiarities of Detective Stories. *In vectors of the development of philological sciences at the modern stage*. 2019b. P. 21–38. Liha-Pres,
4. Clifton C., Cutler A., McQueen J. M., & van Ooijen B. The processing of inflected forms. *The Behavioral and Brain Sciences*, 22(6), 1999. 1018–1019. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0140525x99272226>
5. Dehaene S. *Consciousness and the brain: Deciphering how the brain codes our thoughts*. Penguin Books, 2014.
6. Gao L., Nguyen D., Moodie M., Brennan A., Dinh D., Reid C., Duffy S. J., Clark D. J., Hiew C., Oqueli E., Stub D., & Ajani A. Corrigendum to “temporal change in the remaining life expectancy in people who underwent percutaneous coronary intervention” the American journal of cardiology volume 187, 15 January 2023, P. 154–161. *The American Journal of Cardiology*. 2023. P. 190. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2022.12.020>
7. Gossman L., Medvedev P. N., Bakhtin M. M., & Wehrle A. J. The formal method in literary scholarship: A critical introduction to sociological poetics. *Comparative Literature*, 31(4), 1979. 403. <https://doi.org/10.2307/1770299>
8. Koliasa O. Presentation of Images in Detective Stories. *In traditions and innovations in teaching philological disciplines*. 2019a. 142–59. Liha-Pres,
9. Koliasa, O. Detective Stories: From classical al to Postmodern. Definition and History. *In vectors of the development of philological sciences at the modern stage*. 2019b. P. 95–113. Liha-Pres.
10. Mahlberg M. *Corpus Stylistics and Dickens's Fiction*. Routledge. 2013.
11. Wolfflin H. *Classic art: An introduction to the Italian renaissance* (5th ed.). Phaidon Press, 1994.

REFERENCES

1. Adorno, T. (2001). *Metaphysics: Concept and Problems* (R. Tiedemann, Ed.; E. Jephcott, Trans.). Stanford University Press.
2. Babelyuk, O. (2019a). Decoding Poetic Colouring of Detective Stories: Principles of Reading. In traditions and innovations in teaching philological disciplines, 18–36. Liha-Pres.
3. Babelyuk, O. (2019b). Structural Peculiarities of Detective Stories. In vectors of the development of philological sciences at the modern stage, 21–38. Liha-Pres.
4. Clifton, C., Cutler, A., McQueen, J. M., & van Ooijen, B. (1999). The processing of inflected forms. *The Behavioral and Brain Sciences*, 22(6), 1018–1019. <https://doi.org/10.1017/s0140525x99272226>
5. Dehaene, S. (2014). *Consciousness and the brain: Deciphering how the brain codes our thoughts*. Penguin Books.
6. Gao, L., Nguyen, D., Moodie, M., Brennan, A., Dinh, D., Reid, C., Duffy, S. J., Clark, D. J., Hiew, C., Oqueli, E., Stub, D., & Ajani, A. (2023). Corrigendum to “temporal change in the remaining life expectancy in people who underwent percutaneous coronary intervention”, *The American journal of cardiology*, Volume 187, 15 January 2023, 154–161. *The American Journal of Cardiology*, 190, 125. <https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2022.12.020>
7. Gossman, L., Medvedev, P. N., Bakhtin, M. M., & Wehrle, A. J. (1979). The formal method in literary scholarship: A critical introduction to sociological poetics. *Comparative Literature*, 31(4), 403. <https://doi.org/10.2307/1770299>
8. Koliasa, O. (2019a). Presentation of Images in Detective Stories. In traditions and innovations in teaching philological disciplines, 142–59. Liha-Pres, 2019.
9. Koliasa, O. (2019b). Detective Stories: From classical al to Postmodern. Definition and History. In vectors of the development of philological sciences at the modern stage, 95–113. Liha-Pres, 2019.
10. Mahlberg, M. (2013). *Corpus Stylistics and Dickens's Fiction*. Routledge.
11. Wolfflin, H. (1994). *Classic art: An introduction to the Italian renaissance* (5th ed.). Phaidon Press.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕКОНСТРУКЦІЇ МОДЕЛІ ІДИОСТИЛЮ АГАТИ КРІСТІ

Фарман Дж. Рамазан

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

бул. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна

Наукову розвідку присвячено проблемі авторського стилю у сучасній стилістиці загалом та методиці реконструкції ідіостилю Агати Крісті на матеріалі її детективної прози зокрема. У статті простежено, що різноманітність сучасних підходів до аналізу ідіостилю автора як особливої художньої системи спрямована на створення можливих способів виявлення ідіостилю та утвердження його як системи особливих мовних одиниць. У нашому дослідженні ідіостиль потрактовано як категорію художніх текстів певного автора яка виявляє певні стійкі властивості, що можна реконструювати завдяки стилістичному аналізу різних мовних одиниць. У роботі переконливо показано, що стійкі властивості ідіостилю роблять літературні твори автора впізнаваними, дають змогу ідентифікувати або хоча б припустити його авторство. Процес виявлення певного ідіостилю відбувається підсвідомо, але на основі накопиченого читачького досвіду. У нашому дослідженні під ідіостилем у широкому розумінні ми розуміємо систему суб'єктивної об'єктивної та реалізації ключових інтенцій автора, які розкривають його конкретні теми та ідеї. У вузькому розумінні ідіостиль це низка типових ідіостильових маркерів (ТІМ) на різних рівнях мови, а також екстралінгвістичних ознак, які допомагають автору здійснювати творчу мовну діяльність. У статті доведено, що основою для виділення типових ідіостильових маркерів ми вважаємо такі властивості: 1) частотність маркера в художньому тексті; 2) стабільність у всіх аналізованих літературних творах; 3) семантичний потенціал; 4) стійкий зв'язок із функцією, яку виконує в художньому тексті. Освоєння змісту цих специфічних мовних одиниць, які реалізують ТІМ у художньому тексті, пробуджує рефлексію читача, яка складається з дій, у яких цей багатий зміст може бути засвоєний. ТІМ розуміємо як загально-визнану мовну одиницю певного ідіостилю, на основі якого триває розгортання наступних рефлексивних актів. Розпізнавання ТІМ є одним із актів рефлексії, який допомагає читачеві проникнути в художній задум автора, не виходячи за межі змісту художнього тексту. З іншого боку, смисли, породжені художніми текстами автора, також демонструють відносну стабільність у його творах і формують основні теми та ідеї його літературних творів. Отже, важливо підкреслити, що текстовий і семантичний рівні ідіостилю тісно взаємопов'язані, оскільки лише через розуміння літературного твору на текстовому рівні читач може вийти на його семантичний рівень.

Ключові слова: ідіостиль, ідіостильовий патерн, детектив, Агата Крісті, методологія.

УДК 811.161:311.2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.26>

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ»

Філюк Лілія Миколаївна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільних наук

Одеського національного медичного університету
пров. Валіховський, 2, Одеса, Україна

Проблема професійного іміджу є дуже актуальною в умовах зростання конкуренції в усіх видах суспільно-орієнтованої та клієнтоцентричної діяльності. Різні науки, пропонуючи дефініції професійного іміджу, роблять власні акценти, децю звужуючи сутність поняття. Проаналізовані приклади визначень поняття «професійний імідж» демонструють суттєві розбіжності у його тлумаченні, тому виникає проблема виділення ключових моментів, які б фіксували найбільш значущі характеристики досліджуваного поняття. Ми вважаємо, що цей підхід може бути реалізований шляхом залучення контент-аналізу. Проведене дослідження виявило 10 основних компонентів, що з різних боків характеризують аналізоване поняття: 1) акмеологічний; 2) культурний; 3) соціальний; 4) психологічний; 5) професійний; 6) діяльнісний; 7) аксіологічний; 8) моральний; 9) особистісний; 10) представницький. Проведене дослідження виявило, що найбільш значущими для розуміння поняття професійного іміджу є професійний та представницький компоненти, достатньо велику вагу має діяльнісний компонент, у половині дефініцій присутні психологічний та соціальний компоненти. Певне значення відіграє особистісний компонент, значно менше виражені акмеологічний та аксіологічний компоненти. Найменш значущими виявилися культурний та моральний компоненти. Таким чином, сутність поняття «професійний імідж» характеризується наступними основними рисами: 1) головними складовими є, по-перше, здатність і готовність фахівця якісно виконувати професійні обов'язки, по-друге, здатність і готовність відповідати актуальному професійному образу; 2) необхідною є демонстрація реальних дій для удосконалення як професійних, так і індивідуально-особистісних рис; 3) дані щодо представленості психологічного, соціального та особистісного компоненту свідчать, що одна половина дослідників обирає принцип «здаватися, а не бути», друга половина віддає перевагу принципу «бути, а не здаватися»; 4) прагнення до самовдосконалення фахівця, його ціннісні установки відіграють певну роль у побудові професійного іміджу, проте не є вирішальними; 5) світоглядні особливості фахівця не мають вагомозого значення для формування та сприйняття професійного іміджу.

Ключові слова: професійний імідж, контент-аналіз, компонент, дефініція, поняття.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Проблема професійного іміджу є дуже актуальною в умовах зростання конкуренції в усіх видах суспільно-орієнтованої та клієнтоцентричної діяльності. Огляд різнотипних джерел дозволяє зробити висновок, що питання іміджу цікавлять представників багатьох наук, зокрема психології, іміджелогії, соціології, культурології, педагогіки тощо. Кожна з них робить акцент на тих аспектах професійного іміджу, що близькі до предмету її дослідження; разом із тим, при цьому нерідко нівелюються ті особливості, які не входять до сфери зацікавлення конкретних наук. Ми вважаємо, що такий підхід децю збіднює розуміння сутнісного наповнення поняття «професійний імідж». Саме тому ми вирішили розглянути зазначене поняття з лінгвістичних позицій, які в даному випадку виконують системотворчу роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для з'ясування особливостей поняття «профе-

сійний імідж» методом суцільної вибірки ми дібрали та проаналізували 40 дефініцій, представлених у наукових та навчально-наукових джерелах. Зокрема, були проаналізовані тексти монографій, дисертацій, авторефератів дисертацій, наукових статей, підручників і посібників. З метою ілюстрації проведеної роботи ми наводимо 10 визначень поняття «професійний імідж» (таблиця 1).

Формулювання мети і завдань статті. Наведені приклади визначень поняття «професійний імідж» демонструють суттєві розбіжності у його тлумаченні, тому виникає проблема виділення ключових моментів, які б фіксували найбільш значущі характеристики досліджуваного поняття. Ми вважаємо, що цей підхід може бути реалізований шляхом залучення контент-аналізу. Таким чином, мета статті полягає у контент-аналізі дефініцій професійного іміджу, що дозволить виявити фундаментальні компоненти цього поняття.

Тлумачення поняття «професійний імідж»

№	Автор, джерело	Зміст поняття
1	Бондаренко І. І. (Бондаренко, 2015, с. 33)	Професійний імідж – цілісний образ спеціаліста, цілеспрямовано сформований у свідомості колег з метою підвищення професійної взаємодії та спрямований на підвищення престижності професії
2	Волошко Л. (Волошко, 2016, с. 105)	Професійний імідж – образ суб'єкта-носія, сукупність його візуальних характеристик та поведінкових актів, сформованих у певному професійному середовищі з метою успішної соціальної адаптації та самоактуалізації
3	Євтушенко Г. В. (Євтушенко, 2016, с. 631)	Професійний імідж – це емоційний образ, сформований із багатьох формотворчих компонентів, який визначає рольову відповідність особистості фахівця до стандартів та вимог його професії в очах колег і суспільства
4	Коркішко А. В. (Коркішко, 2018, с. 134)	Професійний імідж – це цілеспрямовано сформований образ, який повністю відповідає специфіці професії, залежить від особистісних і професійних якостей, усвідомлено створюваний із метою досягнення професіоналізму, майстерності та кар'єрного росту з опорою на спеціальну підготовку в закладі освіти та практичний досвід
5	Кравець Р. Е. (Кравець, 2019, с. 55)	Професійний імідж – це складний соціально-психологічний і педагогічний феномен, що передбачає створення обліку конкретної професії. Це сукупність уявлень про те, як повинна виглядати й поводитися людина певної професії
6	Митцева О. С. (Митцева, 2018, с. 196)	Професійний імідж – багатогранне, міждисциплінарне поняття, суть якого синтезує соціальний образ характеристик представників певної соціально-професійної групи відповідно до очікування суспільства. Водночас він є цілісним, динамічним та інтегративним образом, обумовленим професійною діяльністю суб'єкта, а саме «Місією особистості», позитивною «Я-концепцією», зорієнтованою на «Я-бажане, Ідеальне», що сприяє постійному професійному та особистісному саморозвитку та самовдосконаленню сучасного фахівця. Метою професійного іміджу є досягнення суб'єктом-прообразом професійних та особистісних цілей щодо забезпечення координації дій, психічних станів учасників трудового процесу
7	Ніколаєску І. О. (Ніколаєску, 2011, с. 8)	Професійний імідж – це форма життєвого вияву спеціаліста, за допомогою якої він, активуючи особистісно-ділові якості, професійно та особистісно самоутверджується
8	Прус Н. О. (Прус, 2017, с. 3)	Професійний імідж – це образ, що формується в процесі професійної діяльності, набуває професійних характеристик і залежить від відповідності очікуванням суспільства і професійної групи
9	Савченко Н. А. (Савченко, 2015, с. 56)	Професійний імідж – персоніфікований образ професії, тобто узагальнений емоційно забарвлений образ типового її представника, який має символічну природу, що характеризується навіюванням, та здійснює психологічний вплив на оточуючих. Це складний соціально-психологічний та педагогічний феномен, який передбачає створення образу конкретної професії. Він створюється і розвивається в процесі певної професійної діяльності і є фактором підвищення її ефективності
10	Серман Л. І. (Серман, 2020, с. 78)	Професійний імідж – багатоаспектний феномен, що виникає в соціальному середовищі та функціонує як регулятор соціальних взаємин; сукупність зовнішніх візуальних характеристик і поведінкових актів, що об'єднує систему професійних знань, умінь і навичок на шляху до досягнення професійного успіху

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проведене нами дослідження дозволило виділити 10 основних компонентів, що з різних боків характеризують аналізоване поняття: 1) акмеологічний; 2) культурний; 3) соціальний; 4) психологічний; 5) професійний; 6) діяльнісний; 7) аксіологічний; 8) моральний; 9) особистісний; 10) представницький.

Акмеологічний компонент у дібраних визначеннях характеризується наступним

чином: 1) особистісний саморозвиток; 2) самовдосконалення сучасного спеціаліста; 3) професійний саморозвиток; 4) досягнення професійних вершин; 5) самоактуалізація; 6) досягнення професіоналізму, майстерності та кар'єрного росту; 7) професійне та особистісне самоствердження; 8) професійна самореалізація.

Культурний компонент міститься у таких тезах: 1) культурна характеристика; 2) культура вербального і невербального спілкування;

3) культуротворча функція; 4) культурологічні знання.

Соціальний компонент представлений наступними дефініціями: 1) соціальна характеристика; 2) суспільне значення; 3) успішна соціальна адаптація; 4) соціальна роль; 5) репутація; 6) відповідність особистості фахівця до стандартів та вимог його професії в очах колег і суспільства; 7) соціальний образ характеристик представників певної соціально-професійної групи; 8) очікування суспільства; 9) сукупність соціально-комунікативних якостей; 10) соціально бажаний образ; 11) гармонійна взаємодія суб'єкта з оточуючим світом; 12) соціально-пізнавальна функція; 13) очікування суспільства; 14) регулятор соціальних взаємин; 15) вимоги соціального оточення.

Психологічний компонент характеризується за допомогою таких тез: 1) вплив на емоційно-психологічну сферу реципієнта; 2) емоційний і психологічний вплив; 3) побудова відносин; 4) емоційний образ; 5) система психологічних якостей; 6) психічний стан учасників трудового процесу; 7) прагнення прийняття партнерами; 8) емоційно забарвлений образ; 9) психологічний захист; 10) психологічна стійкість; 11) міжособистісна взаємодія; 12) психологічні знання; 13) психологічний вплив на оточуючих.

Професійний компонент представлений такими дефініціями: 1) професійна діяльність; 2) специфіка певної професії; 3) перспективи професійної кар'єри; 4) професійна самореалізація; 5) компетенції і характеристики, необхідні для певної професії; 6) професійні характеристики; 7) професійно значимі якості; 8) досягнення цілей професійної діяльності; 9) наявність спеціальної підготовки; 10) наявність практичного досвіду; 11) професійний успіх; 12) професійні знання, уміння і навички; 13) реалізація професійних функцій; 14) професійний стереотип; 15) просування кар'єрними сходами; 16) професійне навчання; 17) виробничо-проблемна ситуація; 18) вимоги професійного оточення.

Діяльнісний компонент визначається таким чином: 1) власна популяризація або реклама; 2) суб'єкт діяльності; 3) зростання авторитету; 4) формування образу спеціаліста у свідомості колег; 5) професійна взаємодія; 6) сукупність поведінкових актів; 7) модель поведінки; 8) манера поведінки; 9) створення обліку конкретної професії; 10) сукупність уявлень про те, як повинна поводитися людина певної професії; 11) взаємодія особистості, професійних

вимог і цільової аудиторії; 12) вибір певної моделі поведінки; 13) досягнення професійних та особистісних цілей; 14) життєвий вияв спеціаліста; 15) практична діяльність; 16) робота над собою в період становлення творчої особистості.

Аксіологічний компонент міститься у наступних тезах: 1) підвищення престижності професії; 2) позитивні сторони образу; 3) негативні сторони образу; 4) цінності професійного середовища; 5) життєві цінності; 6) цінності професійної діяльності; 7) внутрішні установки.

Моральний компонент представлений такими дефініціями: 1) моральні якості; 2) моральні норми ділової поведінки; 3) моральні норми конкретного просторово-предметного оточення.

Особистісний компонент втілюється у таких характеристиках: 1) конкретні особистісні якості; 2) Я-концепція; 3) особистісні якості; 4) світогляд; 5) професійно значимі особистісні якості; 6) «Місія особистості»; 7) особистісно-ділові якості; 8) сукупність індивідуально-особистісних якостей; 9) особисті здібності; 10) конкурентоспроможність; 11) життєва компетентність; 12) форма життєвого прояву фахівця; 13) усвідомлення власних можливостей.

Представницький компонент фіксується у наступних дефініціях: 1) цілеспрямований образ; 2) цілісний, динамічний, інтегративний образ; 3) риси обліку людини; 4) сукупність візуальних характеристик; 5) емоційно забарвлений образ фахівця; 6) зовнішність; 7) голос і мовлення; 8) система особистісних якостей; 9) сукупність уявлень про те, як повинна виглядати людина певної професії; 10) образ професійної ролі спеціаліста; 11) образ особи, обумовлений вимогами професії; 12) сприйняття образу спеціаліста його професійним та соціальним оточенням; 13) образ-стереотип; 14) елементи презентації та самопрезентації; 15) образ соціально-професійної ролі; 16) статусна функція; 17) персоніфікований образ професії; 18) зовнішні візуальні характеристики; 19) уявлення про фахівця інших людей; 20) успішна презентація професійних та особових якостей.

Кожне із дібраних визначень ми розглянули як таке, що має або не має виділених нами компонентів. Нижче представлена таблиця, що містить інформацію про 10 наведених прикладів дефініцій поняття «професійний імідж» (таблиця 2).

Таблиця 2

Представленість компонентів дефініцій поняття «професійний імідж»

№	Акм	Кул	Соц	Псих	Проф	Діял	Аксі	Мор	Особ	Пред
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

Проведений аналіз виявив, що перше визначення базується на професійному, діяльнісному, аксіологічному та представницькому компонентах; для другого визначення характерні акмеологічний, соціальний, професійний, діяльнісний та представницький компоненти; третє визначення містить соціальний, психологічний та професійний компоненти; у четвертому визначенні зафіксовані акмеологічний, професійний, діяльнісний та представницький компоненти; п'яте визначення охоплює соціальний, психологічний, професійний, діяльнісний та представницький компоненти; шосте визначення базується на акмеологічному, соціальному, психологічному, професійному, діяльнісному, особистісному та представницькому компонентах; сьоме визначення включає акмео-

логічний, професійний, діяльнісний та особистісний компоненти; восьме визначення охоплює соціальний, професійний, діяльнісний та представницький компоненти; дев'яте визначення ґрунтується на соціальному, психологічному, професійному, діяльнісному та представницькому компонентах; десяте визначення базується на акмеологічному, соціальному, професійному, діяльнісному та представницькому компонентах.

Здійснений контент-аналіз виявив, що акмеологічний компонент притаманний 27,5% визначень поняття «професійний імідж», культурний – 10,0%, соціальний – 50,0%, психологічний – 50,0%, професійний – 87,5%, діяльнісний – 62,5%, аксіологічний – 17,5%, моральний – 7,5%, особистісний – 45,0%, представницький – 77,5% (рисунк 1).

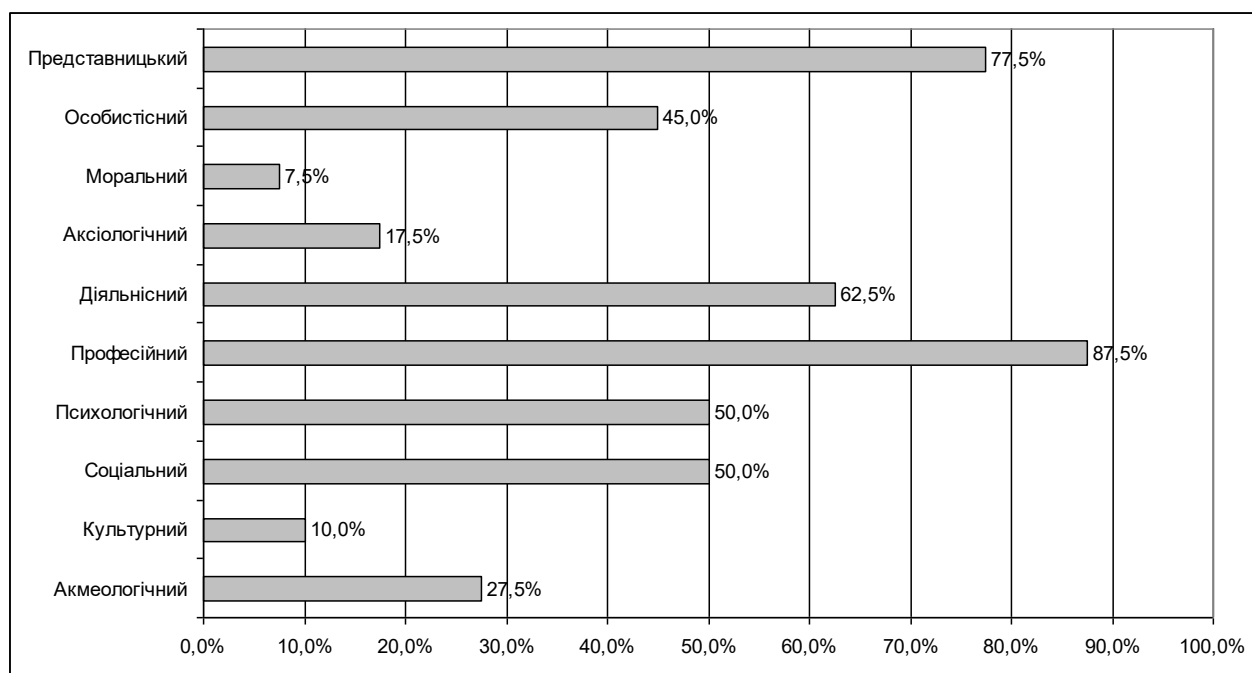

Рис. 1. Розподіл компонентів у визначенні поняття «професійний імідж»

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження виявило, що найбільш значущими для розуміння поняття професійного іміджу є професійний та представницький компоненти, достатньо велику вагу має діяльнісний компонент, у половині дефініцій присутні психологічний та соціальний компоненти. Певне значення відіграє особистісний компонент, значно менше виражені акмеологічний та аксіологічний компоненти. Найменш значущими виявилися культурний та моральний компоненти.

Таким чином, сутність поняття «професійний імідж» характеризується наступними основними рисами: 1) головними складовими є, по-перше, здатність і готовність фахівця якісно виконувати професійні обов'язки, по-друге, здатність і готовність відповідати актуальному професійному образу; 2) необхідною є демонстрація реальних дій для удосконалення як професійних, так і індивідуально-особистісних

рис; 3) дані щодо представленості психологічного, соціального та особистісного компоненту свідчать, що одна половина дослідників обирає принцип «здаватися, а не бути», друга половина віддає перевагу принципу «бути, а не здаватися»; 4) прагнення до самовдосконалення фахівця, його ціннісні установки відіграють певну роль у побудові професійного іміджу, проте не є вирішальними; 5) світоглядні особливості фахівця не мають вагомого значення для формування та сприйняття професійного іміджу.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що результати проведеного дослідження можуть допомогти у з'ясуванні основної сутності професійного іміджу як узагальненої категорії поза її зв'язком із конкретною сферою діяльності. В подальшому це допоможе сконструювати загальноприйнятне визначення, яке задовольняло б вимогам усіх наук, предметом дослідження яких є або потенційно може бути професійний імідж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко В. І. Критерії, показники та рівні сформованості професійного іміджу майбутніх учителів технології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 52. С. 32–39.
2. Волошко Л. Особистісно-професійний імідж майбутніх фахівців соціономічної сфери як наукова категорія професійної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2016. № 1. С. 103–107.
3. Євтушенко Г. В. Імідж сучасного викладача: сутність та особливості формування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 630–634.
4. Коркішко А. В. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх магістрів педагогіки вищої школи : дис. ... канд. пед. наук. Слов'янськ, 2018. 357 с.
5. Кравець Р. Е. Концептуальний простір поняття «професійний імідж» у наукових психолого-педагогічних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 65. С. 53–57.
6. Митцева О. С. Професійний імідж фахівця: суть, функції, структура. *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць*. 2018. Вип. 59. С. 191–200.
7. Ніколаєску І. О. Розвиток професійного іміджу соціального педагога в післядипломній освіті : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2011. 23 с.
8. Прус Н. О. Формування професійного іміджу майбутнього викладача іноземних мов: дис. канд. пед. наук. Дніпро, 2017. 242 с.
9. Савченко Н. А. Професійний імідж учителя початкової школи як предмет психолого-педагогічних досліджень. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 53. С. 55–62.
10. Серман Л. І. Педагогічні умови формування професійного іміджу у майбутнього вчителя іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2020. 250 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, V. I. (2015). Kryteriyi, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesijnoho imidzhu maybutnikh uchyteliv tekhnolohiyi [Criteria, indicators and levels of formation of the professional image of future teachers of technology]. In *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Vol. 52. Pp. 32–39 [in Ukrainian].
2. Voloshko, L. (2016). Osobystisno-profesijnyy imidzh maybutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoyi sfery yak naukova katehoriya profesijnoyi pedahohiky [Personal and professional image of future specialists in the socioeconomic sphere as a scientific category of professional pedagogy]. In *Molod' i rynek*. Vol. 1. Pp. 103–107 [in Ukrainian].
3. Yevtushenko, H. V. (2016). Imidzh suchasnoho vykladacha: sutnist' ta osoblyvosti formuvannya [The image of a modern teacher: the essence and peculiarities of formation]. In *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. Vol. 11. Pp. 630–634 [in Ukrainian].
4. Korkishko, A. V. (2018). Pedahohichni umovy formuvannya profesijnoho imidzhu maybutnikh mahistriv pedahohiky vyshchoyi shkoly [Pedagogical conditions for the formation of the professional image of future masters of pedagogy of a higher school]: dys. kand. ped. nauk. Slovyans'k. 357 p [in Ukrainian].

5. Kravets', R. E. (2019). Kontseptual'nyy prostir ponyattya "profesiynyy imidzh" u naukovykh psykholoho-pedahohichnykh doslidzhennyakh [The conceptual space of the concept of "professional image" in scientific psychological and pedagogical research]. In *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*. Vol. 65. Pp. 53–57 [in Ukrainian].
6. Myttseva, O. S. (2018). Profesiynyy imidzh fakhivtsya: sut', funktsiyi, struktura [Professional image of a specialist: essence, functions, structure]. In *Pedahohika ta psykholohiya: zbirnyk naukovykh prats'*. Vol. 59. Pp. 191–200 [in Ukrainian].
7. Nikolayesku, I. O. (2011). Rozvytok profesiynoho imidzhu sotsial'noho pedahoha v pislyadyplomniy osviti [Development of the professional image of a social pedagogue in postgraduate education]: avtoref. dys. kand. ped. nauk. Cherkasy. 23 p [in Ukrainian].
8. Prus, N. O. (2017). Formuvannya profesiynoho imidzhu maybutn'oho vykladacha inozemnykh mov [Formation of the professional image of the future teacher of foreign languages]: dys. kand. ped. nauk. Dnipro. 242 p [in Ukrainian].
9. Savchenko, N. A. (2015). Profesiynyy imidzh uchytelya pochatkovoyi shkoly yak predmet psykholoho-pedahohichnykh doslidzhen' [The professional image of the primary school teacher as a subject of psychological and pedagogical research]. In *Psykholoho-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly*. Vol. 53. Pp. 55–62 [in Ukrainian].
10. Serman, L. I. (2020). Pedahohichni umovy formuvannya profesiynoho imidzhu u maybutn'oho vchytelya inozemnykh mov [Pedagogical conditions for the formation of a professional image of a future teacher of foreign languages]: dys. kand. ped. nauk. Kyiv. 250 p [in Ukrainian].

CONTENT ANALYSIS OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT "PROFESSIONAL IMAGE"

Filiuk Liliia Mykolaivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
Odesa National Medical University
2, Valikhovskiy Lane, Odesa, Ukraine*

The problem of professional image is very relevant in the conditions of growing competition in all types of socially oriented and client-centric activities. Different sciences, offering definitions of professional image, make their own accents, somewhat narrowing the essence of the concept. The analyzed examples of definitions of the concept of "professional image" demonstrate significant differences in its interpretation, therefore, the problem of identifying key points that would capture the most significant characteristics of the studied concept arises. We believe that this approach can be implemented by involving content analysis. The conducted research revealed 10 main components that characterize the analyzed concept from different angles: 1) acmeological; 2) cultural; 3) social; 4) psychological; 5) professional; 6) operational; 7) axiological; 8) moral; 9) personal; 10) representative.

The conducted research revealed that the professional and representative components are the most significant for understanding the concept of professional image, the activity component is of sufficient weight, psychological and social components are present in half of the definitions. The personal component plays a certain role, the acmeological and axiological components are much less pronounced. The least significant were the cultural and moral components. Thus, the essence of the concept of "professional image" is characterized by the following main features: 1) the main components are, firstly, the ability and willingness of a specialist to qualitatively perform professional duties, and secondly, the ability and willingness to meet the current professional image; 2) it is necessary to demonstrate real actions to improve both professional and individual-personal traits; 3) data on the representation of the psychological, social and personal component indicate that one half of the researchers chooses the principle of "appearing, not being", the other half prefers the principle of "being, not appearing"; 4) the desire for self-improvement of a specialist, his values play a certain role in building a professional image, but are not decisive; 5) the worldview features of a specialist are not of significant importance for the formation and perception of a professional image.

Key words: professional image, content analysis, component, definition, concept.

UDC 821.111.0(092)(73)(02)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.27>

“CHIMMOKU” AS A SILENCE CONCEPT IN JHUMPA LAHIRI’S SELECTED STORIES

Yalovenko Olha Viktorivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of English and Methodology Department
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Sadova 2, Str., Uman, Cherkasy region, Ukraine*

The article deals with the lexical content of SILENCE concept in the cultural and individual style of Jhumpa Lahiri, an American writer of Bengali origin. It is mentioned that depending on the cultural belonging, such verbal “non-designation” leads to different interpretations of SILENCE, including distortion and misunderstanding of meanings. In Lahiri’s works SILENCE concept is expanded due to the cultural component: immigrants are silent not because of anger or disagreement, but because of their cultural “otherness”, isolation (both physical and imaginary), and because of the language barrier. In this way SILENCE becomes a component of fictional communication with “ours”, and represents this “fictional” reality as literary phenomenon. SILENCE is an important item of the transcultural component of Lahiri’s writing, where a woman usually plays the symbolic role of “invisible existence” and is associated with a maid who knows only how to cook dinner and wash socks. On the example of Lahiri’s stories we notice that not only the woman considers herself speechless or “mute”. A man in his attitude towards a woman also a priori considers her to have no voice of her own, and therefore he does not need her answer. Therefore, the female characters’ SILENCE is painful from their own powerlessness and from their habit of not arguing with a man because an “answer” is hidden in SILENCE. In Lahiri’s works SILENCE concept is peculiarly actualized both language images and non-verbal elements, aimed at alienation motif. In this way SILENCE concept is combined with “invisibility” of Bengali woman, in particular with clothes and its colors, because often in female characters’ appearance one feels the inner desire to be alone, to disappear, and to be unnoticed. A home space imbued with SILENCE is associated with strangeness, rejection, and otherness. An interrupted time motif (then and now) which is also related to speechlessness appears. Lahiri’s characters, being in the liminal space of their American apartments, are in entropy state, in cultural chaos, because they still feel a certain degree of uncertainty, and are “in between”. For Lahiri’s characters SILENCE truly has the capacity to “change the world” and perhaps yet more than, impassioned speech. Many female characters do not need to use language in order to foster a sense of community with one another. This deliberate absence of language serves a means through which they can experience more. Some stories include transformation of SILENCE power. For many characters SILENCE is not defensive or willfully ignorant, it is “alive” and suffused with openness of its spirit. SILENCE does not strip characters of their identity, but creates “their” identity. Though SILENCE is connected with symbolic “sweetness” as well as “sadness,” this does not always mean that in SILENCE one remains rooted in suffering. Instead, “tasting the SILENCE” is a way of connecting across suffering, as well as finding “own” place in a new cultural environment.

Key words: non-verbal communication, loneliness motif, otherness, “Chimmoku” concept, the past.

Introduction. Nowadays we live under globalization umbrella that eliminated the boundaries between cultures and made the aspects of each culture relatively known to others. Cultures are different but alike as well. There are major similarities in “body language” (laughing, nodding, whispering, eye contact etc. as opposed to differences in shouting, crying, handshaking and greetings (which is due to cultural belonging). Language is not just a means of communication but has a number of functions to perform in society. People’s interaction from different backgrounds has led societies to be multicultural ones.

Communication can be oral or written, and non-verbal (we mean “kinesics”, the so-called “body language”). Compared to oral or written communication, paralanguage is considered to be

a difficult one. Non-verbal elements are bound up with culture.

The purpose of the article is to analyze the specificity of SILENCE concept in Jhumpa Lahiri’s writing as a personification of Asian identity in the context of transcultural paradigm.

Analysis of recent research and publications. Despite the presence of scientific works of foreign critics (T. Bhalla (2012), K. Chatterjee (2016), S. Dasgupta (2011), N. Friedman (2008), R. Heinze (2007), F. Kral (2007), S. Lutzoni (2017), B.W. Noelle (2004), A. Rizzo (2012), A. Shankar Saha (2012) and others), Jhumpa Lahiri’s writing is not fully investigated, which determines further theoretical studies in a transculture context.

Critics’ main attention is reduced to the identity analysis, gastronomic issues, gender

characteristics and immigrants' experiences in a new cultural environment. However, only a few foreign researchers addressed SILENCE issue in Lahiri's writing (but briefly): I. Ishrat "Translating the aching absence and screaming SILENCE: a study of diasporic experiences of the characters in the selected stories of Jhumpa Lahiri" (Ishrat, 2020), L. Neary "Political violence, uneasy SILENCE echo in Lahiri's "Lowland" (Neary, 2013), I. Phabha Pathak "SILENCE and the Need for Communication in the Short Stories of Jhumpa Lahiri" (Phabha, 2013). It all determines the article's **relevance** as SILENCE concept is also important, especially in the context of the basic transculture positions.

Investigation methods. In the article we used the following methods: cultural and historical (defining the role and place of Lahiri's writing in US literature of the twentieth century), historical and typological (determining the specifics of themes, motifs, images, story features of the writer's works), functional (clarifying the features of Lahiri's poetics), hermeneutic (interpretation of various aspects of the literary text), narratological analysis (specifics' analysis of Lahiri's narrative manner), biographical (revealing the reflection of author's personal experience in her writing), the principles of postcolonial and decolonial criticism (rethinking the problem of "otherness" in transculture discourse).

The presentation of the main material. SILENCE manifests itself in various spheres of human existence. It can be monologic, i.e. exist outside of dialogue, and dialogical as an important component in the communication process. What appears in SILENCE dialogue is inevitably has to be interpreted, so there should be no meaning gaps. Depending on the cultural affiliation, such verbal "non-designation" leads to different interpretations of SILENCE, including distortion and misunderstanding of meanings. SILENCE can express a large number of meanings, be a symbol of harmony or, on the contrary, disagreement; and the cultural component plays an important role here.

A peculiar reflection of SILENCE phenomenon is found in fiction, where SILENCE is presented in a dialogic fragment, and often in a monologue one. The study of SILENCE phenomenon makes it possible to consider the structuring mechanism of communication act between the characters in the literary work, to determine the regularities of characters' SILENCE, and to reveal SILENCE reasons.

In Jhumpa Lahiri's poetics (an American writer of Bengali origin) SILENCE concept is expanded due to the cultural component: immigrants are

silent not because of anger or disagreement, but because of their cultural "otherness", isolation (both physical and imaginary), and because of the language barrier. In this way SILENCE becomes a component of fictional communication with "ours", and represents this "fictional" reality as literary phenomenon.

SILENCE is an important item of the transcultural component of Lahiri's writing, where a woman usually plays the symbolic role of "invisible existence" and is associated with a maid who knows only how to cook dinner and wash socks. A similar motif is seen in "Hema and Kaushik" (from "Unaccustomed Earth", 2008): "*Chitra hovered over my father and me and the girls, eating privately after we were done, the way our maids would in Bombay*" (Lahiri, 2008, p. 183). By this SILENCE Chitra follows "her" cultural code, because like the food concept, SILENCE determines Asian woman's identity. Such submissiveness is a central female trait in China. The ability to cook, being focused on washing, do not like entertainments, deal with drinks and food, as well as serve to guests has to be a woman's work.

The "domestic" SILENCE paradigm for an Indian woman is presented in "Hell-Heaven" (from "Unaccustomed Earth", 2008), where the main character Aparna hardly communicates with her husband: "*My father was a lover of SILENCE and solitude. He had married my mother to placate his parents; they were willing to accept his desertion as long as he had a wife*" (Lahiri, 2008, p. 49). In real her husband was "married" to his work and to his research. He existed in his own world, understood by him only (neither his wife nor his daughter had "access" there). Even any non-work-related conversation was a real challenge for Shymail, and he didn't want to waste his precious time talking nonsense.

SILENCE does not satisfy Aparna from "Hell-Heaven", because her existence is very limited: it is both by her gender as well as by the tense relationship with her husband. Like many other Bengali women, she has had an arranged marriage but in real the couple shares very few common interests. Most of the day she spends in the house cooking and cleaning.

While reading the text we notice that Aparna "never worked, and her life purpose was to serve her daughter and husband, who did not praise her for her delicious food and never used kind words addressing her" (Yalovenko, 2022, p. 162). This is proved in the episode during the meal, when only the sound of a knife and fork breaks the apartment's usual SILENCE: "*As usual, my father said nothing*

in response to my mother's commentary, quietly and methodically working though his meal, his fork and knife occasionally squeaking against the surface of the china, because he was accustomed to eating with his hands" (Lahiri, 2008, p. 273). The woman feels inner loneliness, and this is clearly seen in her behavior, because the amenities of still foreign American apartment will never replace "her" space: "I would return from school and find my mother with her purse in her lap and her trench coat on, desperate to escape the apartment where she had spent the day alone" (Lahiri, 2008, p. 48).

From the very beginning we see Aparna in her emotional apathy, she is "locked" in her house and the only time she leaves the house is when Usha comes back from school. In this case we completely agree with S. Raj, who notes the following about women: "physically they are in America, but mentally in South Asia. They deal with loneliness and dislocation, cultural displacement, a sense of identity and belonging to Indian and American cultures, taking into account the small details" (Raj, 2016, p. 460).

A slightly different paradigm of SILENCE concept (which is also characterized with a cultural component) can be seen in K. Mori's works. The writer has repeatedly emphasized the women's depressed position in Japanese society, where she (a woman) is beautiful through silent suffering and self-effacement. In this way, SILENCE as an established "Chimmoku" concept is both an element of non-verbal communication and an important cultural code¹.

In "The Namesake" (2003) the limited space is identical to transitivity, border being, when you are no longer there, but not yet here: "Though they are home they are disconcerted by the space, by the uncompromising SILENCE that surrounds them. They still feel somehow in transit, still disconnected from their lives, bound up in an alternate schedule, an intimacy only the four of them share" (Lahiri, 2003, p. 61). It is Ashima who feels the most "her" transit state, which is also realized through SILENCE, sadness and depression: "On more than one occasion he has come home from the university to find her morose, in bed, rereading her parents' letters. Early mornings, when he senses that she is quietly crying, he puts an arm around her but can think of nothing to say, feeling that it is his fault, for marrying her, for bringing her here" (Lahiri, 2003, p. 26).

¹ However, the gradual women participation in the use of language (we can compare it with "chimmoku" SILENCE concept) leads to the creation of codes' subsystem that is used specifically by women and is also oriented to their interest. Of course, this system is derived from the male one, but it is specific for the female audience in a number of individual features.

A similar motif associated with forced SILENCE is seen in "Mrs. Sen's" (from "Interpreter of Maladies", 1999), where the main character Mrs. Sen is in limited space of her comfortable but in real "foreign" apartment. Mrs. Sen exists beyond time and just getting used to American life. Here she finds no laughing and gossiping of her near and dear ones while cooking or performing daily household chores. She wants to give a long loud scream, but there is no one to listen to what she wants to utter. Looking at a pine tree framed by the living room window of their apartment, Mrs. Sen murmurs. Again SILENCE concept is important here; this quiet place has silenced her inner cry and the absence of her own home in India throws her into a pool of extreme unhappiness.

We notice how skillfully Mrs. Sen's psychological portrait is painted. The extreme feelings of melancholy and wish to meet with her own people have deeply been exposed when Mrs. Sen mentions about her relatives living in India. She feels she is invariably distant from the life that goes on in India; she even cannot imagine herself as a stranger to her niece. The heroine shares her dejected position to Eliot, mentioning her sister who has a baby girl. Whenever time will come to meet her "she will be three years old. Her own aunt will be a stranger" (Lahiri, 1999, p. 122). Thus she opens up her mind to narrate her life similar to a doleful one, a life without hope. It is painful for Mrs. Sen to become a stranger to her own niece.

Both the cooking tools and a cassette recording with the voice of her relatives help Mrs. Sen to surrender to her happy past. The death news of her grandfather has made her absent minded. That is why the blade never appears from the cupboard, even getting a whole fish from the fish market does not interest Mrs. Sen (and these details are so important for her). She keeps her confined in the apartment and refuses to learn driving.

Moreover, it is Beethoven who fails to cheer her up. While listening to a tape which voices of her relatives, Mrs. Sen starts translating for Eliot what they say. In this case SILENCE concept is opposed to communication act: it is Mrs. Sen who became lingual mediator between so far India and close America. As the succession of voices begins to laugh, she identifies each speaker saying: "My third uncle, my cousin, my father, my grandfather" (Lahiri, 1999, p. 128). Actually Mrs. Sen never desires to detach herself from India, she still wails to roam in her imaginary homeland. By listening to those voices and hear the same story, Mrs. Sen posits her existence in the perpetual past.

We notice that Mrs. Sen contrasts America's loneliness with the community she had in

Calcutta: "Here, in this place where Mrs. Sen has brought me, I cannot sometimes sleep in so much SILENCE" (Lahiri, 1999, p. 128). She describes Indian women preparing food together and talking late to the night.

At the same time, the heroine is disturbed by the sounds outside her apartment. We mean the image of a tree, which "interferes" in Mrs. Sen's SILENCE. Along with the fact that in America she can't sleep "in so much SILENCE" she finds it difficult to asleep as well; and in this context SILENCE is compared to outside noises. "It is impossible to fall asleep those nights, listening to their chatter. She paused to look at a pine tree framed by the living room window" (Lahiri, 1999, p. 128).

The heroine naively models a situation that is artificial for America, but familiar to her: what would happen if she went beyond the usual boundaries of American life and started making loud noise: "Eliot, if I began to scream right now at the top of my lungs, would someone come?" (Lahiri, 1999, p. 63). But the answer Mrs. Sen heard was as blurred as would be the possible behavior of Americans towards a stranger (by the way, involving one of the elements of non-verbal communication "to shrug"): "Eliot shrugged. Maybe" (Lahiri, 1999, p. 63).

We notice that this unbearable SILENCE is completely strange for Mrs. Sen. She casually compares the usual bustle of Calcutta family and this absolute SILENCE in America: "At home that is all you have to do. Not everybody has a telephone. But just raise your voice a bit, or express grief or joy of any kind, and one whole neighborhood and half of another has come to share the news, to help with arrangements" (Lahiri, 1999, p. 63). Little Eliot gives his explanation, because excessive noise is not welcome in America: "They might call you", Eliot said eventually to Mrs. Sen. "But they might complain that you were making too much noise" (Lahiri, 1999, p. 63). Such American SILENCE only increases Mrs. Sen's feeling of loneliness.

The repeated image of the window and that pine tree (as well as the image of her apartment) becomes a connecting element between the interior of the house and the natural world outside (where the usual life rhythm is raging), and also the apartment's threshold – a "border" that no one (except her husband and little Eliot) is allowed to cross.

Sometimes Mrs. Sen sits hours in SILENCE, which does not bother her at all. In this context SILENCE is the most beautiful symphony; air breathed in SILENCE is sweeter and sadder, it affords even the smallest gestures significance

and grace. Often she realizes that SILENCE in her room is great, as well as usual roar and the dust outside. Her little room, her little circle, is a "depot", a pause, for the weary traveler, but outside of her little world there is cultural dissonance, uncertainty, border and the travel she must do.

"Mrs. Sen's" depicts a relationship between two lonely and isolated people. Throughout the story, Lahiri emphasizes the characters' near-total isolation, which is directly close to SILENCE concept. We see that aside from each other, Eliot and Mrs. Sen are connected to almost nobody. Eliot has his mother, but she works long hours, and Mrs. Sen has Mr. Sen, who is likewise rarely at home. Both Mr. Sen and Eliot's mother seem emotionally distant from their dearest people.

The author repeatedly emphasizes how isolating the environment they live in is: the bus has few passengers, many stores are closed for winter, the tourist season is over, and the seaside town is mostly empty. Beyond their personal lives, Eliot and Mrs. Sen lack community where they live. This isolation is clearly seen when Mrs. Sen picks Eliot up from the bus stop. The boy always feels that "Mrs. Sen has been waiting for some time, as if eager to greet a person she hadn't seen in years" (Lahiri, 1999, p. 64).

Like most of Lahiri's female characters, Mrs. Sen is "locked" in her apartment for days. As a result, for Mrs. Sen's sensitive image, both the window and the apartment are a full-fledged barrier that ensures a conscious non-communication process. There is a "zero" speech act, which is occasionally interrupted by the presence of little Eliot (she looks after him when he returns from school). Eliot notices that Mrs. Sen is lonely and misses her home, but he doesn't talk about it with her, thereby increasing the SILENCE.

The boy's presence does not at all prevent Mrs. Sen from keeping SILENCE: "In SILENCE she prepared crackers with peanut butter for Eliot, then sat reading old aerograms from a shoebox" (Lahiri, 1999, p. 68); "In SILENCE Eliot and Mrs. Sen ate the last few clam cakes in the bag" (Lahiri, 1999, p. 71); "They drove in SILENCE, along the same roads that Eliot and his mother took back to the beach house each evening" (Lahiri, 1999, p. 68).

This "zero" speech act is conveyed by language means (SILENCE, pauses, internal thoughts and conversations) – "reading old aerograms" (Lahiri, 1999, p. 68) and fiction ones (it is seen with unfinished sentences in the text): "Eliot's mother nodded, too, looking around the room. "And that's all ... in India?" (Lahiri, 1999, p. 62). It cannot be said that there are no sounds or background noises

in Mrs. Sen's room. The only sound of the door in the living space and the blade sound, which Mrs. Sen uses when cuts vegetables, is often inanimate and uncommunicative.

The heroine "immerses" in mechanically repeated actions, and it is this daily routine that causes a state of indifference to the world around. Mrs. Sen is in a liminal space impenetrable to others, in the so-called "muteness", which makes it impossible to connect with the nature.

Little Eliot's voice does not become a final victory over SILENCE, the lyrical heroine faces its return when she is alone again. A comfortably furnished room immediately evokes an association with a symbolic "prison", with forced standing facing the wall (we mean conditional conversation with herself). In fact, the world outside the window is alive (there are many people on the streets, and everyone is busy with his own affairs), but in contrast to the SILENCE imprisoned in everyday life, a much more tragic picture emerges, which is the final stage of the destructive processes began in Mrs. Sen's personal space.

Instead of a "step" to the window, the heroine stands in recollection, remaining in her silent room. The only place where SILENCE does not penetrate is the sleep space, where there are vague visions of the unreal. That is why Mrs. Sen reads and often re-reads letters from home, in order to bring closer some elements of "her": *"At home, you know, we have a driver ... Everything is there"* (Lahiri, 1999, p. 62). Such a passive recollection, which does not become a word and is not realized in the present, is powerless and does not change anything (although the events are no longer relevant, they are still "alive" for the heroine).

For Jhumpa Lahiri SILENCE far from being empty, avoidant or submissive is an alternative means of expression, communication or storytelling, and also it is a way of symbolic "survival" in an oppressive world. SILENCE is a conscious choice, and a form of resistance through which it is easy to transcend usual. For Lahiri's characters, SILENCE truly has the capacity to "change the world" and perhaps yet more than, impassioned speech. Many female characters like Mrs. Sen do not need to use language in order to perform a sense of community with one another, and this deliberate absence of language serves a means through which they can experience more.

Another SILENCE paradigm is seen in "The Namesake", when the main character grieves over the death of his father: *"He spends a few minutes reading through the manual, comparing the features of the dashboard to the illustration in the book. He turns the wipers on and off and tests the*

headlights even though it's still daylight. He shuts off the radio, drives in SILENCE through the cold, bleak afternoon, through the flat, charmless town he will never visit again" (Lahiri, 2003, p. 118). In this way, the inner language is important, which has a huge interpretive potential and acts as a mean of conveying such states of the character: *"He watches the sky whiten, listens as the perfect SILENCE is replaced by the faintest hum of distant traffic, until suddenly he succumbs, for a few hours, to the deepest sleep possible, his mind blank and undisturbed, his limbs motionless, weighted down"* (Lahiri, 2003, p. 121).

Gogol's SILENCE is not forced, but is accompanied by such non-verbal components as a pause and inner speech: *"drives in SILENCE"; "listens as the perfect SILENCE is replaced by the faintest hum of distant traffic"*, etc. It should be mentioned, that there are many such neutral lexemes in Lahiri's stories, but often they allow the reader to think about the reasons for the character's SILENCE.

Conclusions. As we can sure, SILENCE concept has a special place in Lahiri's dynamic poetics. It was influenced by the writer's state of mind, because the understanding of this concept is conditioned by despair, cultural difference and parting with "ours". The characters' language is important of course, but what was not said for certain reasons, something which turned out to be hidden behind SILENCE, is no less important.

On the example of Lahiri's selected stories we notice that not only the woman considers herself speechless or "mute". A man in his attitude towards a woman also a priori considers her to have no voice of her own, and therefore he does not need her answer. Therefore, the female characters' SILENCE is painful from their own powerlessness and from their habit of not arguing with a man; a symbolic "answer" is hidden in SILENCE. In this context, the symbolic woman's speechlessness was compared to "the voice without body" concept, which T. Belyanina appeals to.

In Lahiri's works SILENCE concept is peculiarly actualized both language images and non-verbal elements, aimed at alienation motif. In this way SILENCE concept is combined with "invisibility" of Bengali woman, in particular with clothes and its colors, because often in female characters' appearance one feels the inner desire to be alone, to disappear, and to be unnoticed.

Culturally significant SILENCE concept is one of the key elements in Lahiri's poetics. SILENCE combines two distinct components: women invisibility / visibility (when a woman is being objectified). Another important subtext is

also presented in her works, when perceived non-communication moves into a qualitatively different paradigm, a transcultural one.

Have analyzed some Jhumpa Lahiri's stories, we clearly see that all of them include transformation of SILENCE power. For many female characters SILENCE is not defensive or willfully ignorant, it is "alive" and suffused with openness of its spirit.

SILENCE does not strip characters of their identity, but creates "their" identity. Though SILENCE is connected with symbolic "sweetness" as well as "sadness," this does not always mean that in SILENCE one remains rooted in suffering. Instead, "tasting the SILENCE" is a way of connecting across suffering, as well as finding "own" place in a new cultural environment.

BIBLIOGRAPHY

1. Bhalla T. Being (and Feeling) Gogol: Reading and Recognition in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *MELUS: Multi-Ethnic Literature of the U.S.* 2012. № 37 (1). P. 105–129.
2. Chatterjee K. Negotiating Homelessness through Culinary Imagination: the Metaphor of Food in Jhumpa Lahiri's "Interpreter of Maladies". *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities.* 2016. № 8 (3). P. 197–205.
3. Dasgupta S. Jhumpa Lahiri's "Namesake": Reviewing the Russian Connection. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities.* 2011. № 3 (4). P. 530–544.
4. Friedman N. From Hybrids to Tourists: Children of Immigrants in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *Critique: Studies in Contemporary Fiction,* 2008. № 50 (1). P. 111–128.
5. Heinze R. A Diasporic overcoat? Naming and Affection in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *Journal of Postcolonial Writing.* 2007. № 43 (2). P. 191–202.
6. Ishrat I. Translating the aching absence and screaming SILENCE: a study of diasporic experiences of the characters in the selected stories of Jhumpa Lahiri. *Ideas.* Vol. 5. 2019–2020. P. 62–72.
7. Kral F. Shaky Ground and New Territorialities in *Brick Lane* by Monica Ali and *The Namesake* by Jhumpa Lahiri. *Journal of Postcolonial Writing.* 2007. № 43 (1). P. 65–76.
8. Lahiri J. *Interpreter of Maladies.* Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 1999. 198 p.
9. Lahiri J. *The Namesake.* A Mariner Book, Houghton Mifflin Company. Boston, New York. 2003. 195 p.
10. Lahiri J. *Unaccustomed Earth.* New York, Toronto: Manotosh Biswas, 2008. 331 p.
11. Lutzoni S. Jhumpa Lahiri and the Grammar of a Multi-Layered Identity. *Journal of Intercultural Studies.* 2017. № 38 (1). P. 108–118.
12. Neary L. Political violence, uneasy SILENCE echo in Lahiri's "Lowland". URL: <https://www.npr.org/2013/09/23/224404507/political-violence-uneasy-silence-echo-in-lahiris-lowland> (last accessed: November, 21, 2022).
13. Noelle B.W. Reading Jhumpa Lahiri's Interpreter of Maladies as a Short Story Cycle. *MELUS.* 2004. № 29 (3–4). P. 451–464.
14. Phabha Pathak. SILENCE and the Need for Communication in the Short Stories of Jhumpa Lahiri. *The Criterion: An International Journal in English.* August, 2013. vol. 4. issue IV. URL: <https://www.the-criterion.com/V4/n4/Indu.pdf> (last accessed: November, 21, 2022).
15. Raj S.A. Cultural Alienation in Jhumpa Lahiri's Short Stories "Interpreter of Maladies". *International Journal of English Language, Literature and Humanities.* Jan. 2016. Vol. 4. Issue 1. P. 459–470.
16. Rizzo A. Translation and Bilingualism in Monica Ali's and Jhumpa Lahiri's Marginalized Identities. *Text Matter.* 2012. № 2 (2). P. 264–275.
17. Shankar Saha. A. The Indian Diaspora and Reading Desai, Mukherjee, Gupta and Lahiri. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture.* 2012. № 14 (2). P. 9.
18. Yalovenko Olha. New Interpretation of Gender Relations in Jhumpa Lahiri's "Hell-Heaven". *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2022. № 47 (4). С. 159–165.

REFERENCES

1. Bhalla, T. (2012). Being (and Feeling) Gogol: Reading and Recognition in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *MELUS: Multi-Ethnic Literature of the U.S.* № 37 (1). P. 105–129.
2. Chatterjee, K. (2016). Negotiating Homelessness through Culinary Imagination: the Metaphor of Food in Jhumpa Lahiri's "Interpreter of Maladies". *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities.* № 8 (3). P. 197–205.
3. Dasgupta, S. (2011). Jhumpa Lahiri's "Namesake": Reviewing the Russian Connection. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities.* № 3 (4). P. 530–544.
4. Friedman, N. (2008). From Hybrids to Tourists: Children of Immigrants in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *Critique: Studies in Contemporary Fiction,* 2008. № 50 (1). P. 111–128.

5. Heinze, R. (2007). A Diasporic overcoat? Naming and Affection in Jhumpa Lahiri's "The Namesake". *Journal of Postcolonial Writing*. № 43 (2). P. 191–202.
6. Ishrat, I. (2019–2022). Translating the aching absence and screaming SILENCE: a study of diasporic experiences of the characters in the selected stories of Jhumpa Lahiri. *Ideas*. Vol. 5. P. 62–72.
7. Kral, F. (2007). Shaky Ground and New Territorialities in *Brick Lane* by Monica Ali and *The Namesake* by Jhumpa Lahiri. *Journal of Postcolonial Writing*. № 43 (1). P. 65–76.
8. Lahiri, J. (1999). *Interpreter of Maladies*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company. 198 p.
9. Lahiri, J. (2003). *The Namesake*. A Mariner Book, Houghton Mifflin Company. Boston, New York. 195 p.
10. Lahiri, J. (2008). *Unaccustomed Earth*. New York, Toronto: Manotosh Biswas.
11. Lutzoni, S. (2017). Jhumpa Lahiri and the Grammar of a Multi-Layered Identity. *Journal of Intercultural Studies*. № 38 (1). P. 108–118.
12. Neary, L. Political violence, uneasy SILENCE echo in Lahiri's "Lowland". URL: <https://www.npr.org/2013/09/23/224404507/political-violence-uneasy-silence-echo-in-lahiris-lowland> (last accessed: November, 21, 2022).
13. Noelle, B.W. (2004). Reading Jhumpa Lahiri's *Interpreter of Maladies* as a Short Story Cycle. *MELUS*. № 29 (3–4). P. 451–464.
14. Phabha, P. (2013). SILENCE and the Need for Communication in the Short Stories of Jhumpa Lahiri. *The Criterion: An International Journal in English*. August, vol. 4. issue IV. URL: <https://www.the-criterion.com/V4/n4/Indu.pdf> (last accessed: November, 21, 2022).
15. Raj, S.A. (2016). Cultural Alienation in Jhumpa Lahiri's Short Stories "Interpreter of Maladies". *International Journal of English Language, Literature and Humanities*. Jan. Vol. 4. Issue 1. P. 459–470.
16. Rizzo, A. (2012). Translation and Bilingualism in Monica Ali's and Jhumpa Lahiri's Marginalized Identities. *Text Matter*. № 2 (2). P. 264–275.
17. Shankar, S. (2012). A. The Indian Diaspora and Reading Desai, Mukherjee, Gupta and Lahiri. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. № 14 (2). P. 9.
18. Yalovenko, O. (2022). New Interpretation of Gender Relations in Jhumpa Lahiri's "Hell-Heaven". [Current issues of humanitarian sciences]. № 47 (4). P. 159–165.

«ЧИММОКУ» ЯК КОНЦЕПТ МОВЧАННЯ У ВИБРАНИХ ТВОРАХ ДЖУМПИ ЛАГІРІ

Яловенко Ольга Вікторівна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та методики її навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

вул. Садова, 2, Умань, Черкаська область, Україна

Статтю присвячено вивченню лексичного наповнення концепту МОВЧАННЯ у культурологічному та в індивідуально-авторському стилі американської письменниці бенгальського походження Джумпи Лагірі. Зазначено, що залежно від культурної приналежності, подібне вербальне «непозначення» призводить до різного тлумачення факту МОВЧАННЯ, у тому числі до спотворення та непорозуміння смислів, закладених у ньому. У творчості Д. Лагірі концепт МОВЧАННЯ розширюється за рахунок культурологічної складової: іммігранти мовчать не через гнів чи незгоду з чимось, а через свою культурну «інакшість», ізоляваність (як фізичну так і уявну), та через мовний бар'єр. У такий спосіб МОВЧАННЯ стає компонентом вигаданого / умовного спілкування зі «своїми», і представляє «фікціональну» дійсність як художнє явище. МОВЧАННЯ є важливим компонентом транскультурної складової творчості письменниці. У творах Д. Лагірі жінка виконує символічну роль «невидимого існування» і асоціюється зі служницею, яка вміє лише готувати обід та прати шкарпетки. На прикладі окремих творів письменниці помічаємо, що не лише сама жінка вважає себе безмовною, чи умовно німою. Чоловік у своєму ставленні до жінки також апріорі вважає її такою, що не має власного голосу, а отже він і не потребує її відповіді. Відтак, МОВЧАННЯ жіночих персонажів болісне від власного безсилля та від звички не сперечатися з чоловіком; у мовчанні прихована символічна «відповідь». У творчості Д. Лагірі концепт МОВЧАННЯ своєрідно актуалізується не лише мовними образами, але і невербальними елементами, спрямованими на мотив відчуження. У такий спосіб концепт МОВЧАННЯ поєднується з «невидимістю» бенгальської жінки, зокрема з одягом та його кольоровим забарвленням, адже часто в самому вигляді жіночих персонажів відчувається внутрішнє бажання побути самому, зникнути, залишитися непоміченою. Пройнятий мовчанням домашній простір асоціюється з чужістю, неприйняттям, інакшістю. Виникає мотив перерваності часу (тоді і зараз), який також пов'язаний з безмовністю. Персонажі Лагірі, перебуваючи у ламінальному просторі своїх американських квартир, перебувають у стані ентропії, у культурному хаосі, адже досі відчувають певний ступінь

невизначеності, перебувають «між». Для героїв Лагірі **МОВЧАННЯ** справді здатне «змінити світ», і можливо більше, ніж мова. Багатьом жіночим персонажам не потрібно використовувати мову, щоб порозумітися один з одним, і ця навмисна відсутність мови служить для них засобом, за допомогою якого вони набувають більшого досвіду. У деяких творах відбувається трансформація **МОВЧАННЯ**. Для багатьох героїв **МОВЧАННЯ** не є захистом чи навмисним ігноруванням, воно «живе» і просякнуте відкритістю свого духу. **МОВЧАННЯ** не позбавляє героїв їхньої ідентичності, а створює «їхню» ідентичність. Хоча **МОВЧАННЯ** пов'язане з символічною «мелодійністю», а також «сумом», це не завжди означає, що в мовчанні людина страждає. Натомість «дегустація **МОВЧАННЯ**» – це спосіб об'єднатися через страждання, а також знайти «своє» місце в новому культурному середовищі.

Ключові слова: невербальна комунікація, мотив самотності, інакшість, концепт «чіммоку», минуле.

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 12 2022

**Макетування та верстка
*Наталія Кузнєцова***

Здано до набору 01.12.2022 р. Підписано до друку 16.12.2022 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,46.
Замов. № 0323/145. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.